

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONFERANSI IV
5-6 TEMMUZ 2024

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART UNIVERSITY
INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES CONFERENCE IV
JULY 5-6 2024

“ENDÜSTRİ 4.0 VE DİJİTALLEŞMENİN
SOSYAL BİLİMLERDE YANSIMALARI”

“REFLECTIONS OF INDUSTRY 4.0 AND DIGITALIZATION IN SOCIAL
SCIENCES”

KONFERANS BİLDİRİ TAM METİNLERİ E-KİTABI

CONFERENCE PROCEEDINGS' E-BOOK

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONFERANSI IV

**“ENDÜSTRİ 4.0 VE DİJİTALLEŞMENİN
SOSYAL BİLİMLERDE YANSIMALARI”**

KONFERANS BİLDİRİ TAM METİNLERİ E-KİTABI

5-6 TEMMUZ 2024
ÇANAKKALE/TÜRKİYE

DÜZENLEYEN

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
BİGA İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ

Editörler

Doç. Dr. Filiz EROĞLU

Dr. Öğr. Üyesi Hale ÇOLAKOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi Zeynep ÇOLAK

ISBN: 978-625-8278-47-7

2024

**ÇANAKKALE ONSEKİZ MART UNIVERSITY
INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES CONFERENCE IV**

**“REFLECTIONS OF INDUSTRY 4.0 AND DIGITALIZATION ON
SOCIAL SCIENCES”**

CONFERENCE PROCEEDINGS’ E-BOOK

**JULY 5-6, 2024
ÇANAKKALE, TURKEY**

ORGANIZED BY

**T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART UNIVERSITY
BIGA FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES**

Editors

Assoc. Prof. Dr. Filiz EROĞLU

Asst. Prof. Dr. Hale ÇOLAKOĞLU

Asst. Prof. Dr. Zeynep ÇOLAK

ISBN: 978-625-8278-47-7

2024

		İÇİNDEKİLER / CONTENT	
	YAZAR /AUTHORS	ÇALIŞMANIN BAŞLIĞI / TITLE	S.N. P.N.
1	Mohammad HAJ HAMIDOW Zeki DOĞAN	TÜRKİYE, SUUDİ ARABİSTAN VE BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ'NDE ULUSLARARASI MUHASEBE/ FİNANSAL RAPORLAMA STANDARTLARININ BENİMSEMESİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER FACTORS AFFECTING THE ADOPTION OF INTERNATIONAL ACCOUNTING/FINANCIAL REPORTING STANDARDS IN TÜRKİYE, SAUDI ARABIA AND UNITED ARAB EMIRATES	14-26
2	Hale Nur UYANIK	TALCOTT PARSONS VE NIKLAS LUHMANN'IN SİSTEM TEORİSİNİN UNSURLARI ÜZERİNDEN KARŞILAŞTIRMALI BİR OKUMA A COMPARATIVE READING ON THE ELEMENTS OF SYSTEM THEORY OF TALCOTT PARSONS AND NIKLAS LUHMANN	27-33
3	Mehmet Ekim AYYILDIZ Özlem ÇULHAGİL KIR Aşkın Nurdan TÜMBEK TEKEOĞLU	HEDİYE VERME RİTÜELLERİN DİJİTAL PAZARLAMA İLETİŞİMİNDE KULLANIMININ TÜRKİYE'DE SEVGİLİLER GÜNÜ REKLAMLARI ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN İNCELENMESİ EXAMINATION OF THE USE OF GIFT-GIVING RITUALS IN DIGITAL MARKETING COMMUNICATION: A CASE STUDY OF VALENTINE'S DAY ADVERTISEMENTS IN TURKİYE	34-42
4	Giray Yigit KOLCUBASI Cansu YILDIRIM	TÜRKİYE'DE KURULU BİNEK ARAÇ ÜRETİCİLERİNDE ARAŞTIRMA VE GELİŞTİRME (AR-GE) İSTİHDAMI RESEARCH AND DEVELOPMENT (R&D) IN PASSENGER CAR MANUFACTURERS ESTABLISHED IN TÜRKİYE	43-49
5	Mustafa ÜNLÜ	NET HATA VE NOKSAN HESABI İLE DÖVİZ KURU, CARİ AÇIK VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÜZERİNE ZAMANLA DEĞİŞEN NEDENSELLİK ANALİZİ THE RELATIONSHIP BETWEEN NET ERRORS AND OMISSIONS ACCOUNT AND EXCHANGE RATE, CURRENT ACCOUNT DEFICIT AND ECONOMIC GROWTH: TIME-VARYING CAUSALITY ANALYSIS ON TURKEY	50-57
6	İlyas YILMAZ	TÜRKİYE'DE MUHASEBE ve DENETİM ALANINDA YAŞANAN GELİŞMELERİN AVRUPA BİRLİĞİ PERSPEKTİFİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ EVALUATION OF THE DEVELOPMENTS IN THE FIELD OF ACCOUNTING AND AUDITING IN TURKEY FROM THE EUROPEAN UNION PERSPECTIVE	58-64
7	Nevzat YADİGÂR Kemal Cem BAYKAL	EURIMAGES'IN TÜRK SİNEMASINA ETKİLERİ THE EFFECTS OF EURIMAGES ON TURKISH CINEMA	65-80
8	Filiz KARAKALE	DİJİTALLEŞMENİN YABANCI DİL ÖĞRETİMİNE ETKİLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME A REVIEW OF THE EFFECTS OF DIGITALIZATION ON FOREIGN LANGUAGE TEACHING	81-90
9	Beyza KIRBAŞ Abdullah KIRAY	DÖNÜŞÜMCÜ LİDERLİK TARZI VE İŞE ANGAJE OLMANIN HİZMET İNOVASYON DAVRANIŞI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ THE EFFECT OF TRANSFORMATIONAL LEADERSHIP STYLE AND WORK ENGAGEMENT ON SERVICE INNOVATION BEHAVIOR	91-98

10	Serra KIZILTAŞ OGUNLADE Mehmet Emin KAHRAMAN	YER OLUŞTURMADA YENİLİKÇİ TİPOGRAFİNİN UYGULAMA ALANLARI VE DENEYİMSEL GRAFİK TASARIMA ETKİSİ APPLICATION AREAS OF INNOVATIVE TYPOGRAPHY IN PLACEMAKING WITHIN EXPERIENTIAL GRAPHIC DESIGN	100-107
11	Hasan ASAN Selin ÇETİNKAYA	SVASTİKA SEMBOLÜNÜN İNANÇLAR ÜZERİNDEKİ ETKİSİ VE İMGEBİLİMSEL ÇÖZÜMLEMESİ THE IMPACT OF THE SWASTIKA SYMBOL ON BELIEFS AND ITS SYMBOLIC ANALYSIS	108-118
12	Merve BATUM Ayşe ÇELİK YETİM	OTELLERİNİN ATIK YÖNETİMİNE İLİŞKİN RAPORLARININ İNCELENMESİ: SARIGERME ÖRNEĞİ EVALUATION OF HOTELS' WASTE MANAGEMENT REPORTS: THE CASE OF SARIGERME	119-127
13	Emin Ergun SELCUK	ÇEŞİTLİLİK YÖNETİMİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ EVALUATION OF DIVERSITY MANAGEMENT	128-139
14	Ulduza ADIGOZALOVA	1955 YILINDA YAZILMIŞ TÜRK EDEBİYATINDAN YAŞAR KEMAL'İN İNCE MEMED I VE AZERBAIJAN EDEBİYATINDAN İSA HÜSEYNOV'UN DAN ULDUZU ROMANININ İNCELENMESİ REVIEW OF YAŞAR KEMAL'S INCE MEMED I FROM TURKISH LITERATURE, WRITTEN IN 1955, AND ISA HÜSEYNOV'S DAN ULDUZU NOVEL FROM AZERBAIJANI LİTERATURE	140-144
15	Orkun ÖNGEN	TÜRKİYE'DE OYUNCULUK MESLEK TANIMINI OLUŞTURMANIN ÖNEMİ VE ETKİLERİ ÜZERİNE THE IMPORTANCE AND EFFECTS OF DEFINING THE ACTING PROFESSION IN TURKEY	145-149
16	Betül DOĞAN	SAĞLIK KRİZLERİNDE KULLANILAN DİJİTAL UYGULAMALAR İNSAN HAKLARINI İHLAL EDİYOR MU? DO DIGITAL APPLICATIONS USED IN HEALTH CRISES VIOLATE HUMAN RIGHTS?	150-157
17	Mehmet Salih ÖKTEN	DİJİTALLEŞMENİN TOPLUM ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: SOSYAL, KÜLTÜREL VE POLİTİK PERSPEKTİFLER THE EFFECTS OF DIGITALIZATION ON SOCIETY: SOCIAL, CULTURAL AND POLITICAL PERSPECTIVES	158-166
18	Merve Nur KIZMAZ	AVRUPA PARLAMENTOSU SEÇİMLERİNDE AŞIRI SAĞ'IN YÜKSELİŞİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME AN ASSESSMENT OF THE RISE OF THE FAR RIGHT IN THE EUROPEAN PARLIAMENT ELECTIONS	167-177
19	Muhammed Ali POLAT	HOLLANDA'DA GÖÇ POLİTİKALARINDA DEĞİŞİM: YÜKSELEN RADİKAL SAĞIN MERKEZ SİYASET ÜZERİNDEKİ ETKİSİ CHANGE IN IMMIGRATION POLICIES IN THE NETHERLANDS: THE IMPACT OF THE RISING RADICAL RIGHT ON CENTRAL POLITICS	178-185

SUNUŞ

Değerli Akademisyenler ve Öğrenciler, Kıymetli Misafirler,

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi adına hepinizi saygı ve sevgiyle selamlıyorum. Biga Uluslararası Sosyal Bilimler Konferansı'nın bu yıl "Endüstri 4.0" temasıyla düzenlenmesinde emeği geçen herkese teşekkür ederim. Böylesine önemli bir konunun ele alındığı bu konferansa ev sahipliği yapmaktan büyük onur duyuyoruz.

Endüstri 4.0, dijital dönüşümün bir parçası olarak günümüzde üretim süreçlerinin, iş modellerinin ve toplumsal dinamiklerin yeniden şekillenmesine neden olan büyük bir devrimdir. Yapay zeka, büyük veri, nesnelerin interneti ve robotik sistemlerin entegrasyonu sayesinde, sanayi üretiminde verimlilik ve kalite artmakta, maliyetler düşmekte ve yeni iş alanları ortaya çıkmaktadır. Bu dönüşüm sürecinde, üniversiteler olarak bizim görevimiz, sadece bu teknolojilere ayak uydurmak değil, aynı zamanda onların geliştirilmesine ve topluma entegrasyonuna katkıda bulunmaktır.

Bugün burada toplanmamızın asıl amacı, Endüstri 4.0'ın sosyal bilimler üzerindeki etkilerini tartışmak ve bu alandaki bilgi birikimimizi artırmaktır. Sosyal bilimler, teknolojik gelişmelerin toplumsal yapılar üzerindeki etkilerini anlamak ve bu süreçte oluşabilecek fırsat ve tehditleri öngörmek için hayati öneme sahiptir. Bu bağlamda, konferansımızın teması olan Endüstri 4.0, sadece mühendislik ve teknoloji alanlarını değil, aynı zamanda sosyoloji, ekonomi, psikoloji, işletme ve daha birçok disiplinin de katkılarıyla ele alınmalıdır.

Değerli Katılımcılar,

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi olarak, eğitimde kaliteyi ve araştırmada yenilikçiliği her zaman ön planda tutuyoruz. Üniversitemizin vizyonu, sadece ulusal düzeyde değil, uluslararası alanda da tanınan ve saygın bir kurum olmaktır. Bu hedef doğrultusunda, böylesine prestijli bir konferansa ev sahipliği yaparak, akademik dünyadaki etkileşimlerimizi ve işbirliklerimizi güçlendirmeyi amaçlıyoruz.

Bu konferansın, bilimsel araştırmalara ilham vereceğine ve yeni fikirlerin doğmasına katkıda bulunacağına inanıyorum. Konferans boyunca yapılacak sunumlar, paneller ve tartışmalar, Endüstri 4.0'ın sosyal bilimler üzerindeki etkilerini daha iyi anlamamıza yardımcı olacaktır.

Bu vesileyle, konferansın düzenlenmesinde emeği geçen herkese bir kez daha teşekkür etmek istiyorum. Ayrıca, değerli konuşmacılarımıza ve katılımcılarımıza da teşekkürlerimi sunuyorum. Hepinizin burada bulunması, bu konferansın başarısının en büyük göstergesidir.

Son olarak, konferansın verimli ve ilham verici geçmesini diliyorum. Hepinizi saygıyla selamlıyorum.

Teşekkür ederim.

Prof. Dr. R. Cüneyt ERENOĞLU

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Rektörü

WELCOME MESSAGE

Dear Esteemed Academicians and Students, Distinguished Guests,

On behalf of Çanakkale Onsekiz Mart University, I greet you all with respect and love. I would like to thank everyone who contributed to the organization of the Biga International Social Sciences Conference this year with the theme of "Industry 4.0". We are honored to host this conference where such an important issue is discussed.

Industry 4.0 is a profound revolution that reshapes today's production processes, business models and social dynamics as a part of digital transformation. Thanks to the integration of artificial intelligence, big data, the internet of things and robotic systems, efficiency and quality in industrial production increase, costs decrease and new business areas emerge. In this transformation process, our mission as universities is not only to keep up with these technologies, but also to contribute to their development and integration into society.

The main aim of gathering here today is to discuss the effects of Industry 4.0 on social sciences and to increase our knowledge in this field. Social sciences are vital to understand the effects of technological developments on social structures and to foresee the opportunities and threats that may arise in this process. In this context, the theme of our conference, Industry 4.0 should be discussed with the contributions of not only the fields of engineering and technology, but also sociology, economics, psychology, business administration and many other disciplines.

Dear Valuable Guests,

As Çanakkale Onsekiz Mart University, we always prioritize quality in education and innovation in research. The vision of our university is to be a recognized and respected institution not only at the national level but also internationally. In line with this purpose, we aim to strengthen our interactions and collaborations in the academic world by hosting such a prestigious conference.

I believe that this conference will inspire scientific research and contribute to the emergence of new ideas. Presentations, panels and discussions which were held throughout the conference will help us understand better the effects of Industry 4.0 on social sciences.

I would like to take this occasion to thank once again everyone who contributed to the organization of the conference. I would also like to thank our valuable speakers and participants. The fact that you are all here is the most significant indicator of the success of this conference.

Finally, I hope the conference will be fruitful and inspiring. I greet you all with respect.

Thank you.

Prof. Dr. R. Cüneyt ERENOĞLU

Rector of Çanakkale Onsekiz Mart University

ÖNSÖZ

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi tarafından 5-6 Temmuz 2024 tarihlerinde çevrimiçi olarak dördüncüsü düzenlenen Uluslararası Sosyal Bilimler Konferansı, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Rektörü, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dekanı ile dünyanın farklı bölgelerinden konuşmacıların açılış konuşmaları ve sunumları ile başlamış, uluslararası çapta akademisyen ve araştırmacıların sunumları ile devam ederek başarılı bir şekilde tamamlanmıştır.

Bu dönem “Endüstri 4.0 ve Dijitalleşmenin Sosyal Bilimlerde Yansımaları” olarak belirlenen ana tema çerçevesinde konferansımızda yoğun olarak Dördüncü Endüstri Devrimi’ni karakterize eden teknolojik ve dijital dönüşümün sosyal bilimlerde yansımalarını inceleyen bilimsel çalışmaların sunumları gerçekleştirilmiştir. Endüstri 4.0 ve bileşenlerinin sosyal bilimlerin farklı disiplinleri için taşıdığı risk ve fırsatlar ile bu alanlara etkileri ve etkileşimi, bilimsel olarak araştırmaya değer pek çok problemi de beraberinde getirmiş, söz konusu problemlerin çözümüne yönelik olarak yapılacak bilimsel çalışmalara olan ihtiyaç artmıştır. Bu ihtiyaç doğrultusunda yeni bilimsel çalışmaların alana kazandırılması büyük önem taşımaktadır. Ana temanın yanı sıra sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinde gerçekleştirilen çalışmaların da dahil edildiği, dünyanın farklı bölgelerinden akademisyenlerin bir araya gelerek bilimsel çalışmalarını paylaştığı, tartışmaların gerçekleştirildiği ve karşılıklı fikir alışverişi çerçevesinde yeni fikirlerin üretildiği böyle bir konferansın düzenlenmesi oldukça anlamlıdır.

4. Uluslararası Sosyal Bilimler Konferansı’nın gerçekleştirilmesinde her zaman olduğu gibi desteklerini esirgemeyen başta Rektörümüz Sayın Prof. Dr. R. Cüneyt ERENOĞLU olmak üzere dönem yürütücülüğünü üstelenen İşletme Bölümü’nün kıymetli öğretim elemanlarına ve konferansta emeği geçen akademisyen, öğrenci ve idari personele tüm katılımcılar adına teşekkür ediyor, organizasyon komite üyelerine şükranlarımı sunuyorum.

Prof. Dr. Nazan YELKİKALAN

Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dekan V.

PREFACE

International Social Sciences Conference which was held online between 5-6 July 2024 by Çanakkale Onsekiz Mart University Biga Faculty of Economics and Administrative Sciences started with opening speeches of Çanakkale Onsekiz Mart University Rector and the Dean of Biga Faculty of Economics and Administrative Sciences as well as opening speeches and presentations of key-note speakers from different parts of world and completed successfully with presentations of international academicians and researchers.

Scientific studies that intensively examine reflections of technological and digital transformation characterizing the fourth Industrial Revolution on social sciences were presented in our conference on the frame of “Industry 4.0 and the Reflections of Digitalism on Social Sciences” which was determined as the main theme this year. The risks and opportunities that Industry 4.0 and its components carry for different disciplines of social sciences, as well as their effects and interaction on these fields, have brought about many problems worth scientific research, and the need for scientific studies to be carried out to solve these problems has increased. To the parallel with this need, it is of great importance to introduce new scientific studies to the field. It is very meaningful to organize such a conference, where studies carried out in different disciplines of social sciences are included in addition to the main theme, academicians from different parts of the world come together and share their scientific studies, discussions are held and new ideas are produced within the framework of mutual exchange of ideas.

On behalf of all participants, I would like to thank our Rector Prof. Dr. R. Cüneyt ERENOĞLU for their unwavering support in the realization of the 4th International Social Sciences Conference, the valuable faculty members of the Department of Business Administration who undertook the term management, and the academicians, students and administrative staff who contributed to the conference, and I would like to express my gratitude to the members of the organization committee.

Prof. Dr. Nazan YELKİKALAN

Dean of the Biga Faculty of Economics and Administrative Sciences

ONURSAL BAŞKAN / HONORARY PRESIDENT

Prof. Dr. R. Cüneyt ERENOĞLU

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Rektörü
Rector of Çanakkale Onsekiz Mart University

KONGRE DÖNEM BAŞKANI / CHAIR OF THE CONFERENCE

Prof. Dr. Nazan YELKİKALAN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Biga İİBF Dekan V.
Dean of Biga Faculty of Economics and Administrative Sciences

**Organizasyon Kurulu/
Organizing Committee**

Prof. Dr. Nazan YELKİKALAN

Prof. Dr. Suat UĞUR

Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Mesut SAVRUL

Prof. Dr. Burcu KILINÇ SAVRUL

Prof. Dr. Hikmet YAVAŞ

Prof. Dr. Murat AYDIN

Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Cemre PEKCAN

Institution

Çanakkale Onsekiz Mart University

Çanakkale Onsekiz Mart University

Çanakkale Onsekiz Mart University

Çanakkale Onsekiz Mart University

Çanakkale Onsekiz Mart University

Çanakkale Onsekiz Mart University

Çanakkale Onsekiz Mart University

Yürütme Kurulu / Executive Board

Prof. Dr. Nazan YELKİKALAN

Başkan / Chairman

Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Filiz EROĞLU

Başkan Yrd./Vice Chairman

Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Esra ATABAY

Başkan Yrd./Vice Chairman

Prof. Dr. Ayten AKATAY

Prof. Dr. Metin ATMACA

Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. M. Şule EREN

Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Nilay KÖLEOĞLU

Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Erdal AYDIN

Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Umut EROĞLU

Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Dr. Gülgün ERKAN

Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Dr. Ahmet Orkun GÖKTEPE

Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Dr. Güngör HACIOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Dr. Zeynep ÇOLAK

Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Dr. Serkan ÖZDEMİR

Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Dr. Hale ÇOLAKOĞLU

Öğr. Gör. / Lecturer Zuhal BEYHAN

Öğr. Gör. / Lecturer Aytül TEKAY

Institution

Çanakkale Onsekiz Mart University

Çanakkale Onsekiz Mart University

Çanakkale Onsekiz Mart University

Çanakkale Onsekiz Mart University

Çanakkale Onsekiz Mart University

Çanakkale Onsekiz Mart University

Çanakkale Onsekiz Mart University

Çanakkale Onsekiz Mart University

Çanakkale Onsekiz Mart University

Çanakkale Onsekiz Mart University

Çanakkale Onsekiz Mart University

Çanakkale Onsekiz Mart University

Çanakkale Onsekiz Mart University

Çanakkale Onsekiz Mart University

Çanakkale Onsekiz Mart University

Çanakkale Onsekiz Mart University

Bilim ve Danışma Kurulu / Scientific Board

Prof. Dr. Yücel ACER
Prof. Dr. Ayten AKATAY
Prof. Dr. Ali AKDEMİR
Prof. Dr. Feyza ARICA
Prof. Dr. Metin ATMACA
Prof. Dr. Murat AYDIN
Prof. Dr. Levent AYTEMİZ
Prof. Dr. Bünyamin BACAK
Prof. Dr. Yılmaz BAYAR
Prof. Dr. Burak DARICI
Prof. Dr. Laura DIACONU
Prof. Dr. Meliha ENER
Prof. Dr. Marius-DAN GAVRILETEA
Prof. Dr. Bülent GÜLOĞLU
Prof. Dr. Burak GÜRİŞ
Prof. Dr. Ahmet İNCEKARA
Prof. Dr. Selçuk İPEK
Prof. Dr. Kittisak JERMSİTTİPARSER
Prof. Dr. Mustafa KARA
Prof. Dr. Soner KARAGÜL
Prof. Dr. İbrahim KAYA
Prof. Dr. Cüneyt KILIÇ
Prof. Dr. Serdar KURT
Prof. Dr. Sedat MURAT
Prof. Dr. Burcu ÖZCAN
Prof. Dr. Yener PAZARCIK
Prof. Dr. Rita REMEIKIENE
Prof. Dr. Burak SALTOĞLU
Prof. Dr. Ercan SARIDOĞAN
Prof. Dr. Burcu KILINÇ SAVRUL
Prof. Dr. Alpaslan SEREL
Prof. Dr. Levent ŞAHİN
Prof. Dr. Fatma TAŞ
Prof. Dr. Halil TUNALI
Prof. Dr. Timur TÜRGAY
Prof. Dr. Suat UĞUR
Prof. Dr. Hasan VERGİL
Prof. Dr. Hikmet YAVAŞ
Prof. Dr. Nazan YELKİKALAN
Prof. Dr. Yusuf YİĞİT
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Ahmet Tayfur AKCAN
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Resul AYDEMİR
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Ahmet AYDIN
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Daba CHOWDHURY
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Halil ÖZEKİCİOĞLU
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Gamze SART
Asst. Prof. Dr. Qaisar IQBAL
Asst. Prof. Dr. Muhammed Abid MALIK

Institution

Ankara Yıldırım Beyazıt University
Çanakkale Onsekiz Mart University
Istanbul Arel University
Çanakkale Onsekiz Mart University
Çanakkale Onsekiz Mart University
Çanakkale Onsekiz Mart University
Bandırma Onyedi Eylül University
Çanakkale Onsekiz Mart University
Bandırma Onyedi Eylül University
Bandırma Onyedi Eylül University
Alexandru Loan Cuza University of Lasi
Çanakkale Onsekiz Mart University
Babeş-Bolyai University
Istanbul Technical University
Istanbul University
Istanbul University
Çanakkale Onsekiz Mart University
Henan University of Economics and Law
Çanakkale Onsekiz Mart University
Çanakkale Onsekiz Mart University
Istanbul University
Çanakkale Onsekiz Mart University
Çanakkale Onsekiz Mart University
Çanakkale Onsekiz Mart University
Fırat University
Çanakkale Onsekiz Mart University
Mykalos Romeri University
Boğaziçi University
Istanbul University
Çanakkale Onsekiz Mart University
Bandırma Onyedi Eylül University
Istanbul University
Çanakkale Onsekiz Mart University
Istanbul University
Çanakkale Onsekiz Mart University
Çanakkale Onsekiz Mart University
Istanbul University
Çanakkale Onsekiz Mart University
Çanakkale Onsekiz Mart University
Necmettin Erbakan University
Istanbul Technical University
Bandırma Onyedi Eylül University
Canterbury Christ Church University
Akdeniz University
Istanbul University - Cerrahpaşa
Sichuan University of Science and Engineering
Iqra University

Hakem Kurulu / Referee Board

Prof. Dr. Ayten AKATAY
Prof. Dr. Ali AKDEMİR
Prof. Dr. Metin ATMACA
Prof. Dr. Murat AYDIN
Prof. Dr. Bünyamin BACAĞ
Prof. Dr. Meliha ENER
Prof. Dr. Selçuk İPEK
Prof. Dr. Cüneyt KILIÇ
Prof. Dr. Burcu KILINÇ SAVRUL
Prof. Dr. Levent ŞAHİN
Prof. Dr. Özgür TOPKAYA
Prof. Dr. Suat UĞUR
Prof. Dr. Hikmet YAVAŞ
Prof. Dr. Nazan YELKİKALAN
Prof. Dr. Yusuf YİĞİT
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. İbrahim Tanju AKYOL
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Esra ATABAY
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Erdal AYDIN
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Sena ERDEN AYHÜN
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Alper BİLGİLİ
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Daba CHOWDHURY
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Filiz EROĞLU
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Umut EROĞLU
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Ünzüle KURT
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Merve ERTOK ONURLU
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Cemre PEKCAN
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Didem SAYGIN
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr. Rüya ATAKLI YAVUZ
Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Dr. Nahit BEK
Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Dr. Hale ÇOLAKOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Dr. Tanju ÇOLAKOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Dr. Rıdvan ENGİN
Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Dr. Nil ENGİZEK
Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Dr. Ahmet Orkun GÖKTEPE
Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Dr. Güngör HACIOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Dr. Dilvin İPEK
Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Dr. Gökmen KARA
Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Dr. Ayşegül Eda KOP
Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Dr. Salih Ziya KUTLU
Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Dr. Serkan ÖZDEMİR
Dr. Öğr. Üyesi / Asst. Prof. Dr. Sabri Sami TAN
Öğr. Gör. / Lecturer Meral AÇIKGÖZ

Institution

Çanakkale Onsekiz Mart University
İstanbul Arel University
Çanakkale Onsekiz Mart University
Çanakkale Onsekiz Mart University
Çanakkale Onsekiz Mart University
Çanakkale Onsekiz Mart University
Çanakkale Onsekiz Mart University
Çanakkale Onsekiz Mart University
Çanakkale Onsekiz Mart University
İstanbul University
Çanakkale Onsekiz Mart University
Çanakkale Onsekiz Mart University
Çanakkale Onsekiz Mart University
Çanakkale Onsekiz Mart University
Çanakkale Onsekiz Mart University
Çanakkale Onsekiz Mart University
Çanakkale Onsekiz Mart University
Çanakkale Onsekiz Mart University
Çanakkale Onsekiz Mart University
Çanakkale Onsekiz Mart University
İstanbul University
Çanakkale Onsekiz Mart University
Çanakkale Onsekiz Mart University
Çanakkale Onsekiz Mart University
Çanakkale Onsekiz Mart University
Canterbury Christ Church University
Çanakkale Onsekiz Mart University
Çanakkale Onsekiz Mart University
Çanakkale Onsekiz Mart University
Çanakkale Onsekiz Mart University
Çanakkale Onsekiz Mart University
Çanakkale Onsekiz Mart University
Çanakkale Onsekiz Mart University
Çanakkale Onsekiz Mart University
Çanakkale Onsekiz Mart University
Çanakkale Onsekiz Mart University
Çanakkale Onsekiz Mart University
İstanbul University
Çanakkale Onsekiz Mart University
Çanakkale Onsekiz Mart University
Çanakkale Onsekiz Mart University
Abdullah Gül University
Sinop University
Çanakkale Onsekiz Mart University
Çanakkale Onsekiz Mart University
Çanakkale Onsekiz Mart University
Çanakkale Onsekiz Mart University

Organizasyon Alt Kurulu / Organization Sub-Board

Araş. Gör. Dr. / Res. Asst. Dr. Nazife Zeynep ÇAKIR
Araş. Gör. Dr. / Res. Asst. Dr. Doruk DERELİ
Araş. Gör. Dr. / Res. Asst. Dr. Mehmet Emin KENANOĞLU
Araş. Gör. Dr. / Res. Asst. Dr. Semra TAŞ
Araş. Gör. Dr. / Res. Asst. Dr. Murat Çağrı TUNA
Araş. Gör. / Res. Asst. Gülistan CAN
Araş. Gör. / Res. Asst. Kendal DENİZ
Araş. Gör. / Res. Asst. Tahir Anıl GÜNGÖRDÜ

Araş. Gör. / Res. Asst. Borahan GÜNVER
Araş. Gör. / Res. Asst. Bedirhan KALE
Araş. Gör. / Res. Asst. Melih KURAN
Araş. Gör. / Res. Asst. Mehdi Can ÖZKIR
Araş. Gör. / Res. Asst. Amine Aybike PALAVAR
Araş. Gör. / Res. Asst. Arife UYGUN
Araş. Gör. / Res. Asst. Niyazi YILMAZ
Kader KULET (Öğrenci, Master Student)

Institution of all: Çanakkale Onsekiz Mart University

TAM METİNLER / *PROCEEDINGS*

FACTORS AFFECTING THE ADOPTION OF INTERNATIONAL ACCOUNTING/FINANCIAL REPORTING STANDARDS IN TÜRKİYE, SAUDI ARABIA AND UNITED ARAB EMIRATES

Mohammad HAJ HAMIDOW¹, Zeki DOĞAN²

Abstract

International Accounting/Financial Reporting Standards (IAS/IFRS) have emerged in countries with developed economies. These standards have been a revolutionary development in accounting science. Accounting standards were first introduced in the European Union (EU) and developed countries and then in developing countries. In terms of scope and quality, the IAS/IFRS set can be assessed as appropriate to the needs and circumstances of developed countries. There are many factors affecting the adoption of international accounting standards in underdeveloped or developing countries, such as economic and legal environment, culture, religion, education, political system and relations with other countries. While these factors have played an important role in the adoption of international accounting standards in some countries, they have delayed or prevented the adoption of standards in other countries. Economic and trade relations between Türkiye, the Kingdom of Saudi Arabia and United Arab Emirates have increased significantly in recent years. The large number of Turkish businesses in both Saudi Arabia and United Arab Emirates has led to an increased demand for accounting services in these countries. Each of these three countries has its own unique factors that distinguish it from others. Based on this, the purpose of this study is to identify the factors affecting the adoption of international accounting standards in Türkiye, Saudi Arabia and United Arab Emirates. In this study, firstly, the historical development of IAS/IFRS adoption in Türkiye, Saudi Arabia, and United Arab Emirates is reviewed by analyzing studies in national and international literature. After that, the factors affecting the adoption and application of IAS/IFRS in these three countries are explained.

Key words: *Türkiye Accounting Standards, Saudi Arabia Accounting Standards, United Arab Emirates Accounting Standards, IAS, IFRS, Factors Affecting the Adoption of Accounting Standards.*

TÜRKİYE, SUUDİ ARABİSTAN VE BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ'NDE ULUSLARARASI MUHASEBE/ FİNANSAL RAPORLAMA STANDARTLARININ BENİMSEMESİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Özet

Uluslararası Muhasebe/Finansal Raporlama Standartları (IAS/IFRS) gelişmiş ekonomilere sahip ülkelerde ortaya çıkmıştır. Bu standartlar muhasebe biliminde devrim niteliğinde bir gelişme olmuştur. Muhasebe standartları önce Avrupa Birliği (AB) ve gelişmiş ülkelerde, daha sonra da gelişmekte olan ülkelerde uygulanmaya başlanmıştır. Kapsam ve kalite açısından, UMS/IFRS seti gelişmiş ülkelerin ihtiyaç ve koşullarına uygun olarak değerlendirilebilmektedir. Az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde uluslararası muhasebe standartlarının benimsenmesini etkileyen ekonomik ve hukuki çevre, kültür, din, eğitim, politik sistem ve diğer ülkelerle ilişkiler gibi pek çok faktör bulunmaktadır. Bu faktörler, bazı ülkelerin uluslararası muhasebe standartlarını benimsemesinde önemli bir rol oynarken, diğer ülkelerde standartların benimsenmesini geciktirmiş veya engellemiştir. Türkiye, Suudi Arabistan Krallığı ve Birleşik Arap Emirlikleri arasındaki ekonomik ve ticari ilişkiler son dönemde önemli ölçüde artmıştır. Hem Suudi Arabistan'da hem de Birleşik Arap Emirlikleri'nde çok sayıda Türk işletmenin çalışmaya başlaması, bu ülkelerde muhasebe hizmetlerine olan talebin artmasına neden olmuştur. Bu üç ülkenin her birinin, onu diğerlerinden ayıran kendine has faktörleri vardır. Buna dayanarak bu çalışmanın amacı Türkiye, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'nde uluslararası muhasebe standartlarının

* This study is produced from Mohammad HAJ HAMIDOW's PhD thesis titled "Comparison of Accounting Systems of Türkiye, The Kingdom of Saudi Arabia and The United Arab Emirates", that has been prepared under the supervision of Prof. Dr. Zeki DOĞAN at Niğde Ömer Halisdemir University, Institute of Social Sciences, Department of Business Administration, Division of Accounting and Finance.

² PhD. Student, Niğde Ömer Halisdemir University, Mohammad.h.hamidow@gmail.com, ORCID No: 0000-0003-0235-6337.

² Prof. Dr., Niğde Ömer Halisdemir University, zekidogan7@hotmail.com, ORCID No: 0000-0003-3328-7565.

benimsenmesine etki eden faktörleri ortaya koymaktır. Bu çalışmada öncelikle ulusal ve uluslararası literatürde yapılmış olan çalışmalar incelenerek UMS/UFRS'nin Türkiye, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'nde benimsenmesinin tarihsel gelişimine bakış atılmıştır. Daha sonra bu üç ülkede UMS/UFRS'nin benimsenmesini ve uygulanmasını etkileyen faktörler hakkında açıklamalara yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Türkiye Muhasebe Standartları, Suudi Arabistan Muhasebe Standartları, Birleşik Arap Emirlikleri Muhasebe Standartları, UMS, UFRS, Muhasebe standartlarının benimsenmesini etkileyen faktörler*

1. INTRODUCTION

As a result of the rapid development of investment and capital markets, as in every field in the globalized world, it is important to organize and present the financial statements of businesses according to certain standards. With the development of international trade, the fact that businesses have different accounting practices has revealed the need for convergence of these systems on a global platform and the need for a common set of accounting standards. As a result of preparing financial statements according to different accounting principles and rules, information users also face differences in terms of interpreting and analyzing the related financial reports. Therefore, different accounting practices in different countries prevent uniformity in the comparison of financial information. Accordingly, it has become necessary to harmonize national and international accounting practices, determine uniformity in financial reporting, and establish standards that are compatible with generally accepted accounting principles (Alkan, 2019: 62).

Through the International Accounting Standards Board (IASB), convergence between national and global accounting practices has been achieved. IASB is an independent board that is generally accepted as the authority to regulate and publish international accounting standards.

The concept of accounting standard can be defined as a set of principles and rules that must be followed in order to ensure that the financial statements needed by users are accurate, reflecting the real situation, comparable, consistent, reliable, balanced and understandable (Koçer, 2009: 34). Standards determine the methods and evaluation criteria to be used as a basis in the application of accounting instruments, concepts and principles. In all countries, different people and groups use business financial information for different purposes. When financial statements are prepared in accordance with accounting standards, their acceptance and consideration rates increase. Accounting standards are considered as indicators that will ensure transparency in the audits to be carried out when financial statements are disclosed to the public (Şensoy, 2008: 7).

In short, the purpose of IAS and IFRS created by the IASB is to ensure that the financial position and performance of businesses are presented in the most realistic manner, with standardized applications accepted by many countries around the world, and that financial statements are comparable in this regard. Although the adoption of international accounting standards by different countries has become an inevitable necessity over time, the process of adopting and implementing these standards has been affected by various factors depending on the specific characteristics of each country.

Türkiye, Saudi Arabia, and United Arab Emirates have become attractive centers for foreign investment, especially in recent years. Although Türkiye is located on the European continent, some parts of it are on the Asian continent. At the same time, Saudi Arabia and United Arab Emirates are located on the Asian continent. Thus, there are geographical relations between these three countries. In addition to geographical relations, there are also historical relations between these three countries. However, each country has different characteristics that distinguish it from the others. In this context, the purpose of this study is to present the historical development of IAS/IFRS adoption in Türkiye, Saudi Arabia, and United Arab Emirates and to provide descriptive information about the factors affecting IAS/IFRS adoption in each of these three countries.

2. INTERNATIONAL ACCOUNTING STANDARDS

Standards are defined as the method used to examine, record, and organize the accounts and accounting applications prepared by practitioners. These standards also include how to record and classify transactions and events in the

accounting and financial system, and how to determine the basis for realistic, transparent and comparable reporting. In the light of this information, the importance of accounting and financial reporting standards for businesses has started to increase gradually (Elden Ürgüp ve Güngör Karyağdı, 2023: 1118).

The need for international accounting standards to regulate accounting practices began in the 1930s. One of the most important regulations for setting accounting standards are the Securities Act of 1933 and the Securities Exchange Act of 1934, which were passed in the United States in response to the financial crisis of 1929. The Securities and Exchange Commission (SEC) was established to implement the 1933 Act, although it has published accounting-related documents since its establishment, it has limited its role in setting accounting standards to auditing and monitoring. In 1939, the Accounting Principles Committee of The American Institute of Certified Public Accountants (AICPA) was established. After that between 1959 and 1973, the Accounting Principles Board (APB) was established. In 1973, the Financial Accounting Standards Board (FASB) was established (Erol ve Aslan, 2017: 62). The task of setting International Accounting Standards was carried out by the International Accounting Standards Committee (IASC) from 1973 to 2001. IASC transferred the task of setting accounting standards to the International Accounting Standards Board (IASB) in 2001 (TMSK, 2008: 11).

Following these developments, the International Accounting Standards Board published 16 IFRS and 41 IAS for implementation in all countries and to support global compliance. IAS/IFRS has been put into practice since 2005 in both European Union member countries and candidate countries. Accounting standards were updated in 2001 and named International Financial Reporting Standards and are currently used as a common reporting language in many countries around the world (Kesgin, 2021: 136-137).

The most important objectives of international accounting standards can be summarized as follows (Hatipoğlu, 2009: 18; Kaya, 2021: 239; Çankaya, 2007: 131):

- Elimination of application differences between countries.
- Achieving uniformity of meaning identity and uniformity of approach with the realization of uniformity in accounting principles. Meaning identity means harmonizing the meanings of accounting terms so that they are clear. Uniformity of approach means that accounting practices have the same approach.
- Establishing a common language for the production and presentation of financial information internationally.
- Ensure that financial statements are clear, relevant, understandable, impartial and comparable by minimizing national accounting differences.
- Elimination of additional costs arising from different accounting practices and elimination of additional costs arising from different accounting practices.
- The need to correct the consolidated financial statements of businesses that have foreign subsidiaries or are subsidiaries of a foreign parent company will be eliminated, so that consistent, clear and complete information will be provided to users of the financial statements from period to period.
- Giving businesses the chance to compare their financial situation with each other, and also helping internal and external audits of businesses.
- Increasing cross-border investments and therefore boosting growth in the world economy because it will reduce the obligation to convert financial statements into the relevant country application which is one of the most important obstacles for businesses that want to reach different investor groups in international markets.
- Increasing economic growth and getting out of economic bottlenecks.
- Helping people and organizations related to the business to make correct evaluations and decisions.

Although there are factors that reveal the need for international harmonization in accounting standards, opinions against international harmonization have also been put forward for the following reasons (Hatipoğlu, 2009: 58):

- International harmonization leads to a strong move away from national culture.
- International accounting standards lead to less conservative financial reporting.
- Since international accounting standards focus on the principle of transparency, they lead to the publication of confidential information.
- International accounting standards are not only beneficial for businesses operating within the country. On the contrary, it causes these businesses to carry additional burdens.
- International accounting standards are difficult to implement due to significant differences in accounting

- practices and structures between countries.
- International accounting standards are difficult to implement due to significant differences in legal systems between countries.

3. HISTORICAL DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL ACCOUNTING STANDARDS IN TURKIYE, SAUDI ARABIA AND UNITED ARAB EMIRATES

3.1. Historical Development of Accounting Standards in Turkiye

In Turkiye, a number of studies on the development of standards have started to be carried out under the leadership of the government. In Turkiye, there are various regulations that assist accounting practices. Turkish Commercial Law, Turkish Tax Law, Capital Markets Communiqué and other Communiqués issued by the Ministry of Treasury and Finance are examples of these regulations (Atabay, 2023: 130).

Until 1950, French and German accounting systems were taken as examples in accounting practices in Turkiye. Over time, as a result of the development of both economic and social relations with the USA, the American system started to be effective in accounting practices. In 1987, after the application for European Union membership, the impact of EU practices started to be seen (Bükey ve Demir, 2021: 37). Later, in 1989, the “L Independent Accountancy, Independent Accountant Financial Consultancy and Certified Public Accountant Law” numbered 3568 was published. Following the enactment of this law, members of the profession came together and established the Union of Chambers of Independent Accountants and Certified Public Accountants of Turkiye (TURMOB) (Atabay, 2023: 131).

The Turkish Accounting and Auditing Standards Board (TMUDESK) was established by TURMOB in 1995 in order to develop accounting standards in Turkiye.

Until 2001, Turkish Accounting and Auditing Standards Board (TMUDESK) established 19 accounting standards. The lack of sanctioning power of the Turkish Accounting and Auditing Standards Board made the adoption and implementation of the standards difficult, and many of these standards were never implemented.

The Turkish Accounting Standards Board was established with an article added to the Capital Markets Law No. 2499 and became operational on 07.03.2002. The Accounting Standards Board, which takes full powers and responsibilities of Turkish Accounting and Auditing Standards Board (TMUDESK), has been given full authority to establish accounting standards at the national level.

The Turkish Accounting Standards Board has taken a decision on the implementation of International Financial Reporting Standards, translated the international accounting standards and published them as Turkish Accounting Standards. For this reason, most of the businesses participating in the stock exchange prepared their financial statements dated 31.12.2005 as determined by the Turkish Accounting Standards Board.

With the establishment of the Public Monitoring, Accounting and Auditing Standards Authority in 2011, all duties, powers and responsibilities of the Turkish Accounting Standards Board were transferred to this Authority. In this context, Public Monitoring, Accounting and Auditing Standards Authority has also been authorized to make regulations for businesses working in different sectors and having different sizes ((Elden Ürgüp ve Güngör Karyağdı, 2023: 1119).

The Turkish Commercial Law, which became effective on 1 July 2012, mandated the implementation of Turkish Accounting Standards (TASs) and Turkish Financial Reporting Standards (TFRSs), which are translations of IAS/IFRS. It has become mandatory for businesses to apply TAS/TFRSs included in the Turkish Commercial Law (Sarı Özgün ve Sarıtaş, 2018: 83).

Financial Reporting Standard for Large and Medium-Sized Businesses (TFRS for LMEs) was published in the Repeated Official Gazette dated 29.07.2017 and numbered 30138. This standard is effective for annual periods

beginning on or after 01.01.2018 (Atmaca, 2020: 55).

These standards have been published as a financial reporting framework for businesses that are subject to independent audit and do not implement TMS/TFRS. In other words, TAS/TFRS will be mandatory for Public Interest Entities (PIEs), while audited entities other than PIEs will apply TFRS for LMEs from 2018.

Natural and legal persons who are not subject to independent auditing according to the Turkish Commercial Law must present their financial statements beginning January 1, 2023 in accordance with the Financial Reporting Standard for Small and Micro Businesses (TFRS for SMEs) <https://2u.pw/8ZMtmBNh>.

Today, in Türkiye, Turkish accounting/financial reporting standards, which are a translation of international accounting standards, are applied by taking into account the size of assets and net sales revenue of businesses. The standards that businesses will consider and apply are illustrated in Figure 1 below.

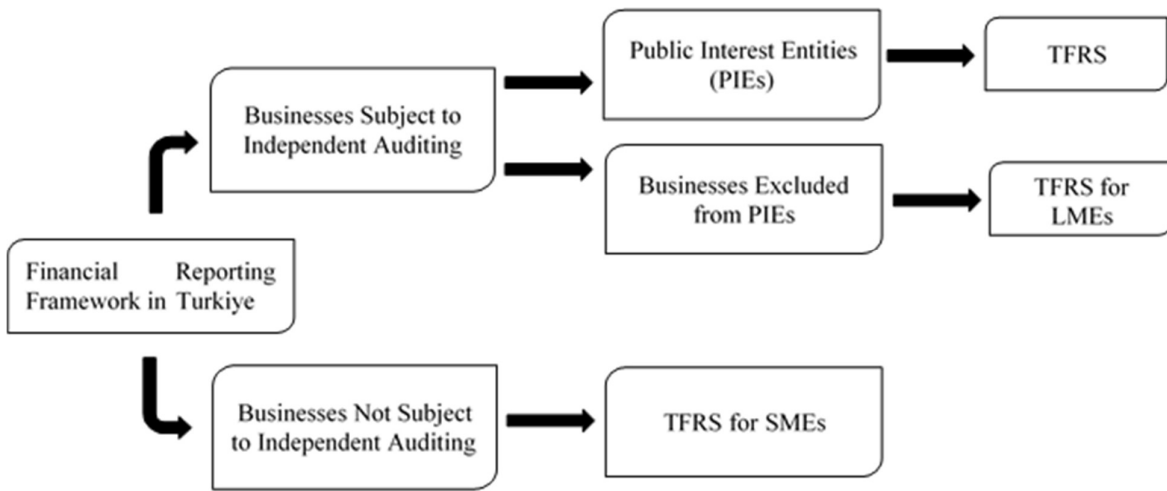

Figure 1. Accounting Standards Applied in Türkiye.
Source: (Uzun, 2023: 1303)

3.2. Historical Development of Accounting Standards in Saudi Arabia

From 1930 until the emergence of the Saudi oil industry in 1937, there were no laws regulating accounting and auditing in Saudi Arabia (Bakr, 2020: 98). During this period, little attention was given to accounting entries and even when such entries were kept, prepared according to the primitive single-entry method (Almusaad, 2021: 41).

However, the need for accounting information emerged as a result of changes in economic and commercial activities in Saudi Arabia since 1939, when the first crude oil exports began (Al-Rehaily, 1992: 150).

It can be said that the first application of accounting and auditing in Saudi Arabia was in 1951. However, the practices at that time were not organized or formalized. The absence of an integrated accounting system left accounting practices to the personal efforts of accountants and auditors. For this reason, the development of accounting in Saudi Arabia was significantly delayed (Almusaad, 2021: 42).

At that time, the authority to issue licenses to practice the accounting profession was vested in the Ministry of Finance and National Economy, but in 1957, this authority was transferred to the Ministry of Commerce and Industry.

In Saudi Arabia, Companies Law was enacted for the first time in 1965. It can be said that the development process

of accounting in Saudi Arabia started with this law. As a result of the obligations imposed by Companies Law, the demand for accounting services increased (Al-Rehaily, 1992: 150).

In 1974, when the Saudi Arabian government issued the “Certified Accountants Law” in accordance with Royal Decree No. 43, this law aimed to improve the structure of accounting practice and the rules governing it (Al-Rehaily, 1992: 153).

In contrast to many other countries, Saudi Arabia has developed its own national accounting standards. In 1985, the Ministry of Trade and Investment issued the first set of national accounting and auditing standards. Although the issuance of these standards was a great success, they were not comprehensive enough and did not cover many important subjects. Moreover, compliance with these standards was voluntary and there was no real pressure to comply (Bakr, 2020: 99).

These Saudi national accounting standards are based on those applied in Germany, United States and Tunisia. The selection of these countries was based on a number of factors, including the level of development of the accounting profession, the level of similarity between that country's economic environment and Saudi Arabia's economic environment, and the potential assistance that Saudi Arabia could receive from the accounting organizations in those countries. (Fallatah, 2017: 32).

In 1991, the Saudi Organization of Certified Public Accountants was given the task of adopting and developing accounting and auditing standards. Although there are national accounting standards in Saudi Arabia, all banks have been obliged to apply international accounting standards (IAS) since 1999 (Abdullah, 2007: 78).

Until 2003, the number of national accounting standards in Saudi Arabia reached thirteen. The number of these standards increased and reached twenty-two accounting standards and thirty-five auditing standards in 2010 (Aljurf, 2010: 3).

Additionally, the Saudi Organization of Certified Public Accountants has made it mandatory to comply with international standards in case of an accounting issue not covered by Saudi standards. However, the increasing volume of economic activity in Saudi Arabia, the increase in the size and number of corporations, and the presence of multinational businesses have led to the need for compliance with international accounting standards (Aljurf, 2010: 4.).

In 2012, the Ministry of Commerce and Industry established a committee consisting of the Saudi Organization of Certified Public Accountants, the Saudi Arabian Monetary Authority and the Capital Market Authority to create a plan for the transition to international accounting standards (Almansour, 2019: 72).

In 2013, the Saudi Organization of Certified Public Accountants approved a plan to adopt international accounting standards, known as the Saudi Organization of Certified Public Accountants project for the transition to international accounting and auditing standards (Alqahtani, 2019: 19).

In short, until 2016, businesses operating in Saudi Arabia applied local accounting standards (SOCPA, 2021). Thus, all exchange-traded businesses became obliged to apply international accounting standards for financial periods starting from January 1, 2017. In addition, from the beginning of 2018, SMEs are required to apply IFRS for SMEs, including some additional explanations (Fallatah, 2017: 33).

Table 1. National Saudi Arabian Accounting Standards

National Saudi Arabian Accounting Standards	Year of Issue
1 General Presentation and Disclosure	1986
2 Foreign Currency	1997
3 Inventory	1997
4 Related Party Disclosure	1997
5 Revenue	1998
6 Administration and Marketing Expenses	1998
7 Research and Development Costs	1998

8 Consolidation of Financial Statements	1998
9 Investment in Securities	1998
10 Preliminary Financial Reports	1999
11 Zakat and Income Tax	1999
12 Fixed Assets	2001
13 Accounting for Leases	2001
14 Segmental Reports	2002
15 Accounting for Investment According to Property Rights	2002
16 Intangible Assets	2002
17 Accounting for Government Grants and Subsidies	2003
18 Accounting for the Impairment of Non-Current Assets	2004
19 Earnings Per Share	2007
20 Accounting for Service Construction Contracts	2010
21 Accounting for Business Combinations	2011

Source: (Almansour, 2019: 71)

3.3. Historical Development of Accounting Standards in United Arab Emirates

United Arab Emirates is considered to be one of the young countries as the establishment of United Arab Emirates was announced at a meeting held in Dubai in 1971 (Albalooshi, 2020: 30).

Although United Arab Emirates is seen as a young country, it has managed to build a strong image among the countries of the world and has become a center of investment attraction due to its unique geographical location that connects the countries of the world. Foreign direct investment inflows to United Arab Emirates started to increase from 1990 (Alshamlan el, 2021: 97).

United Arab Emirates has the second largest economy in the Gulf Cooperation Council and the fourth highest per capita economy in the world (Al-Zarouni, 2009: 14). But until 1979, there was no procedure to regulate business activities and thus accounting in the United Arab Emirates.

From 1979 onwards, laws regulating local and foreign commercial activities were enacted. In 1980, Federal Law No. 10 was enacted to establish the Central Bank and regulate commercial businesses and financial institutions (Angell, 1986: 125-126).

The Ministry of Economy published Companies Law in 1984 and introduced changes to the law in 1988. Under this law, businesses are obliged to keep accounting entries and submit audited accounting information to the relevant authorities (Al-Zarooni, 2009: 25).

In 1994, an organization called the Emirates Commercial Association was established to improve the accounting system United Arab Emirates. This organization organized a seminar under the name “Organization and Development of the Accounting Profession in United Arab Emirates” and it was decided to develop the accounting system in the following points (Al-Qahtani, 2006: 223-224):

International Accounting Standards.

Laws of the accounting profession in United Arab Emirates.

In 1995, the first law regulating the accounting and auditing profession in United Arab Emirates was enacted (Ibrahim, 2009: 327) and the Association of Accountants and Auditors (AAA) was established in 1997 (Abdallah, 2013: 137).

In 1999, the Central Bank issued a law requiring all banks and financial institutions to adopt IAS/IFRS in their annual reports. Despite this, some banks started using IAS long before this law was published (Halbouni and Yassin, 2016: 134).

The Securities and Commodities Authority was established in United Arab Emirates under Federal Law No. 4 of 2000. Articles 29, 31 and 36 of the administrative regulations of this law stipulate that exchange-traded businesses

and listing applicants must submit reports to the Securities and Commodities Authority and make their financial statements publicly available (Al-Zarouni, 2009: 25).

In the same year, Dubai Financial Market and Abu Dhabi Securities Market became operational and all businesses traded in these two markets were required to comply with international accounting standards as of 2003 (Khanagha, 2011: 102).

In 2015, Companies Law was changed to require all businesses in United Arab Emirates to adopt international accounting standards in preparing their financial statements (Halbouni and Yasin, 2016: 135). It also allowed small and medium-sized businesses to use the International Financial Reporting Standards for SMEs or the full version of the International Financial Reporting Standards. <https://2u.pw/fFhfqJS2>

While there were no generally accepted accounting principles at the local level in United Arab Emirates, where American accounting principles were previously applied, international accounting standards are now applied. In United Arab Emirates, two central organizations, the Ministry of Economy and the Central Bank, have the authority to set financial reporting requirements for businesses (Aljifri and Khasharmeh, 2006: 507).

When new or amended accounting standards are issued by the International Accounting Standards Board, they will become effective in United Arab Emirates as of the effective date specified in the International Accounting Standards. <https://2u.pw/OjiVmmkG>

4. FACTORS AFFECTING THE ADOPTION OF INTERNATIONAL ACCOUNTING STANDARDS IN TURKIYE, SAUDI ARABIA AND UNITED ARAB EMIRATES

There are many factors affecting the process of adoption and implementation of IAS/IFRS. The factors influencing the process of adopting and implementing IAS/IFRS can be identified as follows (Dirican, 2022: 14; Çankaya ve Hatipoğlu, 2015: 66-68);

1- Local Regulations in Accounting Practices: In some countries, the adoption of international accounting standards requires the updating of local regulations regarding accounting practices in the country. Conflicts arising from the differences between international accounting standards and local regulations may affect the adoption process of international accounting standards.

2-Cultural and Social Environment: As a social structure, it is inevitable that accounting should be appropriate to the needs of the societies in which it is born and reflect the characteristics of those conditions. Therefore, it can be argued that the scope and quality of the IAS/IFRS set are aligned with the needs and circumstances of developed countries.

3- Political Systems: As with the cultural and social environment, the political systems of countries affect the import and export of accounting technologies and accounting practices.

4- Development Level of Accounting Profession: In countries where the accounting profession is developed, accountants are more capable of applying international accounting standards.

5- Level of Technical Development: For the actual application of IAS/IFRSs, accountants, auditors, information users and regulatory authorities should have sufficient technical capacity. The implementation of IAS/IFRSs also requires some technological innovations.

6- Complexity of International Accounting Standards: International accounting standards are complex and therefore require special training for accountants to understand and apply them correctly.

7- Development Level of Education: A quality accounting education is the first step to understanding international accounting standards and knowing how to apply them. Therefore, the implementation of international accounting standards is faster in countries with higher quality accounting education.

4.1. Factors Affecting the Adoption of Accounting Standards in Turkiye

As in many developed countries in the world, several studies have been conducted in Turkiye for the establishment of accounting standards. Since 2005, TAS/TFRS, which is the translated version of UMS/IFRS, has been accepted by businesses operating in the capital market in Turkiye. TAS/TFRSs have introduced a number of changes in the recognition, classification and reporting of accounting transactions in Turkiye (Sarı Özgün and Sarıtaş, 2018: 66). The most important factors that led Turkiye to adopt IAS/IFRS are the following:

- **Turkiye's Political and Economic Relations with Other Countries:** Türkiye's economic and political relations with other countries are one of the most important factors affecting the development of accounting practices. Türkiye's accounting standards were developed under the leadership of the government, and the practices and laws of countries with strong economic and political relations were taken as an example. Initially, accounting practices were influenced by French legislation, then German legislation. After 1950, Türkiye formed strong economic and cultural relations with the United States of America, therefore the Turkish accounting system was influenced by the American accounting system (Gölpek Karababa, 2018: 18). After 1987, Türkiye expressed its interest in joining the European Union and applied for full membership. Over time, with the effect of Türkiye's application for full membership to the EU and the harmonization process with the EU, new regulations have been introduced and IAS/IFRSs have become mandatory (Erol and Aslan, 2017: 63).

- **Accounting Education in Türkiye:** In terms of education, Türkiye is also influenced by the countries it has economic and political relations with. In addition, relations with organizations such as International Federation of Accountants (IFAC), Federation of European Accountants (FEE) and International Accounting Standards Board (IASB) have been important and effective in education planning during the European Union harmonization process. Although accounting education in Türkiye focuses on teaching international accounting standards at the graduate level, most universities offer courses on accounting standards starting from the undergraduate level (Sarı Özgün ve Sarıtaş, 2018: 72).

- **Globalization's Impact on Türkiye:** Some businesses operating in Türkiye have tried to expand their activities to other countries. However, the lack of unity in accounting transactions and financial reporting in Türkiye has caused problems in transactions with different countries. For this reason, many businesses preferred to prepare their financial statements in accordance with IAS/IFRS. In order to put an end to this multi-headed practice in Türkiye, the Turkish Accounting Standards Board was established and International Accounting and IAS/IFRS were adopted in order to harmonize with accounting practices around the world (Kaya, 2021: 298).

4.2. Factors Affecting the Adoption of Accounting Standards in Saudi Arabia

Saudi Arabia, unlike Türkiye and many other Middle Eastern countries, has tended to prepare its own national accounting standards that take environmental and cultural factors into account since 1986. The preparation of these standards was greatly influenced by Generally Accepted Accounting Principles (GAAP) and American accounting standards (Almaqtari al, 2021:2). For this reason, the adoption of international accounting standards by the Kingdom of Saudi Arabia has been delayed for many years compared to other countries and has not become mandatory until 2017. Moreover, the process of adoption of international accounting standards took several years and took place in many stages, and the transition to the application of IAS/IFRS did not happen all at once. Even after Saudi Arabia adopted IAS/IFRS, the standards were not published as translations of international standards, as is the case in Türkiye and United Arab Emirates, but were created according to international standards in light of local circumstances. Saudi Arabia has also published its own accounting standards that do not have an equivalent in international accounting standards, such as the Zakat standard.

In general, it can be said that the International Financial Reporting Standards in Saudi Arabia are similar to the standards issued by the International Accounting Standards Board with possible changes in three aspects: Adding more disclosure requirements, removing optional practices, and modifying requirements that conflict with Islamic law or local laws (Fallatah, 2017: 2).

In addition, extra explanations are requested from the disclosures in the standards in order to ensure that users of accounting information conduct their business activities in accordance with the Islamic Sharia (Bakr, 2020: 80).

The Kingdom of Saudi Arabia's delay in adopting international accounting standards can be attributed to several reasons, including the following:

- **Local Traditions:** As is well known, the process of accounting development at the national level is part of international accounting development. Additionally, the process of accounting development is highly dependent on historical and social factors, thus local traditions in a country can be an obstacle to accounting development. On the other hand, Saudi Arabia is characterized by a strong commitment to its local traditions, and people tend to preserve social and cultural heritage and not be influenced by other countries. For this reason, people there generally prefer to implement a national system designed in accordance with prevailing social and cultural traditions rather than a global system.

- **Economic and Legal Environment:** Members of society, especially members of the financial community, need

information from accounting, which provides accounting information to various parties. The economic model prevailing in the country plays an important role in the choice of accounting methods and procedures. On the other hand, countries differ in the application of laws, and the legal structure that reflects national cultural traditions is the most effective factor in the dissemination and development of accounting. However, before 2015, the economic and legal environment in Saudi Arabia was not favorable for the transition to IAS/IFRS. In addition, the economy generally depended solely on oil revenues and there were not many foreign businesses in the country.

- **Sovereignty Status:** This factor constitutes an obstacle to accounting standardization. Saudi Arabia has rejected several agreements with the World Bank or other organizations that included amendments to change current accounting practices and implement international accounting standards.

- **Islamic Law:** It is well known in Saudi Arabia that all laws must be in accordance with the Islamic Sharia, as the Constitution states that the Islamic Sharia is the main source of legislation. In Saudi Arabia, all companies, whether listed or unlisted, were required to comply with the accounting standards issued by the Saudi Organization of Certified Public Accountants (SOCPA) in 1991 as these standards were Sharia-compliant. This is because international accounting standards cannot simply meet the requirements of Islamic law. For example, financial instruments that comply with Islamic law cannot pay or charge interest because *riba* (usury) is forbidden in Islam. In addition, Islamic-compliant investments cannot be made in gambling, pornography, alcohol, pork, and other Islamic prohibitions. International accounting standards published by the International Accounting Standards Board (IASB) are meant for the world as a whole, regardless of religious requirements. Furthermore, both the Zakat Accounting Standard and the Administrative and Marketing Expenses Standard are Saudi accounting standards that have no equivalent in international accounting standards (Herath ve Alsulmi, 2017: 5). However, since then, Saudi Arabia has been forced to comply with international accounting standards for a number of reasons, including the following:

- Saudi Arabia determined its 2030 Vision on April 25, 2016. This project is a long-term plan to develop the country by expanding revenue sources. This development plan includes opening the door to more foreign investment by granting privileges such as tax exemptions (Fallatah, 2017: 14). Since compliance with international accounting standards is one of the most important factors in attracting foreign investments, Saudi Arabia has developed a plan to transition to implementing international accounting standards. This plan has the role of triggering changes in Saudi accounting practices and the restructuring process. (Almusaad, 2021: 52).
- Many Saudi businesses wanted to expand their businesses and open branches in other countries. Since the non-adoption of international accounting standards was an obstacle to this step, these businesses decided to adopt international accounting standards.

4.3. Factors Affecting the Adoption of Accounting Standards in United Arab Emirates

United Arab Emirates was one of the first countries in the world to completely adopt International Accounting Standards in its original form after the adoption of GAAP. IAS have been applied in United Arab Emirates since 1999. At the same time, United Arab Emirates also started applying IFRS since IFRS replaced IAS in 2001 (Almaqtari el, 2020: 2). In addition, when new or amended accounting standards are issued by the International Accounting Standards Board, these new standards become effective United Arab Emirates on the effective date specified in IAS.

There are several factors that contributed to the early and full adoption of IAS in United Arab Emirates without any amendments. Among them are the following (Irvine, 2008: 132-133):

- United Arab Emirates did not have national accounting standards, but rather applied GAAP. The implementation of GAAP has streamlined and rapidly improved accounting practices in the United Arab Emirates. This in turn led to global capital flows to United Arab Emirates.
- The development of the securities market in United Arab Emirates has necessitated the presence of external financing providers requiring greater disclosure, which has led to the faster adoption of international accounting standards.
- Opposition to the adoption of international accounting standards in United Arab Emirates was very limited compared to other countries around the world.

- United Arab Emirates' embrace of Western culture and commitment to globalization contributed to the relative ease of the decision to adopt IAS/IFRS.
- One of the significant factors contributing to the adoption of international accounting standards is the demographic structure of United Arab Emirates. The population of United Arab Emirates reached 9,575,754 people in 2024; Emirati nationals represent less than 20% of this number. The presence of a large number of foreigners residing in the country has led to an increased openness to other countries of the world and an increased desire for international integration.
- Furthermore, the country's great wealth has facilitated the process of bringing in accounting expertise to try to implement international accounting standards.

5. CONCLUSION

Recent developments in the global economy, the transnationalization of business activities, the expansion of multinational companies, developments in capital markets, and the emergence of new financial instruments have revealed the need for companies to present their financial statements in a more transparent, understandable, comparable, and reliable manner.

Since 2005, following the imposition of the obligation for publicly traded businesses, banks and insurance companies in the EU community to prepare their financial statements in accordance with IAS/IFRS, Türkiye as a candidate country has taken steps towards adopting and implementing IAS/IFRS. In this context, the Turkish Accounting Standards Board (TMSK) was established and adopted full compliance with the IAS/IFRS set as a strategy, and the relevant translations were made and published in the Official Gazette. In line with these developments, banks, insurance businesses and publicly traded businesses in Türkiye have been applying TAS/IFRS in full compliance with IAS/IFRS since 2006.

United Arab Emirates, which aims to become the largest center for attracting foreign investment, was one of the first countries to implement international accounting standards. The implementation of IAS in United Arab Emirates began in 1999, and these standards are applied in their original form without any changes.

Compared to Türkiye and United Arab Emirates, where the application of national GAAP-based accounting practices has been sufficient for many years, the situation in Saudi Arabia is quite different.

The process of adopting accounting standards in Türkiye, Saudi Arabia, and United Arab Emirates has been affected by several factors. These factors differ among these three countries.

Political and economic relations with other countries and Türkiye's desire to join the European Union are among the most important factors influencing the adoption of international accounting standards in Türkiye. Great wealth, interest in globalization and openness to the world, as well as the desire to attract foreign investment to the country, are among the most important factors driving United Arab Emirates to adopt international accounting standards. Saudi society tends to maintain traditional life, and Islamic law dominates most of the country's laws and practices. This has led Saudi Arabia to limit itself to applying local accounting standards that are appropriate to the country's structure, thus delaying the adoption of international accounting standards.

REFERENCES

- Abdallah, W.M. (2021). *Accounting, Finance, and Taxation in the Gulf Countries*, Palgrave Macmillan.
- AI-Abdullatif, A.S. (2019). The application of the AAOIFI Accounting Standards by the Islamic Banking Sector in Saudi Arabia, PhD Thesis, Durham University.
- Alblooshi, M. (2020). Exploring the Influence of Management Style on Job Satisfaction: The Case of Construction Companies in Abu Dhabi, the United Arab Emirates (UAE), PhD Thesis, Liverpool John Moores University.
- Aljifri, K.; Khasharmeh, H. (2006). An Investigation into the Suitability of the International Accounting Standards to the United Arab Emirates Environment, *International Business Review*, 15, pp. 505-526. doi:

10.1016/j.ibusrev.2006.05.009

Alkan, B.Ş. (2019). Türkiye Muhasebe ve Raporlama Standartlarının Finansal Analize Etkisi, *TJSS Dergisi*, 3(5), pp. 61-79. doi: 10.30520/tjsosci.518144

Almansour, M. (2019). Challenges and Opportunities from Adopting IFRS in Saudi Arabia: The Case of the Banking Sector, PhD Thesis, Nottingham Trent University Business School.

Almaqtari, F.A.; Hashed, A.A.; Shamim, M. (2021). Impact of Corporate Governance Mechanism on IFRS Adoption: A Comparative Study of Saudi Arabia, Oman, and the United Arab Emirates, *Heliyon Journal*, 3(5), pp. 1-17. doi: 10.30520/tjsosci.518144

Almusaad, N.S. (2021). Understanding the Factors That Influence the IFRS Adoption and Translation from a Strong Structuration Theory Perspective, PhD Thesis, University of Essex Essex Business School.

Al-Qahtani, A. (2006). The Development of Accounting Regulation in the GCC Western Hegemony or Recognition of Peculiarity?, *Managerial Auditing Journal*, 20(3), pp. 217-227. doi: 10.1108/02686900510585564

Alqahtani, A. (2019). Accounting Disclosure and Corporate Governance Mechanisms in Kingdom of Saudi Arabia, PhD Thesis, Victoria University Business School.

Al-Rehaily, A.S. (1992). The Evolution of Accounting in Saudi Arabia: A Study of Its Relevance to The Social and Economic Environment, PhD Thesis, University of Hull.

Alshamlan, M.A.; Fernandez, A.M.; Fernandez, M. (2021). Foreign Direct Investment in the United Arab Emirates: A Study on the Main Contributors, *European Journal of Business and Management Research*, 6(1), pp. 97-101. doi: 10.24018/ejbmr.2021.6.1.694

Al-Zarouni, A. (2009). Corporate Financial Disclosure in Emerging Markets: The Case of the UAE, PhD Thesis, Griffith Business School.

Angell, N.B. (1986). Regulation of Business Under the Developing Legal System of the United Arab Emirates, *Arab Law Quarterly*, 1(2), pp. 119-140.

Atabay, İ. (2023). Cumhuriyet Döneminde Muhasebenin Gelişimine Kronolojik Bir Bakış, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 26(49), ss. 121-135. doi: 10.31795/baunsobed.1352586

Atmaca, P. (2020). Muhasebe Mesleğinin Bugünü ve Geleceği: Meslekte Uzmanlaşma, Yüksek Lisans Tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi SBE.

Bakr, S.A. (2020). The Adoption of the International Financial Reporting Standard for Small and Medium-sized Entities (IFRS for SMEs) in the Kingdom of Saudi Arabia, PhD Thesis, Royal Holloway, University of London

Bükey, M.; Demir, N. (2021). Cumhuriyet Dönemi Muhasebe Sistemindeki Gelişmeler ve Türkiye Muhasebe Standartlarının Muhasebe Sistemi Üzerindeki Etkisi, *Lectio Socialis Dergisi*, 5(1), ss. 35-42. doi: 10.47478/lectio.795739

Çankaya, F. (2007). Uluslararası Muhasebe Uyumunu Ölçülmesine Yönelik Bir Uygulama: Rusya, Çin ve Türkiye Karşılaştırılması, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(6), ss. 127-148.

Çankaya, F.; Hatipoğlu, O. (2015). Türkiye'de Uluslararası Muhasebe Standartları'nın Uygulanabilirliğini Etkileyen Faktörlerin Meslek Mensuplarınca Değerlendirilmesine Yönelik Bir Araştırma, *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (7), ss. 61-89. doi: <https://doi.org/10.18092/ijeas.43915>

Dirican, E. (2022). Muhasebede Kavramsal Çerçeve'nin Uluslararası Boyuta Gelişim ve Önemi, Yüksek Lisans Tezi, Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Elden Ürgüp, S.; Güngör Karyağdı, N. (2023). TMS/IFRS VE BOBİFRS Üzerine Yazılmış Lisansüstü Tezlerin Analizi (2010-2022), *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(3), ss. 1117-1128.

Erol, M.; Aslan, M. (2017). Uluslararası Muhasebe ve Denetim Standartlarının Gelişmesi, *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (12), ss. 55-86.

Fallatah, R. (2017). Factors Affecting External Audit Quality: The Case of Listed Companies in Saudi Arabia, PhD Thesis, Southampton Management School.

- Gölpek Karababa, A. (2018). Muhasebe Standartları ve Uygulamasına Genel Bir Bakış, *Türk Sosyal Bilimler Araştırmalar*, 3(2), ss. 18-24.
- Halbouni, S.S.; Yasin, A. (2016). Risk Disclosure: Empirical Investigation of UAE Companies' Compliance with International Accounting Standards, *International Journal of Business and Management*, 11(8), pp. 101-114. doi: 10.5539/ijbm.v11n8p134
- Hatipoğlu, O. (2009). Türkiye'de Uluslararası Muhasebe Standartları'nın Gelişimi, Gerekliliği ve Uygulanabilirliği Üzerine Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi SBE.
- Herath, S.K.; Alsulmi, F.H (2017). International Financial Reporting Standards (Ifrs): The Benefits, Obstacles, and Opportunities for Implementation in Saudi Arabia, *International Journal of Social Science and Business*, 2(1), pp. 121-135.
- <https://2u.pw/8ZMtmBNh> (Erişim Tarihi 16.04.2024)
- <https://2u.pw/fFhfqJS2> (Erişim Tarihi 22.04.2024)
- <https://2u.pw/OjiVmmkG> (Erişim Tarihi 26.04.2024)
- Ibrahim, M. (2009). Auditing profession in United Arab Emirates, *International Journal of Law and Management*, 51(5), pp. 327-335. doi: 10.1108/17542430910988919
- Irvine, H. (2008). The Global Institutionalization of Financial Reporting: The Case of the United Arab Emirates, *Accounting Forum Journal*, 32, pp. 125-142.
- Karavardar, A.; Kaymak, G. (2020). The Muhasebe Eğitimi Alan Üniversite Öğrencilerinin TMS/TFRS Hakkındaki İlgi Düzeyi, Beklenti ve Farkındalıklarına İlişkin Bir Araştırma: Giresun Üniversitesi İşletme Bölümü Örneği, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 23(1), ss. 112-130.
- Kaya, N. (2021). *Muhasebe Tarihi*, İksad Yayın Evi.
- Kesgin, M.M. (2021). Çin Muhasebe Sistemi ile Türk Muhasebe Sisteminin Finansal Raporlama Açısından Karşılaştırılması, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi SBE.
- Khanagha, J.B. (2011). International Financial Reporting Standards (IFRS) and Value Relevance of Accounting Information: Evidence from Bahrain and United Arab Emirates Stock Markets, *African Journal of Social Sciences*, 1(1), pp. 101-114.
- Koçer, A (2009). Kanada Muhasebe Sisteminin İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE.
- Sarı Özgün, H.; Sarıtaş, H (2018). Akademisyen Gözüyle Türkiye Muhasebe Standartları/Türkiye Finansal Raporlama Standartlarının Kullanımı Etkileyen Faktörler Üzerine Bir Araştırma, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, ss. 65-90. doi: 10.25095/mufad.465911
- Şensoy, H.B. (2008). Uluslararası Finansal Raporlama Standartlarının Ortaya Çıkışı ve Gelişimi ile Muhasebe Standartlarının Türkiye'deki Durumu, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi SBE.
- SOCPA. (2021). Suudi Arabistan Krallığı'nda onaylanan Uluslararası Finansal Raporlama Standartları ve Suudi Denetçiler ve Muhasebeciler Örgütü tarafından onaylanan diğer standartlar ve yayımlar. Suudi Denetçiler ve Muhasebeciler Kurumunun Yayınları.
- TMSK. (2008). Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu 2007 Yılı Faaliyet Raporu. Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu.
- Uzun, E. (2023). Finansal Raporlama Standartlarına Uygun Hesap Planı Taslağı Kapsamında Finansal Durum Tablosu Pasif Yapısının Değerleme Ölçüleri ve Muhasebe Kayıtları Açısından Karşılaştırılması, *Alanya Akademik Bakış Dergisi*, 7(3), ss. 1301-1320. doi: 10.29023/alanyaakademik.1271763

TALCOTT PARSONS VE NIKLAS LUHMANN'IN SİSTEM TEORİSİNİN UNSURLARI ÜZERİNDEN KARŞILAŞTIRMALI BİR OKUMA

Hale Nur UYANIK¹

Özet

Sosyolojik yaklaşımlar, toplumun işleyişi ve bu işleyiş sürecinde meydana gelen toplum-birey arasındaki etkileşim üzerinde odaklanmışlardır. İçinde yaşadığımız toplumsal gerçekliğin işleyişi doğanın işleyişinden farklılık arz eder. Toplumsal gerçeklik kendi içerisinde birçok alt unsuru ve çok yönlü durumları içinde bulundurmasından dolayı sosyal gerçekliği anlama noktasında karşımıza pek çok teori çıkar. Bu çalışmada ele alınacak olan nokta yapısal işlevselcilik yaklaşımının kurucu ismi olarak görülen Talcott Parsons ve sistem kuramının önemli isimlerinden Niklas Luhmann'ın ortaya koymuş oldukları sistem teorisi üzerine yaklaşımları ele alınacaktır. Çalışma kapsamında sistem teorisine yönelik ortaya koymuş oldukları fikirler ve kavramları üzerinden iki ismin bu teoriye kazandırmış oldukları unsurlar karşılaştırılarak ele alınacaktır. Parsons'ın işlevselcilik yaklaşımında önem taşıyan sosyal sistem kavramının içerisinde savunmuş olduğu eylem teorisi, Luhmann'ın sistem teorisinde önemli etmen olarak gördüğü iletişim ve kendini üreten sistem (autopoiesis) kavramları çerçevesinde ele alınacaktır. Çalışmada toplumsal sistem içerisinde norm ve değerler karşısında bireyin eylemlerinin sınırlarının tam olarak nerede başlayıp nerede bittiği sorunu bu iki ismin görüşleri çerçevesinde tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal sistem kuramı, Eylem teorisi, Autopoiesis, İletişim, Norm ve Toplum.

A COMPARATIVE READING ON THE ELEMENTS OF SYSTEM THEORY OF TALCOTT PARSONS AND NIKLAS LUHMANN

Abstract

Sociological approaches have focused on the functioning of society and the interaction between society and the individual that occurs in the process of this functioning. The functioning of the social reality we live in differs from the functioning of nature. Since social reality contains many sub-elements and multifaceted situations within itself, we encounter many theories at the point of understanding social reality. The point to be discussed in this study will be the approaches of Talcott Parsons, who is seen as the founding name of the structural functionalism approach, and Niklas Luhmann, one of the important names of system theory, on the system theory they have put forward. Within the scope of the study, the elements that the two names have brought to this theory will be compared and discussed through the ideas and concepts they have put forward for the system theory. The theory of action defended by Parsons within the concept of social system, which is important in his functionalism approach, will be discussed within the framework of the concepts of communication and autopoiesis, which Luhmann sees as important factors in system theory. In the study, the problem of where exactly the limits of the individual's actions begin and end in the face of norms and values within the social system is discussed within the framework of the views of these two names.

Keywords: Social systems theory, Action theory, Autopoiesis, Communication, Norms and society.

1. GİRİŞ

Sistem, kendi kendisini düzenleyebilen bir bütünlüktür ve daima kendi dinamik dengesini kurmak eğilimindedir belirli bir düzeni muhafaza ederek değil, aksine bazen önemli ve derin olan değişiklikler geçirerek, yani kendi içinde gelişerek kendisini yeniliklere uydurarak korur. Sistem, serbest yüzen unsurları dışarıdan alan bir yapı olarak görülmesinden daha ziyade sistem ve unsurları, sistemin içsel farklılaşmasının yeniden üretilmesi yoluyla eş zamanlı olarak var olma gücü gösterir (Schwanitz, 1995: 137). Köken olarak *Genel Sistem Teorisi*'nin temellerini biyolog Ludwig von Bertalanffy (1901-1972) nin "biyoloji teorisi" içinde oluşturmuştur. Sosyal bilimsel niteliğe dönüşme sürecinde sistem teorisi, farklı bilgilerin bütünleşmesini ve çeşitli alanlarda kullanılabilmesini mümkün kılan bir meta-teori olarak şekillenmiştir. Teorik gelişime bağlı olarak sistem kavramı, içerdiği birbirleriyle uyumlu unsurların toplamını aşan yeni bir yapıyı ifade etmek için kullanılmaya başlanmıştır. Sistem teorisi her şeyden önce 'yapı' ve 'işlev' kavramlarını temel almaktadır (Çelik, 2007: 54).

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Trabzon Üniversitesi, halenuruyanik@trabzon.edu.tr, ORCID No: 0000-0003-0102-0268.

Sistem teorileri, sosyal sistemlerin nasıl çalıştığını açıklama iddiasındadır. Örneğin, dünya sistemleri teorisi, sadece dünya sistemlerinin bir açıklaması değildir. Dünyayı sistemler açısından ele almaktan ziyade, temel toplumsal meselelerin nasıl ele alındığını açıklamayı amaçlamaktadır, ekonomik ve siyasi değişimler küresel bir tarihsel süreç tarafından yönlendirilmektedir (Pickel, 2007: 399). Sistem teorisi, döngüyü sağlayan sistemler arasındaki ilişkiyi karşılaştırmalı olarak incelemeyi amaçlamaktadır. Dünya üzerinde organizmalar, makineler yani canlı ve cansız tüm unsurlar belli bir sistem ve işleyişe tabidir. Bir sistem, yapılaşması ve ilerlemesi için belli denge unsurları üzerine oturtulur. Bu denge unsurları sayesinde sistem kendini besleyen öğelerin adaptasyonunu sağlayarak kendini yeniden ve yeniden üretir. 20.yy'dan itibaren sistem teorisi üzerine tartışmalarda egemen olan felsefi anlayış Kıta Avrupası geleneğidir. Bu nedenle sosyolojik bağlamda sosyal sistemin temelleri Kıta Avrupa'nın o dönem içerisindeki toplumsal yapı ile ilişkilidir (Probert, 2014, s. 55). Sosyal sistem teorisi, 1940'lardan itibaren özellikle biyoloji, psikoloji ve sibernetik gibi bilim dalları ile birlikte paralel gelişmeler göstermektedir. Talcott Parsons'ın sibernetik uzmanı Norbert Wiener ve psikolog Lawrence Henderson'ın görüşlerinin etkisiyle ortaya koymuş olduğu sosyal istem teorisi biyolojik, psişik, kültürel unsurlar gibi iç ve dış çevrinin oluşumudur. Parsons, 1940'lı yıllardan itibaren sistemler arasındaki değişim ve etkileşimin sosyal bilimlerdeki entelektüel düzeyde tartışmasını ortaya koyan ilk isimdir (Stichweh, 2011: 1-3). 1960'lara doğru sistem teorisini Niklas Luhmann çevre/sistem arasındaki ayrımı daha detaylı ortaya koyarak Parsons'ın sistem teorisi anlayışından ayrılır. Parsons'ın sosyal sistem anlayışında sistem, diğer sistem tarafından oluşurken; Luhmann çevre ve sisteme fenomenolojik bir yaklaşımla ele alarak bu iki unsur arasındaki ayrımı daha belirgin kılar (Stichweh, 2011: 5-6). Yani Parsons ve yeni işlevselci anlayışta bir sistem onu oluşturan alt sistemler arasındaki karmaşadan düzen oluşturduğunu iddia eder. Luhmann için bu karmaşa bir sistemin işleyişinin düzenidir. Alt sistemleri karmaşa olarak değil düzenin temel unsuru olarak görülmesi yönünde teorisini temellendirir. Yeni sistem teorisi olarak adlandırılan bu anlayışın temelinde "anlam" büyük önem taşır. Toplumsal sistem içerisindeki tüm ilişkiler birer anlam yüklemesidir ve Luhmann bu sistem dışında kalanı "çevre" olarak adlandırır. Luhmann'a göre çevre anlamlı ve kurallı değildir; olağandışıdır ve absürttür. Bir iletişim ağı içerisinde "anlam" dışındaki her şey çevredir ve Luhmann'ın görüşü çerçevesinde çevre sistemin dışındadır (Richter, 2012: 135-136). Sistem teorisi üzerine görüşler ortaya koyan bu iki ismin de teorisinin ana sorunsalı toplum içerisinde "düzen" kendini nasıl inşa eder? Sorusuna cevap aramak olmuştur. 1940'larla Parsons'ın yeni işlevselcilik anlayışı ile ortaya koyduğu sosyal sistem teorisi 1960-1970'lerde Luhmann ile popülerliğini devam ettirmiştir.

2. TALCOTT PARSONS'IN SİSTEM ANLAYIŞININ UNSURLARI

II. Dünya Savaşı sonrasında Amerikan sosyoloji anlayışında egemen paradigma olan yapısal işlevselciliğin en önemli ismi olan Talcott Parsons (1902-1979) Almanya'da eğitimini tamamlamasına rağmen akademik çalışmalarını Harvard Üniversitesi'nde sürdürmüştür. Toplumsal düzen, rol ve normlar üzerinde sosyolojik görüşlerini şekillendiren Parsons, sistemlerin ve kurumların işleyişi üzerinden toplumsal üretimi ele almıştır. "*Toplumsal Eylemin Yapısı*" adlı eseri ile yapısal işlevselciliğin en önemli savunucusu olan Parsons, kuramının temellerini Durkheim, Weber ve Pareto gibi isimlerin çalışmalarından yararlanarak oluşturmuştur. Parsons'ın bu eserinde görüşlerine başvurduğu isimlerden biri olan Pareto'nun bir ekonomist olarak faydacılık teorisini topluma etki eden bir eylem olmasından dolayı sosyolojik olarak değerlendirdi. Çünkü birey ekonomi yoluyla toplumla bütünleşerek ortak değer sistemi oluşturmuştur. Bu eyleme dönük olan durum üzerinden analizlerde bulunun Parsons, Pareto'nun bu görüşüne anlam yüklemiştir (Parsons, 1949: 460). Durkheim'dan referans aldığı "*Toplumsal İş Bölümü*" ve deneysel monografik çalışması olan "*İntihar*" adlı çalışmalarına değinerek bireyin dışında olan sosyal faktörleri en önemli neden olarak görür. Parsons bu iki ismin kuramlarından etkilenerek toplumsal normların oluşmasında toplumun kalıplarının düzeni sağlamadaki işlevine vurgu yapmıştır (Parsons, 1949: 461-463). Parsons yapısal işlevselcilik anlayışı çerçevesinde kurumlar ve yapılar arasındaki ilişkiye odaklanmıştır. Ona göre bu ilişki belli düzen ve normlar sistemi ile oluşur. Bu yapı ve kurumların karşılıklı olarak birbirini desteklediği ve dinamik bir dengeye doğru yol almaya meyilli olduğu görüşünü savunur. Bu görüşü ele aldığı en önemli çalışması olan "*Toplumsal Sistem*" i 1951 yılında ortaya koyar. Parsons'a göre toplumsal değişim belli düzen ve uyumlu gelişen bir süreçtir. O dönemlerde Parsons'ın bu görüşü ABD'de ciddi bir şöhret kazanmıştır. Özellikle 1940-1950 arası yapısal işlevselci anlayış bilhassa Parsons'ın eylem kuramına dayalı görüşü hem ülke genelinde hem de dünya üzerindeki pek çok sosyoloji bölümlerinde rağbet görmüştür (Ritzer & Stepnisky, 2014: 210).

Parsons, sistem kuramını açıklamaya yönelik olarak toplumu dört sistem unsuru üzerinden inceler. Bu sistem unsurları sırasıyla fizyolojik sistem, kişilik sistemi, sosyal sistem ve kültürel sistemdir. *Fizyolojik sistem* bireyin beden ve organizmaya dönük olan kısmını kapsar. Bu insanın diğer canlılarla somut düzeyde tanıştığı kısımdır. *Kişilik sistemi* insanın bireysel yönüyle kaynaklı olan psikolojik yapısını temsil eder. Bu sistemin alt boyutlarında inanç, duygu, hedef ve davranış gibi kişiliğe bağlı değişkenlik gösteren unsurlar yer alır. *Sosyal sistem* toplum içerisinde yaşayan bireyler arasında meydana gelen beklentiler ve yönelimleri kapsar. Bu beklentiler toplumun genel görüşü içerisinde kurumsallaşır. Toplumsal sistemde var olan bu süreklilik ve işleyiş toplumda rollerin ürettiği normların oluşmasına zemin hazırlamıştır. Parsons'a göre sosyal sistem sosyolojinin alanıdır ve bu sistem içerisinde ortaya çıkan roller ve kalıpların sonucunda birey gelişir. *Kültürel sistem* ise toplumların tarihlerini ve geleneklerini temsil eden kültür biçimleri ve insan ürünleri stokudur.

Bu sistem içerisinde anlam ve imgeler büyük önem taşımaktadır. Sistemin en önemli unsurları ise dinsel inançlar, dil ve ulusal değerlerdir.

Parsons'ın sistem anlayışında sosyal sistem birimi hakkında durmak önem taşır. Sosyal sistem en temelde bir eylemdir ve belli bir eylem aktörler arasında etkileşim süreciyle gerçekleşir. Etkileşim süreci ise toplumsal roller ve statüler üzerinden ilerlemektedir. Sosyal sistem belli bir dizi süreci kapsar bu yüzden aktörler arasındaki etkileşim ve iletişimin yapısını temsil eder (Parsons, 1991: 15). Daha resmi bir ifadeyle, Parsons normatif düzenin, normatif düzen ölçeğinde daha yüksek olduğunu savunur. Bu sistemler kendi içerisinde belli işlevleri kapsamaktadır. Parsons bu dört sistem için gerekli olan dört eylemin zorunluluğuna vurgu yapar. Bu eylemler *uyum* (adaptation), *amaca ulaşma* (goal), *bütünleşme* (integration), *kalıp korunması* (latent pattern) dir.

Tablo 1: Sosyal Sistem ve İşlev Unsurları

SİSTEM	EYLEM	İŞLEV UNSURLARI
Fiziksel Sistem	<i>Uyum</i> (Adaptation)	Ekonomi
Kişilik Sistemi	<i>Amaca ulaşma</i> (Goal)	Siyasal sistem, politika
Toplumsal Sistem	<i>Bütünleşme</i> (Integration)	Toplum, kurumlar, yasa
Kültürel Sistem	<i>Kalıp korunması</i> (Latent pattern)	Aile, eğitim, din

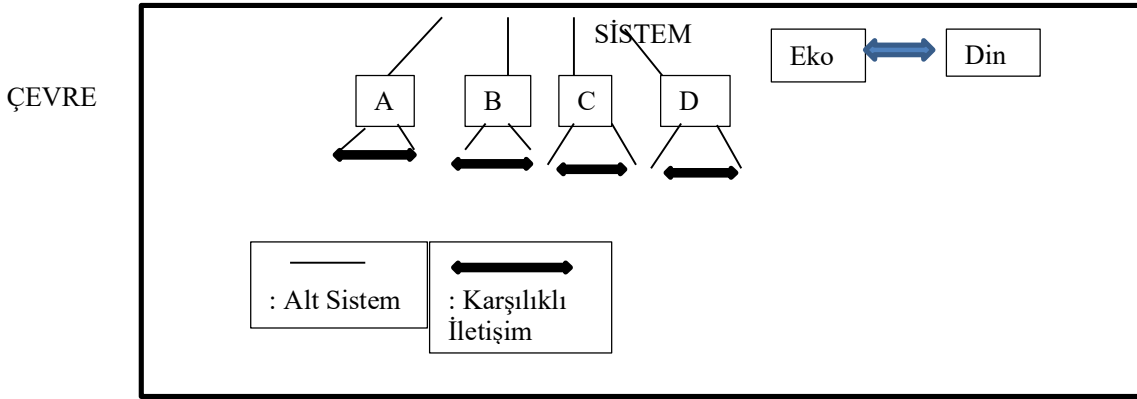
Kısaca AGİL olarak adlandırılan bu eylemler şeması, kuramsal sistemin tüm düzeylerinde kullanılmak üzere tasarlanmıştır. Sistem kuramı içerisindeki uyumun işlevi ekonomi aracılığıyla kaynakların insanlar arasında dağıtılmasını sağlamaktadır. Böylece sistem devamlılığı sağlar. Bireyler arasındaki ekonomik anlamdaki alışveriş toplumsal ilişkide uyum getirmektedir. Amacın işlevi toplumların ve sistemlerin siyasal mekanizma aracılığıyla toplumsal açıdan hangi amaca doğru yol alacağını belirler. Bütünleşmenin sistem içerisindeki işlevi ise toplumsal dayanışmayı sağlayan hukuk ve normlar içerisinde sistemin sürekliliğini sağlamaktır. Örnek vermek gerekirse her sistem kendi normlarını devam ettirmek için aileye muhtaçtır. Aile kurumu toplumsal sistem içerisinde bireylerin toplumsal rollerinin normatif bir şekilde aktarıldığı kurumdur. Bir toplumun işleyişi sosyalleşme sürecine bağlıdır. Kalıpların korunması ise kültürel sistem içerisinde toplumun oluşturduğu normların varlığını sürdürebilmesi, gizli kalıplarını ve örüntülerini koruyarak denge durumunda olmasını sağlar.

Parsons'ın kategorik şeması çatışma, değişim ve gelişimsel-zihinsel-evrimsel süreçlerin açıklamasını çıkaran felsefi bir düalizme dayanır. Sosyal sistemler normatif kültür kalıplarının kurumsallaşmasını temsil ettiğinden, bu kalıplar önceden oluşmuş, öncül "ana yapılar" olarak görülmektedir. Bu ilke ya da güç çeşitli şekillerde güdü ve değer, enerji (organik dürtü) ve kültür (değer taahhütleri, normlar, etki), genelleştirilmiş enerji (güç, para) ve bilgi ve siber kontrol, fiziksel dünya ve nihai gerçeklik, kısacası madde ve form, doğa ve zihin, maddi ve ideal unsurlar olarak adlandırılmaktadır. Bu ikili kavram çiftleri idealist felsefenin karakteristik bir mirasıdır ve Weber'in düalist sosyolojisinde, Durkheim'in pozitivist, diyalektik olmayan sosyolojisinde ve Pareto'ya kadar sistem düşünürlerinde kendine yer bulmuştur (Heydebrand, 1972: 390).

Parsons'ın sistem teorisinde hiyerarşik düzen net bir şekilde kendini gösterir. Her alt sistemden bir unsur üst sistemin gereksinim duyduğu koşul ve enerjiyi sağlamakla görevlidir. Üst sistem ise alt sistemi belli hiyerarşik düzeyde denetlemektedir. Bu noktada sibernetik, kontrol ve enformasyon dolayısıyla daha alt düzeydeki siyasi ve ekonomik sistemleri düzenler. Ancak enerji ve düzenleme koşulları açısından bakıldığında, alt düzey hedefe ulaşma sistemi normatif-bütünleştirici sistemin fiziksel gücü kontrol etmesini sağlar. Çelişki tam olarak iki "koşullandırma" (A'dan G'ye, I'dan L'ye) ve "kontrol" (L'den I'ya, G'den A'ya) sürecinin kesiştiği noktada, yani I ve G alt sistemleri arasında, fiziki dünya ile nihai gerçekliğin iki kutbunun tam ortasında ortaya çıkar. Ancak Parsons, I ve G alt sistemleri arasındaki analitik ilişkiyi tanımlarken muğlak ve belirsizdir (Heydebrand, 1972: 393). Parsons'ın sistem kuramında sistemin unsurları birbiri ile karşılıklı ilişki içindedir. Sistemi belirleyen unsurlar genellikle sistemin işleyişine olumlu katkıda bulunurlar. Bir sistem diğer sistem üzerinde etkide bulunur lakin burada toplum ve kurumların içerisinde dâhil olduğu üst sistem belirleyicidir, Parsons'ın bu görüşünün temeli ise Durkheim'in topluma öncelik verdiği anlayışa dayanır. Sosyal sistem içerisinde gelişen roller tanımlanarak bireylere norm olarak dayatılır. Sosyal sistemin alt kurumları olan aile, din, siyaset gibi kurumlar rolleri belirler bu rollere atfedilen değerler yoluyla toplumda sosyalleşme gerçekleşmiş olur. Yapıları ve aynı zamanda onların işlevlerini önceleyen anlayıştan gelen Parsons, toplumsal sistemlerin diğer sistemlerle uyumlu çalışması noktasına vurgu yapar. Sistemin varlığını sürdürmesi bu uyuma bağlıdır. Parsons bir sistemin normlarının ve değerlerinin sistem içerisinde eyleyenlerle aktarıldığını dile getirir. Toplumsallaşma süreci değer ve normların içselleştirilmesi ile aktarılabilir (Parsons, 1951: 227). Bu süreç ve aktarım içerisinde ise bireyin konumu Parsons'a göre pasiftir. Bireyin yaratıcılığının rolleri ve statüleri yerine getirme konusuna öncelik tanınması ya azdır ya da hiç yoktur (Ritzer, 2014: 247). Parsons'a göre yaşam boyu devam eden toplumsallaşma sürecinde bireysel farklılıkların ve çeşitliliğin bir takım toplumsal denetim mekanizmalarıyla sağlanır. Toplumsal denetim sistem içerisinde ne kadar dengeli ise sistem o kadar dengeli işler.

3. NIKLAS LUHMANN'IN SİSTEM ANLAYIŞININ UNSURLARI

Niklas Luhmann (1927-1998) 1960-61'de Harvard Üniversitesi'nde Talcott Parsons'la ve onun yapısal fonksiyonel sistem teorisi ile tanıştı. 1962'den 65'e kadar Speyer Alman Yönetim Bilimleri Yüksek Okulu'nda seminerler verdikten sonra 1965-68 arasında Dortmund Münster Üniversitesi Sosyal Araştırma Kürsüsü'nde bölüm başkanı olarak görev yapmıştır. 1965/66 yıllarında yine aynı üniversitede sosyoloji bölümünde bulunmuştur (Çelik, 2007: 51). Luhmann'ın sistem teorisi bugünkü haliyle otuz yıllık bir çalışmanın sonucudur. Parsons'ın teorik çalışması olan yapısal işlevsel teoriye bir eleştiri olarak ortaya çıkmıştır. Çıkış noktası genel sistemler teorisini farklılığıyla birlikte ele alması olmuştur. Luhmann asıl tüm ayırt edici unsurlarıyla sistem teorisini 1970'lerin sonu ve 1980'lerin başında önemli ölçüde yeniden yazmıştır. Autopoiesis kavramını benimseyerek bilişsel biyolojiden ve gözlem teorisinin unsurlarından hatta ikinci dereceden sibernetik alanı ile teorisini güçlendirmiştir. Luhmann'ın sistem teorisi üzerine yazmış olduğu temel eseri *Sosyal Sistemler* sosyal farklılaşma teoremini açıkça ortaya koymaktadır. Luhmann'ın işlevsel olarak farklılaşmış bir toplum teorisi aynı zamanda modern toplumların gelişim dinamiklerinin temel unsurları üzerine değinmiş olduğu bir teoridir (Müller & Powell, 1994: 39). İşlevsel olarak farklılık gösteren modern toplumların en belirgin özelliği ise karmaşıklığıdır. Luhmann'ın sistem kuramının temeli de karmaşıklık olgusu üzerinden şekillenmektedir. Toplum içindeki karmaşıklık ve belirsizlik durumu sayısız eylem ve etkileşimi beraberinde doğurur. Dünya üzerinde bu karmaşıklığın azaltılması sistem ve çevrenin arasında kurdukları denge durumuna bağlıdır. Sistem, çevreye göre karmaşıktır. Sistem ortaya koyduğu kural ve sınırlar yoluyla çevrenin unsurlarını ihlal ederek çevrede kendisine uygun konum oluşturur. Bu sınır, sistem ve çevresi arasında ortaya çıkan farklılaşmadan başka bir şey değildir.

Şekil 1: Kurumlar arasındaki sistem çevre ilişkisi

Luhmann'ın anlayışına göre alt sistemler arasındaki karmaşadan düzen meydana gelir. Alt sistemler arasındaki karşılıklı durumlar anlam üretir ve rollerin oluşmasını sağlar. Bu tabloda çevre anlamsız, düzensiz ve dışsaldır. Çevre, sistem içinde yapmış olduklarımızın dışındadır. Sistemi kendi gündelik pratiklerimiz üzerinden şekillendiririz. Çevre ise gündelik pratiklerimizin dışında olan alandır. Dış unsur olan çevre üzerinden gündelik hayattaki pratiklerimiz anlamlandırılmaz. Burada akla gelen soru şudur nasıl oluyor da dıştan denetleyen normların etkisiz kalmasıyla alt sistemlerin işleyiş sürecinde, bireylerin meydana getirdiği karmaşadan düzen oluşuyor? Luhmann'ın soruna yönelik çözüm olarak bizlere odak noktası olarak sunduğu şey "iletişim"dir. Luhmann iletişimi *communicative events* (sosyal sistemler) bilgi, telaffuz ve anlamayı birleştiren seçim sürecinin bir parçası olarak tanımlar; bireye ait olan *consciousness events* (psişik/bilinç sistemini) ise autopoietik olarak düşünce ve temsiller üreten unsurlar olarak ele alır. Sosyal ve psişik sistemler yapısal olarak birbirlerine bağlıdır ve birbirleri için ortam oluştururlar. Hem sosyal sistem hem de psişik sistem karmaşıklığı anlam biçiminde işler. Çevrenin karmaşıklığını azaltarak kendi karmaşıklıklarını artırırlar (Müller & Powell, 1994: 43). Böylelikle iletişim, gündelik hayatta ilişkilerimiz üzerinde üretim ve yeniden üretimi sağlar. İnsanlar kendi toplumsal problemlerinin çözümünü gene kendi toplumsal dinamiğiyle çözer. Kaos ve belirsizlik yine insanın kendi üretimiyle düzene kavuşur. Üretim ve yeniden üretim süreci Luhmann'ı, Parsons'ın sistem anlayışından ayrı kılan önemli unsurdur. Parsons'ın anlayışında sistem, alt sistemin herhangi bir kaos oluşturmaya izin vermezken, Luhmann bireylerin ilişkisinde yeniden ve yeniden üretim sürecinde "bir anlam yüklemesi" devamlılığı vardır. Luhmann'a göre gündelik hayat için sistemin işleyişi düzendir, çevre ise anlamlı, kurallı bir bütün değil tam tersi olağandışıdır absürttür. Luhmann, *Sosyal Sistemler* eserinde sistem-çevre arasındaki ayrımı şöyle ifade eder:

"Bir sistem tarafından uygulanan sistem ve çevre arasındaki fark, sürekli bir gerçekliği varsayar ve bunun üzerini örter. Bu nedenle, dünyanın manyetik alanı, bir manyetik alan olarak organizma ve çevre arasındaki sınırı "dikkate almasa" bile, organizmalar ve çevreleri için önemlidir. İletişimsel bir sosyal sistem kendi iletişiminde her şeyi ya içsel ya da dışsal

olarak düzenler ve kendi sistem/çevre ayrımını kendi iletişimi söz konusu olduğu sürece evrensel olarak geçerli bir şey olarak uygular “ (Luhmann, 1995: 179-180).

Luhmann kendiliğinden örgütlenmiş olan sistemleri basit bir makine olarak adlandırır. Örneğin bir öğretmen-öğrenci ilişkisini ele alacak olursak bu ilişki tanımlanmış roller ve görevler üzerine dayatılır. Parsons’ın sistem anlayışı tam olarak roller ve onlara biçilen kalıplar üzerinden gelişir. Luhmann’ın bu düşünceye karşı olarak ortaya koyduğu düşünceyi tanımlayan autopoiesis anlayışında toplumun kendine ait unsurları yine kendine ait olan unsurlar aracılığıyla devamlı üretim gösteren bir sistemdir. Toplumsal sorunların çözümü bu sistemde iletişim ve anlamla gerçekleşir. Anlamın buradaki işlevi karmaşıklığı azaltmak ve iletişimi hizmete tabi kılmaktır. Sistemin belli bir anlam üretimine geçmesi çevre dediğimiz noktada “anlamsızlık”ın doğuşuna neden olur.

Basit olmayan makinelerin yani kendi değerini üreten varlıkların autopoetik sistemin unsurları, süreçleri, yapıları ve iletişimde bulunma yetisi aracılığıyla çevre ile mübadelesini bizzat kendi belirler. Autopoetizm teorisi, bir yanda kendi kendini yeniden üretme ile diğer yanda kendi kendini yeniden üretme arasında net bir ayrım yapar. Bir yandan sistemin kendisi, diğer yandan da bu yeniden üretimin dayandığı yapılar gerçekleşir. Autopoetik bir sistem 'hayatta kalabilmek' için sürekli olarak daha fazla üretmek zorundadır. Başka bir deyişle, sistem kendi yeniden üretiminde kendi yapılarını üretir ve yeniden üretir. Bu döngü yani kendi yapılarının kendi kaderini tayin etmesi sağlaması açısından öz-örgütlenme (self-organization) şeklinde adlandırılır. Dolayısıyla, autopoetik unsurların bu şekilde yeniden üretilmesinde öz-örgütlenme yapıların belirlenmesini ifade eder (Luhmann, akt. Seidl, 2004: 4). Aslında autopoetik sistem otonom bir sistemdir. Sistem aynı anda hem açıklık hem de kapalılık durumu sergileyebilir. Bundan dolayı çevreden tamamen bağımsız değildir. Sistem içerisindeki karmaşıklık bir keyfiyete dayanmaz. Bu karmaşıklık bireyi en uygun çözümü üretmeye evrimleştirir. Luhmann’a göre modern toplumda işleyiş gittikçe doğal sürecinden kopar ve seçeneklerde bulunma bu durumda çoğalır. Bu noktada da içsel karmaşıklığı inşa etmeye yönelik talepler ortaya çıkar. Luhmann’ın sistemlerin seçme şansına sahip olmasını yani karmaşıklığı azaltmaya olarak “*öznel arasında paylaşım imlemlerinin ortak bir temelde yatan anlam sağlama yolunu*” (Habermas, 2011: 457) bir çözüm olarak ortaya koyarken aynı zamanda sonradan ortaya çıkacak bir sorun olarak değerlendirir. Bu nedenden dolayı modern toplumlar geleneğe karşı ortaya koyduğu karmaşıklığı inşa etmeye yönelik sanatta avangardizm, siyasette sürekli reform arayışları, eğitimde hayat boyu öğrenin, iktisatta ise sürekli yapısal değişim gibi yeniden üretim yollarına girişmiştir. Birey ve toplum arasındaki eylem ve yaşantı devamlı olarak birbirini besler (Habermas, 2011: 458). Hermeneutik ve sistemler teorisini birleştirme yolunda Luhmann’la aynı çizgide yürüyen Habermas, Luhmann’ın sosyal sistemlerin var olma koşullarını sağlıklı bir şekilde ortaya koyamadığı düşüncesindedir. Ancak ona göre zaten bu iki teoriyi örtüştürmek mümkün de değildir, zira sosyal sistemler toplumsallaşmış bireylerin tarihsel olarak değişebilen kültürel özyerlerinden bağımsız bir şekilde kavramsallaştırılamazlar. Esasen sistem teorisi organik sistemler alanından sosyal sistemler alanına taşınmakla empirik-analitik kullanılabilirliğini de yitirmiştir. Kısacası “yeni işlevselci” akımının içinde geçen Luhmann, düşüncelerini büyük ölçüde Parsons’un sistem yaklaşımından hareketle geliştirmiştir. Toplumsal sistemlerle ilgili evrensel bir teori iddiasında olan Luhmann, sistem teorisine “kendine atır” ve “karmaşıklık” gibi kavramlarla açılım getirir (Çelik, 2007: 71-72). Luhmann toplumsal hayatın merkezî unsuru olarak insanlar veya sosyal gruplar yerine ‘iletişim’i temel olarak sistem kuramında anlam yoluyla karmaşıklığın bir süreç halinde üretimini devam ettirdiğini tartışmıştır.

4. PARSONS VE LUHMANN’IN SİSTEM KURAMLARININ KARŞILAŞTIRILMASI

Luhmann’ın yaklaşımı her şeyden önce, Parsons’un sistem teorisi üzerine Malinowski’nin işlevselci yönteminden Bellah’ın evrimci farklılaşma teorisine kadar uzanan kendine özgü genel bir toplumsal teori iddiasını içerir (Çelik, 2007: 56). Parsons ve Luhmann’ın sistem teorilerinin karşılaştırılması aslında işlevselci ve yeni işlevselci anlayışın karşılaştırılmasıdır. Bu karşılaştırma bireysel eylem rollerini belirlemede dışsal ve zorlayıcı olan makro teoriyle; bireyin eylemlerinin aktifliği ve değişkenliğini göz önünde bulunduran mikro teorisinin karşılaştırılmasıdır. Eylem ve yapının hangi noktalardan konumlandığına yönelik farklı bakış açıları geliştiren işlevselci anlayışla ona karşı eleştirel kavramlarla oluşmuş yeni işlevselciliğin önemli isimlerinin eylem ve yapıya yönelik görüşleri dikkate değerdir. Yeni işlevselcilerin işlevselcilere yönelik en çok eleştiride buldukları nokta, toplumdaki güç ve çatışmayı ihmal etmesi, değişmeye ilişkin sosyal süreçleri ve sosyal grupları incelemede başarısız olması, normların içselleştirilmesi, uzlaşma ve bütünleşmeye aşırı vurgu yapmaları, teolojik ve tutucu bir ideoloji oluşturması temel eleştiriler arasındadır (Özdemir, 2001: 87). Parsons’ın sistem anlayışında sistem kendini sürdürmeye ve dengede durmaya yönelim gösterir. Sistem statik veya düzenli bir değişim içinde bulunabilir. Sistem çevreleriyle sınırlarını sürdürmeyi, çevresel değişikliklerin denetlenmesini ve sistemin kendi içinde değişme eğilimlerinin denetlenmesine yönelir. Parsons’ın sistem anlayışında eyleyen unsur bireyin eylemlerini güdüler. Bu eylemlerde memnuniyet kültürel değerlerin devamlılığını sağlar. Parsons’ın toplumsal sistem unsurlarında eyleyen, etkileşim, çevre, denge memnuniyet durumunun en iyi hale getirilmesi ve kültür önem taşır. Parsons için etkileşim, toplumsal sistem anlayışında yer almış olsa da etkileşim süreci dikkate alınmamıştır. Sistemin dayatmış olduğu *statü* ve *roller* toplumun işleyiş ve düzenini sağlayan en önemli unsurlar olarak görülür (Parsons, 1951: 95). Yeni işlevselciler, Parsons’ın yapısal işlevselciliğinin unsurlarını yeniden yorumlayarak yeni bir sosyolojik yaklaşım

geliştirdiler. Sistem kuramcıları doğa bilimlerinde uygulanan doğanın işleyişini ortaya koyan anlayışı postyapısalcı düşünce ile kaynaştırmıştır. Luhmann da bu iki alan arasında düşünceleriyle köprü kurmaya çalışan isimlerdendir. Luhmann, Parsons'ın son dönemlerinde ortaya koyduğu sistem-çevre anlayışına yönelik fikirlerini biyoloji ve sibernetik ile birleştirerek kendi yaklaşımını ortaya koymuştur. Bu noktada Luhmann'ın sistem kuramını Parsons'ın görüşlerinden ayrı kılan iki unsur vardır. Birincisi Luhmann kendi kendine başvuru yani autopoetik kavramını sisteme ekler. Kendi kendine başvuru demek bireyin toplum içerisinde kendisini sorunun ve çözümün ana nesnesi olarak görmesidir. Kendi kendine başvuru toplumun sistemini anlamının kilit noktasıdır. İkincisi Luhmann'ın görüşlerine göre Parsons'ın AGİL şeması ancak olasılıkları ortaya koyan bir modeldir. Şemada var olan alt sistemler bir şekilde birbiri ile ilişkilidir ama Luhmann içinse bu alt sistemler arasındaki ilişkinin niçin üretildiğini ortaya koymak önem taşır. Örnek vermek gerekirse Parsons'ın AGİL şemasında fiziksel sistem topluma uyum sağlamasında en önemli etmendir. Parsons için fiziksel sistemin unsuru olan ekonomi bir alt sistem olarak karşılıklı bir alışveriş ve toplumsal ilişkilerde bir bağımlılık ve uyum süreci üretir. Luhmann için ise ekonomi bir alt sistem olarak kendi başına özerk süreçleri de meydana getirir. Parsons'ın anlayışında topluma uyum sağlama işlevi belli rollerin uygulanması ile gerçekleşir. Uyum sürecini sağlamış olan birey bir diğer sistem olan kişilik sistemindeki var olan amaçları, politik ve siyasallığı ortaya koyabilir. Yani Parsons'ın anlayışında bir sisteme geçiş ancak bir önceki sistemin unsurlarını gerçekleştirerek sağlar (Hessling, 2006: 197). Parsons'ın aksine Luhmann, ekonomik alt sistemde herhangi bir çözümsüzlük veya karmaşıklık durumu kendi içinde çözümlenebileceği iddiasını savunur. Bu durum sistem içinde kendi seçimlerini ve yaratıcılığını ortaya koymayı teşvik ederek toplumda yeni kalıpların üretimini sağlar (Hessling, 2006: 202). Tıpkı Parsons gibi, Luhmann'ın anlayışında da toplumun işlevsel farklılaşması gelişmekte olan bir olgu olarak somut ve ampirik bir süreç olarak ilerler.

SONUÇ

Bu çalışmada amaçlanan sistem teorisinin sosyal bilimlerde yansımaları ele almış olan iki ismin görüşlerinin hangi dinamikler üzerine kurulduğunu ele almaktır. Toplum içerisinde var olan kurumların işleyişine yönelik düzeni farklı noktalardan ele alan Parsons ve Luhmann aslında toplumun bir arada nasıl yaşadığına yönelik modelleri bize sunarlar. Parsons'ın sosyal sistem anlayışında aktörün toplum içindeki rolü toplumun normları üzerinden belirlenirken, Luhmann bireyi bir makeden farklı görerek aktörün rolünü icra etmesindeki keyfilik ve özgünlük durumuna vurgu yapar. Kendiliğinden örgütlenmiş yani kendi kendini oluşturan sistem adını verdiği autopoiesis, çevreye tepki olarak eylemlerde bulunma ve eylemlerinin seçime sahiptir. Basit olmayan makine diye tabir ettiği toplumu, makinelerin standartlaştırılmış ve kısıtlanmış olan durumdan farklı bir işleyişe sahip olduğunu ve bu farklılık, karmaşıklık durumunun iletişim yoluyla kendi düzen durumuna eriştiğini ele alır. Her ne kadar bu iki yazar sosyal hayatı bir sistem olarak tanımlasa da, teorileri tamamen farklıdır. Parsons'ın sistemi makro alanı daha ön planda tutarken, Luhmann bireyin aktifliğine yer veren mikro alanda ele alır. Bu yüzden Luhmann sosyal sistemi, her şeye gücü yeten bir düzenleyici mekanizma tarafından düzenlenen makro düzeyde aşkın bir düzenleme olarak anlamaz. Parsons'ın aksine Luhmann toplumsal eylemi, "sistem"i oluşturan unsur olarak düşünülen, ilişki ağları yapılandırılan ve bu eylemi kısıtlayan bir güç olarak görür. İşlevselcilik, belirsizlik, karmaşıklık ve keyfilikten hoşlanmaz. Bu anlayış içerisinde rol beklentileri belli sınırlılıklar etrafında şekillenir. Herkesin yeri ve görevi bu normlar içinde tanımlanmıştır. Doktora gitme eylemi kalıplarla belirlenmiş ve normlaşmıştır. İşlevselcilikte, sosyal gerçekliğin bireye dayattığı örüntüler baskındır. Yeni işlevselcilik anlayışında rol beklentileri sosyal gerçekliğin gerçekleştiği anda kendini üretir. İşlevselcilikte rol makro bir kavramdır. Yeni işlevselcilikte roller mikro bir kavramdır. İşlevselcilikte rol sistemin dayatması ile aktarılırken, yeni işlevselcilikte rollerin herkes tarafından farklı yorumla dile getirildiği üzerinde durur. Rol genel bir anlam iken rolün icrasındaki öznel mikro olarak açıklanır.

Parsons'ın teorisinde "bütünleşme", "tamamlanma" kavramları sistem kuramının unsurlarını oluşturuyorken; Luhmann'ın sistem kuramının unsurlarında "iletişim", "yorum ve strateji" ve "kendiliğinden örgütlenme" üzerine dayanır. Kısacası, her iki yazarın odak noktası farklıdır. Parsons eylemin sistematik kontrolüne odaklanırken, Luhmann eylem yoluyla sosyal sistemin inşasını vurgular. Parsons sosyal sistemi kendine özgü olarak var ederken (Durkheim'ın yaklaşımındaki gibi), Luhmann sosyal sistemin kolektif bir emek olarak devamlı üretim sürecinde var olduğunu savunur.

KAYNAKÇA

- Çelik, C. (2007). Niklas Luhmann'da Sosyal Sistem Olarak Toplum ve Modern Toplumun Karmaşıklığı Sorunu. *Bilimname XII*, 1, 51-74.
- Habermas, J. (2011). *Sosyal Bilimlerin Mantığı Üzerine*. (M. Tüzel, Çev.) İstanbul: Kabcacı Yayınevi.
- Hessling, A. Pahl, H. (2006). The Global System of Finance: Scanning Talcott Parsons and Niklas Luhmann for Theoretical Keystone. *American Journal of Economics and Sociology*, 65(1), 189-218.
- Heydebrand, W. (1972). The System of Modern Societies by Talcott Parsons. *Contemporary Sociology*, 1(5), 387-395. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/2062286>.

- Luhmann, N. (1995). *Social System*. (J. Bednarz, Çev.) California: Stanford University Press.
- Murphy, J. W. (1982). Talcott Parsons and Niklas Luhmann: Two Versions of the Social "System". *International Review of Modern Sociology*, 12, 291-301.
- Müller, H. & Powell, L. (1994). Luhmann's Systems Theory as a Theory of Modernity. *New German Critique*, 61, 39-54. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/488620>.
- Özdemir, C. (2001). Neofonksiyonalizm. *Osman Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 81-90.
- Parsons, T. (1949). *The Structure of Sociale Action*. Illinois: The Free Press.
- Parsons, T. (1951). *The Social System*. London: The Free Press of Glencoe.
- Pickel, A. (2007). Rethinking Systems Theory a Programmatic Introduction. *Philosophy of the Social Science*, 37(4),391-407. <https://journals.sagepub.com/>. Erişim tarihi: 06. 03. 2023.
- Probert, Stephen K. (2014). Introduction to Systems Theory. *International Journal of Systems and Society*, 1(1), 55-57.
- Richter, R. (2012). *Sosyolojik Paradigmalar*. (N. Doğan, Çev.) İstanbul: Küre Yayınları.
- Ritzer, G. & Stepnisky, J. (2014). *Sosyoloji Kuramları*. (H. Hülür, Çev.) Ankara: Deki Yayınları.
- Schwanitz, D. (1995). Systems Theory According to Niklas Luhmann: Its Environment and Conceptual Strategies. *University of Minnesota Press*, 30(1), 137-170. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/1354435>.
- Seidl, D. (2004). *Luhmann's Theory of Autopoietic Social Systems*. Münchner betriebswirtschaftliche Beiträge Munich Business Research. <https://www.researchgate.net/publication/277293382>.
- Stichweh, R. (2011). Systems Theory. *International Encyclopedia of Political Science*, 8, 1-8. Erişim Adresi: https://www.academia.edu/8688520/Systems_Theory_International_Encyclopedia_of_Political_Science_2011.

HEDİYE VERME RİTÜELLERİN DİJİTAL PAZARLAMA İLETİŞİMİNDE KULLANIMININ TÜRKİYE'DE SEVGİLİLER GÜNÜ REKLAMLARI ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN İNCELENMESİ

Mehmet Ekim AYYILDIZ¹, Özlem ÇULHAGİL KIR², Aşkın Nurdan TÜMBEK
TEKEOĞLU³

Özet

Pazarlama iletişimde reklam, halkla ilişkiler, doğrudan satış, satış geliştirme gibi faaliyetler, tüketici davranışlarının şekillendirilmesi ve satın alma kararının oluşumunda büyük öneme sahiptir. Markalar ve işletmeler, hedef pazarlarda yer alan tüketicilerin kendi ürün ve hizmetlerini tercih etmesini kolaylaştırmak için marka bilinirliğinin sağlanması, sembolik ve fonksiyonel faydaya yönelik özelliklerin açıklanması, satın alma kararının verilmesinin hızlandırılması gibi amaçlarla geleneksel ve dijital kanallar üzerinde yoğun bir reklam faaliyeti yürütmektedir. Ritüeller tüketici ihtiyaçlarının şekillendirilmesi, hedef pazarlarda yeni ihtiyaç alanları oluşturulması için 200 yıldır yoğun olarak kullanılmaktadır. Bu konuda literatürde mevcut çalışmalardan, Amerika'da Şükran günü ile ilgili reklamların, Japonya'da sevgililer günü ile ilgili reklamların, Türkiye'de Piyale Makarnalarının reklamlarının ve kadınların hediye alma ve verme ritüellerinin analiz edildiği makaleler incelenmiştir. Bu çalışmada YouTube platformunda yayınlanan sevgililer günü temalı video reklamları analiz edilerek, tüketicilere verilen reklam mesajları tematik olarak gruplandırılmış, sektörler, ürünler, hedeflenen cinsiyet rolleri gibi açılardan reklamların gruplandırılması ve temaların belirlenmesi hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Hediye verme ritüeli, Dijital pazarlama iletişimi, Sevgililer Günü reklamları.*

EXAMINATION OF THE USE OF GIFT-GIVING RITUALS IN DIGITAL MARKETING COMMUNICATION: A CASE STUDY OF VALENTINE'S DAY ADVERTISEMENTS IN TÜRKİYE

Abstract

In marketing communication, activities such as advertising, public relations, direct sales and sales development are of great importance in shaping consumer behavior and making purchasing decisions. In order to facilitate consumers in target markets to prefer their products and services, brands and businesses carry out intensive advertising activities on traditional and digital channels for purposes such as ensuring brand awareness, explaining features for symbolic and functional benefits, and accelerating the purchase decision. Rituals have been used extensively for 200 years to shape consumer needs and create new areas of need in target markets. Among the existing studies in the literature on this subject, articles analyzing Thanksgiving Day-related advertisements in the US, Valentine's Day-related advertisements in Japan, Piyale pasta advertisements in Türkiye, and women's gift-giving and receiving rituals were reviewed. In this study, by analyzing Valentine's Day advertisements in digital marketing channels and especially YouTube platform, the use of the advertising messages given to consumers were tried to be grouped thematically, and it was aimed to group the advertisements in terms of sectors, products, target gender roles and to determine the themes of these advertisements.

Keywords: *Gift giving rituals, Digital marketing communications, Valentine's Day advertising.*

1. GİRİŞ

Pazarlama iletişimde reklam, halkla ilişkiler, doğrudan satış, satış geliştirme gibi faaliyetler, tüketici davranışlarının şekillendirilmesi ve satın alma kararının oluşumunda büyük öneme sahiptir. Markalar ve işletmeler, hedef pazarlarda yer alan tüketicilerin kendi ürün ve hizmetlerini tercih etmesini kolaylaştırmak için marka bilinirliğinin sağlanması, sembolik ve fonksiyonel faydaya yönelik özelliklerin açıklanması, satın alma kararının verilmesinin hızlandırılması gibi amaçlarla

¹ Doktora Öğrencisi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, meayyildiz@gmail.com, ORCID No: 000-0001-6613-2143.

² Doktora Öğrencisi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, ozlemculhagil@gmail.com, ORCID No: 0000-0002-2803-8372.

³ Doç.Dr., İstanbul Ticaret Üniversitesi, anttekeoglu@ticaret.edu.tr, ORCID No: 0000-0002-6837-9649.

geleneksel ve dijital kanallar üzerinde yoğun bir reklam faaliyeti yürütmektedir.

Ritüeller tüketici ihtiyaçlarının şekillendirilmesi, hedef pazarlarda yeni ihtiyaç alanları oluşturulması için 200 yıldır yoğun olarak kullanılmaktadır. Bu konuda Amerika'da Şükran günü ile ilgili reklamların analizinin (Cross, Harrison ve Gilly, 2017), Japonya'da sevgililer günü ile ilgili reklamların analizinin (Minowa, Khomenko, ve Belk, 2010) ve Türkiye'de piyale makarnalarının reklamlarının analizinin (Karamulloğlu & Sandıkçı, 2020) yapıldığı çeşitli akademik çalışmalar konuya ışık tutmaya çalışmıştır. Ayrıca kadınların hediye alma ve verme ritüellerine yönelik de çalışmalar mevcuttur (Doğan ve Ar, 2022).

Bu çalışmada 2020 yılından itibaren Türkiye'de kullanımı oldukça artan içerik paylaşımı sitesi ve aynı zamanda en çok kullanılan arama motorlarından biri olan YouTube.com platformu üzerinde yayınlana "sevgililer günü" temalı video reklamları analiz edilerek, tüketicilere verilen reklam mesajları tematik olarak gruplandırılmalı çalışılmış, sektörler, ürünler, toplumsal cinsiyet rolleri gibi açılardan reklamların gruplandırılması ve temaların belirlenmesi hedeflenmiştir.

2. İLGİLİ TANIM VE KAVRAMLAR

Bu bölümde çalışmanın kavramsal çerçevesini teşkil eden pazarlama iletişimi ve reklam, ritüellerin oluşumu ve pazarlamada kullanımı ve sevgililer günü ritüelinin oluşumu konularına değinilecektir.

2.1. Tutundurma, Bütünleşik Pazarlama İletişimi ve Reklam

Tutundurma, pazarlama iletişimi uygulamaları içinde en yaygın olanıdır (Odabaşı & Mine., 2002). Kotler'e göre, tutundurma "tüketicileri ikna edici bir şekilde iletişim sağlayan tüm pazarlama araçları" olarak tanımlanırken, aynı zamanda "bir işletmenin ürün veya hizmetlerinin satışını kolaylaştırmak amacıyla üretici-pazarlamacı işletme tarafından denetlenen, müşteriye ikna etmeye yönelik bilinçli, programlanmış ve eşgüdümlü faaliyetlerden oluşan iletişim süreci" olarak da tanımlanmaktadır. (Öztürk, 1978).

Amerikan Reklam Ajansları Birliği, Bütünleşik Pazarlama İletişimini, optimum iletişim etkisini elde etmek amacıyla reklam, doğrudan yanıt, satış promosyonu ve halkla ilişkiler gibi çeşitli iletişim disiplinlerinin stratejik kullanımı olarak tanımlamaktadır (Duncan & Everett, 1993).

Bütünleşik" pazarlama iletişimi kavramı, 1990'lı yıllarda pazarlamada önemli bir gelişme olarak ortaya çıkmıştır. Başarıya ulaşmak için entegrasyonun gerekli olduğu inancını vurgulamaktadır. İşletmelerin pazarlama mesajlarını tutarlılığı gözetmeden çeşitli kanallardan gönderdiği önceki yaklaşımdan farklı olarak artık bütünlük sağlanmasına önem verilmektedir (Yurdakul, 2006: 55).

Tutundurma karması, bir işletmenin müşterilerle etkili bir şekilde iletişim kurmak ve onları şirketin ürün veya hizmetlerini satın almaya ikna etmek için gerçekleştirdiği planlı bir dizi faaliyeti ifade etmektedir. Tutundurma karmasının unsurları ve alt bileşenleri Tablo-1'de gösterilmektedir (Odabaşı ve Mine, 2002).

Tablo 1. Tutundurma Karması Elemanları

Reklam Karması	Kişisel Satış Karması	Halkla İlişkiler Duyurum Karması	Satış Tutundurma Karması
Gazete Dergi Radyo Televizyon Doğrudan posta Açık alan Mesaj Ortak Reklam	Tüketicilere Aracılara Kişisel iletişim Satış elemanının seçimi, eğitimi, ödeme ve bölgeler	Basınla ilişkiler Haber Kurumsal Kimlik Kurumsal Reklam Duyurum Konuşmalar Editörlük	Kuponlar Örnek ürünler Sergiler, fuarlar Yarışmalar Çekilişler Satış noktaları İndirim Para iadeleri

Günümüzde dijital kanallar Pazarlama İletişimi Karmasının tüm unsurlarının yürütülmesine olanak sağlamaktadır. Hedef pazara ulaşmak artık daha kolay ve daha uygun maliyetli olup, dijital pazarlama iletişim araçları hem sosyal sorumluluk projelerinde hem de ticari reklamlarda etkin bir şekilde kullanılabilir (Ayyıldız ve Tümbek Tekeoğlu, 2024).

Reklam, pazarlama iletişimi karmasının önemli bir unsurudur ve sosyal medya, dijital pazarlama, yazılı medya, radyo ve televizyon gibi çeşitli kanallar aracılığıyla yayılabilmektedir. Bir ürünün, hizmetin veya fikrin fiyatını açıkça belirten ve aynı zamanda onu finanse eden kuruluşun kimliğini de açıklayan bir tanıtım mesajı olarak tanımlanmaktadır. Bunlar yüz

yüze olmayan satış promosyon işlemleridir (Balta Peltekoğlu, 2010).

İçerik pazarlaması, dijital pazarlama iletişiminin önemli bir bileşenidir. Tüketicilerin dikkatini çekmek ve bir ürün veya hizmete ilgi uyandırmak için değerli içerik oluşturmayı ve paylaşmayı içermektedir. Bu yaklaşım, belirli bir hedef kitleye değerli bilgiler sağlayarak onların ilgisini çekmeyi amaçlamaktadır. Efendioğlu'na (2021) göre uzun vadeli pazarlama çalışmalarına ağırlık veren stratejik pazarlama yaklaşımı olarak nitelendirilmektedir.

2005 yılında 3 girişimci tarafından ABD'de kurulmasından 1 yıl sonra Google tarafından 1,65 milyar dolara satın alınan YouTube'un, 2024 yılı itibariyle 2,7 milyar kullanıcıya ulaşan bir içerik paylaşım sitesi ve sosyal medya platformu olarak yıllık 30 milyar dolardan fazla reklam gelirine sahip olduğu ve en fazla kullanıcı sayısı açısından Türkiye'nin 11. sırada yer aldığı ifade edilmektedir (Anadolu Ajansı, 2024).

YouTube'da paylaşılan reklam ve içeriklerin sadece kendileri önemli bir pazarlama iletişimi aracı olmakla kalmamakta, içeriklere yapılan yorumlar da ağızdan ağıza pazarlama (word of mouth marketing), etkileyici pazarlama (influencer marketing), ürün yorum ve şikayeti olarak tüketici davranışları açısından önem arz etmekte (Kozinets vd., 2010), bir ürün veya hizmet ilgi alanına yönelik kanalların takipçilerinin etkileşimlerinin netnografik analizinden pazarlamacılar için değerleri veriler elde edilebilmektedir (Kozinets, 2002).

2.2. Hediye Verme Ritüelleri

Hediye verme, bireylerin spontane eylemlerinden geçiş ve ilerleme törenleri gibi resmi ritüellere (Rook, 1985) ve fayda odaklı ekonomik alışverişten postmodern sembolik tüketici davranışına (Otnes ve Beltramini, 1996) kadar çeşitlilik gösterebilir.

Antropolojide hediye alışverişi ekonomik, hukuki, ahlaki, estetik, dini ve mitolojik anlamlar içeren "bütüncül bir sosyal olgu" olarak kabul edilir (Mauss, 1954; Hyde, 1983). Hediye verme ritüelleri büyük ölçüde kadınlar tarafından gerçekleştirildiği ve genellikle kadın işi olarak yorumlandığı için toplumsal cinsiyet bu ritüellerde önemli bir rol oynamaktadır (Fischer ve Arnold, 1990).

Cross vd. (2017) ritüellerin gelişiminde pazarlamanın rolü konusundaki çalışmalarında, Amerika'da yaygın olarak kutlanan "Şükran Günü" ritüelinin geçmişi pazarlamaya dayanan bir bayram olduğunu, 1846'dan itibaren Godey's dergisinin editörü Sarah Josepha Hale tarafından Şükran Günü'nün "Büyük Amerikan Festivali" olmasını teşvik eden yıllık başyazılar yayımlandığını, Hale'in eyalet ve bölge valilerine, denizsarı misyonerlere ve Donanma komutanlarına mektuplar yazarak onları Şükran Günü'nü kutlamaya ve bunu yasal, birleştirici bir tatil haline getirmeye çağırdığını (Pleck, 1999) ifade etmekte, Abraham Lincoln tarafından 1863 yılında ulusal bayram olarak ilan edilmesini takiben Şükran Günü'nün birçok ürün reklamına konu olduğunu tespit ettikleri çalışmalarında, 99 yıllık bir dönemde yayınlanan 625 reklamın içerik analizi ve dönemselleştirme çalışmalarına yer vermektedirler (Cross vd., 2017).

Özkalalı ve Kılınç (2024), özel gün reklamlarında hikaye anlatıcılığına ilişkin çalışmalarında 21 sektörden, 14 özel güne ait 310 reklamdan oluşan örnekleme yer alan reklamları; türü, sektörü, reklama konu olan özel gün, reklam süresi, reklamın çekicilik türü, reklamdaki karakter arketipleri, çekirdek öykü modeli, hikaye türleri ve hikaye amaçlarına göre kodlayarak frekans tabloları oluşturdukları çalışmalarında en çok reklamın Finans, Bilgi Teknolojileri ve Gıda sektörlerine yönelik olduğu, 8 Mart Dünya Kadınlar Günü, 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı, Anneler Günü, 30 Ağustos Zafer Bayramı, 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı, Kasım Atatürk'ü Anma Günü, 14 Şubat Sevgililer Günü, 19 Mayıs Atatürk'ü Anma Gençlik ve Spor Bayramı, Babalar Günü, 15 Temmuz Demokrasi ve Milli Birlik Günü, Yılbaşı, Ramazan Bayramı, Kurban Bayramı ve 18 Mart Çanakkale Zaferi günlerinin reklamlarda yoğun olarak kullanılan özel günler ve bayramlar olduğunu ifade etmektedirler (Özkalalı ve Kılınç, 2024).

2.3. Sevgililer Günü

Sevgililer günü, yıllar içinde küresel bir fenomene dönüşen bir hediyeleşme ritüeli olarak, anneler günü ve babalar günü gibi yaygın hediye verme etkinliklerine oranla daha çok sayıda ülkede kutlanmaktadır (Ebenkamp, 1999'dan akt. Rugimbana vd., 2003).

Hristiyan ve Roma geleneğinden doğan sevgililer gününün kökeni üçüncü yüzyıla kadar uzanmakta, Valentine's Day bilinen ve şubat ayının 14'üne denk gelen bu evrensel ritüelin reklam amaçlı kullanımı ise sanayi devrimiyle gerçekleşmiş, kalp şeklindeki çikolata kutuları ve özel kutlama kartları gibi pazarlama araçları, bu ritüelin nesiller boyunca sürmesinde etken olarak gözükmektedir (Waxman, 2018).

Close ve Zinkhan (2006: 4) çalışmalarında tüketici davranışları ve ritüelleri açısından sevgililer günündeki davranışları;

1) hediye değişimi, 2) şefkat gösterme, 3) dışarı çıkma, 4) yiyecek içecek hazırlama ve tüketme, 5) bakım ve giyim olmak üzere beş ana kategoride gruplandırmaktadır.

Kazançoğlu ve Aytakin (2014) tarafından yapılan çalışmada, sevgililer günü ritüellerinde sevgili ve eşlere hediye alınmasının ön planda olduğu, pazarlamacıların erkekleri çoğunlukla hediye veren ve kadınları hediye kabul eden değerlendirmesi nedeniyle sevgililer günü reklamlarında genellikle genç çiftleri ve genç erkekleri hedeflediği (Rugimbana vd., 2003), Otnes, Ruth ve Milbourne (1994)'ın erkek tüketicilerle ilgili yaptıkları çalışmada ise sevgililer günü ritüellerinin sevgi göstermeye yönelik bir fırsat olarak algılanmakla birlikte hediye verme gerekliliğine dayalı bir baskı yarattığı belirtilmektedir (Bakır ve Bazarıcı, 2020).

Minowa vd (2011) yaptıkları çalışmada, “Sevgililer Günü”nün, Japonya’da da kültürel olarak melezleşmiş ve popüler olarak kutlanan bir tüketim ritüeli olduğu, hediye verme ritüellerinin anlam, işlev ve yapısındaki değişikliklerin; ulusal ekonomi, toplumsal değerler, tüketim ideolojisi ve Japon toplumundaki cinsiyet rolleri ve güç ilişkilerindeki değişikliklere karşılık geldiği, Japon toplumunda Türk toplumundan farklı olarak Sevgililer Gününde genellikle kadınların hediye vermesinin beklendiği, Japonya’da ortaya çıktığına inanılan “Beyaz Gün” ün ise, sevgililerin (genellikle erkeklerin) daha önce Sevgililer Günü’nde kendilerine hediye veren partnerlerine (genellikle kadınlar) bir karşılık jesti olarak hediye (genellikle çikolata veya tatlı) verdikleri bir gün olduğu ifade etmektedir (Minowa vd., 2011).

Eken ve Gezmen (2019) sevgililer günü kapsamında web sitelerinde yer alan pırlanta sektörüne yönelik banner reklamlarını analiz ettikleri çalışmalarında, pırlantanın lüks tüketiminin önde gelen araçlarından biri olmasının yanı sıra yan anlam olarak aşkın en önemli temsil araçlarından biri olduğunu ifade etmekte, Coco Chanel’e göre “lüks, gerekliliğin bittiği yerde başlayan bir gerekliliktir” (Çelebi & Pınar, 2017) ifadesini aktarmakta ve analiz ettikleri 18 firmaya ait 30 reklamın slogan ve metinlerinde aşk, sevgi, hediye, hayaller gibi temaların ön plana çıktığını ifade etmektedirler (Eken ve Gezmen, 2019).

Bankalararası Kart Merkezinin (2019) raporuna göre, 2015 - 2019 tarihleri arasında sevgililer gününde kredi kartı ile yapılan alışverişlerin analizi neticesinde kredi kartı kullanımının 5 yıllık dönemde 1,3 Milyar TL’den 2,5 Milyar TL’ye ulaştığı, 2019 yılı 8-14 Şubat haftasında kart kullanımında bir önceki haftaya göre %57 artışla kuyumculuk sektörünün en fazla artış gösteren sektör olduğu, bunu %13 ile elektronik eşya ve %6 ile sağlık ürünleri/kozmetik sektörünün izlediği belirtilmektedir (Bankalararası Kart Merkezi, 2019).

3. ARAŞTIRMA

Bu bölümde çalışmanın araştırma sorusu, hipotezi, araştırma yöntemi, evren ve örneklemi, sınırlılıkları, analizi ve elde edilen bulgular hususları açıklanmaktadır.

3.1. Yöntem

Bu çalışmada 2011 – 2024 yılları arasında Türkiye’de “Sevgililer Günü” kapsamında yayınlanan televizyon reklamları, nitel araştırma yöntemi olarak içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiş, içerik analiz kapsamında yapılan kodlama çalışmasında elde edilen veriler gruplandırılarak reklamlarda yer alan ortak temalar belirlenmiştir.

İçerik analizi titiz, güvenilir ve objektif bir analiz olup (Rose, 2001: 55) kayıtlı iletişim biçimlerinin anlamını belirlemek ve yorumlamak üzere tasarlanmıştır (Kleinheksel vd., 2020: 127-128). İçerik analizi; reklamlar, diziler, haberler gibi medya içeriklerini incelemede faydalı bir teknik olup çeşitli kodlama kategorileri üzerinden gerçekleştirilmektedir. Kod, bir anlam birimini 1-3 kelime ile kısaca açıklayan bir etikettir. Kategori ise birbiriyle içerik veya bağlamsal olarak ilişkili olan bazı kodların organizasyonudur. Çok sayıda kod varsa, alt kategoriler Yararlı bir ara gruplama işlevi görebilmektedir (Kleinheksel vd., 2020: 128). Dönemlendirme, “kronolojik anlatıyı, başlangıç ve bitiş noktaları oldukça belirgin olan, ayrı ayrı etiketlenmiş ardışık zaman dilimlerine bölme süreci” olarak tanımlanmaktadır (Witkowski ve Jones 2006, 77).

3.2. Evren ve Örneklem

Bu çalışmada ele alınan çalışmanın evrenini 2011 - 2024 yılları arasında Türkiye’de yayınlanan “Sevgililer Günü” kapsamındaki televizyon reklamları oluşturmaktadır. Örneklem olarak YouTube platformu üzerinde yayınlanmış olan 61 adet reklam analiz edilmiştir. Örneklem seçiminde erişim kolaylığı, maliyet, telif ve kamuya açık olma kriterlerine istinaden YouTube platformunda yer alan reklamları kullanılmıştır.

Analiz edilen reklamlar YouTube platformunda yayınlanan video reklam içeriklerinin “https://www.youtube.com/results?search_query=sevgililer+g%C3%BCn%C3%BC+reklam%C4%B1&sp=CAM%253D” arama dizisi ile listelenerek en çok izlenme kriterine göre sıralanması sonrasında ilk 61 videonun seçilmesi ile örneklenmiş olup belirlenen reklamlar Tablo-2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Analiz Edilen Reklamlar

Sıra	Reklam Linki	Reklam Firması	Yayın Tarihi	Sektör	Hedef tüketici	Hedef satın alan	Tema
1	https://www.youtube.com/watch?v=JtynpMp7o7o	QNB Finansbank	2017	bankacılık	aile	aile	sevgi
2	https://www.youtube.com/watch?v=PYqu9DhPt4g	Enza Home	2018	mobilya	kadınlar	erkekler	değer
3	https://www.youtube.com/watch?v=p3Jv0aA9Hxs	ZEN Pirlanta	2024	mücevher	kadınlar	erkekler	sevgi
4	https://www.youtube.com/watch?v=Y0HYfqRDNI	Vestel	2014	dtm	kadınlar	erkekler	sevgi
5	https://www.youtube.com/watch?v=jBj_khQCKiA	Iyzico	2022	finans	sosyal sorumluluk	aile	paylaşım
6	https://www.youtube.com/watch?v=Q3S5jDW-Mak	Defacto	2018	giyim	kadınlar	erkekler	değer
7	https://www.youtube.com/watch?v=MUqt_HpSQUI	Enza Home	2019	mobilya	kadınlar	erkekler	değer
8	https://www.youtube.com/watch?v=VPTYE7NTJ5Y	Teknosa	2016	Tüketici Elektronik	aile	aile	değer
9	https://www.youtube.com/watch?v=_gvqh0mU4vA	Vimjo	2011	Medya	kadınlar	erkekler	sevgi
10	https://www.youtube.com/watch?v=xtJRskTs_z0	Medimarkt	2014	Tüketici Elektronik	kadınlar	erkekler	sevgi
11	https://www.youtube.com/watch?v=Xjerhpi6wAo	MaximumKart	2021	bankacılık	kadınlar	erkekler	mutluluk
12	https://www.youtube.com/watch?v=LTcGHZgkHFU	Samsung	2017	elektronik	kadınlar	erkekler	mutluluk
13	https://www.youtube.com/watch?v=9j2e8Lju5E	Özdilek	2019	ev tekstili	kadınlar	erkekler	değer
14	https://www.youtube.com/watch?v=AekCJSXixOM	Gmag	2019	sosyal medya	aile	aile	değer
15	https://www.youtube.com/watch?v=AkzX8V8kqKU	BKMKitap	2018	yayıncılık	kadınlar	erkekler	sevgi
16	https://www.youtube.com/watch?v=Hev8CaXerac	BKMKitap	2019	yayıncılık	kadınlar	erkekler	değer
17	https://www.youtube.com/watch?v=5Ed-Q2KZmak	Gittigidiyor	2016	sosyal medya	kadınlar	erkekler	değer
18	https://www.youtube.com/watch?v=R0qLUEFzIGU	Enza Home	2017	mobilya	kadınlar	erkekler	sevgi
19	https://www.youtube.com/watch?v=pYnuEGJISjc	Card Finans	2018	Bankacılık	kadınlar	erkekler	mutluluk
20	https://www.youtube.com/watch?v=xc0UOkwXYhI	Vodafone	2019	telekomünikasyon	aile	aile	sevgi
21	https://www.youtube.com/watch?v=kuNRZetRj0M	Turkcell	2016	telekomünikasyon	aile	aile	mutluluk
22	https://www.youtube.com/watch?v=hjGreiNFj0	Blue diamond	2023	mücevher	kadınlar	erkekler	sevgi
23	https://www.youtube.com/watch?v=RBQ12YuWZ_8	Yataş	2020	ev tekstili	aile	aile	sevgi
24	https://www.youtube.com/watch?v=r4zqlMGSCUg	Arçelik	2017	Ev elektronik	kadınlar	erkekler	paylaşım
25	https://www.youtube.com/watch?v=UWNcluj3MIs	Bosch	2011	Ev elektronik	aile	erkekler	paylaşım
26	https://www.youtube.com/watch?v=vW1lj3yahDM	Penti	2022	tekstil	kadınlar	kadınlar	sevgi
27	https://www.youtube.com/watch?v=AeH7d-vyU94	Garanti	2019	Bankacılık	aile	aile	zaman
28	https://www.youtube.com/watch?v=cLktQYdkSGw	Halkbank	2024	Bankacılık	aile	aile	değer
29	https://www.youtube.com/watch?v=nnrJoQd3g2w	Koton	2024	tekstil	aile	aile	paylaşım
30	https://www.youtube.com/watch?v=zi7EoHGjN6Y	Dove	2014	kişisel bakım	aile	aile	paylaşım
31	https://www.youtube.com/watch?v=NN_d0_y052k	Starbucks	2017	Yiyecek İçecek	aile	aile	paylaşım
32	https://www.youtube.com/watch?v=OM-S3iGFYS8	Özdilek	2020	ev tekstili	kadınlar	erkekler	değer
33	https://www.youtube.com/watch?v=0bfMsOV_s_20	Hopi	2020	finans	aile	aile	değer
34	https://www.youtube.com/watch?v=ZnC4LNDBSPk	Hepsi burada	2020	e ticaret	kadınlar	erkekler	değer
35	https://www.youtube.com/watch?v=qPeQqx8NxQ	Samsung	2019	elektronik	aile	aile	paylaşım
36	https://www.youtube.com/watch?v=rqRHtAE1Nco	Taç	2019	ev tekstili	aile	aile	sevgi
37	https://www.youtube.com/watch?v=q2g-cG7oPrI	Sephora	2021	kişisel bakım	aile	aile	sevgi

Sıra	Reklam Linki	Reklam Firması	Yayın Tarihi	Sektör	Hedef tüketici	Hedef satın alan	Tema
38	https://www.youtube.com/watch?v=8liB3sntNcI	Altınbaş	2018	mücevher	kadınlar	erkekler	değer
39	https://www.youtube.com/watch?v=KCPwLkkhmk	Gülaylar	2018	mücevher	kadınlar	erkekler	değer
40	https://www.youtube.com/watch?v=5dYyVSFs3AY	Bonus	2014	finans	aile	aile	sevgi
41	https://www.youtube.com/watch?v=bRVrCqyXkD0	Avva	2024	tekstil	aile	aile	sevgi
42	https://www.youtube.com/watch?v=aTNSBVBt1c	Medimarkt	2024	Ev elektroniği	aile	aile	sevgi
43	https://www.youtube.com/watch?v=1S7iUJirfmE	Eti Benimo	2015	Yiyecek	kadınlar	erkekler	mutluluk
44	https://www.youtube.com/watch?v=19c_583vvk4	D Smart	2015	Medya	aile	aile	sevgi
45	https://www.youtube.com/watch?v=pqO6mzG_Ejw	Medimarkt	2017	Ev elektroniği	aile	aile	değer
46	https://www.youtube.com/watch?v=pDfJ-xVfV3M	Medimarkt	2015	Ev elektroniği	aile	aile	mutluluk
47	https://www.youtube.com/watch?v=sD2fM5qr7ak	Opet	2021	Akaryakıt	aile	aile	paylaşım
48	https://www.youtube.com/watch?v=nPOPjWsAWeo	Eti Benimo	2014	Yiyecek İçecek	aile	aile	değer
49	https://www.youtube.com/watch?v=yxpkJledD7w	Yemek Sepeti	2021	e ticaret	kadınlar	erkekler	değer
50	https://www.youtube.com/watch?v=aTemK0lMckM	Kiğili	2015	tekstil	kadınlar	erkekler	değer
51	https://www.youtube.com/watch?v=b4_zEZ9xTmM	Vestel	2021	Ev elektroniği	aile	aile	değer
52	https://www.youtube.com/watch?v=PUsSAQTK2aM	Yemek Sepeti	2021	e ticaret	kadınlar	erkekler	değer
53	https://www.youtube.com/watch?v=ehSsqyDLLBk	Kiğili	2021	tekstil	erkekler	kadınlar	sevgi
54	https://www.youtube.com/watch?v=kBNpFGauIyE	Domino's	2024	Yiyecek İçecek	aile	aile	sevgi
55	https://www.youtube.com/watch?v=u-UTJsmiM9o	İdefix	2023	e ticaret	aile	aile	değer
56	https://www.youtube.com/watch?v=XWX8jnB8nV8	Kelebek Mobilya	2022	mobilya	aile	aile	değer
57	https://www.youtube.com/watch?v=Zn0Q6JxkGKI	Altınbaş	2022	mücevher	kadınlar	erkekler	sevgi
58	https://www.youtube.com/watch?v=R90bZlIM9is	Xiaomi	2022	Ev elektroniği	kadınlar	erkekler	paylaşım
59	https://www.youtube.com/watch?v=C_mCcz_tgXA	Hepsi burada	2022	e ticaret	kadınlar	erkekler	değer
60	https://www.youtube.com/watch?v=QGx_2VpOP78	Nestle Damak	2017	Yiyecek İçecek	aile	aile	değer
61	https://www.youtube.com/watch?v=omSgMTgqVZk	Domino's	2019	Yiyecek İçecek	aile	aile	paylaşım

3.3. Veri Toplama ve Analiz

Seçilen 61 adet video reklam içeriğinde kullanılan ifadelerin kodlanması ve gruplandırılması çalışması yapılarak elde edilen kodlanmış veri excel tablosuna girilmiştir. Kodlamanın standart bir şekilde yapılabilmesi amacıyla, çalışma öncesinde kodlama rubriği hazırlanmıştır. Kodlama makale çalışmasını yapan 2 doktora öğrencisi tarafından yapılmıştır.

Kodlanmış verinin analizinde tematik analiz ve dönemselleştirme çalışması yapılarak, ortak temalar belirlenmeye ve temalarda yıllara göre oluşan değişiklik tespit edilmeye çalışılmıştır. Youtube web sitesinde yer alan en çok izlenmiş 61 reklamın tarihsel dağılımına bakıldığında 2011 - 2024 yılları arasında yayınlanmış video içerikleri olduğu görülmektedir.

3.4. Bulgular

Analiz sonucunda reklamların sektörel dağılımına ilişkin oluşturulan Frekans Tablosuna ilişkin veriler Tablo-3'te gösterilmiştir. İncelenen 61 reklama göre en yüksek frekans %11 ile ev elektroniği sektöründedir. Bu sektörü sırayla; %10 ile yiyecek içecek sektörü, %8 ile bankacılık, mücevher, tekstil, %7 ile ev tekstili ve mobilya, %5 ile finans sektörü, %3 ile elektronik, kişisel bakım, yayıncılık, medya, sosyal medya, telekomünikasyon, tüketici elektroniği, %2 ile akaryakıt, dayanıklı tüketim malleri ve giyim oluşturmaktadır.

Tablo 3. Sektör Dağılımı Frekans Tablosu

Sektör	Frekans	Yüzde
--------	---------	-------

Akaryakıt	1	2%
Bankacılık	5	8%
Dtm	1	2%
E ticaret	5	8%
Elektronik	2	3%
Ev elektroniği	7	11%
Ev tekstili	4	7%
Finans	3	5%
Yiyecek İçecek	6	10%
Giyim	1	2%
Kişisel bakım	2	3%
Kitapçı	2	3%
Medya	2	3%
Mobilya	4	7%
Mücevher	5	8%
Sosyal medya	2	3%
Tekstil	5	8%
Telekomünikasyon	2	3%
Tüketici Elektroniği	2	3%

İncelenen reklamlarda verilen mesajların tematik analizi neticesinde elde edilen temalar Tablo-4'te sunulmuştur. En çok işlenen temanın % 39 ile değer olduğu, bunu % 33 ile sevgi ve % 16 ile paylaşım ve % 10 ile mutluluk temalarının takip ettiği görülmektedir.

Tablo 4. Tematik Analiz Frekans Tablosu

Tema	Frekans	Yüzde
Değer	24	39%
Mutluluk	6	10%
Paylaşım	10	16%
Sevgi	20	33%
Zaman	1	2%

Sevgililer günü reklamlarının Hedef Kitesine göre analizinden elde edilen sonuçlar Tablo-5'te gösterilmiştir. Buna göre sevgililer reklamlarında en çok hedeflenen kitlenin %49 ile aile ve %48 olarak kadınlar olduğu belirlenmiş, sosyal sorumluluk ve erkekleri hedef alan reklamların ise toplam %3 ile oldukça düşük oranda kaldığı belirlenmiştir.

Tablo 5. Hedef Kitle Frekans Tablosu

Hedef Kitle	Frekans	Yüzde
Aile	30	49%
Erkekler	1	2%
Kadınlar	29	48%
Sosyal sorumluluk	1	2%

4. SONUÇLAR

Bu çalışmada ritüellerin bir pazarlama aracı olarak kullanımı incelenmiş, bu kapsamda Türkiye'de sevgililer günü kapsamında 2011 - 2024 yılları arasında yayınlanan televizyon reklamları analiz edilmiştir. Yapılan içerik analizinde 13 yıllık dönem içerisinde yayınlanan 61 adet reklam analiz edilmiş ve bu reklamlarda kullanılan temalar belirlenmiştir.

Yapılan analizde sevgililer günü olarak kutlanan 14 Şubat tarihinin 2-3 hafta öncesinde reklamların yayınlanmaya

başladığı, reklamlarda sevgiliye verilen değer ve özel gün temalarının ön plana çıktığı, kadınlara yönelik ürünler olarak; pırlanta, erkeklere yönelik ürünler olarak ise giyim ürünlerine yönelik reklamların çoğunlukta olduğu görülmektedir.

4.1. Çalışmanın Sınırlılıkları

Çalışma zaman ve maliyet açısından 11 yıllık bir dönemde Türkiye’de yayınlanan televizyon reklamlarının analizi ile sınırlandırılmıştır. Konunun daha geniş bir dönemde, basılı ve çevrimiçi reklamları da kapsayacak şekilde genişletilmesinin, sevgililer gününe ilave olarak Anneler günü, Babalar günü, milli ve dini bayramlarda yayınlanan reklamların da analiz edilerek çalışmanın kapsamının genişletilmesinin faydalı olacağı değerlendirilmektedir.

4.2. Tartışma

Yapılan çalışma YouTube platformunda yayınlanmakta olan sevgililer günü televizyon reklamlarının tematik analizi esasına dayanmaktadır. Platformda yayınlanmayan televizyon reklamları, yazılı basında yayınlanan reklamlar, diğer özel günleri kapsayan reklamlar araştırmanın kapsamı dışında bırakılmıştır.

YouTube platformunda yayınlanan reklamların analiz edilmesi çalışma için önemli bir kısıtlılık oluştururken, platformda yer alan reklamların sayısı göz önünde bulundurulduğunda elde edilen verinin üzerinde tartışmaya değer bir sonuç ürettiği düşünülebilir. Bununla birlikte pazarlama alanında yapılacak birçok araştırmada olduğu gibi, bu araştırmada da pazarlama iletişimi kapsamında üretilen içeriklerin ve bunların izlenme/ tıklanma verileri ile tüketici davranışı üzerindeki etkilerine yönelik verilerin firmalar tarafından paylaşılmıyor olması önemli bir araştırma zorluğu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bir yandan reklam firmalarının ve üretici firmaların pazarlama departmanlarının ticari gizlilik kapsamında bu verileri paylaşmıyor olması anlaşılabilir olsa da, dijital pazarlama ve e-ticaret kanallarının hızla yaygınlaştığı bir dönemde, bu verilerin pazarlama alanında faaliyet gösteren akademisyenlere açılmasıyla ulaşılabilecek önemli avantajlar da göz ardı edilmektedir. Akademi bu verilere erişemediğinden Tüketici Davranışın kuramları güncellenememekte, yeni kuramlar geliştirilememekte, analizler ticari kapsamla sınırlı kalmakta ve pazarlama bilimi teorik altyapısını genişletmekte güçlük çekmektedir.

4.3. Akademiye ve Sektöre Öneriler

Akademiye öneriler kapsamında Türkiye’de reklam sektörünün geliştiği 1950’lerden itibaren özel günlere yönelik reklam temalarının incelendiği daha geniş bir dönemin analiz edilmesi, özel günler kapsamında sevgililer gününe ilave olarak Anneler Günü, Babalar Günü, milli ve dini bayramlar gibi reklam mesajlarında çokça kullanılan günlerin de araştırma kapsamına alınması, reklamların içerik analizi neticesinde temaların belirlenmesi ve dönemselleştirme yapılarak toplumsal yaşantıya paralel olarak reklam mesajlarındaki değişim incelenmesi, özel günlere yönelik reklamlarda hangi tema ve mesajların daha başarılı olduğunun reklam firmaları, firmalar ve tüketicileri kapsayan nicel araştırmalar ile analiz edilerek özel gün reklamlarının verimliliğinin belirlenmesinde faydalı olacağı değerlendirilmektedir.

Sektöre öneriler kapsamında ise, reklam şirketlerinin ve reklam veren işletmelerin, hangi özel günlerde hangi ürünlere yönelik yayınladıkları reklamların satışları üzerinde belirgin etkilerinin gözlemlendiği ve öne çıkan reklam mesajlarının neler olduğu konusundaki analizlerinin, akademi ile paylaşılmasının Türkiye’de konuya ilişkin literatürün geliştirilmesi tüketici davranışlarının daha iyi anlaşılması açısından fayda sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Anadolu Ajansı. (2024). “YouTube 19. yılını geride bırakırken 2,7 milyar kullanıcıya ulaştı.” <https://www.aa.com.tr/tr/bilim-teknoloji/youtube-19-yilini-geride-birakirken-2-7-milyar-kullaniciya-ulasti/3138082#:~:text=Google%20ekosisteminin%20bir%20par%C3%A7as%C4%B1%20olarak,2%20C85%20milyara%20ula%C5%9Fmas%C4%B1%20bekleniyor.> E.T. 19.9.2024.

Ayyıldız, M. E., & Tümbek Tekeoğlu, A. N. (2024). Digital Marketing Communication as an Instrument in Social Responsibility Projects After the Earthquake in Türkiye. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 13(1), 86-105. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1292171>

Bankalararası Kart Merkezi. (2019). “BKM Sevgililer Günü Verileri Bülteni”. https://bkm.com.tr/wp-content/uploads/2019/01/bkm_sevgililer_gunu_verileri_bulten1.pdf. 19.5.2024 tarihinde erişildi.

Bakır, U., ve Bazarcı, S. (2020). Tüketim Toplumunda Bedelli Aşk: Sevgililer Günü Reklamlarına Yönelik Bir İnceleme.

Kurgu, 28(1), 61-78.

Cross, S, Harrison, R.L., Gilly, M.C. (2017), The Role of Marketing in Ritual Evolution, *Journal of Macromarketing*, 37(4), 1-19, <https://doi.org/10.1177/0276146717697359>

Çelebi, D., & Pımar, İ. (2017). Lüks Pazarlama ve Lüks Pazarlama'nın Sosyal Medya Üzerindeki Yansımaları: Vakko Örneği. *International Journal of Economic and Administrative Studies*, 365-376. <https://doi.org/10.18092/ulikidince.323549>

Doğan, C, Ar, A.A. (2022), "Kadınların hediye alma ve verme ritüelleri üzerine bir literatür çalışması", *Balıkesir University The Journal of Social Sciences Institute*, 25(47), 187-203. <https://doi.org/10.31795/baunsobed.953284>

Duncan, T., & Everett, S. (1993). Client Perceptions of Integrated Marketing Communications. *Journal of Advertising Research*, 31.

Efendioğlu, İ.H. (2021). İçerik Pazarlaması. F. Çayırbaş (Ed.), *Güncel Dijital Pazarlama Paradigmaları içinde* (s. 163-181). Nobel.

Eken, İ., & Gezmen, B. (2019). Özel Günlerde Lüks Tüketim Ürünlerinin Bannerlardaki Sunumu: 14 Şubat Sevgililer Günü Pirlanta Reklamları. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(1), 182-210.

Filiz Balta Peltekoğlu (2010). *Kavram ve Kuramlarıyla Reklam*, Beta yayınları, İstanbul.

Karamullaoglu, N. and Sandikci, O. (2020). Western influences in Turkish advertising: Disseminating the ideals of home, family and femininity in the 1950s and 1960s. *Journal of Historical Research in Marketing*, 12(1), 127-150. <https://doi.org/10.1108/JHRM-10-2018-0050>

Kazançoğlu, İ., & Aytakin, P. (2014). Sevgililer günü ritüellerinin alışveriş deneyimi ve hazcı alışveriş değerine etkisi: alışveriş merkezlerinde bir uygulama. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 10(22), 67-93.

Kozinets, Robert V. (2002). The Field Behind the Screen: Using Netnography for Marketing Research in Online Communities. *Journal of Marketing Research*, 39 (February), 61-72.

Kozinets, R.V., de Valck, K., Wojnicki, A.C., Wilner, S.J.S. (2010). Networked Narratives: Understanding Word-of-Mouth Marketing in Online Communities”, *Journal of Marketing*, 74 (March 2010), 71–89.

Minowa, Yuko, Olga Khomenko, and Russell W. Belk (2010). Social Change and Gendered Gift-Giving Rituals: A Historical Analysis of Valentine's Day in Japan, *Journal of Macromarketing*, 31(1), 44-56. <http://dx.doi.org/10.1177/0276146710375831>

Odabaşı, Y., & Mine., O. (2002). *Pazarlama İletişimi Yönetimi*. Eskişehir: Kapital Medya Hizmetleri A.Ş.

Otnes, C., Ruth, J. A., & Milbourne, C. C. (1994). The Pleasure and Pain of Being Close: Men's Mixed Feelings About Participation in Valentine's Day Gift Exchange. In *Advances in Consumer Research*, 21(1).

Öztürk, T. (1978). "Tutundurma", Pazarlama Yönetimi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Pazarlama Ens. Yayını No:10.

Özkalalı, E.ve Kılınç, Ö. (2024). Özel Gün Reklamlarında Hikâyeye Anlatıcılığı. *İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(1), 25-46. https://dx.doi.org/10.17932/IAU.IAUSB.2021.021/iausbd_v16i1002

Rugimbana, R., Donahay, B., Neal, C., & Polonsky, M. J. (2003). The role of social power relations in gift giving on Valentine's Day. *Journal of Consumer Behaviour: An International Research Review*, 3(1), 63-73.

RESEARCH AND DEVELOPMENT (R&D) IN PASSENGER CAR MANUFACTURERS ESTABLISHED IN TÜRKİYE

Giray Yiğit KOLCUBAŞI¹, Cansu YILDIRIM²

Abstract

Innovation is one of the most important elements of sustainability of corporate success. In today's economic conditions, which are shaped based on scientific knowledge and technological developments, a direct relationship is established between the development level of countries and their success in R&D activities. In order to respond to changing customer demands, companies have to develop new products and services and make innovations in their business processes, not only by focusing on the company's borders, but also by involving the parties they are in a relationship with. The automotive industry, which is one of the highest value-added industries in the world, creates a high level of employment in Türkiye. Innovation based on R&D activities is one of the fundamental steps that will contribute to making the competitive advantage of the automotive industry sustainable. Based on this situation, this study aims to examine R&D employment specifically for passenger car manufacturers, which are the most important component of the automotive industry. This study, which focuses on examining secondary data through content analysis, shows that although the R&D employment of manufacturers involved in passenger car production has generally increased on a company basis in recent years, the total R&D employment of companies involved in passenger car production is lower compared to other sub-components of the automotive industry. From a macro perspective, it is not possible for economic development independent of R&D employment to be sustainable. From a micro perspective, as a result of the employment created in the field of R&D, it can contribute to increasing the innovation capabilities of companies and strengthening their competitive advantages by improving their marketing activities.

Keywords: *R&D, R&D employment, Automotive industry.*

TÜRKİYE'DE KURULU BİNEK ARAÇ ÜRETİCİLERİNDE ARAŞTIRMA VE GELİŞTİRME (AR-GE) İSTİHDAMI

Özet

İnovasyon kurumsal başarının sürdürülebilirliğinin en önemli unsurlarından biridir. Bilimsel bilgi ve teknolojik gelişmelere dayalı olarak şekillenen günümüz ekonomik koşullarında ülkelerin gelişmişlik düzeyi ile Ar-Ge aktivitelerindeki başarıları arasında doğrudan bir ilişki kurulmaktadır. Firmalar değişen müşteri taleplerine yanıt verebilmek için, yalnızca firma sınırları içerisine odaklanarak değil, ilişki içerisinde oldukları tarafları da sürece dahil ederek yeni ürün ve hizmet geliştirmek ve iş yapış süreçlerinde yenilikler yapmak zorunda kalmaktadır. Dünyanın katma değeri en yüksek sektörlerinden biri olan otomotiv sektörü, Türkiye'de de yüksek düzeyde istihdam yaratmaktadır. Ar-Ge faaliyetlerine dayanan inovasyon, otomotiv sektörünün rekabetçi avantajının sürdürülebilir hale getirilmesine katkıda bulunacak temel adımlardan biridir. Bu duruma dayalı olarak, bu çalışma Ar-Ge istihdamının otomotiv endüstrisinin en önemli bileşeni olan binek araç üreticileri özelinde incelenmesini amaçlamaktadır. İkincil verilerin içerik analizi yolu ile incelenmesine odaklanan bu çalışma sonucunda elde edilen bulgular, son yıllarda binek araç üretiminde yer alan üreticilerin gerçekleştirdikleri Ar-Ge istihdamının firma bazında genel olarak artış göstermesine karşın, binek araç üretiminde yer alan şirketlerin toplam Ar-Ge istihdamının otomotiv endüstrisinin diğer alt bileşenleri ile kıyaslandığında bir azalış trendi içerisinde olduğunu göstermektedir. Makro açıdan bakıldığında Ar-Ge istihdamından bağımsız bir ekonomik kalkınmanın sürdürülebilir olması mümkün olmamaktadır. Mikro açıdan bakıldığında ise Ar-Ge alanında yaratılacak istihdam sonucunda şirketlerin inovasyon yapabilme yeterliliklerinin artmasına ve pazarlama faaliyetlerini geliştirerek rekabetçi avantajlarının güçlenmesine katkıda bulunabilir.

Anahtar Kelimeler: *Ar-Ge, Ar-ge istihdamı, Otomotiv endüstrisi.*

¹ Res. Asst, Dokuz Eylül University, girayyigit.kolcubasi@deu.edu.tr, ORCID No: 0000-0001-8475-4931.

² Asst. Prof, Dokuz Eylül University, cansu.yildirim@deu.edu.tr, ORCID No: 0000-0003-1061-9854.

1. INTRODUCTION

Innovation is regarded as an important element of entrepreneurship and a critical component of corporate success (Nonaka & Takeuchi, 1995; Soosay and Hyland, 2004). In today's economic conditions grounded on scientific and technological improvements, the development level of countries is correlated with the success of R&D activities (Targan and Seçilmiş, 2013; Orhan and Aytekin, 2020), carried out by using human capital and existing knowledge stock, as well as outputs containing original, scientific, and technical content. As a result, new products, services and processes are introduced to the market to meet the needs of consumers, and economy (Karagöl and Karahan, 2014). This is becoming increasingly clear as industrialized economies transition into a knowledge-based society (Soosay and Hyland, 2004).

Nowadays, due to fast transitional flows of money and materials, the need for greater technological integration, the internationalization of technology-driven competition, and the compression of product life cycles, markets are witnessing globalization of manufacturing, as well as increasingly sophisticated customers (Shepherd & Ahmed, 2000; Soosay and Hyland, 2004). The survival of a company becomes highly related to the level of innovativeness and technological development (Işık and Kılıç, 2016; Orhan and Aytekin, 2020). For a firm, innovation provides not only revenue increases through new products or services offered but also cost savings or process improvements (Khazanchi et al., 2007). To keep ahead of the competition, businesses must innovate swiftly by considering that producing the same products more efficiently is no longer enough and the strategies and programs that succeeded in the past may no longer be applicable now (Soosay and Hyland, 2004). Thus, innovation is strongly embraced by all industries, firms, and governments as it is considered a source of competitive strategy, success, and long-term growth (Ko and Lu, 2010). The most effective way of reaching knowledge is R&D activities so that the most valuable companies are also the ones with the most R&D spending (Koç and Avcı, 2020). In addition, the importance of R&D investments is highly understood as the value of a company is more related to the information networks, patents, copyrights, licenses, employee experience, and customer portfolio (Koç and Avcı, 2020).

Cooperation in R&D is a remarkable technique of knowledge exchange and diffusion across enterprises that has grown significantly in recent decades (Badillo et al., 2014). Cooperation allows knowledge to circulate among different enterprises to produce value and strengthen their competitive advantage (Frels et al, 2003; Badillo et al., 2014). Cooperation partners can be of various types (suppliers, competitors, customers, group firms, research institutes, and universities), and firms may collaborate with multiple types of partners at the same time since they present distinctive sets of knowledge or complementary capabilities (Belderbos et al, 2004; Badillo et al., 2014). The combination of innovations in such fields of suppliers, markets, product-based processes, and methods provides a competitive advantage rather than focusing on product innovation only which can be easily copied by another competitor (Shamah, 2012). On the other hand, innovation in the service industry is much more difficult as the industry will be dependent on the servicescape and it can be transferred by analyzing the gap between present service quality as perceived by the consumer and what they expect from the service (Shamah, 2012). Furthermore, service innovation is characterized as the result of a change process (the product) or as a process in and of itself with products that exhibit a high degree of immateriality or intangibility, the requirement for synchronous contact between suppliers and customers, the incorporation of an external factor in conjunction with heterogeneity due to high-level personal input (Küpper 2001; Shamah, 2012). Despite its substantial contributions to efficiency maximization and cost minimization strategies, the supply chain innovation approach is less focused so the executives of automotive manufacturers state that their companies do not have any innovation plan regarding their supply chains (Pwc, 2013). In such a competitive environment, auto manufacturers should not only sustain their relationship with their traditional partners (i.e. steel and chemicals) but they should touch new parties (i.e. communication and technology) by embracing an open innovation approach (Pwc, 2013). Today, global competition in the automotive industry is experienced not only in terms of price competition but also in terms of quality, product diversity, and investment in the future along with price (Şahin, Başer and Ataç, 2016). Since sales in developing markets are determined by customer expectations, R&D investments in terms of product development and brand creation should be further increased, and these investments are made more in areas such as environmental compliance, fuel saving, safety, and lightness (Şahin et. al., 2016). It is not enough for an automotive manufacturer to focus on innovation over customer experience, instead, the manufacturer should encourage innovation for their business models, services, and supply chain though (Pwc, 2013).

2. R&D ACTIVITIES IN TURKISH AUTOMOTIVE INDUSTRY

In Türkiye, the private sector makes R&D investments expected to be fostered by government policies and incentives to compete with the products in the global markets and increase brand value (Koç and Avcı, 2020). The automotive industry that includes the main industry where motorized road vehicles are produced and the sub-industry that produces original or equivalent components, parts, modules, and systems in accordance with the technical documents determined by this main industry is of great importance to economies with the added value it creates, and its contribution to employment, tax revenues, and demand creation in many sectors (Yayar and Yılmaz, 2016). It is the main buyer of basic industrial

branches such as the automotive industry, iron and steel, and petro-chemistry and the driver of technological development and deepening in these industries (Yayar and Yılmaz, 2016).

Turkish automotive industry has substantially grown for two decades by contributing to the national economy through its production, employment and export rates, investment potential, and value-addition which depends on its demand for materials used in car manufacturing processes such as steel, plastic, glass, and textile (Pişkin, 2017; Tezcan 2019). One of the important indicators revealing the power of the industry over the other industries is that the industry supplies to such industries as agriculture, tourism, infrastructure, transportation, and defense (Pişkin, 2017; Tezcan 2019).

Looking at the development process of the Turkish automotive industry, it stands out that the Customs Union (CU), which came into force in 1996 is a milestone for the sector (Doğanalp and Kartal, 2013). Following CU, customs tariffs in foreign trade with the union countries were abolished, and common tariff rates were applied with non-union countries (Engin and Polat, 2010). CU put the Turkish automotive industry into a new structuring process by affecting the structure of production, production diversity, demand, and foreign trade (Ertuğral, 2011). In parallel with the new structuring process of the industry, a quality management system was established, and companies were given certificates by international organizations (Engin and Polat, 2010). Following this development, competitive conditions of the Turkish market increased, and foreign investments started to concentrate particularly on the Turkish automotive industry compared with the other industries (Doğanalp and Kartal, 2013). Domestic firms faced multinational companies' new models of automobiles with low cost and high quality and focused on new model development and quality improvement investments to compete (Ertuğral, 2011; Doğanalp and Kartal, 2013). To harmonize with changing competition conditions, R&D investments increased significantly in the last decades in the industry (Yayar and Yılmaz, 2016). Even so, Turkish auto manufacturers need some governmental support which helps them increase the shares they allocate to R&D activities to gain a competitive advantage in international competition (Şahin et. al., 2016).

3. METHODOLOGY

This study aims to examine R&D employment in Turkish passenger car manufacturers based on distribution by job positions. To reach this aim, secondary data analysis is conducted.

Considering data obtained from the Automotive Manufacturers Association (OSD) incorporating leading automotive manufacturers in Türkiye and providing support to the development of the industry, Hyundai Assan, Oyak Renault, Toyota and Tofaş are the passenger car manufacturers in Türkiye.

To provide a thorough insight into the R&D employment in Turkish passenger car manufacturers, content analysis is employed based on OSD bulletins and sector reports, information shared on the websites of the manufacturers, and corporate reports published on their websites. General and Statistical Information Bulletin of Automotive Manufacturers 2023 published by OSD is the primary source of the study as the only source providing employment statistics of Turkish automotive industry in detail.

4. FINDINGS

The automotive industry, which has increased its power in competition with total quality management in production, model, and part designs, has the title of the sector with the highest export rate when compared to other sectors on the basis of export figures in Türkiye since 2005 and maintains this title (Şahin et. al., 2016; Yıldırım and Kolcubaşı, 2023). In addition, the industry exports approximately four-fifth of its production, and approximately two-fifth of this rate is based on passenger car exports (Ministry of Industry and Technology, General Directorate of Development Agencies, 2021; Yıldırım and Kolcubaşı, 2023). Based on these data, this study aims to reveal the situation of passenger car manufacturers' R&D employment in the Turkish automotive main industry¹, one of the leading sectors of Türkiye.

For this purpose, Hyundai Assan², Oyak Renault, Tofaş and Toyota, which are established passenger vehicle manufacturers in Türkiye, were selected and R&D employment in these companies was examined comparatively in terms of different job positions through secondary data content analysis. According to preliminary findings of this study, total

¹ Turkish automotive main industry incorporates Anadolu Isuzu Otomotiv Sanayi (AIOS), Ford Otosan, Hattat Traktör, Hyundai Assan, Karsan, Man Türkiye, Mercedes-Benz Türk, Otokar, Oyak Renault, Tamsa, Tofaş, Toyota, and Türk Traktör.

² Current passenger car manufacturers in Türkiye are Hyundai Assan, Oyak Renault, Tofaş and Toyota. However, Hyundai Assan's R&D employment statistics are not included in this study as the firm statistics are not included in OSD (2023).

R&D employment of automotive main industry in Türkiye increased regularly between 2019-2023. In addition, the highest number of personnel employed in the field of R&D is at the expert and engineer level (See Table 1).

Table 1. Total R&D Employment of Automotive Main Industry in Türkiye

Job Pos.	2020		2021		2022	
	Number	% of total	Number	% of total	Number	% of total
Worker	663	16.4 %	679	14.9 %	710	13.4 %
Expert & Engineer	2.770	68.8 %	3.242	71.4 %	3.787	71.7 %
Administrator	592	14.7 %	616	13.5 %	778	14.7 %
Total	4.025	99.9 %	4.537	99.8%	5.275	99.8 %

Source: Adapted from OSD (2023)

The rate of R&D employment of passenger car manufacturers established in Türkiye to the total R&D employment in the Turkish automotive main industry by indicating the job positions is presented in Table 2. According to the statistics, although the number of R&D employment increased, the rate of total R&D employment of passenger car manufacturers in Türkiye to total R&D employment of automotive main industry in Türkiye decreased between 2019-2023. Like the automotive main industry employment statistics, the highest number of personnel employed in the field of R&D is at the expert and engineer level (See Table 2).

Table 2. Rate of Total R&D Employment of Passenger Car Manufacturers in Türkiye to Total R&D Employment of Automotive Main Industry in Türkiye

Job Pos.	2020		2021		2022	
	Number	% of total	Number	% of total	Number	% of total
Worker	115	17.3 %	121	17.8 %	82	11.5 %
Expert & Engineer	619	22.3 %	659	20.3 %	752	19.8 %
Administrator	104	17.5 %	87	14.1 %	127	16.3 %
Total	838	20.8 %	867	19.1 %	961	18.2 %

Source: Adapted from OSD (2023)

Firm-based R&D employment statistics are important for them to compare themselves with their competitors and create future projections in this field. For this purpose, firm-based R&D employment statistics are presented below.

R&D employment of Oyak Renault increased regularly between 2019-2023. In addition, Percentage of R&D employment in total employment exceeded 5% threshold in 2022 (See Table 3).

Table 3. Percentage of R&D Employment in Total Employment of Oyak Renault

	2020	2021	2022
R&D Employment	289	298	363
Total Employment	6.935	6.369	6.366
% of R&D employment in total employment	4.16 %	4.68 %	5.7 %

Source: Adapted from OSD (2023)

Oyak Renault has been the company that employed the most personnel at the expert and engineer level in the field of R&D between 2019 – 2023 (See Table 4).

Table 4. Oyak Renault R&D Employment Distribution by Job Positions

Job Pos.	2020		2021		2022	
	Number	% of total	Number	% of total	Number	% of total
Worker	12	4.15 %	12	4.02 %	13	3.58 %
Expert & Engineer	246	85.1 %	266	89.2 %	309	85.1 %
Administrator	31	10.7 %	20	6.71 %	41	11.3 %
Total	289		298		363	

Source: Adapted from OSD (2023)

Tofaş has been the company having the highest percentage of R&D employment in total employment compared with the two passenger car manufacturers between 2019-2023. The company's percentage of R&D employment in total employment has been recorded over 7% between 2019-2023. In addition, the company is very close to exceeding the 10% threshold by recording 9.3% R&D employment in 2022 (See Table 5).

Table 5. Percentage of R&D Employment in Total Employment of Tofaş

	2020	2021	2022
R&D Employment	517	539	553
Total Employment	6.596	6.410	5.928
% of R&D employment in total employment	7.8 %	8.4 %	9.3 %

Source: Adapted from OSD (2023)

Tofaş employed the highest number of personnel in the field of R&D at the expert and engineer level between 2019-2023. In addition, the rate of expert and engineer employed in this field regularly increased between these years (See Table 6).

Table 6. Tofaş R&D Employment Distribution by Job Positions

Job Pos.	2020		2021		2022	
	Number	% of total	Number	% of total	Number	% of total
Worker	102	19.7 %	97	18 %	66	11.9 %
Expert & Engineer	349	67.5 %	376	69.7 %	416	75.2 %
Administrator	66	12.76 %	66	12.2 %	71	12.8 %
Total	517		539		553	

Source: Adapted from OSD (2023)

Toyota has been the company having the lowest percentage of R&D employment in total employment compared with the two passenger car manufacturers between 2019-2023. The company's percentage of R&D employment in total employment has never recorded over 1% between 2019-2023. (See Table 7).

Table 7. Percentage of R&D Employment in Total Employment of Toyota

	2020	2021	2022
R&D Employment	32	30	45
Total Employment	5.523	5.178	5.091
% of R&D employment in total employment	0.58 %	0.58 %	0.88 %

Source: Adapted from OSD (2023)

Similar to the other passenger car manufacturers in Türkiye, Toyota employed the highest number of personnel in the field of R&D at the expert and engineer level between 2019-2023. In addition, the rate of expert and engineer employed in this field reached at its highest in 2020. However, the company has never reached this rate in the following years (See Table 8).

Table 8. Toyota R&D Employment Distribution by Job Positions

Job Pos.	2020		2021		2022	
	Number	% of total	Number	% of total	Number	% of total
Worker	1	3.12 %	12	40 %	3	6.6 %
Expert & Engineer	24	75 %	17	56.6 %	27	60 %
Administrator	7	21.8 %	1	3.3 %	15	33.3 %
Total	32		30		45	

Source: Adapted from OSD (2023)

5. CONCLUSION

An innovation is defined as “an idea, practice, or object that is perceived as new by an individual or other unit of adoption” (Rogers, 2003) and is disseminated over time through specific channels among members of a social system (Rogers, 2003; Dearing, 2009). It should be highlighted that innovation encompasses more than just new technology; it also includes new concepts and behaviors (Talebian and Mishra, 2018).

Diffusion of Innovation (DOI) theory, investigating how an innovation spreads depending on communication and consumer interactions in a social network (Rogers, 2003), views innovation diffusion as a social process with four components: (i) the need to adopt the innovation; (ii) communication via certain channels; (iii) communication among individuals in a social network; and (iv) communication over time (Rogers, 2003; Talebian and Mishra, 2018). From DOI perspective, in the automotive industry, there is a need for a holistic approach to innovation going beyond firm boundaries and production-based approach to gain competitive advantage. We recommend researchers to focus on R&D investments and employment strategies in the automotive industry by considering and the relationship between automakers and their supply chain members.

The preliminary findings of this study are that although R&D employment in the passenger car manufacturing sector, which is an important source of income and employment for Türkiye, has increased on a company basis, it has been in a declining trend compared to the entire automotive industry in recent years. In addition, it is observed that passenger car manufacturers' R&D employment is focused on production activities. Notably, disruptions in logistics activities lead to operational losses and high costs. Thus, instead of implementing only a production-oriented R&D strategy, manufacturers should benefit from different parties in their supply chain to better their logistics activities by considering R&D activities are not limited to production-based development and employing R&D personnel qualified in logistics and supply chain.

REFERENCES

- Badillo, E. R., Llorente, F., & Moreno, R. (2014). Cooperation in R&D, firm size and type of partnership: Evidence for the Spanish automotive industry. *Research Institute of Applied Economics Working Paper*, 30, 1-32.
- Belderbos, R., Carree, M., Diederer, B., Lokshin, B., & Veugelers, R. (2004). Heterogeneity in R&D cooperation strategies. *International journal of industrial organization*, 22(8-9), 1237-1263.
- Doğanalp, N., & Kartal, M. (2018). Ekonomik Büyümenin Temel Belirleyicileri Ekseninde Otomotiv Sektörü: Türkiye Örneği. *International Journal of Social Humanities Sciences Research*, 5(30), 4122-4128.
- Engin, C., & Polat, E. (2010). Türk otomotiv sektörü ve küresel finansal krizin sektöre etkileri (1996-2009). *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2(1), 35-43.
- Ertuğral, S. M. (2011). Otomotiv Sektörü ve Gümrük Birliği Sonrası Gelişmeleri. *Sosyal Bilimler Dergisi*, (2), 75-83.
- Frels, J. K., Shervani, T., & Srivastava, R. K. (2003). The integrated networks model: Explaining resource allocations in network markets. *Journal of Marketing*, 67(1), 29-45.
- Işık, N., & Kılınç, E. C. (2011). Bölgesel Kalkınma'da Ar-Ge ve İnovasyonun Önemi: Karşılaştırmalı Bir Analiz*. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(2), 9-54.
- Karagöl, E. T., & Karahan, H. (2014). *Yeni ekonomi: Ar-ge ve inovasyon*. Setta.
- Khazanchi, S., Lewis, M. W., & Boyer, K. K. (2007). Innovation-supportive culture: The impact of organizational values on process innovation. *Journal of operations management*, 25(4), 871-884.
- Ko, H. T., & Lu, H. P. (2010). Measuring innovation competencies for integrated services in the communications industry. *Journal of service Management*, 21(2), 162-190.
- Koç, F., & Avcı, E. (2020). R&D investments and intellectual capital: an application on BIST. *Journal of Economics, Finance and Accounting (JEFA)*, 7(4), 374-391.
- Küpper, C. (2001). *Service Innovation – A Review of the State of the Art*, University of Munich, Institute for Innovation Research and Technology Management, Munich, 1-28.
- Ministry of Industry and Technology, General Directorate of Development Agencies, (2021). *Automotive Sector Analysis Report and Guide TR42 Region (Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova)*. 2021.
- Nonaka, I., & Takeuchi, H. (2009). *The knowledge-creating company: How Japanese companies create the dynamics of innovation*. New York: Oxford University Press.
- OSD (2023). *General and Statistical Information Bulletin Of Automotive Manufacturers 2023*. Access Adress: https://www.osd.org.tr/saved-files/PDF/2023/05/24/KATALOG_2023.pdf. Access Date: 26.02.2024.
- Orhan, M., & AYTEKİN, M. (2020). Türkiye ile AB'ye Son Katılan Ülkelerin Ar-Ge Performanslarının Critic Ağırlıklı Maut ve Saw Yöntemiyle Kıyaslanması. *Business & Management Studies: An International Journal*, 8(1), 754-778.

- Pişkin, S. (2017). Otomotiv sektör raporu: Türkiye otomotiv sanayii rekabet gücü ve talep dinamikleri perspektifinde 2020 iç pazar beklentileri. *Türkiye Sanayi Kalkınma Bankası, Ekonomik Araştırmalar*.
- Pwc (2013). *The Highway to growth, Strategies for Automotive Innovation*. Access Adress: <https://www.pwc.com/gx/en/automotive/industry-publications-and-thought-leadership/assets/pwc-highway-to-growth-strategies-for-automotive-innovation.pdf>, Access Date: 20/02/2024.
- Rogers, E.M. (1995). *Diffusion of Innovations*. (4th ed.) New York: The Free Press.
- Shamah, R. A. (2012). Innovation within green service supply chains for a value creation. *Journal of Modelling in Management*, 7(3), 357-374.
- Shepherd, C., & Ahmed, P. K. (2000). From product innovation to solutions innovation: a new paradigm for competitive advantage. *European journal of innovation management*, 3(2), 100-106.
- Soosay, C. A., & Hyland, P. W. (2004). Driving innovation in logistics: case studies in distribution centres. *Creativity and Innovation Management*, 13(1), 41-51.
- Şahin, İ., Başer, K., & Ataç, G. S. (2016). Automotive Sector in Turkey and in the World, Relationship With Industries, Prospects for the Future. *Eurasian Academy Of Sciences Social Sciences Journal*, 7(7), 148-160.
- Talebian, A., & Mishra, S. (2018). Predicting the adoption of connected autonomous vehicles: A new approach based on the theory of diffusion of innovations. *Transportation Research Part C: Emerging Technologies*, 95, 363-380.
- Targan, Ü., & Seçilmiş, N. (2013). Ar-Ge göstergeleri açısından Türkiye ve gelişmiş ülkelerle kıyaslaması. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 12-25.
- Tezcan, N. (2019). İşletmelerde finansal performans ve ihracat düzeyi arasındaki ilişki: Türkiye otomotiv sanayi örneği. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(2), 87-101.
- Yayar, R., & Yılmaz, E. (2016). Dünya ve Türkiye otomotiv sanayi üzerine genel bir değerlendirme. *Selçuk Üniversitesi Akşehir Meslek Yüksekokulu Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(7), 71-85.
- Yıldırım, C., & Kolcubaşı, G. Y. (2023). Türkiye Binek Araç Üretiminde İstihdama İlişkin Cinsiyet Eşitsizliği. *TOGU Career Research Journal*, 4(2), 54-68.

NET HATA VE NOKSAN HESABI İLE DÖVİZ KURU, CARİ AÇIK VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÜZERİNE ZAMANLA DEĞİŞEN NEDENSELLİK ANALİZİ

Mustafa ÜNLÜ¹

Özet

Uluslararası sermaye piyasalarının entegrasyonunun artmasıyla birlikte yatırımcıların risklerini minimize etmek amacıyla portföylerini çeşitlendirme eğilimi gözlenmektedir. Böylelikle yatırımcıların ellerindeki fonları kendilerine göre verimli gördükleri çeşitli ülkelere aktardıkları, bunun da ilgili ülke ekonomisinin ödemeler dengesi üzerinde etkisi olduğu ifade edilebilir. Bir ülke ekonomisinin belirli bir dönemdeki ithalat-ihracat dengesini gösteren özet tablo, ödemeler dengesi bilançosudur. Bilanço eşitlik ilkesi gereği cari işlemler hesabı ile sermaye hesabının toplamının, finans hesabına eşit olması gerekmektedir. Bu eşitliğin çeşitli nedenlerle sağlanmadığı durumlarda, net hata ve noksan hesabı bir dengeleme unsuru olarak kullanılmaktadır. Ekonomide olağandışı herhangi bir gelişme olmadığı müddetçe net hata ve noksan kaleminin ardışık yıllarda zıt işaretli olması beklenmektedir. Fakat gelişmekte olan ülkelerde net hata ve noksan hesabının bazı dönemlerde aşırı değerler alabileceği düşünülmektedir. Bu bağlamda bu çalışmada net hata ve noksan hesabı ile cari açık, TL/Dolar kuru ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi araştırılmıştır. 1998 birinci çeyrek ile 2023 dördüncü çeyrek verilerini kapsayan analiz dönemi içerisinde Türkiye ekonomisinde yaşanan çeşitli gelişmelerin etkisinin ortaya konulabilmesi için, ilgili değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi zamanla değişen yapıda ele alınmıştır. Elde edilen bulgulara göre net hata ve noksan kalemi ile incelenen değişkenler arasında -dönemlere göre farklılık gösterse de- bir nedensellik ilişkisinin var olduğu ifade edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Ödemeler dengesi bilançosu, Net hata ve noksan, Zamanla değişen nedensellik.

THE RELATIONSHIP BETWEEN NET ERRORS AND OMISSIONS ACCOUNT AND EXCHANGE RATE, CURRENT ACCOUNT DEFICIT AND ECONOMIC GROWTH: TIME-VARYING CAUSALITY ANALYSIS ON TURKEY

Abstract

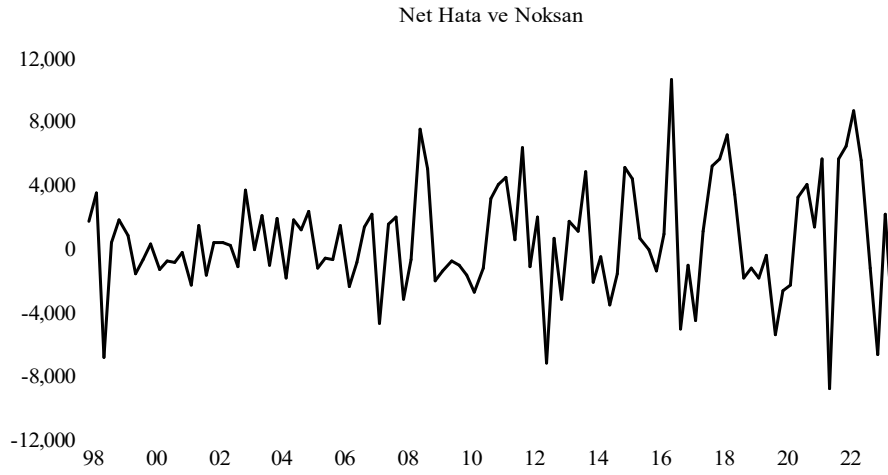
With the increasing integration of international capital markets, investors tend to diversify their portfolios to minimize their risks. Thus, it can be stated that investors transfer their funds to various countries that they deem efficient, which in turn has an impact on the balance of payments of the relevant country's economy. A summary table showing the import-export balance of a country's economy in a given period is the balance of payments balance sheet. The principle of balance sheet equality requires that the sum of the current account and the capital account should equal the financial account. In cases where this equality cannot be achieved for various reasons, the net errors and omissions account is used as a balancing factor. Unless there is no unusual activity in the economy, the net errors and omissions item is expected to have the opposite sign in consecutive years. However, the net errors and omissions account in developing countries may take extreme values in some periods. In this context, this study investigates the causality relationship between net errors and omissions account and current account deficit, TL/USD exchange rate and economic growth. Between the first quarter of 1998 and the fourth quarter of 2023, in order to reveal the impact of various developments in the Turkish economy, the causality relationship between the relevant variables is analyzed in a time-varying structure. According to the findings, it can be stated that there is a causality relationship between the net errors and omissions item and the variables analyzed, although it varies across periods.

Keywords: Balance of Payment, Net Errors and Omissions, Time-Varying Causality.

¹ Dr.Öğr.Üyesi, Bingöl Üniversitesi, munlu@bingol.edu.tr, ORCID No: 0000-0001-6652-8535.

1. GİRİŞ

Merkez bankasının yapmış olduğu tanıma göre ödemeler dengesi, *bir ekonomide yerleşik kişilerin diğer ekonomilerde yerleşik kişiler ile belli bir dönem içinde yapmış oldukları ekonomik işlemlerin sistematik kayıtlarını elde etmek üzere hazırlanan istatistikî bir rapordur* (tomb.gov.tr). Bu rapor sayesinde ilgili ülke ekonomisinin toplam borç ve alacakları ve diğer ülkelerle arasındaki iktisadi ilişkileri gözlemlenebilmektedir. Ödemeler dengesi raporu, borç ve alacak hesabı prensibini içeren bir muhasebe kayıdır. Dolayısıyla her bir işlem için borç ve alacak olmak üzere iki kayıt tutulmaktadır. Bu bilançonun sağlanması gereken eşitlik şu şekildedir: cari işlemler hesabı ve sermaye hesabının toplamı finans hesabına eşit olmalıdır. Fakat verilerin farklı kaynaklardan temin edilmesi ve farklı şekillerde kaydedilmesi gibi sebeplerden ötürü bu eşitlik sağlanamayabilir. Sonuç olarak finans hesabı ile cari işlemler hesabı ve sermaye hesaplarının toplamının birbirine eşit çıkmaması, muhasebe kayıtları açısından bir sorun teşkil etmektedir. Bu hesaplar arasındaki farkın ortadan kalkması için kullanılan denge mekanizmasına net hata ve noksan (NHN) hesabı adı verilmektedir. Geçici nitelikteki verilerin kesinleşmesi, yeni bir kaynaktan veri elde edilmesi ve yöntemsel bir değişiklik yapılması gibi nedenlerden dolayı NHN kaleminde zaman içerisinde değişimler gözlemlenebilmektedir (Merkezin Güncesi, tmbblog.org).

Şekil 1. Net Hata ve Noksan Hesabının Zaman İçerisindeki Seyri

Şekil 1’de Türkiye’nin NHN hesabının görünümü verilmiştir. Genel olarak 2000-2008 yılları arasında NHN kaleminin belirli limitler içerisinde seyrettiği, fakat 2008 sonrası dönemde aşırı hareketlerin görülmeye başlandığı ifade edilebilir. 2008 sonrası dönemde gerek küresel bazda, gerekse Türkiye özelinde gerçekleşen ekonomik krizler ve yönetim değişikliği gibi faktörlerin bu ani hareketler üzerinde etkili olduğu düşünülmektedir.

Yukarıda bahsedilen sebeplerin yanı sıra NHN hesabının yasa dışı sermaye akışının bir ölçüsü olarak ele alındığı görülmektedir (Siranova, Tiruneh ve Fisera, 2021; Siranova ve Tiruneh, 2018). Genel olarak takip eden dönemlerde NHN hesabının aynı yönde olması (birbirini izleyen dönemlerde hep pozitif veya hep negatif olması), hata ve ihmallerin rastgele değil sistematik olarak gerçekleştiğini ifade eder (Tang, 2013). NHN hesabındaki sürekli negatif değerlerin yer alması, yurt dışına yasal olmayan sermaye çıkışına işaret ettiği söylenebilir (Vuksic, 2009). Sürekli pozitif NHN değerleri ise alacakların (sermaye girişleri, mal ve hizmet ihracatı gibi) eksik kaydedildiğini veya borçların (sermaye çıkışları, mal ve hizmet ithalatı gibi) fazla gösterildiğini ya da her ikisinin aynı anda gerçekleştiğini ifade ediyor olabilir (Tang, 2013).

NHN kaleminin ideal değerine dair net bir görüş yoktur. Her ülkenin ekonomisinin kendine has özellikleri, NHN kalemine dair bir genelleme yapılamamasına neden olmaktadır (Şahin, 2022). Bu nedenle her ülke ekonomisi için bu hesabı etkileyen faktörlerin ayrıştığı ifade edilebilir. Genel olarak ilgili ülke ekonomisinin gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeler sınıflarından hangisinde olduğuna bağlı olarak NHN hesabının aldığı değerlerin değişebildiği söylenebilir.

Ödemeler dengesi raporunun hazırlanmasında Uluslararası Para Fonu (IMF)’nin standartlarına uyulmaktadır. Böylelikle ülke ekonomilerinin kıyaslanması mümkün hale gelmektedir. Bu çalışmada her ne kadar tek bir ülke ekonomisine dair

değerlendirmeler yapılacak olsa da uluslararası standartlara uygun olması nedeniyle NHN verileri IMF veri tabanından elde edilmiştir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

NHN kalemi ile ilgili literatürün kısıtlı olduğu görülmektedir. Genel olarak mevcut çalışmaların NHN hesabının belirleyicileri ve NHN hesabının sürdürülebilirliği üzerinde yoğunlaştığı gözlemlenir. Buradan hareketle bu çalışma, NHN hesabının belirleyicileri üzerine odaklanmaktadır.

NHN hesabının belirleyicilerinin araştırıldığı çalışmalarda ödemeler dengesi bilançosunun diğer kalemlerinin açıklayıcı değişken olarak kullanıldığı görülmektedir (Siranova, Tiruneh ve Fisera, 2021; Siranova ve Tiruneh, 2018). Bunun yanı sıra NHN hesabının belirleyicisi olarak turizm gelirlerini (Vuksic, 2009) ve çeşitli makroekonomik değişkenleri (Tang, 2013; Şahin, 2022) ele alan çalışmalar görülebilmektedir. Burada ifade edilen yaklaşımlar bir araya getirilerek bu çalışmada hem ödemeler dengesi bilançosunun kalemlerinden olan cari işlemler hesabı ile makroekonomik göstergelerden olan faiz oranları ve TL/Dolar döviz kuru verileri kullanılmıştır.

Diğer bir yaklaşım da NHN hesabının sürdürülebilirliğinin incelenmesidir. Bu bağlamda Fausten ve Pickett (2004) Avustralya'nın NHN hesabının sürdürülebilirliğini araştırdıkları çalışmalarında 1961-1998 dönemi verilerinden yola çıkarak ilgili dönem boyunca yapısal bir istikrarsızlık olduğunu, bunun temel kaynağının da yanlış raporlama olduğunu belirtmektedirler. Benzer bir çalışma Ding ve Tang (2019) tarafından yürütülmüş ve 1966-2016 dönemini ele aldıkları bu çalışmada 98 ülke için gerçekleştirilen analizler neticesinde ilgili ülkelerde NHN sürdürülebilirliğinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Türkiye'nin NHN hesabıyla ilgili benzer bir çalışma yürüten Kula ve Aslan (2010), 1950-2007 dönemi için bu hesabın sürdürülebilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Benzer bir çalışma Özekicioğlu ve Taştan (2013) tarafından yürütülmüş ve Türkiye için NHN kaleminin sürdürülebilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bu çalışmanın temelini oluşturan ve Türkiye'nin NHN kaleminin belirleyicilerinin araştırıldığı çalışmalar incelendiğinde, bavalı ticareti (Yılmaz, 2022; Keşap ve Sandalcılar, 2021), turizm gelirleri (Keşap ve Sandalcılar, 2021), döviz kuru (Yılmaz, 2022; Emeç, 2023), ihracat rakamları (Keşap ve Sandalcılar, 2021; Çoban, 2014) ve ekonomik büyüme (Alagöz, 2014) gibi makroekonomik değişkenlerden yararlandığı görülmektedir. İlgili çalışmalarda NHN kalemi ile makroekonomik değişkenler arasındaki eşbütünlük ilişkisi genellikle gecikmesi dağıtılmış otoregresif (ARDL) modeli ile incelenmiş ve çalışmaların çoğunda NHN kalemi ile açıklayıcı değişkenler arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Bunun olası bir nedeni, değişkenler arasındaki ilişkiler incelenirken yapısal değişimin ya da zamanla değişebilen nedensellik ilişkilerinin göz ardı edilmesi olabilir. Bu bağlamda bu çalışma zamanla değişen nedensellik yapısını dikkate alarak literatüre katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Ayrıca literatürdeki çalışmaların genel bir değerlendirmesi yapılarak bu çalışmada NHN kalemiyle ilişkili olabilecek değişkenler cari açık, kur ve ekonomik büyüme olarak belirlenmiştir.

3. VERİ SETİ VE YÖNTEM

Çalışmada kullanılan veri seti 1998 ikinci çeyrek ile 2023 dördüncü çeyrek dönemlerini kapsamaktadır. İlgili değişken tanımları ve veri kaynakları aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Tablo 1. Değişkenler ve Tanımları

Değişken	Ölçüm	Veri Kaynağı
Net Hata ve Noksan (NHN)	Milyon dolar	data.imf.org
Cari İşlemler Hesabı (Cari)	Milyon dolar	data.imf.org
TL/dolar Kuru (Kur)	TL	data.imf.org
Ekonomik Büyüme (Büyüme)	GSYİH çeyreklik farkı	data.worldbank.org

Verilerin derlendikleri kaynaklardan dolayı oluşabilecek farklılıkları ortadan kaldırmak amacıyla verilerin çoğu IMF'ten elde edilmiştir. Bu değişkenlere dair tanımlayıcı istatistikler Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Tanımlayıcı İstatistikler

Değişken	Ortalama	Medyan	Standart S.	JB (prob)
NHN	476,7064	213,8916	3454,568	1,3545 (0,5080)
Büyüme	1,1480	1,4500	2,8029	447,8592 (0,0000)
Kur	3,6037	1,6515	4,7775	398,0908 (0,0000)
Cari	-6383,951	-6390	6369,829	1,7671 (0,4133)

1998 ikinci çeyrek ile 2023 dördüncü dönemi için NHN kaleminin ortalamasının pozitif ve değerinin 476,7064 milyon dolar olduğu görülmektedir. Cari açığın ise incelenen dönem için ortalamasının negatif olduğu, yine cari açığın değişkenliğinin diğer değişkenlere göre daha yüksek olduğu ifade edilebilir. Ayrıca NHN ve cari açık değişkenlerinin normal dağılıma uyduları, diğer değişkenlerin normal dağılmadığı görülmektedir.

Zaman serileri analizinde durağanlık en önemli kavramların başında gelmektedir. Dolayısıyla çalışmada kullanılan değişkenlerin durağanlığının incelenmesi bu bağlamda önem arz etmektedir. Çalışmanın kapsadığı 1998-2023 döneminde gerek Türkiye’de gerekse dünya ekonomilerinde gerçekleşen iktisadi olayların, serilerde yapısal bir değişim yaratma potansiyeli göz önüne alınarak Perron (1989) tarafından geliştirilen birim kök testi dikkate alınmıştır. Bu testte hata terimlerinin yenilikçi (innovational) ve eklemeli (additive) sapanlar (outliers) olmak üzere iki farklı yapısı dikkate alınmaktadır. İlk yaklaşımda değişim kademeli olarak gerçekleşirken, ikincisinde ise bu değişim ani olarak gerçekleşmektedir. Genel bir yenilikçi sapanlar modeli şu şekilde ifade edilebilir:

$$y_t = \mu + \beta t + \theta DU_t(T_b) + \gamma DT_t(T_b) + \omega D_t(T_b) + \alpha y_{t-1} + \sum_{i=1}^k c_i \Delta y_{t-i} + u_t$$

burada u_t bağımsız eş dağılımlı hata terimi, T_b belirlenen kırılma tarihi, DU_t sabit terimde kırılma, DT_t trendde kırılma ve D_t ise tek bir tarihte meydana gelen kırılmayı ifade etmektedir (Perron, 1989). Veri setinde kırılma yapmadan ve kırılma tarihini endojen olarak belirleyen bir testtir. Ayrıca temel hipotez altında yapısal değişime izin vermektedir.

Tablo 3. Kırılmalı Durağanlık Testi Sonuçları

	NHN		Cari		Kur		Büyüme	
Düzey	-7,4398*		-4,7342		1,6505		-12,7065*	
Birinci Fark	-16,7005*		-11,4436*		-5,1018*		-19,3307*	
Kritik Değerler	%1	-5,92	%1	-4,9491	%1	-4,9491	%1	-4,9491
	%5	-5,23	%5	-4,4436	%5	-4,4436	%5	-4,4436
	%10	-4,92	%10	-4,1936	%10	-4,1936	%10	-4,1936

Yapısal değişimleri dikkate alan Perron testi sonuçları Tablo 3’te verilmiştir. Tablodaki sonuçlara göre NHN ve büyüme değişkenlerinin yapısal değişimle birlikte düzeyde durağan oldukları görülmektedir. Cari açık ve kur değişkenlerinin ise yapısal değişimle birlikte birinci farkta durağan oldukları ifade edilmektedir.

Değişkenler arasındaki nedensellik yapısı araştırılırken, ilgili dönemlerde olası yapısal değişimlerin dikkate alınması önem arz etmektedir. Bu olası etkinin göz ardı edilmesi, analiz sonuçlarında bir sapmaya neden olabilir. Bu bakış açısıyla ilgili alt örnekleme bir bütün olarak incelemek yerine belirli kriterlere göre alt örneklere ayırıp incelemek, daha doğru sonuçlar ortaya çıkarabilir. Diğer bir ifadeyle, zamanla değişen nedensellik testlerinin diğer nedensellik testlerine göre daha avantajlı olduğu ifade edilebilir. Tüm bu faktörler göz önüne alınarak bu çalışmada Shi vd (2018) tarafından geliştirilen zamanla değişen nedensellik testi kullanılmıştır. Aynı yazarlar tarafından daha sonra geliştirilen ve durağan

olmayan değişkenlerin kullanımına izin veren gecikmesi arttırılmış vektör otoregresif modeli (LA-VAR) modeli şu şekilde ifade edilebilir:

$$y_t = \delta_0 + \delta_1 t + \sum_{i=1}^k H_i y_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{k+d} H_j y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (1)$$

burada $H_{k+1} = \dots = H_{k+d} = 0$ ve d ise y_t değişkeninin maksimum entegrasyon sayısıdır (Shi vd, 2020: 162). Yukarıda belirtilen (1) nolu modelde nedensellik ilişkisi araştırılırken, katsayılara modifiye edilmiş Wald testi uygulanmaktadır (Emirmahmutoğlu vd., 2021: 2). Zamana bağlı nedensellik testi uygulanırken ileri doğru genişleyen pencere, döner pencere ve özyinelemeli gelişen pencere olmak üzere üç farklı algoritma uygulanmaktadır. Bu algoritmalar, veri setinin çeşitli kriterlere göre belirlenmiş alt örneklerine uygulanmaktadır. Elde edilen her bir alt örneklem için Wald istatistiği hesaplanır (Emirmahmutoğlu vd., 2021). Belirlenen aralıklardan elde edilen Wald istatistikleri $\{W_{f_1, f_2}\}$ ile gösterilmek üzere, tanımlanan test istatistiği bu değerlerin supremumu olarak ifade edilir:

$$SW_f = \sup\{W_{f_1, f_2}\}$$

Belirtilen bu supremum değeri, bootstrap yönteminden elde edilen kritik değer ile kıyaslanarak ilgili sıfır hipotezine dair karar verilmektedir. Burada test edilen sıfır hipotezi, değişkenler arasında bir nedensellik ilişkisinin olmadığını belirtmektedir (Fromentin, 2022: 3; Ünlü, 2024).

4. AMPİRİK BULGULAR

Çalışma kapsamında ele alınan 1998Q2-2023Q4 döneminde Türkiye’de meydana gelen birçok gelişme, ilgili serilerde yapısal değişimler meydana getirmiştir. Bu nedenle ilgili dönemde değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi zamanla değişen yapıda ele alınmıştır. Analiz sonuçları Stata 17 programı üzerinden tvgc komutu kullanılarak elde edilmiştir. Bu komut hem örneklem dönemini bir bütün olarak, hem de üç farklı algoritma kullanılarak elde edilen alt örneklem üzerinden nedensellik testi sonuçlarını vermektedir. Tablo 4’te tüm örneklem dönemini dikkate alan nedensellik testi sonuçları yer almaktadır.

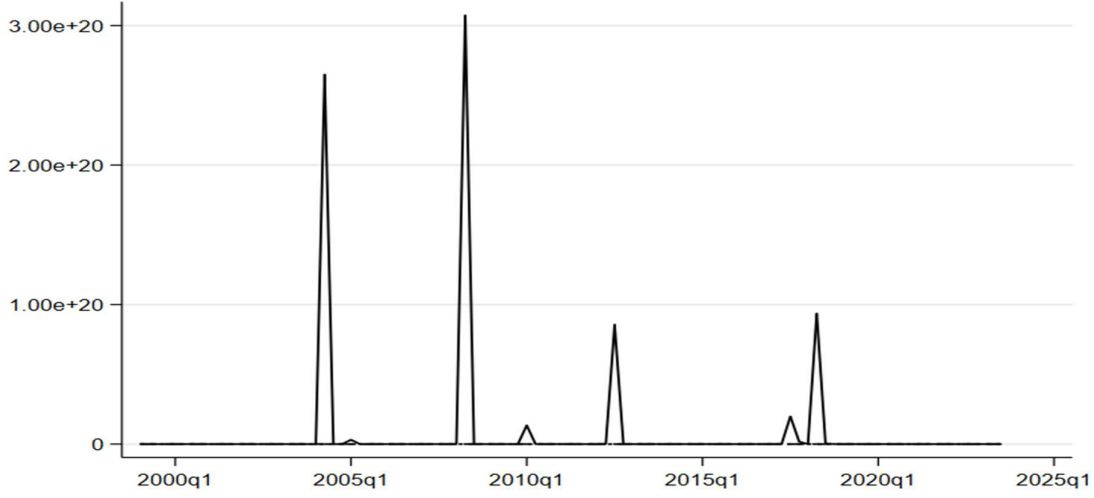
Tablo 4. Nedensellik Testi Sonuçları

	Maksimum Wald İstatistiği
Cari→NHN	$3,073 \times 10^{20}$ (8,024) [10,006]
Büyüme→NHN	$1,914 \times 10^{26}$ (8,306) [10,452]
Kur→NHN	$1,22 \times 10^{27}$ (9,456) [12,013]

Köşeli parantez içerisindeki değerler 0,05 önem düzeyi ve parantez içerisindekiler ise 0,10 önem düzeyindeki kritik değerleri ifade etmektedir

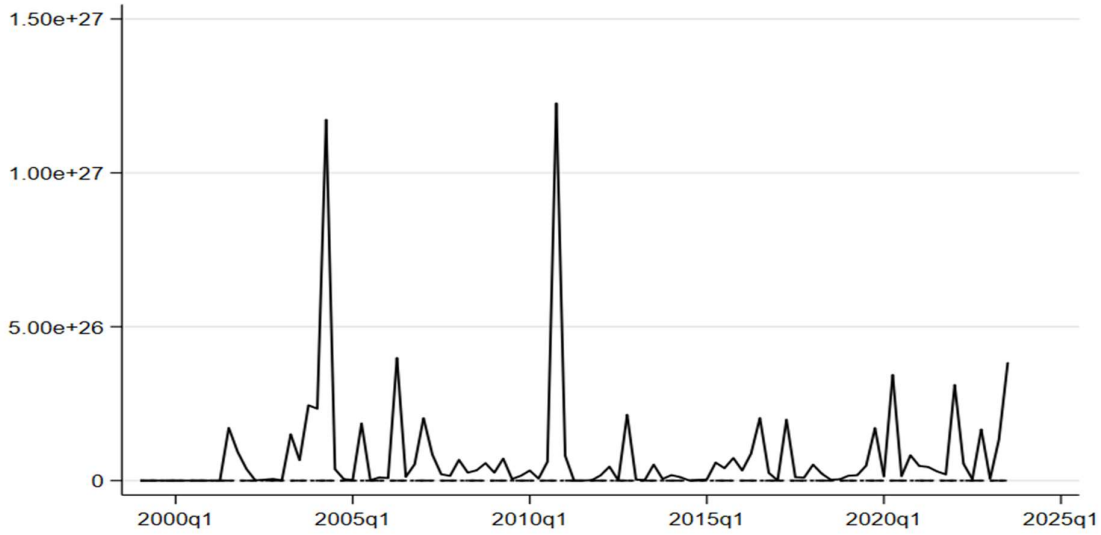
Tüm örneklem döneminin bir bütün olarak ele alındığı nedensellik testi sonuçlarına göre (bkz. Tablo 4), cari açık, TL/Dolar kuru ve ekonomik büyümenin NHN kaleminin Granger nedeni olduğu ifade edilebilir.

Elde edilen bu nedensellik ilişkisinin daha detaylı olarak incelenebilmesi için özyenilemeli gelişen pencere algoritması dikkate alınarak zamanla değişen nedensellik testi sonuçları incelenmiştir. Cari açık, kur ve ekonomik büyüme ile NHN arasındaki zamanla değişen nedensellik ilişkileri sırasıyla Şekil 2, Şekil 3 ve Şekil 4'te verilmiştir.

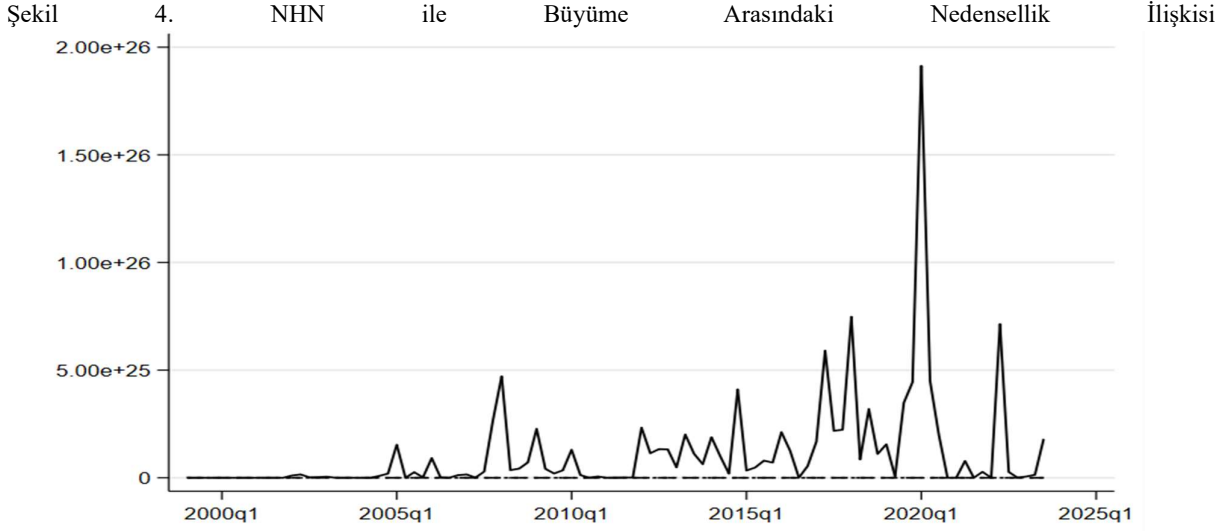
Şekil 2. NHN ile Cari İşlemler Hesabı Arasındaki Nedensellik İlişkisi

Cari açık ile NHN kalemi arasındaki nedensellik ilişkisi Şekil 2'de gösterilmiştir. Buna göre 2004, 2008, 2013 ve 2018 yıllarında nedensellik ilişkisinin geçerli olduğu, diğer dönemlerde ise anlamlı bir nedensellik ilişkisinin mevcut olmadığı görülmektedir.

Şekil 3. NHN ile Döviz Kuru Arasındaki Nedensellik İlişkisi

TL/Dolar kuru ile NHN arasındaki nedensellik ilişkisi Şekil 3'te verilmiştir. Elde edilen bulgular, 2001 sonrası dönemde kur ile NHN arasındaki nedensellik ilişkisinin anlamlı olduğunu göstermektedir.

Şekil 4. NHN ile Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi

Ekonomik büyüme ile NHN kalemi arasındaki ilişki Şekil 4'te verilmiştir. Elde edilen bulgulara göre 2005 birinci çeyrekte itibaren bu değişkenler arasında anlamlı bir nedensellik ilişkisi mevcuttur. 2010 ikinci çeyrek ile 2011 ikinci çeyrek arasında bu ilişkinin anlamlı olmadığı görülmektedir.

5. SONUÇ

Ödemeler dengesi bilançosunda farklı kamu kurumlarından gelen rakamların yer alması neticesinde bilanço eşitliğinin sağlanamaması normal bir durumdur. Standart bir ölçüm elde edilememesinden kaynaklı olan bu durum, NHN hesabının oluşmasına sebebiyet vermektedir. Bazı yıllarda ise bu standart yapının dışına çıktığı görülmektedir. Bu durumun özünde ise cari ödemeler dengesi, döviz kuru ve büyüme oranlarında meydana gelen aşırı hareketler olabilir.

Cari açıkta aşırı dalgalanmaların olduğu dönemlerde NHN ile aralarında nedensellik ilişkisi mevcuttur. Cari açıkta dengeli hareketlerin olduğu dönemlerde ise bu nedensellik ilişkisinin geçerli olmadığı ifade edilebilir. Özellikle 2008 yılında gerçekleşen küresel finansal krizin bu nedensellik ilişkisi üzerinde en etkili faktör olduğu düşünülmektedir. Genel olarak ifade edilirse, cari işlemler ile NHN arasındaki nedensellik ilişkisinin büyük ölçekli küresel ya da ulusal krizlerin yaşandığı zamanlarda anlamlı olduğu görülmektedir.

TL/Dolar kuru ile NHN kalemi arasında incelenen dönem boyunca genel olarak anlamlı bir nedensellik ilişkisi mevcuttur. Kurdaki kısa vadede meydana gelen aşırı hareketler, genellikle NHN kalemi ile arasındaki nedensellik ilişkisinin artmasına sebebiyet vermektedir. Kurun istikrarlı arttığı dönemlerde ise genellikle nedensellik ilişkisi var olmakla birlikte, aşırı hareketlerin gözlemlendiği dönemlere kıyasla bu ilişkinin gücü daha azdır.

Ekonomik büyüme ile NHN kalemi arasındaki nedensellik ilişkisinin büyüme pozitifken güçlü, büyüme negatifken daha zayıf olduğu ifade edilebilir. Ödemeler dengesi bilançosu kalemlerinden olan NHN, ülke ekonomisi büyüdükçe daha büyük değerler alma eğilimindedir. Bu bakış açısı ile, büyüme rakamlarının pozitif olduğu dönemlerde NHN ile arasındaki nedensellik ilişkisinin artması, beklenen bir durumdur.

Cari açık ve döviz kuru ile NHN arasındaki nedensellik ilişkisinin özü istikrara dayanmaktadır. İstikrarın olduğu dönemlerde bu nedensellik ilişkisi azalırken, istikrarın bozulduğu dönemlerde ise aralarındaki nedensellik ilişkisi artmaktadır. Finansal piyasalarda istikrar, güvenin temel unsurudur. Doğal olarak finansal piyasalarda güven arttıkça, yatırımlar da artmaktadır. İstikrarın bozulması, finansal piyasalarda güvensizliğe neden olmakla birlikte NHN kaleminde artışlara neden olmaktadır.

KAYNAKÇA

- Alagöz, M. (2014). Ekonomik Büyüme ve Net Hata-Noksan İlişkisi: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(4), 881-888.
- Çoban, O. & Özel, B. (2014). Net Hata ve Noksan Hesabı ve İhracat İlişkisi: 1984-2012 Türkiye Analizi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Dr.Mehmet Yıldız Özel Sayısı, 135-143.
- Ding, L. S., & Tang, T. C. (2019). Sustainability Of 'Net Errors And Omissions' of Balance Of Payments–With Global Results. *Labuan Bulletin of International Business and Finance*, 17(2), 1-7.
- Emeç, A.S., Özdemir, D. & Kaplan, F. (2023). Net Hata ve Noksan Kalemi ile Reel Efektif Döviz Kur Endeksi Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Bir İnceleme. *İzmir İktisat Dergisi*, 38(3), 670-685, doi: 10.24988/ije.1167345
- Emirmahmutoğlu, F., Denaux, Z., & Topcu, M. (2021). Time-Varying Causality Between Renewable and Non-Renewable Energy Consumption and Real Output: Sectoral Evidence From The United States. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 149, 111326. <https://doi.org/10.1016/j.rser.2021.111326>
- Fausten, D. K., & Pickett, B. (2004). 'Errors & Omissions' in the Reporting of Australia's Cross-Border Transactions. *Australian Economic Papers*, 43(1), 101-115.
- Fromentin, V. (2022). Time-Varying Causality Between Stock Prices and Macroeconomic Fundamentals: Connection or Disconnection?. *Finance Research Letters*, 49, 103073, <https://doi.org/10.1016/j.frl.2022.103073>
- Keşap, D., & Sandalcılar, A. R. (2021). Net Hata ve Noksan Hesabı Belirleyicilerinin Analizi: Türkiye Örneği. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (32), 149-168, doi: 10.18092/ulikidince934498
- Kula, F. & Aslan, A. (2010). Net Hata ve Noksan Kaleminin Sürdürülebilirliği: 1950-2007 Dönemi Türkiye Ekonomisi Üzerine Bir Analiz. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 3(1), 158-162.
- Özekicioğlu, H. & Taştan, S. (2013). Türkiye'de Net Hata Noksan Kaleminin Finansmanı ve Sürdürülebilirliği. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 8(2), 132-140.
- Perron, P. (1989). The great crash, the oil price shock, and the unit root hypothesis. *Econometrica: journal of the Econometric Society*, 1361-1401.
- Shi, S., Hurn, S., & Phillips, P. C. (2020). Causal Change Detection in Possibly Integrated Systems: Revisiting the Money–Income Relationship. *Journal of Financial Econometrics*, 18(1), 158-180. doi: 10.1093/jfifine/nbz004
- Shi, S., Phillips, P. C., & Hurn, S. (2018). Change Detection and the Causal Impact of the Yield Curve. *Journal of Time Series Analysis*, 39(6), 966-987. <https://doi.org/10.1111/jtsa.12427>
- Siranova, M. & Tiruneh, M. W. (2018). Exploding Net Errors and Omissions As a Capital Flight Phenomenon: The Case of Slovakia. *Applied Economics*, 50(16), 1866-1884, doi: 10.1080/00036846.2017.1380288
- Siranova, M., Tiruneh, M. W. & Fisera, B. (2021). Creating the Illicit Capital Flows Network in Europe- Do the Net Errors and Omissions Follow an Economic Pattern? *International Review of Economics and Finance*, 71(2021), 955-973, doi: 10.1016/j.iref.2020.10.020
- Şahin, S. (2022). Net Hata ve Noksan Hesabına Bakış: Seçilmiş Ülkeler Yönelik Analiz (1980-2018). *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi*, 9(1), 103-120, doi:10.26650/JEPR1020460
- Şahin, S. (2022). Net hata ve Noksan Hesabına Bakış: Seçilmiş Ülkelere Yönelik Analiz (1980-2018). *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi*, 9(1), 103-120, doi: 10.26650/JEPR1020460
- Tang, T. C. (2013). New Perspectives on the 'Net Errors & Omissions' in Balance of Payment Accounts: An Empirical Study-Australia. *Monash Univ., Department of Economics*, Discussion Paper 54/13.
- Ünlü, M. (2024). Borsa Endeksi ve Makroekonomik Değişkenler Arasındaki Zamanla Değişen Nedensellik İlişkisi: BİST X100 Endeksi Üzerinden Ampirik Kanıtlar, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 60, 243-256, doi: 10.30794/pausbed.1369219
- Vukšić, G. (2009). Croatian Balance of Payments Implications of Net Errors and Omissions for Economic Policy. *Newsletter: an occasional publication of the Institute of Public Finance*, 11(41), 1-6.
- Yılmaz, Ö. T. (2022). *Türkiye'de Net Hata ve Noksan Hesabını Etkileyen Unsurlar*. Ş. Karabulut (Ed.), Ampirik Yöntemlerle İktisadi ve Finansal Çözümlenmeler (45-60). Gazi Kitabevi.

TÜRKİYE’DE MUHASEBE VE DENETİM ALANINDA YAŞANAN GELİŞMELERİN AVRUPA BİRLİĞİ PERSPEKTİFİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

İlyas YILMAZ²

Özet

Dünyada yaşanan sürekli gelişim ve değişim süreci toplumlar arasındaki etkileşimi artırarak küreselleşme kavramının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Küreselleşme olgusu ile birey ve toplumlar gelişmiş ülkelerdeki standartları yakından takip ederek kendi standartlarını gelişmiş ülkelere yaklaştırmak eğilimindedirler. Bu eğilim çerçevesinde Avrupa Birliği’nin (AB) birçok alanda oluşturmuş olduğu standartlar diğer ülkeler tarafından dikkate alınmaktadır. Diğer taraftan bazı ülkeler birliğe dahil olarak vatandaşlarının yaşam standartlarını yükseltmek istemektedirler. AB’ye girmek isteyen bir ülke aday statüsünü kazandıktan sonra 1993 yılında Avrupa Konseyi’nin Kopenhag’da belirlediği genel şartları yerine getirmesi gerekmektedir. Bu genel şartlar üç tane olup ekonomik ve siyasi kriterler ile topluluk müktesebatının kabulünden oluşmaktadır. AB’ye aday ülkelerin bu genel şartlara uyumunu belirlemek amacıyla Avrupa Komisyonu her yıl düzenli olarak ilerleme raporu yayınlamaktadır 1999 yılında Helsinki zirvesinde AB, Türkiye’nin adaylık statüsünü teyit etmesi üzerine Türkiye’nin Kopenhag kriterlerine uyum sağlama konusunda kaydettiği gelişmeleri belirlemek üzere her yıl ilerleme raporu yayınlamıştır. Bu raporlar 2016 yılına kadar ilerleme raporu başlığında yayınlanırken bu tarihten sonra ülke raporu olarak yayınlanmıştır. AB’ye tam üyelik sürecinde yaşanan bu gelişmeler doğrultusunda ülkemizde muhasebe ve denetim alanında da birtakım gelişmeler yaşanmıştır. Bu çalışma ile söz konusu ilerleme ve ülke raporlarında muhasebe ve denetim alanında yaşanan gelişmeler incelenerek değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: *Muhasebe, Denetim, Avrupa Birliği.*

EVALUATION OF THE DEVELOPMENTS IN THE FIELD OF ACCOUNTING AND AUDITING IN TURKEY FROM THE EUROPEAN UNION PERSPECTIVE

Abstract

The process of continuous development and change in the world has increased the interaction between societies and led to the emergence of the concept of globalization. With the phenomenon of globalization, individuals and societies tend to closely follow the standards in developed countries and bring their own standards closer to those of developed countries. Within the framework of this trend, the standards established by the European Union (EU) in many areas are taken into consideration by other countries. On the other hand, some countries want to raise the living standards of their citizens by joining the union. A country wishing to join the EU must fulfil the general conditions set by the European Council in Copenhagen in 1993 after gaining candidate status. These general conditions are three: economic and political criteria and the adoption of the *acquis communautaire*. Following the confirmation of Turkey's candidacy status by the EU at the Helsinki summit in 1999, the EU published progress reports every year to determine Turkey's progress in meeting the Copenhagen criteria. These reports were published under the title of progress reports until 2016, after which they were published as country reports. In line with these developments in the process of full membership to the EU, there have been some developments in the field of accounting and auditing in our country. In this study, the developments in the field of accounting and auditing in these progress and country reports will be analyzed and evaluated.

Keywords: *Accounting, Audit, European Union.*

² Öğr. Gör. Dr. Bingöl Üniversitesi, iyilmaz@bingol.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7267-5926.

1.GİRİŞ

İkinci dünya savaşı Avrupa’da bir yıkıma neden olmakla birlikte savaş sonrası bu yıkımın sonuçlarını ortadan kaldırmak üzere Avrupa’da yer alan ülkeler bir çözüm geliştirmeye çalışmışlardır. Özellikle savaş sonrası Avrupa’da barışın yeniden tesis edilerek ortak değerler etrafında ülkelerin yeniden bir araya gelmesi ve ekonomik kalkınmanın sağlanarak ülkelerin refah düzeylerinin artırılması bütün çözüm yollarının temelini oluşturmuştur. Bu çözüm arayışları sonuç vererek Avrupa ülkelerini siyasal, sosyal ve ekonomik kaynaşma ile dayanışma projesi olarak kabul edilen Avrupa Birliği (AB) kurulmasıyla sonuçlanmıştır. AB, üye devletlerin siyasal, sosyal, kültürel, ekonomik ve diğer tüm alanlarda dayanışma içinde olmalarını sağlamak üzere çaba harcamaktadır (Tepeli ve Aydın, 2015: 30).

İnsanların ekonomik koşullar, siyasal zorunluluklar, doğal ve coğrafi şartlar ile daha yüksek standartlarda yaşama istekleri yaşadıkları ülkeyi terk etmelerine neden olan temel faktörlerdir (Şen ve Özkorul, 2016: 88). Küreselleşme sonucunda yaşam standartlarındaki eşitsizliğin giderek artmasının yanı sıra iletişim alanında yaşanan gelişmeler sonucunda dünyadaki herkesin hemen hemen anında birbirlerinden haberdar olmalarını sağlayarak daha iyi bir yaşam standardı arayan bireylerin Avrupa’ya göç etmesine neden olmuştur (Tepealtı, 2019: 126). Dünyada hızlı bir şekilde gelişim ve değişimlerin yaşandığı günümüzde sadece bireylerin değil gelişmekte olan ülkelerin de odağı haline gelen AB, bu ülkelerin katılmak üzere çaba harcadığı bir birlik olma özelliği taşımaktadır (Özer, 2009: 89).

AB’ye tam üye olmak isteyen aday ülkelerin ön koşul olarak yerine getirmeleri gereken siyasal ve ekonomik kriterler 1993 yılında Avrupa Konseyi tarafından Kopenhag’da belirlenmiştir. Bu kriterler tam üye olmak isteyen aday ülkelerin taşıması gereken asgari ön koşullardan oluşmaktadır. Bu koşullar özünde aday ülkelerin demokratikleşme, insan hakları ve azınlık haklarının korunması için gerekli yapıların oluşturularak yasal düzenlemelerin yapılmasından ibarettir (Morgil, 2006: 92).

Aralık 1999 yılında Helsinki’de gerçekleştirilen AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesinde Türkiye’ye AB’ye girmek isteyen diğer aday ülkelerle eşit aday olarak kabul edilmiştir. Bu gelişme sonrasında ülkemizde 1999 yılından günümüze kadar olan süreçte Kopenhag kriterlerini yerine getirmek üzere birçok yasal düzenleme yapılmıştır. Ayrıca Avrupa Konseyi AB’ye girmek üzere aday statüsünde olan ülkelerin AB müktesebatına uyum sağlamak üzere kaydettiği gelişmeleri yakından takip ederek her ülke hakkında 1998 yılından itibaren 2016 yılına kadar ilerleme raporu adı altında 2016’dan sonra da günümüze kadar olan süreçte ülke raporu adı altında raporlar yayımlanmaktadır.

Bu çalışma ile ülkemiz hakkında 1998 yılından itibaren Avrupa Konseyi tarafından her yıl düzenli olarak yayınlanan ilerleme ve ülke raporları incelenerek muhasebe ve denetim alanında AB müktesebatına uyum sağlamak üzere ülkemizde yaşanan gelişmeler incelenerek değerlendirilecektir.

2. LİTERATÜR

Akbulut (2015) teftiş ve iç denetim biriminin görev ayrımını AB ilerleme raporları üzerinden inceleyerek teftiş ve iç denetim birimlerinin birlikte bir çalışma yürüterek görev ayrımlarının belirlenip netleştirilmesi sonucuna ulaşarak teftiş ve iç denetim biriminin görev ayrımına yönelik bir model önerisi sunmuştur.

Arıkan ve Benk (2018) AB ilerleme raporları doğrultusunda Türk kamu mali yönetiminde mali saydamlık kavramını inceleyerek 5018 sayılı Kanunun kabul edilmesiyle mali saydamlık konusunda Türkiye’nin büyük bir adım attığı ve bu nedenle de AB’ye uyum sürecinde yapılan düzenlemelerle mali saydamlık konusunda önemli gelişmelerin yaşandığı sonucuna ulaşmışlardır.

Belli (2021) Türkiye’nin kamu yönetiminin AB’ye uyum sağlama sürecini ilerleme raporları üzerinden inceleyerek Türkiye’nin Helsinki zirvesinden sonra kamu yönetimi alanında yapılan değişimlerin hızının düşerek reformların yerine getirilmesinde yavaş davrandığı, ancak eski yönetim anlayışına göre daha demokratik, iyi yönetilen, katılımcı, saydam ve hesap verilebilir bir anlayışı benimsediği sonucuna ulaşmıştır.

Bulut (2019) AB ilerleme raporlarının Türk kamu yönetimi anlayışı üzerindeki etkilerini tespit etmek üzere yapmış olduğu çalışmasında her yıl düzenli olarak yayınlanan ilerleme raporlarında yer alan beklentilerin bir sonraki yıl için yapılması gereken bir öneri listesi oluşturması bakımından değişime pozitif yönde ivme kazandıran bir güç olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Çomaklı (2010) vergi kaçak ve kayıplarının Türkiye’de önlenmesine yönelik uygulamaların AB ilerleme raporları üzerinden inceleyerek vergi kaçak ve kayıplarının önlenmesinde Türkiye’nin yeni bir vergi sistemi ve tekniklerini benimseyerek vergi ahlakının yeniden inşa edilmesi çalışmalarına yoğunluk vermesi sonucuna ulaşmıştır.

Çomaklı, Ayranğöl ve Tekdere (2014) Türk vergi politikalarında AB ilerleme raporları üzerinden yaşanan gelişmeleri analiz ederek vergide adaletin sağlanması amacıyla ayrımcı uygulamaların kaldırılması ve toplam vergi gelirleri içerisinde gerekli düzenlemelerin yapılarak dolaysız vergi payının artırılması gerektiği sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca dolaylı vergi uygulamalarında AB müktesebatına uyum sağlamak üzere daha fazla çaba harcanması gerekliliği de vurgulanmıştır.

Erdoğan (2014) adalet, özgürlük ve güvenlik politikalarında Türkiye'nin AB'ye uyum sürecinde yapmış olduğu düzenlemeleri ilerleme raporlarında inceleyerek Türkiye'nin söz konusu politikalarda AB müktesebatına uyum sağlamak üzere azim ve kararlı bir şekilde gerekli düzenlemeleri yapmasına rağmen AB'ye üye ülkelerden bazılarının siyasi engellemeleri ile karşılaştığı sonucuna ulaşmıştır.

Karahan ve Sakıcı (2021) AB ve Birleşmiş Milletler perspektifinden sürdürülebilir çevreden deneysel ekosistem muhasebesine yönelik ilerleme sürecini inceleyerek ülkeler için ulusal ve yerel ölçekte deneysel ekosistem muhasebesi için bir yapılacaklar listesi bulunduğ ve ülkelerin bu listeye uyum sağlamaları gerektiği sonucuna ulaşmışlardır.

Kerman, Özeltin ve Yerlikaya (2013) AB'nin demokratikleşme konusunda Türkiye'den beklentilerini belirlemek üzere ilerleme raporları üzerinden yaptıkları içerik analizinde yönetimde askeri bürokrasinin azaltılarak sivilin etkinliğinin artırılması, bu amaçla gerekli yapısal değişimlerin yapılması, izleme ve denetim mekanizmalarının kurulması ile yapısal dönüşümlerin daha çok başkent teşkilatında ağırlıklı olarak yapıldığı sonucuna ulaşmışlardır.

Kurt ve Uğurlu (2007) Türkiye'de kamu yönetimi anlayışında yaşanan değişim ve dönüşümlerin AB ilerleme raporları üzerinden inceleyerek Türkiye'de kamu yönetimi anlayışında meydana gelen değişimlerin ilerleme raporlarında yer alan anlayışla benzeştiği ayrıca ilerleme raporlarında yer alan kamu yönetimi anlayışının bir baskı ürettiği sonucuna ulaşmışlardır.

Memiş ve Güner (2011) muhasebe ve denetim alanında Türkiye'nin AB müktesebatına uyum sağlamak üzere yaptığı düzenlemeleri inceleyerek Türkiye'nin birincil ve ikincil düzeyde muhasebe ve denetim alanında birçok yasal düzenleme gerçekleştirildiği, yeni kurum ve kadrolar oluşturulduğu ancak bazı yasal değişiklikler ile yapılan değişikliklerin yaygınlaştırılması konusunda eksikliklerinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Özdem (2008) AB bölgesel politikalarına Türkiye'nin uyumunu belirlemek amacıyla 1998-2007 yılları arasındaki ilerleme raporlarını inceleyerek Türkiye'nin daha çok çalışması gerektiği, ayrıca tam üyelik yolunda gerçekleştirilecek müzakerelerin sadece siyasi açıdan değil daha çok AB müktesebatına uyum sağlama konusunda zorlanacağı sonucuna ulaşmıştır.

Yavan (2019) Türkiye'deki vergi denetimi alanında yaşanan gelişmeleri AB ilerleme raporları üzerinden inceleyerek vergi sisteminin kademe kademe dijital ortama aktarılması ve vergi denetim mekanizmalarının tek bir çatı altında toplayacak bir kurulun kurulması ve tüm bunların yapılmasında Türkiye'nin gönüllük esasına bağlı uzun bir mesafe kaydettiği sonucuna ulaşmıştır.

3. AVRUPA BİRLİĞİ İLERLEME RAPORLARINDA MUHASEBE ve DENETİM

Avrupa Konseyi tarafından her yıl yayınlanan ilerleme raporlarından 1998 ve 1999 yılında muhasebe ve denetim alanında herhangi bir açıklama yer almamıştır. 2000 ve 2001 yılında yayınlanan raporda ise Avrupa Topluluğu ile muhasebe ve denetimle ilgili Türk mevzuatı arasında aykırılıklar olduğu belirtilmiştir.

2002 yılında yayınlanan raporda SPK tarafından 2003'te yürürlüğe girecek olan iki tebliğ yayınlamıştır. Bu tebliğler yüksek enflasyon dönemlerinde sınırlı sorumlu şirketler ile konsolide finansal tabloların muhasebe standartlarına yöneliktir. Ayrıca Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu kurularak ulusal muhasebe standartlarının belirlenmesi ve yayınlanması amaçlanmış olup bu gelişmeler AB tarafından olumlu karşılanmıştır. 2003 yılında yayınlanan raporda ise muhasebe alanında SPK denetim şirketlerinin bağımsızlık ve işleyişine yönelik tebliğ yayınlamıştır.

2004 yılında yayınlanan raporda SPK'nın 33 tane uluslararası finansal raporlama standardından oluşan sermaye piyasalarında muhasebe ve finansal raporlama standartlarına yönelik bir tebliğ yayınladığı görülmektedir. Ayrıca Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu (TMSK), kurulun işleyişine yönelik 2004 yılında bir yönetmelik yayınlamıştır.

2005 yılında yayınlanan raporlarda AB müktesebatının mali raporlama konusunda yıllık ve konsolide tabloların sunumuna ilişkin orta ve küçük ölçekli işletmelerde dahil, Uluslararası Muhasebe Standartlarının uygulanmasının zorunluluğu, denetçilerin yetkilendirilmesi ile mesleki yeterliliği ve bağımsızlık gibi konularda düzenleme yapmakta olduğu konusu açıklanmıştır. Türkiye'nin muhasebe standartları alanında bazı gelişmeler kaydettiği raporda vurgulanarak Türkiye'nin Uluslararası Muhasebe Standartları ile Uluslararası Mali Bildirim Standartlarındaki ilerlemenin sınırlı olduğu kaydedilmiştir. Ayrıca Türk Yeknesak Muhasebe Çizelgesi (TYMÇ) ve Vergi Usul Kanunu çerçevesinde hazırlanan finansal tabloların Uluslararası Mali Raporlama Standartlarına göre hazırlanması durumunda aralarında önemli farklılıklar olduğuna dikkat çekilmiştir. TMSK'nın SPK bünyesinde kurulmasıyla birlikte kurulun düzenleme çerçevesinin ve idari kapasitesinin yetersizliği de vurgulanmıştır.

2006 yılında yayınlanan raporda muhasebe alanında Türkiye'nin bazı ilerlemeler kaydettiği bunların başında TMSK'nın o tarihe kadar bütün Uluslararası Muhasebe ve Mali Raporlama Standartlarını kabul ettiği ancak uygulamanın zorunlu olmaması nedeniyle bu standartların uygulanmadığı belirtilmiştir. Ayrıca Türkiye'de vergi odaklı bir muhasebe sisteminin olması nedeniyle genel kabul görmüş muhasebe ilkeleri ile uyumlu bir muhasebe çerçevesinin bulunmadığı raporda yer alan bir diğer konudur. TMSK'nın kendi binasına taşındığı ve idari kapasitesinin artırıldığı raporda yer alan bir diğer açıklamadır. SPK, Bağımsız Denetleme Standartları Tebliğini yayınlamış olup bu tebliğ Uluslararası Denetim Standartlarını içermektedir. Ancak bu gelişmeler rapora göre müktesebata uyum konusunda sınırlıdır.

2007 yılında yayınlanan raporda muhasebe ve denetim alanında yaşanan gelişmelerin sınırlı olduğu vurgulanmıştır. Özellikle bu yılda TMSK üç tane daha muhasebe standardı kabul ederek daha önce kabul edilen bazı standartlar hakkında ise çeşitli açıklamalar ve yorumlar yayınlamıştır. Ancak standartlara tabi olan şirket sayısının listelendiği ve listelenmeyen şirketler ile karşılaştırıldığında bu sayının çok az olduğuna dikkat çekilmiştir. TMSK'nın yeni personel almasına rağmen idari kapasitesinin hala yetersiz olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca bankaları denetleyecek bağımsız denetim şirketlerinin yetkilendirilmesi, işleyişi ve fesih konularını içeren bir düzenleme Resmî Gazete'de yayınlanmıştır.

2008 yılında yayınlanan raporda muhasebe ve denetim alanındaki gelişmelerin sınırlı olduğu TMSK tarafından uluslararası standartlar açısından bazı yorumlar ve gözden geçirmeler yayınladığı belirtilmiştir. TMSK'nın yeni personel işe aldığı ve yeni alınan personele eğitimler verdiği raporda yer alan bir diğer konudur. Ayrıca denetim alanında bir gelişme yaşanmamıştır.

2009 yılı raporunda muhasebe ve denetim alanındaki gelişmelerin yetersiz kalmakla birlikte TMSK'nın standartlar konusunda yorumlar ve revizyonlar yaptığı belirtilmiştir. Ayrıca SPK hisseleri borsada işlem gören şirketler için AB mevzuatı, Uluslararası Muhasebe ve Mali Raporlama Standartlarına uygun olarak yıllık ve üçer aylık finansal raporlama yükümlülüğü getirmiştir. TMSK'nın idari kapasitesi artırılmasına rağmen halen yetersiz olduğu vurgulanarak denetim alanında da bir gelişme yaşanmadığı belirtilmiştir.

2010 yılında yayınlanan raporda ise TMSK'nın standartlar konusunda yorumlama ve revizyon işlemlerine devam ederek kurul çalışanlarına ihtisas eğitimi verdiği belirtilmiştir. Ayrıca SPK bağımsız denetim hakkında bir tebliğ yayınlamaya bağımsız denetim şirketlerinin lisansının sürekli iptali yaptırımını en az iki yıl iptal olarak değiştirmiştir. Bağımsız denetim kuruluşları ile ilgili veri tabanı kamuya açıldığı, SPK'nın kalite kontrollerini artırdığı, ayrıca SPK'nın bağımsız denetim alanında uluslararası kuruluşlarla işbirliğini artırmak amacıyla Uluslararası Denetim Düzenleyicileri Forumuna katılmıştır.

2011 yılında yayınlanan raporda Yeni Türk Ticaret Kanununun kabul edilmesi birlik tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Yeni Kanunla anonim şirketler yıl sonu finansal tablolarını Türkiye Muhasebe Standartları ile uyumlu sunmak zorunluluğu getirilmiştir. Ayrıca KOBİ'ler bir serbest muhasebeci mali müşavir ya da yeminli mali müşaviri denetçi olarak seçebileceklerdir. Ayrıca TMSK standartlar konusunda yorum ve revizyon işlemlerine devam etmiştir. KOBİ'lere yönelik eğitim materyalleri hazırlanarak KOBİ'ler için Uluslararası Finansal Raporlama Standartları konusunda eğitim verecek kişileri eğitmek amacıyla çalıştay düzenlenmiştir. TMSK yeni aldığı personellere uzmanlık eğitimi vermiştir. Denetim alanında bir gelişme yaşanmamıştır.

2012 yılında yayınlanan raporda muhasebe ve denetim konusunda ilerleme kaydedildiği özellikle Uluslararası Finansal Raporlama Standardı ile uyum sağlamak üzere 40 adet yeni standardın kabul edildiği, önceden kabul edilen standartlara yönelik 22 yorum yayınladığı ve KOBİ'lere yönelik TFRS kabul edilmiştir. Ayrıca Yeni TTK'da belirtilen şirketler için 2013 yılından itibaren bağımsız denetim zorunluluğu getirilmiştir. TMSK kaldırılarak yerine Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGK) kurulmuştur. KGK'nın kurulmasıyla muhasebe ve denetim standartlarını

belirlemek, bağımsız denetim şirketleri ile denetçi yetkilendirmek ve uygulamada birlik sağlamak gibi görevler ile yetkilendirilmiştir.

2013 yılında yayınlanan raporda Türkiye'nin Uluslararası Finansal Raporlama Standartlarını kabul etmeye devam ettiğini ayrıca büyük sermayeli şirketlerin bağımsız denetçiler tarafından denetlendiği belirtilmiştir. KGK'nın kurumsal kapasitesi güçlendirilmiştir. 2013 yılında Bakanlar Kurulu kararının bağımsız denetim kapsamını daralttığı vurgulanmıştır.

2014 yılında yayınlanan raporda Türkiye'de muhasebe alanına yönelik finansal raporlamaya ilişkin bir yasal çerçevenin olduğu, muhasebe ve finansal raporlama alanındaki standartların uluslararası standartlara uyumlaştırmak üzere gerekli kabullere devam ettiği, KGK'nın kapasitesini güçlendirmeye devam ettiği yönünde tespitler yer almaktadır. Denetim alanında ise uluslararası denetim standartlarının kabul edildiği ve sermaye sınırının düşürülmesiyle bağımsız denetimin kapsamının genişlediği, 106 bağımsız denetim şirketi ile 7.488 bağımsız denetçi sayısının olduğu yönünde tespitler raporda yer almaktadır.

2015 yılında yayınlanan raporda muhasebe alanında Türkiye'de muhasebe ve finansal raporlama standartlarının uluslararası standartlarla uyumlaştırması gerekli çalışmaların devam ettiği, KGK'nın idari kapasitesinin güçlendirilerek eğitim ve çevrim içi hizmetlerin arttığına dair tespitler mevcuttur. Denetim alanında ise raporda bağımsız denetim faaliyetlerinin kapsamının, bağımsız denetim şirketi ile denetçi sayısının arttığına dair tespitler yer almaktadır.

2016 yılında yayınlanan raporda muhasebe alanında Türkiye'de muhasebe ve finansal raporlama standartlarının uluslararası standartlar ile uyumlu hale getirilmesi için çalışmaların devam ettiği KGK ve SPK'nın idari kapasitesini güçlendirdiğine dair tespitler yer almaktadır. Denetim alanında ise bağımsız denetiminin kapsamının genişlediği, bağımsız denetim şirketi ile bağımsız denetçi sayısının arttığı yönünde tespitler yer almaktadır. Ayrıca raporda muhasebe ve denetim alanında AB müktesebatı ile uyum sağlanması gerekliliğine vurgu yapılmıştır.

2017 yılında yayınlanan Avrupa Komisyonu tarafından Türkiye hakkında herhangi bir rapor yayınlanmamıştır.

2018 yılında yayınlanan raporda Türkiye'de muhasebe, finansal raporlama ve denetim standartlarının uluslararası düzeyde olduğuna dair tespitler yer almıştır. Ayrıca bağımsız denetime tabi olmakla birlikte uluslararası finansal raporlama standartlarını uygulamayan büyük ve orta ölçekli işletmeler için çerçeve kuralları belirlemek üzere 2017 yılının temmuz ayında Büyük ve Orta Boy İşletmeler için Finansal Raporlama Standardı Hakkında Tebliğ yayınlanmıştır. Farkındalık ve eğitim konusunda KGK ve SPK'nın yeni personel alımlarıyla kapasiteleri güçlendirdiğine dair tespitler raporda yer almaktadır. Raporda denetim alanında, kamu yararına yönelik kuruluşların denetimi için özel şartların bulunduğu, bağımsız denetim faaliyetlerine yönelik bir soruşturma ve yaptırım sisteminin kurularak, Bağımsız Denetçiler için Sürekli Eğitim Tebliğinin yürürlüğe girdiğine dair tespitler yer almaktadır. Ayrıca raporda muhasebe ve denetim alanında Türkiye'nin müktesebata uyum sağlamak üzere daha fazla çaba harcaması gerekliliğine vurgu yapılmıştır.

2019 yılında yayınlanan raporda Türkiye'de muhasebe ve denetim alanında; küçük ve mikro işletmeler için finansal raporlama standartlarının hazırlandığı ve henüz yayınlanmadığı, devlete yapılan ödemeler veya finansal olmayan bilgilerin uyum seviyesinin belirsiz olduğu, bağımsız denetimin kapsamının genişletilmesine yönelik çalışmaların devam ettiği, kamu yararına yönelik kuruluşların (KAYİK) bağımsız denetimine yönelik özel şartların olduğu ancak bağımsız denetçi görevlendirmesinin gerekli olduğu, bağımsız denetim ve denetçiler için uluslararası standartlarla uyumlu ulusal etik standartların yayımlandığı, AB müktesabatına uyum için daha fazla çaba gerektiğine dair tespitler yer almaktadır.

2020 yılında yayınlanan raporda Türkiye'de muhasebe ve denetim alanında; küçük ve mikro işletmelere yönelik finansal raporlama konusunda henüz müktesabat ile uyumun sağlanmadığı, devlete yapılan ödemeler ile finansal olmayan bilgilere belirsizliklerin mevcut olduğu, KAYİK'ler için özel şartların var olduğu, bağımsız denetim faaliyetlerine yönelik bir soruşturma ve yaptırım sisteminin var olduğu, bağımsız denetçilerin etik kurallarında revizyon yapılarak kabul edildiği, ve müktesebata uyum sağlamak konusunda daha fazla çaba sarf edilmesi gerekliliğine dair tespitler yer almaktadır.

2021 yılında yayınlanan raporda Türkiye'de muhasebe ve denetim alanında; küçük ve mikro işletmelere yönelik finansal raporlama konusunda henüz müktesabat ile uyumun sağlanmadığı, devlete yapılan ödemeler ile finansal olmayan bilgilere belirsizliklerin mevcut olduğu, KAYİK'ler için özel şartların var olduğu, bağımsız denetim faaliyetlerine yönelik bir soruşturma ve yaptırım sisteminin var olduğu ve müktesebata uyum sağlamak konusunda daha fazla çaba sarf edilmesi gerekliliğine dair tespitler yer almaktadır. Ayrıca KGK 2020 yılında 70 bağımsız denetim şirketi ile seçilmiş 4 denetçinin denetim dosyalarını teftiş edip incelemiştir.

2022 yılında yayınlanan raporda Türkiye’de muhasebe ve denetim alanında; KGK tarafından büyük ve orta ölçekli işletmeler için yüksek enflasyonun var olduğu dönemler için finansal raporlama standardında değişiklikler yayınlamış olup ayrıca Muhasebeciler için Uluslararası Etik Standartlar Kuruluna uygun olarak, Muhasebe Meslek Mensuplarından Beklenen Rol ve Zihniyetin Teşvik Edilmesine Yönelik Kurallarda ve Uluslararası Güvence Sözleşmeleri Standardında değişiklikler yayınlamıştır. Ayrıca raporda küçük ve mikro işletmelere yönelik finansal raporlama konusunda henüz müktesebat ile uyum sağlanmadığı, devlete yapılan ödemeler ile finansal olmayan bilgilere belirsizliklerin mevcut olduğu ve müktesebata uyum sağlamak konusunda daha fazla çaba sarf edilmesi gerekliliğine dair tespitler yer almaktadır.

2023 yılında yayınlanan raporda Türkiye’de muhasebe ve denetim alanında; bağımsız denetimden muaf olma eşiklerinin düşürüldüğü, KGK tarafından küçük ve mikro işletmeler için finansal raporlama standartlarının yayınlandığı, KGK tarafından uluslararası etik standartlarda değişiklik olması sebebiyle profesyonel muhasebeciler için Bağımsız Denetçiler için Etik Kurallara yönelik standartların güncellendiği, devlete yapılan ödemeler ile finansal olmayan bilgilere belirsizliklerin mevcut olduğu, SPK tarafından borsaya kote olan şirketler için şeffaflık gerekliliklerine yönelik AB müktesebatına uyum sağlamak üzere uygulama kuralları yayınladığı, şeffaflık ve hamiline yazılı hisse senetleri sahiplerinin kimlik bilgilerinin elde edilmesi amacıyla Türk Ticaret Kanununda değişiklikler yapıldığına dair tespitler yer almaktadır.

4.SONUÇ

Avrupa Komisyonu tarafından ülkemize yönelik 1998 yılından itibaren yayınlanan ilerleme ve ülke raporları dikkate alındığında muhasebe ve denetim alanında ilk yıllarda yayınlanan raporlarda herhangi bir açıklama mevcut değildir. 2000 ve 2001 yılında yayınlana raporlarda ise muhasebe ve denetim alanında Türkiye’de yer alan mevzuatın AB müktesebatı ile uyumlu olmadığına vurgu yapılmıştır. Bu vurgu çerçevesinde ülkemizde ilgili mevzuatları müktesebat ile uyumlu hale getirmek üzere çalışmalara başlatılmıştır. Muhasebe alanında bu konuda yapılan ilk düzenleme ise 2002 yılında SPK bünyesinde kurulan Türkiye Muhasebe Standartları Kurulunun kurulması olup ülkemizde muhasebe ve finansal raporlamaya yönelik uluslararası standartları dikkate alarak ulusal standartların belirlenmesi amaçlanmıştır. TMSK tarafında belirlenen standartlar, ilk yıllarda şirketler tarafından uygulanma zorunluluğu yokken 2009 yılında SPK hisseleri borsada işlem gören şirketler için yıllık ve üçer aylık olmak üzere finansal raporları uluslararası muhasebe ve finansal raporlama standartlarıyla uyumlu olarak yayınlama zorunluluğu getirmiştir. 2011 yılında yeni Türk Ticaret Kanununun kabul edilmesiyle anonim şirketlerin finansal tablolarının standartlar uyumlu olması zorunluluğu getirilmiştir. 2011 yılında TMSK KOBİ’ler için Uluslararası Finansal Raporlama Standartları (TFRS) ile ilgili çalışmalar yaparak çeşitli eğitimler düzenlediği görülmektedir. 2012 yılında TMSK kaldırılarak yerine Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGK) kurulmuştur. KGK’nın kurulmasıyla kurum, muhasebe ve denetim standartlarını belirlemek, bağımsız denetim şirketleri ile denetçi yetkilendirmek ve uygulamada birlik sağlamak gibi görevler ile yetkilendirilmiştir. 2012 yılında KOBİ’lere yönelik TFRS kabul edilmiştir. Büyük ve orta ölçekli işletmeler için çerçeve kuralları belirlemek üzere 2017 yılının temmuz ayında Büyük ve Orta Boy İşletmeler için Finansal Raporlama Standardı Hakkında Tebliğ yayınlanmıştır. 2022 yılında KGK tarafından büyük ve orta ölçekli işletmeler için yüksek enflasyonun var olduğu dönemler için finansal raporlama standardında değişiklikler yayınlamış olup ayrıca Muhasebeciler için Uluslararası Etik Standartlar Kuruluna uygun olarak, Muhasebe Meslek Mensuplarından Beklenen Rol ve Zihniyetin Teşvik Edilmesine Yönelik Kurallarda ve Uluslararası Güvence Sözleşmeleri Standardında değişiklikler yayınlamıştır. 2023 yılında KGK tarafından küçük ve mikro işletmeler için finansal raporlama standartlarını yayınlamıştır.

Denetim alanında raporlarda yer alan önemli gelişmelerden ilki 2003 yılında SPK denetim şirketlerinin bağımsızlık ve işleyişine yönelik tebliğ yayınlamıştır. 2006 yılında SPK, Uluslararası Denetim Standartlarını yayınlamıştır. 2010 yılında SPK, bağımsız denetim hakkında bir tebliğ yayınlamış bağımsız denetim şirketlerinin lisansının sürekli iptali yaptırımını en az iki yıl iptal olarak değiştirmekle birlikte bağımsız denetim kuruluşları ile ilgili veri tabanı kamuya açarak kalite kontrollerini artırırken ayrıca SPK bağımsız denetim alanında uluslararası kuruluşlarla işbirliğini artırmak amacıyla Uluslararası Denetim Düzenleyicileri Forumuna katılmıştır. 2012 KGK’nın kurulmasıyla denetim standartlarını belirleme yetkisi kuruma verilmekle birlikte Yeni TTK’da belirtilen şirketler için 2013 yılından itibaren bağımsız denetim zorunluluğu getirilmiştir. 2013 yılından itibaren büyük sermayeli şirketler, bağımsız denetçiler tarafından denetlenmiştir. 2014 yılında uluslararası denetim standartları kabul edilerek ve sermaye sınırının düşürülmesiyle bağımsız denetimin kapsamı genişletilmiştir. 2018 yılında bağımsız denetim faaliyetlerine yönelik bir soruşturma ve yaptırım sisteminin kurulup Bağımsız Denetçiler için Sürekli Eğitim Tebliği yürürlüğe girmiştir. 2019 yılında bağımsız denetim ve denetçiler için uluslararası standartlarla uyumlu ulusal etik standartlar yayınlanmıştır. 2023 yılında Bağımsız Denetçiler için Etik Kurallara yönelik standartlar güncellenmiştir.

Genel olarak muhasebe ve denetim alanında yaşanan gelişmeler raporlarda değerlendirildiğinde uluslararası muhasebe, finansal raporlama ve denetim standartlarıyla uyumlu bağımsız denetimden geçirilmiş finansal tabloların hazırlanması konusunda ülkemizde müktesebat ile uyum sağlamak üzere çeşitli yasal düzenlemelerin yapıldığı ve çeşitli kurumların kurulduğu görülmektedir. Bu kurumların kapasitelerinin istenen düzeye gelmeye zaman almakla birlikte muhasebe ve denetim alanında müktesebat ile uyum sağlamak üzere yaşanan gelişmelerin hızının yavaş olduğu görülmekte olup henüz tam bir uyum sağlanamamıştır.

KAYNAKÇA

Akbulut, N. (2015) Avrupa Birliği İlerleme Raporu-İç Denetim ve Teftiş Birimlerinde Görev Ayrımı, *Denetim*, 16, 34-38.

Arıkan, M.; Benk, S. (2019). Türk Kamu Mali Yönetiminde Mali Saydamlık: Avrupa Birliği İlerleme Raporları Çerçevesinde Bir Değerlendirme, *Global Journal of Economics and Business Studies*, 7(14), 144-157.

Belli, A. (2021). Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Türk Kamu Yönetiminin İncelenmesi: İlerleme Raporları Üzerine Bir İçerik Analizi, *Premium E-Journal of Social Sciences (PEJOSS)*, 5(17), ss. 778-787. <https://doi.org/10.37242/pejoss.2211>

Bulut, M. (2011). Türk Kamu Yönetiminin Dönüşümünde Etkili Bir Araç: Avrupa Birliği İlerleme Raporları, *Sayıştay Dergisi*, (82), 97-124.

Çomaklı, Ş. E. (2010). AB İlerleme Raporları Çerçevesinde Türkiye'deki Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Önlenmesine Yönelik Uygulamalar, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22(1), 51-82.

Çomaklı, Ş.E., Ayrangöl, Z.; Tekdere, M. (2014). Avrupa Birliği İlerleme Raporları Doğrultusunda Türk Vergi Politikalarında Yaşanan Değişimler, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(2), 95-114.

Erdoğan, R. (2014). Avrupa Birliği İlerleme Raporlarında 24. Fasıl: 'Güvenlik' Politikalarının İçerik Analizi. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 13(2), ss. 1-19. https://doi.org/10.1501/Avraras_0000000207.

Karahan, M.; Sakıcı, Ş. (2021). Sürdürülebilir Çevreden Deneysel Ekosistem Muhasebesine: Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği Perspektifinden İlerleme Süreci, *Maliye Dergisi*, 181, 187-205.

Kerman, D., Özaltın, Ö.; Yerlikaya, A. B. (2013). Avrupa Birliği'nin Türk Kamu Yönetiminden Demokratikleşme Beklentileri: İlerleme Raporları Üzerinden Bir Analiz (1998-2012), *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(2), 85-99.

Kurt, M.; Uğurlu, Ö.Y. (2007). Yeni Kamu Yönetimi ve Yeni Kamu Yönetimi Yaklaşımının Gelişiminde Avrupa Birliği'nin Rolü: İlerleme Raporları İçerik Analizi, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 9(2), 81-109.

Memiş, D. Ü.; Güner, D. F. (2011). Avrupa Birliği Müktesebatına Uyum Sürecinde Muhasebe ve Denetim Alanında Yapılan Düzenlemeler, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(2), 149-163.

Morgil, O. (2003). Türkiye-Avrupa Birliği Ekonomik İlişkileri, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(1), 103-116.

Özer, M. A. (2009). Avrupa Birliği'ne tam üyeliğin eşliğinde Türkiye, *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 16(1), 89-105.

Şen, Y. F.; Özkurul, G. (2016). Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinde Yeni Bir Eşik: Sığınmacı Krizi Bağlamında Bir Değerlendirme, *Göç Araştırmaları Dergisi*, (4), 86-119.

Özerdem, F. (2008). 1998-2007 Dönemi Avrupa Komisyonu İlerleme Raporları Kapsamında Avrupa Birliği Bölgesel Politikası ve Türkiye'nin Uyumu, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 34-58.

Tepealtı, F. (2019). Avrupa Birliği'ne Yönelik Türkiye Geçişli (Transit) Göç Hareketleri ve Türkiye'nin Düzensiz Göçle Mücadelesi, *Doğu Coğrafya Dergisi*, 24(41), 125-140.

Tepeli, E.; Aydın, A. (2015). Avrupa Birliği ve Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Gelişme Trendi, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(1), 29-44.

Yavan, S. (2019). Avrupa Birliği İlerleme Raporları Eşliğinde Türkiye'deki Vergi Denetiminin Gelişimi, *Vergi Raporu*, (232), 23-34.

1998 ve 2023 yılı AB İlerleme ve Ülke Raporları, https://www.ab.gov.tr/ilerleme-raporlari_46224.html, Erişim Tarihi: 13.06.2024

EURIMAGES'IN TÜRK SİNEMASINA ETKİLERİ*

Nevzat YADİGAR³, Kemal Cem BAYKAL⁴

Özet

I. Dünya Savaşı'ndan sonra dünya sinema sektöründe Amerika Birleşik Devletleri tekel konumuna gelmiş ve uzun yıllar bu konumunu sürdürmüştür. Bu durumun ekonomik ve kültürel etkilerini azaltmak amacıyla Avrupa sineması temsilcileri, "Yaratıcı Sinematografik Görsel-İşitsel Eserlerin Ortak Yapımı ve Dağıtımı" için Eurimages adıyla bir fon oluşturmaya karar vermiştir. 01.01.1989 tarihinde faaliyetlerine başlayan Eurimages'in temel amacı, "Sinema eserlerini yapım ve dağıtım alanlarında desteklemek ve fona üye ülkelerin sinema profesyonelleri arasındaki iş birliğini teşvik etmek suretiyle, Avrupa film endüstrisinin gelişimine katkıda bulunmak"tır. Türkiye'nin Eurimages'a katılımı, 09.07.1990 tarihinde Bakanlar Kurulunda kabul edilerek 29 Ağustos 1990 tarih ve 20620 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu çalışmada Türkiye'nin ortak yapım ilişkileri, Eurimages üyeliği öncesi ve sonrası dönemler halinde incelenerek aradaki fark ortaya konulmuş ve Eurimages'ın Türk sinemasına olan etkileri yapım, dağıtım ve gösterim aşamalarında araştırılmıştır. Bunun için Eurimages'dan destek alan filmlerin Türk sinemasındaki yeri, sayısal veriler ışığında yorumlanmıştır. Ulaşılan sonuçlara göreseye Eurimages'dan destek alan filmlerin Türk sinemasında yeteri kadar izlenmediği, desteklenen sinema salonlarının çok sınırlı bir seyirci kitlesine hitap ettiği görülmüş, Eurimages'ın Türk sinemasının "sanat filmi" denilen film türünü ayakta tuttuğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Eurimages, Türk sineması, Avrupa Birliği*

THE EFFECTS OF EURIMAGES ON TURKISH CINEMA

Abstract

After the World War I, the United States became a monopoly in the world cinema industry and maintained this position for many years. In order to mitigate the economic and cultural impacts of this situation, representatives of European cinema decided to create a fund called Eurimages for the "Co-production and Distribution of Creative Cinematographic and Audiovisual Works." Eurimages began its activities on January 1, 1989, with the main aim of "contributing to the development of the European film industry by supporting the production and distribution of cinematographic works and by promoting collaboration among cinema professionals from member countries." Turkey's accession to Eurimages was accepted by the Council of Ministers on July 9, 1990, and came into effect upon its publication in the Official Gazette dated August 29, 1990, and numbered 20620. This study examines Turkey's co-production relationships before and after Eurimages membership, highlighting the differences, and investigates Eurimages' impacts on Turkish cinema in the stages of production, distribution, and exhibition. For this purpose, the position of films supported by Eurimages within Turkish cinema is interpreted in the light of numerical data. According to the results obtained, it was observed that films supported by Eurimages did not achieve sufficient viewership in Turkish cinema, and that the supported cinemas catered to a very limited audience. It was determined that Eurimages has sustained the genre of "art films" in Turkish cinema.

Keywords: *Eurimages, Turkish cinema, European Union.*

1. GİRİŞ

1895 yılında Fransa'da bulunması sebebiyle sinemanın ilk yıllarına etki eden Fransız sineması, yıllar geçtikçe yerini Hollywood sineması da denilen Amerikan sinemasına bırakmış; Hollywood sineması da Amerika Birleşik Devletleri'nin

* Bu çalışma; Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Bölgesel Araştırmalar Anabilim Dalı, Avrupa Araştırmaları Bilim Dalı'nda Doç. Dr. Kemal Cem BAYKAL'ın danışmanlığında Nevzat YADİGAR tarafından hazırlanan "Eurimages'in Türk Sinemasına Etkileri" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

³ Yüksek Lisans Öğrencisi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, nevzatyadigar@gmail.com, ORCID No: 0009-0009-2938-6852.

⁴ Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, kcbaykal@comu.edu.tr, ORCID No: 0000-0002-6879-4391.

(ABD) dünya siyasi hayatında etkisini artırmasına paralel olarak giderek güçlenmiş ve başta Avrupa olmak üzere hem kültürel hem de ticari anlamda tüm dünyayı etkisi altına almıştır (Scognamillo, 1997: 23-57). 1980’li yıllarda durumun giderek tehlikeli bir hâl almaya başlamasıyla birlikte Fransa’nın öncülüğündeki Avrupa ülkeleri, çeşitli çıkış yolları aramış ve bu krizden çıkabilmek için Avrupa Birliği (AB) bünyesinde bir Eurimages fonu kurulmuştur (“About Eurimages”, 2024).

1958’de adından da anlaşılacağı üzere ekonomik sebeplerle kurulan Avrupa Ekonomik Topluluğu, öncelikli olarak tarım ve ticaretle ilgili politikalar üretmiş, kültürel politikaların üretimi ise sonraki yıllara bırakılmıştır (Akçay ve Göçmen, 2014: 50). 1989 yılında kurulan Eurimages da bu politikalar sonucu Avrupa Birliği bünyesinde kurulmuş bir fondur. Eurimages’ın hedeflerinden biri kültürel odaklı olup kökleri bütüncül bir kültürün izlerini taşıyan Avrupa toplumunun, kültürünün çeşitli yönlerini yansıtan sinematografik çalışmalara destek vermektir. Eurimages’ın diğer hedefi ise ekonomik odaklı olup sinemaya önemli “bir sanat dalı” olarak yaklaşan ve buna göre hareket eden, aynı zamanda ticari başarıyı da önemseyen bir endüstriyi finansal açıdan desteklemektir (“Eurimages-What we do”, 2024).

Türkiye, üyesi olmaya çalıştığı Avrupa Birliği’ne çeşitli sebeplerle henüz girememiş olsa da Eurimages kurulduktan kısa bir süre sonra, 1990 yılında, bu fona üye olmuş ve öncelikle ortak yapım, dağıtım ve gösterim alanlarında olmak üzere bu fondan çeşitli destekler almıştır. Bu çalışmada, Eurimages’ın Türk sinemasındaki yeri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda, ilk bölümde Eurimages’ın Avrupa sinemasındaki yerine kısaca değinilmiş olup ikinci kısımda Eurimages kurulmadan önce Türk sinemasındaki ortak yapımlı filmlerden bahsedilmiştir. Son bölümde ise Eurimages’ın Türk sinemasındaki yeri verilerle ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2. EURIMAGES’IN AVRUPA SİNEMASINDAKİ YERİ

Avrupa’da ortak film yapım düşüncesi, Amerika’nın egemenliğine karşı koyma düşüncesiyle 1920’li yıllarda Fransa, Almanya ve Britanya arasındaki film alışverişiyle başladı (Ulusay, 2008: 49).

Ortak yapım pratiği, II. Dünya Savaşı’ndan sonra belli bir eğilime dönüşerek 1950’lerde Avrupa film yapımının ayrılmaz bir parçası hâline gelmiş, 1965 yılında ise zirveye çıkarak Avrupa filmlerinin %25’ini oluşturmuş ancak hükümetlerin resmî fonlarla film yapımını desteklediği 1970’li yıllarda hızla düşmüştü (Ulusay, 2008: 49).

Avrupa sinemasının temsilcileri, 1920’lerde başlayıp 1950’li yıllarda belli bir eğilime dönüşerek 1965’te zirve yapan, 1970’li yıllarda hızla düştükten sonra 1980’li yıllarda yeniden canlanan ortak yapım geleneğinin, Amerikan filmlerinin egemenliğine karşı koymak ve bu hâkimiyeti kırmak için kullanılmasına ve bunu desteklemek için Avrupa Birliği bünyesinde bir fon oluşturulmasına karar verdi (Akkor Gül, 2013: 143). Avrupa Birliği Bakanlar Komitesinin 26 Ekim 1988 tarihinde Fransa’nın Strazburg kentinde yapılan 420. dönem toplantısında kurulmasını kararlaştırdıkları “Yaratıcı Sinematografik Görsel-İşitsel Yapıtların Ortak Yapımı ve Dağıtımı” için oluşturulan Eurimages fonuyla bu durumu kurumsallaştırarak resmîleştirdi (“About Eurimages”, 2024).

Başlıca amacının; ortak kökleri, “Tek bir Avrupa kültürüne dayanan Avrupa toplumunun çeşitliliğini yansıtan filmleri desteklemek” olan Eurimages’ın 2024 yılı itibarıyla 39 üyesi vardır. Bu ülkeler, alfabetik sırayla şunlardır: Almanya, Arnavutluk, Avusturya, Belçika, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Çekya, Danimarka, Ermenistan, Estonya, Finlandiya, Fransa, Gürcistan, Hırvatistan, Hollanda, İspanya, İtalya, İrlanda, İsveç, İsviçre, İzlanda, Kanada, Karadağ, Kıbrıs, Kuzey Makedonya, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Macaristan, Norveç, Polonya, Portekiz, Romanya, Sırbistan, Slovakya, Slovenya, Türkiye, Ukrayna ve Yunanistan (“Eurimages’ Members States”, 2024).

2024 yılı itibarıyla tüm dünyada toplamda 182 milyar 320 milyon 957 bin 960 dolar hasılat yapan iki yüz filmin 192 tanesinin Amerikan yapımı olması, değil herhangi bir ülke sinemasının başta Avrupa olmak üzere kıta sinemalarının dahi Amerikan sineması karşısındaki zayıflığını ve Amerikan sinemasının tüm dünya sinemasının sayısal olarak tek başına hâkimi olduğunu göstermesi bakımından son derece önemli bir veridir. Geriye kalan sekiz film ise Çin yapımı filmlerdir. Yani oran olarak iki yüz filmin %96’sı Hollywood filmi, geriye kalan %4’ü ise Çin filmidir (“IMDb Top Lifetime Gross”, 2024).

Başka bir deyişle en çok hasılat elde eden iki yüz filmde 198 tanesi Eurimages kurulduktan sonra çekilmiştir. Tabii burada söz konusu olan durum sadece sayısal ya da ekonomik üstünlük değildir. Amerikan sinemasının tüm dünyada en çok izlenen sinema olması; aynı zamanda Amerikan kültürünün, yaşam tarzının ve değerlerinin de tüm dünyada etkin olması sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Tüm bu veriler ışığında sonuç olarak; sinemanın bulunduğu 1895 yılından sonraki birkaç yıl dışında yani yaklaşık 120 yıldan fazla bir süre boyunca Amerikan sinemasının dünya sinema sanayisinin tek başına öncüsü, hâkimi ve tekeli konumunda olduğu, 1989 yılında kurulan Eurimages'ın da bu durumu değiştiremediği söylenebilir.

3. EURIMAGES ÜYELİĞİ ÖNCESİ ORTAK YAPIMLI FİMLERİN TÜRK SİNEMASINDAKİ YERİ

Türk Dil Kurumuna göre ortak yapım, “sinema ve televizyonda iki veya daha çok yapımcının iş birliğinden doğan film çalışması” olarak adlandırılmaktadır. Ulusay’a göre ise ortak yapım; iki ya da daha fazla ülke sinemasının parasal ve teknik olanakları ile yaratıcı kadrolarını ülkelerin birbiriyle yaptıkları anlaşmalar sonucunda bir araya getirmelerini sağlamaktadır (Ulusay, 2008: 66).

Argos Film Prodüksiyon’dan Hamdi Döker’in 1-15 Ekim 2023’te Antalya’da gerçekleştirilen 4. Türkiye Sinema Kurultayı’nda sunduğu bildiriye göre ise sinemada ortak yapım ya da uluslararası ifadesiyle “co-production”, bir film projesinin düşünce hâline seyirciye ulaştığı son hâline kadarki tüm üretim aşamalarının, iki veya daha fazla ülkedeki film şirketleri tarafından planlanması ve gerçekleştirilmesidir. Yani projenin üretilmesi aşamalarında ortakların buldukları ülkelerdeki sinema sektörü (oyuncusundan teknisyenine, malzemecisinden stüdyosuna kadar) projenin içindedir (Döker, 2003: 209).

Ortak yapım kavramı, sinemanın bir sanayi hâline gelmeye başlaması ve film yapım maliyetlerinin giderek artması üzerine bulunmuş bir sistemdir. Türk sineması, Dünya sinemasına göre daha sonra kurulduğu ve gelişimini daha geç tamamladığı için ortak yapım da film çekimi için Türk sinemasının en azından ilk yıllarında kullanılan başlıca kaynaklardan biri olmamıştır.

Türk sinemasındaki ortak yapımlı ilk film, ilk Türk filmi olarak kabul edilen *Ayastefanos’taki Rus Abidesinin Yıkılışı* filminden ancak 17 yıl sonra çekilebilmiştir. 2 Aralık 1931 tarihinde İstanbul’daki Elhamra ve Melek sinemalarında gösterime giren *İstanbul Sokaklarında*, Türk sinemasında ilk ortak yapımlı film olarak kabul edilmektedir (Akçura, 2004: 234). Türkiye, Mısır ve Yunanistan ortak yapımı olarak Muhsin Ertuğrul’un yönetmenliğinde çekilen *İstanbul Sokaklarında* filmi, Türk sinemasında “ilk ortak yapım” olmasının yanında “ilk sesli Türk filmi”, “ilk şarkılı Türk filmi” ve “özgün müzik bestelenen ilk Türk filmi” olma özelliğine de sahiptir (Tunç, 2012: 51).

İlk Türk filminin çekildiği kabul edilen 1914 ile Türkiye’nin Eurimages’a üyelik başvurusu yaptığı 1989 yılları arasındaki 75 yıllık sürede Türk sinemasında toplamda 5 bin 495 film çekilmesine karşılık bu filmlerin sadece 44’ü ortak yapımlı olarak gerçekleştirilmiştir (Sayman ve Kar, 2007: 21-22). Bu sayı, oran olarak %0,8’e karşılık gelmektedir ki bu durum da ortak yapımların en azından Eurimages üyeliği öncesi Türk sinemasının başlıca yapım kaynaklarından biri olarak görülmediğinin en önemli göstergesidir.

Tür olarak tüm filmler, uzun metraj kurmacadır. Ortak yapım olarak belgesel ya da animasyon olmaması, Türk sinemasının bu konudaki zayıflığının ortak yapımlı filmlere de yansması olarak değerlendirilebilir.

59 yıllık sürede çekilen 44 filmde toplam 14 farklı ülkeyle ortaklık kurulmuş; en çok İran, İtalya ve Batı Almanya’yla çalışılmıştır. 13 filmde İran’la, 10 filmde İtalya’yla, sekiz filmde Batı Almanya’yla ortaklık kurulmuştur. Bu üç ülkeyi sırasıyla beş filmle çalışılan Yunanistan, üç filmle çalışılan Fransa, iki filmle çalışılan Lübnan ve o dönemki adıyla Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) takip etmektedir.

Eurimages üyeliği öncesi çekilen filmlerin yönetmenleri ortak yapımlı filmlere pek sıcak bakmamışlar, hiçbir yönetmen 1931-1989 yılları arasında ikiden fazla ortak yapımlı film yönetmemiştir. İki ortak yapımlı film yönetmenleri ise başta Muhsin Ertuğrul olmak üzere Ömer Lütfi Akad, Alman asıllı Ernest von Theumer, İran asıllı Esmail Koushan, Atif Yılmaz, Ertem Göreç ve Erden Kıral’dır. Ortak yapım olarak iki film çeken yönetmenler arasında Türk yönetmenler dışında yönetmenler olduğu gibi tek film çeken yönetmenlerin bir kısmı da Türk olmadığı, bazı filmleri de iki farklı milletten kişi yönettiği, bazı filmlerin dilinin dahi Türkçe olmadığı için bu filmlerin Türk sinemasındaki yeri ve Türk sinemasına olan etkileri de tartışmalıdır.

Özetle; Türk sinemasında Eurimages üyeliği öncesi ortak yapımlı filmlerin çekilmesi çeşitli sebeplerden belli bir eğilime dönüşmemiş ve bu konuda bir gelenek oluşmamıştır. Sayılarının az ve çekim yılları arasındaki sürenin uzun olması, bazı yıllar hiç film çekilememesi, çalışılan ülkelerle kurulan ortaklıkların sürekli olmaması, yönetmenlerin bir kısmının Türk

olmaması hatta bazı filmlerin dilinin dahi Türkçe olmaması, çekilen filmlerin Türk sinemalarındaki seyirci sayısı ve hasılat rakamlarının tespit edilememesi gibi nedenlerle bu filmlerin Türk sinemasına olan etkileri de çok sınırlı kalmıştır.

4. EURIMAGES'IN TÜRK SİNEMASINDAKİ YERİ

Türkiye'nin AET'ye girmek için 31 Temmuz 1959 tarihinde yaptığı başvuru, 2024 yılı itibarıyla aradan 65 yıl geçtiği hâlde Avrupa Birliği tarafından çeşitli sebeplerle hâlâ kabul edilmemiş olsa da Eurimages'ın 1 Ocak 1989'da faaliyete geçmesinden sonra Türkiye tarafından yapılan üyelik başvurusu hızla sonuçlandırılmıştır. Hemen ardından Türkiye'nin Kısmî Anlaşma'ya katılımı, 9 Temmuz 1990 tarihinde Bakanlar Kurulunda kabul edilerek 29 Ağustos 1990 tarih ve 20620 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Türkiye, 1990 ile 2000 yılları arasında Eurimages'a toplam 47 milyon 500 bin Fransız francı aidat ödemiş⁵, buna karşılık ortak yapım projelerine, dağıtımcılara ve sinema salonlarına verilmek üzere toplam 73 milyon 250 bin Fransız francı yardım almıştır ("Eurimages Üyeliği ve Sanat Filmi", 2024). Yani Türkiye, 1990-2000 yılları arasında ödediği aidatın 1,5 katından fazlasını Eurimages'ın çeşitli destek programlarıyla geri almıştır.

Türkiye'nin Eurimages'a katılımı, ilk yıllarda Türk sinemasında çok önemli bir değişim yaratmasa da 1995 yılında Mustafa Altıoklar'ın yönetmenliğini yaptığı *İstanbul Kanatlarının Altında* filmi, Türk sinemalarında 471 bin 300 kişi gibi o dönem için rekor sayılabilecek bir seyirci rakamına ulaşınca Türk yapımcıları da bu destekten pay almak için çabalarını artırmışlardır. Öyle ki hemen ertesinde Türk yapım şirketleri; 1996 yılında altı, 1997 yılında beş ve 1998 yılında yine beş film için ortak yapım desteği almıştır ("Co-production funding history", 2024).

Türkiye, Eurimages'a katıldığı 1990 yılından itibaren bazı yıllar tek filmle de olsa kesintisiz olarak her yıl ortak yapım desteği almıştır⁶. Eurimages, kuruluşundan bu yana 2 bin 496 uluslararası ortak yapımı toplam 709 milyon 960 bin 666 avro tutarında desteklemiştir. Türkiye ise bugüne kadar toplam 108 film için 22 milyon 582 bin 391 avro yapım desteği almıştır ("Co-production funding history", 2024). %4,32 olan film sayısı oranı, para olarak %3,18'e karşılık gelmektedir. Eurimages'ın günümüzde 39 üyesi olduğu düşünülürse, ülke başına düşen destek oranı %2,56'dır. Türkiye'nin hem oran olarak hem de para olarak aldığı yardımın, bu ortalamanın üzerinde olduğu söylenebilir.

Yıl bazında değerlendirilirse 1990 yılında üç, 1991 yılında iki, 1992 yılında bir, 1993 yılında bir, 1994 yılında bir, 1995 yılında dört, 1996 yılında altı, 1997 yılında altı, 1998 yılında dört, 1999 yılında üç, 2000 yılında bir, 2001 yılında üç, 2002 yılında altı, 2003 yılında beş, 2004 yılında dört, 2005 yılında beş, 2006 yılında dört, 2007 yılında dört, 2008 yılında bir, 2009 yılında üç, 2010 yılında üç, 2011 yılında dört, 2012 yılında beş, 2013 yılında iki, 2014 yılında beş film, 2015 yılında üç film, 2016 yılında iki film, 2017 yılında beş film, 2018 yılında bir film, 2019 yılında iki film, 2020 yılında iki film, 2021 yılında üç film, 2022 yılında bir film, 2023 yılında bir film ve 2024 yılı⁷ itibarıyla da iki film Eurimages'dan destek almıştır. Yani 35 yıllık sürede toplam 108 film desteklenmiştir ("Co-production funding history", 2024). Başka bir deyişle yıllık ortalama desteklenen film sayısı üçtür.

Bu filmlerin aldığı toplam destek miktarı 22 milyon 332 bin 391 avro olup bir filmin aldığı destek, ortalama 208 bin 713 avrodur ("Co-production funding history", 2024). Bazı filmlerin çekim ya da yapım sonrası aşamasında olduğu için henüz gösterime girmemesi, bazı filmlerin çekilip bitirildiği hâlde gösterime girmemesi gibi çeşitli sebeplerle seyirci sayısı ve hasılat rakamları tespit edilemeyen 15 film dışında kalan 93 filmin toplam seyirci sayısı 12 milyon 956 bin 341 kişi ve hasılat rakamları tespit edilemeyen 29 film dışında kalan 79 filmin hasılat rakamı da 88 milyon 830 bin 828 lira 67 kuruştur. Yani 93 film için ortalama seyirci sayısı 139 bin 807 kişi ve 79 film için ortalama hasılat rakamı da 1 milyon 124 bin 440 liradır. Ancak bir milyon seyirci barajını geçerek en çok izlenen iki film olan 1995 tarihli *Eşkya* ve 1999 tarihli *Güle Güle* çıkarıldığında seyirci sayısı ortalaması 100 bin 604 kişiye, hasılat rakamı da 1 milyon 113 bin liraya düşmektedir⁸.

Eurimages'dan ortak yapım desteği alan filmlerin en çok izlenen filmler içerisindeki oranı %1'i bile bulmamaktadır. Eurimages'dan destek alan 108 filmde sadece biri, Türkiye'de gösterime giren "Tüm Zamanların En Çok İzlenen 100 Türk Filmi" listesine girebilmiştir ("Türk Filmleri Seyirci Rekoru", 2024). Bu film, listenin 41. sırasında yer alan Yavuz Turgul'un yönettiği 1995⁹ tarihli *Eşkya*'dır. Senaryosunu da Yavuz Turgul'un yazdığı *Eşkya*, 29 Kasım 1996 tarihinde

⁵ Kültür ve Turizm Bakanlığının sitesinde 2000 yılından sonra Eurimages'la ilgili herhangi bir veri olmadığı için bu tarihten sonra Eurimages'a ödenen aidat miktarı da bilinmemektedir.

⁶ Bakınız Ek Tablo 2.

⁷ 1 Temmuz 2024 tarihi itibarıyla.

⁸ 14 Mayıs 2024 itibarıyla.

⁹ *Eşkya*, Eurimages'dan 1995 yılında destek almış; gösterime ise 29 Kasım 1996 tarihinde girmiştir.

gösterime girmiş, 2 milyon 571 bin 133 kişilik seyirci sayısına rağmen “Tüm Zamanların En Çok İzlenen Filmleri” listesinde de kendisine ancak 47. sırada yer bulabilmiştir (“Tüm Filmler Seyirci Rekoru”, 2024).

Türkiye'nin 1990 yılından günümüze kadar Eurimages kapsamında en çok ortak yapım gerçekleştirdiği ülke Almanya'dır. Almanya'yla toplam 44 filmde ortak olarak çalışılmıştır. Özellikle 1990-2009 yılları arasındaki 20 yıllık sürede sadece 14 kez çalışılan Almanya'yla sonraki on beş yıl boyunca yani 2010-2024 yılları arasındaki sürede toplamda 30 kez çalışılmıştır. En çok ortak yapım gerçekleştirilen ülkenin Almanya olmasının sebepleri arasında Türkiye ile Almanya'nın ekonomik ilişkilerinin güçlü olmasının yanı sıra kültürel ilişkilerinin de sağlam olmasına bağlanabilir.

Almanya'yı 39 filmde ortak olarak çalışılan Fransa takip etmektedir. Ancak Fransa ile Almanya'yla olan ortaklığın tersi bir durum oluşmuş, 1990-2009 yılları arasındaki 20 yıllık sürede Fransa'yla toplam 22 kez çalışılmasına rağmen sonraki 15 yıl boyunca yani 2010-2024 yılları arasında sadece 17 kez çalışılmıştır. Başka bir deyişle Almanya ile ortak yapımlı filmler giderek artarken Fransa ile çekilen ortak yapımlı filmlerin sayısı azalmıştır. Fransa ile olan iş birliğinin azalması, Türkiye'nin bu ülkeyle olan ekonomik ilişkilerinin azalmasına ve siyasi ilişkilerinin de gerginleşmesine bağlanabilir.

Fransa'dan sonra üçüncü sırada Yunanistan gelmektedir. Yunanistan'la toplamda 24 filmde ortaklık ilişkisi kurulmuştur. Yunanistan'la 1990-2009 yılları arasındaki 20 yıllık sürede 19 filmde çalışılmasına rağmen 2010-2024 yılları arasındaki 15 yıllık sürede sadece beş kez çalışılması, iki ülkenin dış politikasındaki gergin ilişkinin sinema sektörüne olumsuz yansımaları olarak değerlendirilebilir.

Yunanistan'dan sonra 21 filmle Macaristan gelmektedir. Macaristan'ı sırasıyla 11 filmle Hollanda, dokuz filmle Bulgaristan, altı filmle İtalya, beş filmle Romanya, dört filmle Çek Cumhuriyeti ya da günümüzdeki adıyla Çekya, üç filmle İsveç, iki filmle Belçika, Bosna-Hersek, İspanya ve İsviçre takip etmektedir. En az çalışılan ülkeler ise birer filmle İngiltere, İzlanda, Kıbrıs¹⁰, Norveç, Polonya, Portekiz ve Sırbistan'dır.

Destek alınan 35 yıl boyunca 21 farklı ülkeyle çalışılmış, Eurimages üyesi 18 ülkeyle ise hiç ortak film çekilmemiştir. Hiç çalışılmayan ülkeler alfabetik sıraya göre Arnavutluk, Avusturya, Danimarka, Ermenistan, Estonya, Finlandiya, Gürcistan, Hırvatistan, İrlanda, Kanada, Karadağ, Kuzey Makedonya, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Slovakya, Slovenya ve Ukrayna'dır. Bu ülkelerden Ermenistan'la çalışılmamasının sebebinin “sözde Ermeni soykırımı” meselesi olduğu söylenebilir ama Türkiye'nin karadan sınır komşusu olmasına rağmen Gürcistan'la çalışılmamasının ve Türkiye'yle tarihî ve kültürel bağları olmasına rağmen Arnavutluk, Karadağ ve Kuzey Makedonya'nın hiç tercih edilmemesinin sebepleri üzerinde durmak gerekmektedir.

Türkiye dahil iki ülkenin ortak yapımcı olduğu film sayısı 43, üç üyeyle çalışılan film sayısı ise 56'dır. Üstelik 2001 yılına kadar yapılan tüm filmler üç ortaklı olarak çekilmiştir. Sadece iki ülkenin ortak olduğu ilk filmse 2001 yılında destek almıştır. 2001 yılında destek alan üç film de iki ortaklı olarak çekilmiştir. Sadece bir filmde, Türkiye hariç dört ülkeyle ortaklık kurulmuştur. Bu film, 2021 tarihinde Gürcan Keltek'in yönetmenliğinde destek alan “*New Dawn Fades*”¹¹ filmidir. Bu filmde Türkiye'nin yanı sıra İtalya, Almanya, Hollanda ve Norveç ortak yapımcı ülkeler olmuştur.

Özetlemek gerekirse, Eurimages'dan destek alan Türk filmlerinin neredeyse üçte ikisi üç ortaklı olarak çekilmiştir.

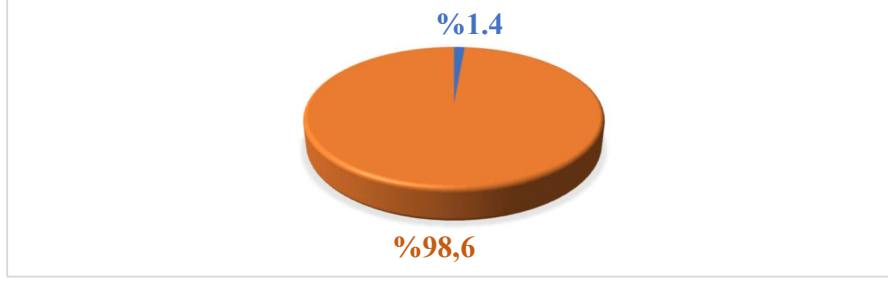
Eurimages'dan destek alan filmlerin bazılarının seyirci sayıları tespit edilemediği için bu filmlerin Türkiye'de gösterime giren tüm filmlere olan oranları da sağlıklı olarak çıkarılamamıştır. Ancak 2006-2010 yılları arasında çıkarılan istatistiklere göre bu oranlar şu şekildedir. 2006 yılında 34 milyon 866 bin 233 kişilik toplam seyirci sayısına karşılık 1 milyon 213 bin 411 kişi, 2007 yılında 31 milyon 151 bin kişilik toplam seyirci sayısına karşılık 179 bin 130 kişi, 2008 yılında 38 milyon 414 bin 342 kişilik toplam seyirci sayısına karşılık 80 bin 550 kişi, 2009 yılında 36 milyon 904 bin 345 kişilik toplam seyirci sayısına karşılık 217 bin 136 kişi, 2010 yılında ise 41 milyon 534 bin 146 kişilik toplam seyirci sayısına karşılık 368 bin 979 kişi Eurimages filmlerine gitmiştir. Yani 2006-2010 yılları arasında 182 milyon 870 bin 375 kişilik toplam seyirci sayısına karşılık Eurimages filmlerine giden toplam seyirci sayısı 2 milyon 59 bin 206 kişiyle sınırlı kalmıştır¹². Başka bir deyişle söylemek gerekirse Eurimages filmlerinin toplam seyirci sayılarına olan oranı, baz alınan beş yıllık süre için sadece %1,126'dır.

¹⁰ Kıbrıs'la 2002 yılında bir Kıbrıs Türk'ü olan Derviş Zaimağaoğlu ya da tanınan adıyla Derviş Zaim'in yönettiği *Çamur* filminde çalışılmıştır. Destek de Derviş Zaim'in nezdinde Türkiye ve Kıbrıs adına verilmiştir.

¹¹ Bu film; Eurimages'dan *New Dawn Fades* adıyla destek almış, yapım sonrası adı *Yeni Şafak Solarken* olarak değiştirilmiştir. Bu çalışma yapılırken film, yapım sonrası aşamasında olduğu için de henüz gösterime girmemiştir.

¹² Bakınız Ek Tablo 3.

1990-2024 yılları arasında Eurimages'dan destek alan filmlerin Türk sinemalarındaki seyirci sayılarının bu yıllar arasındaki toplam seyirci sayısına oranı ise sadece %1.4'tür¹³.

Şekil 1. Eurimages desteği alan filmlerin seyirci sayısının diğer filmlere oranı.

Belki de Eurimages'ın Türk sinemasına olan etkilerini gösteren en anlamlı grafiğin bu olduğu söylenebilir. Eurimages'dan ortak yapım desteği alan filmlerin bazılarının devlet desteği de olmak üzere birden fazla destek almasına rağmen Türk sinema seyircisinden karşılık görmediğinin en önemli ifadesi grafikte açıkça görülmektedir. Dünyanın genelinde olduğu gibi Türkiye'de de şiddet, cinsellik ve argonun yoğun olarak yer aldığı popüler yapımlar izleyiciye daha cazip gelmektedir.

1990-2024 yılları arasında Eurimages'dan destek alan 108 filmin 106'sı uzun metraj kurmaca türündedir. Geriye kalan iki filmde biri olan Reis Çelik'in yönettiği ve 2003 tarihinde destek alan *İnat Hikâyeleri* filmi belgesel türünde iken Serkan Zelzele'nin yönettiği ve 2012 tarihinde destek alan *Evliya Çelebi: Ölümsüzlük Suyu*¹⁴ filmi ise animasyondur. Destek alan filmlerin neredeyse tamamının kurmaca olması Eurimages'dan destek almak için Türkiye'den başvuran film türlerinin çok çeşitli olmadığını, belgesel ve animasyon gibi film türlerinin neredeyse hiç olmamasının bu türlerin Türk sinemasındaki durumunun Eurimages desteğine olan yansımaları olarak değerlendirilebilir.

En fazla para desteği alan film Ferzan Özpetek'in yönettiği 2006 tarihli Türkiye, Fransa ve İtalya ortak yapımı *Bir Ömür Yetmez*'dir. Bu film aldığı 578 bin 500 avro desteğe rağmen seyirci tarafından ilgi görmemiş ve 45 bin 704 kişi tarafından izlenmiştir. En az destek alan filmse Elfe Tunç'un yönettiği 2005 tarihli Türkiye ve Fransa ortak yapımı *Ayşe'yi Kim Sevmiyor?* filmidir. Bu film 42 bin 145 avro yardım almıştır.

1990-2024 yılları arasında sayıca en fazla destek alan yönetmen, altı filmle Nuri Bilge Ceylan olmuş; Ceylan'ı beş filmle Ali Özgentürk ve Yeşim Ustaoglu takip etmiştir. Bu iki isimden sonra ise dört filmle Ferzan Özpetek ve Canan Gerede gelmektedir.

Eurimages'ın Türk sinemasına verdiği destek, sadece yapım alanıyla sınırlı değildir. Dağıtım da Türk sinemasına verilen destek alanlarından biridir. Dağıtım desteği alabilmek için yapım desteği alınmanın şart olmadığı gibi yapım desteği almak, filmlerin dağıtım desteği almasına engel değildir. Ancak Türk filmleri, dağıtım alanında yapım alanı kadar geniş destekleme olanağı bulamamıştır.

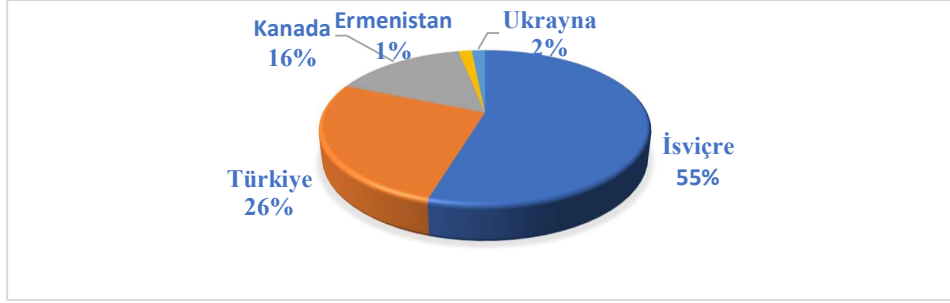
Eurimages üyesi ülkeler için toplamda 2 bin 194 kez dağıtım desteği verilmesine karşılık Türk sineması bu destekten sadece 47 kez yararlanmıştı ("Distribution funding history", 2024). Eurimages, 1990-2024 yılları arasında ortak yapım alanında 108 filme destek vermesine rağmen 1990-2011 yılları arasında toplam 47 kez dağıtım desteği vermiştir. Bu da oran olarak %2,14 yapmaktadır ki bu oran, ortak yapım desteği için verilen %4,29'luk oranın da altında kalmaktadır. Yani Türk sineması için verilen dağıtım desteği, ortak yapım desteği oranının yarısı kadardır. Başka bir deyişle Eurimages, Türk filmlerini ortak yapım alanında desteklemeyi dağıtım alanının önünde tutmaktadır. Toplamda 47 kez verilen dağıtım desteği bazı yönetmenlere ve filmlerine ise birden çok verilmiştir. 2011 yılından sonraysa Eurimages dağıtım desteği vermeyi bırakmıştır.

Eurimages'ın Türk sinemasına verdiği diğer önemli katkı, sinema salonlarına yönelik gösterim desteğidir. Eurimages, özellikle yapım aşamasında fondan destek alan filmlerin gösterim aşamasında da sıkıntı yaşamaması için bazı ülkelerde sinema salonlarına gösterim desteği vermektedir.

¹³ Bakınız Şekil 1.

¹⁴ Bu film, *Fountain of Youth* adıyla destek almış; gösterime *Evliya Çelebi: Ölümsüzlük Suyu* adıyla girmiştir.

Eurimages'ın 2024 yılı Haziran ayı itibarıyla sinema salonu alanında destek vermeye uygun bulunan ülkeler; alfabetik sıraya göre Ermenistan, İsviçre, Kanada, Türkiye ve Ukrayna'dır. Ermenistan'da bir, Ukrayna'da bir, Kanada'da 10, Türkiye'de 17, İsviçre'de 35 olmak üzere toplamda 64 sinema salonuna destek veren Eurimages'dan 17 salon için destek alan Türkiye, bu toplamın yaklaşık %26'sına sahiptir¹⁵. ("Eurimages Cinemas Network", 2024). Başka bir deyişle sinema salonu desteği, bu alanda destek alan İsviçre hariç olmak üzere diğer ülkelere göre en azından nicelik olarak iyi durumdadır.

Şekil 2. Eurimages'ın sinema salonu desteği verdiği ülkelerin oranı.

SONUÇ

Çalışmada elde edilen sonuçları on maddede ele almak mümkündür:

1. Eurimages öncesi Türk sinemasının başlıca yapım kaynakları arasında görülmeyen ortak yapımlar, Eurimages sonrası belli bir geleneğe dönüşerek Türk sanat sinemasının önemli bir yapım kaynağı olarak görülmüştür.
2. Eurimages öncesi en çok İran, İtalya ve Batı Almanya'yla gerçekleştirilen ortak yapımlar; Türkiye'nin Eurimages'a üye olmasından sonra Almanya, Fransa ve Yunanistan'la gerçekleştirilmiştir.
3. Ortak yapım desteği alan film sayısı özellikle 1995 sonrasında artış göstermiştir.
4. Türkiye en çok "uzun metraj kurmaca" türündeki filmler için ortak yapım desteği almıştır.
5. Ticari olarak nitelendirilen ana akım filmlerden ziyade sanat filmi olarak kabul edilen bağımsız filmlere ortak yapım desteği yardımcı yapılmıştır. Başka bir deyişle bu tür filmlerin yapımcıları, Eurimages'dan destek talebinde bulunmuştur.
6. Ortak yapım desteği alan filmlerin bir kısmı gösterime bile girememiş, gösterime girenlerin büyük bir bölümü de çok az hasılat elde edebilmiştir.
7. Ortak yapım desteği alan filmlerden sadece biri, "Tüm Zamanların En Çok Hasılat Elde Eden Filmleri" listesine girebilmiştir. Yavuz Turgul'un yönetmenliğini yaptığı 1996 tarihli *Eşkîya*, bu listenin 47. sırasında yer almaktadır. Yine *Eşkîya*, "Tüm Zamanların En Çok Hasılat Elde Eden Türk Filmleri" listesine 41. sıradan girebilmiş Eurimages destekli tek filmidir.
8. Eurimages'ın Türk filmlerinin Avrupa ülkelerindeki dağıtımı için destek alması Türk sanat sinemasının bu ülkelerde tanınmasını sağlamıştır.
9. Eurimages'ın destek verdiği sinema salonu sayısı, Türkiye'deki sinemaların geneline göre çok az kalmaktadır.
10. Eurimages'ın Türk sinemasına olan sayısal etkisi sadece %1.4'tür.

Özetle; Türkiye'nin üye olduğu 1990 yılından beri kesintisiz destek aldığı Eurimages'ın Türk sinemasına etkisi; ortak yapım, dağıtım ve gösterim aşamalarında oran olarak %1 civarındadır ki maalesef bu oran, Türk sinemasını değiştirmeye ve geliştirmeye yetmemekte; sadece "sanat sineması" denilen sinemanın ayakta durmasını sağlamaktadır.

¹⁵ Bakınız Şekil 2.

KAYNAKÇA

4. Sinema Kurultayı Bildiriler-Raporlar (2003). İstanbul: TÜRSAV.
- About Eurimages (2024, 23 Temmuz). Erişim adresi: <https://www.coe.int/en/web/eurimages/about>
- Akçay, Belgin; Göçmen, İlke (2014). *Avrupa Birliği: Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Akkor Gül, Ayşen (2013). *Görsel-İşitsel Politikasıyla Avrupa Birliği: Televizyon Yayıncılığında Yöndeşen Medyaya*. İstanbul: Beta Basım Yayım.
- Co-production funding history (2024, 23 Temmuz). Erişim adresi: <https://www.coe.int/en/web/eurimages/co-production-funding-history>
- Distribution funding history (2024, 23 Temmuz). Erişim adresi: <https://www.coe.int/en/web/eurimages/distribution-funding-history>
- Döker, Hamdi (2003). “Türk Sinemasında Ortak Yapımlar”, (Başkan) Selda Alkor. *4. Sinema Kurultayı Bildiriler-Raporlar*, (s. 209-211). 1-15 Ekim 2003, Antalya: TÜRSAV.
- Eurimages Cinemas Network (2024, 8 Haziran). Erişim adresi: [https://www.coe.int/en/web/eurimages/eurimages-cinemas-network#%2229844739%22:\[\]](https://www.coe.int/en/web/eurimages/eurimages-cinemas-network#%2229844739%22:[])
- Eurimages Üyeliği ve Sanat Filmi (2024, 29 Mayıs). Erişim adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-80309/eurimages-uyeligi-ve-sanat-filmi.html>
- Eurimages' Members States (2024, 11 Haziran). Erişim adresi: <https://www.coe.int/en/web/eurimages/members>
- Eurimages-What we do (2024, 23 Temmuz). Erişim adresi: <https://www.coe.int/en/web/eurimages/what-we-do>
- IMDB Top Lifetime Gross (2024, 22 Mayıs). Erişim adresi: https://pro.imdb.com/boxoffice/chart/ww_top_lifetime_gross/?area=XWW&ref_=bo_cso_ac
- Komisyon 2012. *Yazım Kılavuzu*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özgüç, Ağâh (2003). *Türk Film Yönetmenleri Sözlüğü*. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Özön, Nijat (2010). *Türk Sineması Kronolojisi 1895-1966*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Özön, Nijat (2010). *Türk Sineması Tarihi 1896-1960*. İstanbul: Doruk Yayıncılık.
- Pösteki, Nigar (2012). *1990 Sonrası Türk Sineması (1990-2011)*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Resmî Gazete (2024). 20260 nolu sayı. Erişim: 29 Mayıs 2024, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/20620.pdf>.
- Sayman, A. ve Kar, E. (ed.). (2007). *Temel Verileriyle Türk Sineması 1996-2006*. Film Yönetmenleri Derneği: İstanbul.
- Scognamillo, Giovanni (1997). *Dünya Sinema Sanayii*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Scognamillo, Giovanni (2003). *Türk Sinema Tarihi*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Teksoy, Rekin (2005). *Rekin Teksoy'un Sinema Tarihi*. İstanbul: Oğlak Yayınları.
- Teksoy, Rekin (2007). *Rekin Teksoy'un Türk Sineması*. İstanbul: Oğlak Yayınları.
- Tunç, Ertan (2012). *Türk Sinemasının Ekonomik Yapısı (1896-2005)*. İstanbul: Doruk Yayıncılık.
- Tüm Filmler Seyirci Rekoru (2024, 27 Mayıs). Erişim adresi: <https://boxofficeturkiye.com/tum-zamanlar/seyirci-rekorlari/tum-filmler>
- Türk Filmleri Seyirci Rekoru (2024, 27 Mayıs). Erişim adresi: <https://boxofficeturkiye.com/tum-zamanlar/seyirci-rekorlari/turk-filmleri>
- Ulusay, Nejat (2008). *Melez İmgeler: Sinema ve Ulusötesi Oluşumlar*. Ankara: Dost Kitabevi.

EKLER

Ek Tablo 1¹⁶

1929-1989 yılları arasındaki Türk sinemasındaki ortak yapımlı filmler

SIRA	YAPIM YILI	FİLM	YÖNETMEN	YAPIMCI ÜLKE
1	1931	İstanbul Sokakları	Muhsin Ertuğrul	Türkiye, Mısır, Yunanistan
2	1933	Fena Yol	Muhsin Ertuğrul	Türkiye, Yunanistan
3	1952	Arzu ile Kamber	Ömer Lütfi Akad	Türkiye, İran
4	1952	Tahir ile Zühre	Ömer Lütfi Akad	Türkiye, İran
5	1955	Safiye Sultan	Enzo D. Martino, Fikri Rutkay	Türkiye, İtalya
6	1958	İstanbul Macerası	Carl Mohner	Türkiye, Almanya
7	1961	Cehennemde Buluşalım	Ernest von Theumer	Türkiye, Almanya
8	1961	Silahlar Konuşuyor	Ernest von Theumer	Türkiye, Almanya
9	1963	Kibarlar	Giorgos Dizikirikis	Türkiye, Yunanistan
10	1963	Sıradaki Heyecanlar	Alekos Sakellarios	Türkiye, Yunanistan
11	1968	Habis Ruhlar	Seyfettin Şevket	Türkiye, Lübnan
12	1969	Melikşah	Esmail Koushan	Türkiye, İran
13	1970	Ferhat ile Şirin	Esmail Koushan	Türkiye, İran
14	1970	Yusuf ile Züleyha	Türker İnanoğlu	Türkiye, İran
15	1974	Anter	Orhan Arıburnu	Türkiye, Lübnan
16	1974	Dört Hergele	Yılmaz Atadeniz	Türkiye, İtalya
17	1974	Hamama Giren Terler	Bruno Corbicci	Türkiye, İtalya
18	1974	Gördüğün Yerde Vur	Jerry Manson	Türkiye, İtalya
19	1975	Kader Yolcuları	Orhan Elmas	Türkiye, İran
20	1976	Ah Bu Gençlik	Ertem Göreç	Türkiye, İran
21	1976	Baş Belası	Atif Yılmaz	Türkiye, İtalya
22	1976	Can Pazarı	Orhan Elmas	Türkiye, İran
23	1976	Gizli Kuvvet	Guido Zurli	Türkiye, İtalya
24	1977	Acı Hatıralar	Atif Yılmaz	Türkiye, İran
25	1977	Babanın Evlatları	Natuk Baytan	Türkiye, İtalya, İran
26	1977	Fırtına	Nejat Saydam	Türkiye, İran
27	1977	Tövbekâr	Ertem Göreç	Türkiye, İran
28	1978	Bir Aşk Masalı	Azhdar İbragimov	Türkiye, SSCB
29	1982	Kırmızı Kelebek	Aykut Düz, Peter Maris	Türkiye, ABD
30	1983	Bin Kere Ölmek	Celal Mihrabin	Türkiye, İtalya
31	1983	Esir	Rahmi Kafadar	Türkiye, İran
32	1983	Gizli Kuvvet	Picconi Greviye	Türkiye, İtalya
33	1984	Ayna	Erden Kıral	Türkiye, Almanya, İngiltere

¹⁶ (Sayman ve Kar, 2007: 35-36).

34	1984	Beklenmeyen Randevu	Sergio Bergonzelli	Türkiye, İtalya, İsveç
35	1984	Cumartesi Cumartesi	Tunç Okan	Türkiye, İsviçre
36	1984	Gulibik	Jurgen Hasse	Türkiye, Almanya
37	1986	Dilan	Erden Kıral	Türkiye, Almanya
38	1986	Paşo	Samim Meriç	Türkiye, Fransa
39	1987	Yer Demir Gök Bakır	Zülfü Livaneli	Türkiye, Almanya
40	1988	A Ay	Reha Erdem	Türkiye, Fransa
41	1988	Ben İnsan Değil miyim?	İbrahim Tatlıses	Türkiye, Yunanistan
42	1988	Gün Uzar Yüzyıl Olur	Hocakulu Narlıyef	Türkiye, SSCB
43	1988	Sahte Cennete Veda	Tevfik Başer	Türkiye, Almanya
44	1989	Leyla ile Mecnun	Taieb Louhichi	Türkiye, Fransa, Cezayir, Tunus

Ek Tablo 2¹⁷

Eurimages'dan ortak yapım desteği alan Türk filmlerinin listesi

Sıra no	Yıl	Filmin Adı	Filmin Yönetmeni	Ortak Yapımcı Ülkeler	Alınan Destek (avro)
1	1990	Ateş Üstünde Yürümek	Yavuz Özkan	Türkiye, Fransa, Almanya	194.184,00
2	1990	Çıplak	Ali Özgentürk	Türkiye, Yunanistan, Fransa	304.898,00
3	1990	Robert'in Filmi	Canan Gerede	Türkiye, Almanya, Fransa	228.674,00
4	1991	Seni Seviyorum Rosa	Işıl Özgentürk	Türkiye, Fransa, Yunanistan	228.674,00
5	1991	Mavi Sürgün	Erden Kıral	Almanya, Yunanistan, Türkiye	457.347,00
6	1992	Şahmaran	Zülfü Livaneli	Türkiye, Almanya, İsveç	213.429,00
7	1993	Bergen (Aşk Ölümünden Soğuktur)	Canan Gerede	Türkiye, Fransa, İsviçre	304.898,00
8	1994	Mektup	Ali Özgentürk	Türkiye, Polonya, Çek Cumhuriyeti	152.449,00
9	1995	İstanbul Kanatlarımın Altında	Mustafa Altıoklar	Türkiye, İspanya, Hollanda	182.939,00
10	1995	Kuşatma Altında Aşk	Ersin Pertan	Türkiye, Yunanistan, Macaristan	182.939,00
11	1995	Sen de Gitme	Tunç Başaran	Türkiye, Fransa, Yunanistan	213.429,00
12	1995	Hamam	Ferzan Özpetek	İtalya, Türkiye, İspanya	123.484,00
13	1996	Ağır Roman	Mustafa Altıoklar	Türkiye, Fransa, Macaristan	213.429,00
14	1996	Akrebin Yolculuğu	Ömer Kavur	Türkiye, Macaristan, Çek Cumhuriyeti	167.694,00
15	1996	Avcı	Erden Kıral	Türkiye, Macaristan, Çek Cumhuriyeti	137.204,00
16	1996	Eşkîya	Yavuz Turgul	Türkiye, Fransa, Bulgaristan	137.204,00
17	1996	Nihavend Mucize	Atf Yılmaz	Türkiye, Fransa, Yunanistan	152.449,00
18	1996	Usta Beni Öldürsene (Sawdust Tales)	Barış Pirhasan	Almanya, Macaristan, Türkiye	182.939,00
19	1997	Hoşça kal Yarın	Reis Çelik	Türkiye, Fransa, Macaristan	239.040,00
20	1997	Güneşe Yolculuk	Yeşim Ustaoğlu	Türkiye, Almanya, Hollanda	167.694,00
21	1997	Mum Kokulu Kadınlar	İrfan Tözüm	Türkiye, Macaristan, Yunanistan	228.674,00
22	1997	Parçalanma	Canan Gerede	Türkiye, Fransa, İzlanda, Hollanda	259.163,00

¹⁷ Co-production funding history (2024)

T.C. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,
Uluslararası Sosyal Bilimler Konferansı IV, 5-6 Temmuz 2024
Canakkale Onsekiz Mart University,
International Social Sciences Conference IV, 5-6 July 2024

23	1997	Yara	Yılmaz Arslan	Almanya, Türkiye, İsviçre	106.714,00
24	1997	Harem Suare	Ferzan Özpetek	İtalya, Fransa, Türkiye	487.837,00
25	1998	Kaçıklık Diploması	Tunç Başaran	Türkiye, Macaristan, Fransa	182.939,00
26	1998	Kayıkçı	Biket İlhan	Türkiye, Yunanistan, Bulgaristan	167.694,00
27	1998	Sevgilim İstanbul	Seçkin Yasar	Türkiye, Yunanistan, Bulgaristan	167.694,00
28	1998	Romantik	Sinan Çetin	Türkiye, Bulgaristan, Fransa	182.939,00
29	1999	Balalayka	Ali Özgentürk	Türkiye, Çek Cumhuriyeti Macaristan	67.078,00
30	1999	Güle Güle	Zeki Ökten	Türkiye, Fransa, Macaristan	243.918,00
31	1999	Melekler Evi	Ömer Kavur	Türkiye, Macaristan, Romanya	138.729,00
32	2000	Büyük Adam Küçük Aşk	Handan İpekçi	Türkiye, Yunanistan, Macaristan	304.000,00
33	2001	Hiçbiryerde	Tayfun Pirselimoglu	Türkiye, Almanya	275.000,00
34	2001	O da Beni Seviyor	Barış Pirhasan	Türkiye, Macaristan	280.000,00
35	2001	Sır Çocukları	Aydın Sayman, Ümit C. Güven	Türkiye, Macaristan	200.000,00
36	2002	Çamur	Derviş Zaim	Türkiye, Kıbrıs	250.000,00
37	2002	Yazı Tura	Uğur Yücel	Türkiye, Yunanistan	320.000,00
38	2002	Karşılaşma (Zamansız Ölüm)	Ömer Kavur	Türkiye, Macaristan	250.000,00
39	2002	Gönderilmemiş Mektuplar	Yusuf Kurçenli	Türkiye, Macaristan	190.000,00
40	2002	Karşı Pencere	Ferzan Özpetek	İtalya, Portekiz, Türkiye	400.000,00
41	2002	Bulutları Beklerken	Yeşim Ustaoglu	Fransa, Almanya, Yunanistan	350.000,00
42	2003	Kalbin Zamanı (Zaman)	Ali Özgentürk	Türkiye, Bulgaristan	266.000,00
43	2003	Meleğin Düşüşü	Semih Kaplanoğlu	Türkiye, Yunanistan	275.000,00
44	2003	İnat Hikâyeleri	Reis Çelik	Türkiye, Almanya	75.000,00
45	2003	Yalancı Dünya	Ümit Ünal	Türkiye, Macaristan	260.000,00
46	2003	Yolda	Erden Kıral	Türkiye, Bulgaristan	238.370,00
47	2004	Eğreti Gelin	Atf Yılmaz	Türkiye, Yunanistan	210.000,00
48	2004	Palto	Kutluğ Ataman	Türkiye, Almanya, İngiltere	225.000,00
49	2004	İklimler	Nuri Bilge Ceylan	Türkiye, Fransa	200.000,00
50	2004	Dilan	Canan Gerede	Fransa, Türkiye	250.000,00
51	2005	Cenneti Beklerken	Derviş Zaim	Türkiye, Macaristan	220.000,00
52	2005	Kader	Zeki Demirkubuz	Türkiye, Yunanistan	200.000,00
53	2005	Ayşe'yi Kim Sevmiyor? (Aziz Ayşe)	Elfe Uluç	Türkiye, Fransa	42.145,00
54	2005	Takva	Özer Kızıltan	Türkiye, Almanya	210.000,00
55	2006	Mutluluk	Abdullah Oğuz	Türkiye, Yunanistan	230.000,00
56	2006	Eve Dönüş	Ömer Uğur	Türkiye, Yunanistan	200.000,00
57	2006	Yumurta	Semih Kaplanoğlu	Türkiye, Yunanistan	150.000,00
58	2006	Eve Giden Yol	Semir Aslanyürek	Türkiye, Macaristan	200.000,00
59	2006	Bir Ömür Yetmez	Ferzan Özpetek	İtalya, Fransa, Türkiye	578.500,00
60	2007	Adalet (Yengeç Oyunu)	Ali Özgentürk	Türkiye, Macaristan	150.000,00
61	2007	Pandora'nın Kutusu	Yeşim Ustaoglu	Türkiye, Fransa	200.000,00
62	2007	Üç Maymun (Hayaller)	Nuri Bilge Ceylan	Türkiye, Fransa, İtalya	235.000,00

T.C. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,
Uluslararası Sosyal Bilimler Konferansı IV, 5-6 Temmuz 2024
Canakkale Onsekiz Mart University,
International Social Sciences Conference IV, 5-6 July 2024

63	2007	Hayat Var	Reha Erdem	Türkiye, Yunanistan, Bulgaristan	200.000,00
64	2008	Usta	Bahadır Karataş	Türkiye, Bosna-Hersek	250.000,00
65	2009	Bal	Semih Kaplanoğlu	Türkiye, Almanya	180.000,00
66	2009	Bizim Büyük Çaresizliğimiz	Seyfi Teoman	Türkiye, Almanya, Hollanda	150.000,00
67	2009	Bir Zamanlar Anadolu'da	Nuri Bilge Ceylan	Türkiye, Bosna-Hersek	330.000,00
68	2010	Gelecek Uzun Sürer	Özcan Alper	Türkiye, Almanya	150.000,00
69	2010	Labirent	Tolga Örnek	Türkiye, Almanya	200.000,00
70	2010	Araf	Yeşim Ustaoglu	Türkiye, Fransa, Almanya	220.000,00
71	2011	Yangın Var	Murat Saraçoğlu	Türkiye, Almanya	220.000,00
72	2011	Kalantar Soğuğu	Mustafa Kara	Türkiye, Macaristan	100.000,00
73	2011	Gözetleme Kulesi	Pelin Esmer	Türkiye, Fransa, Almanya	140.000,00
74	2011	Hayatboyu (Woman and Man)	Aslı Özge	Türkiye, Almanya, Hollanda	150.000,00
75	2012	Evllya Çelebi: Ölümsüzlük Suyu	Serkan Zelzele	Türkiye, Hollanda	220.000,00
76	2012	Ben O Değilim	Tayfun Pirselimoglu	Türkiye, Almanya, Fransa, Yunanistan	150.000,00
77	2012	Şarkı Söyleyen Kadınlar	Reha Erdem	Türkiye, Almanya, Fransa	250.000,00
78	2012	Mavi Dalga	Merve Kayan, Zeynep Dadak	Türkiye, Almanya, Hollanda	110.000,00
79	2012	Yozgat Blues	Mahmut Fazıl Coşkun	Türkiye, Almanya	160.000,00
80	2013	Nefesim Kesilene Kadar	Emine Emel Balcı	Türkiye, Almanya	120.000,00
81	2013	Kış Uykusu	Nuri Bilge Ceylan	Türkiye, Almanya, Fransa	450.000,00
82	2014	Mavi Bisiklet	Ümit Köreken	Türkiye, Almanya	158.000,00
83	2014	Buğday	Semih Kaplanoğlu	Türkiye, Almanya, Fransa, İsveç	470.000,00
84	2014	Kor	Zeki Demirkubuz	Türkiye, Almanya	150.000,00
85	2014	Bluka (Frenzy, Kadir ve Kardeşleri)	Emin Alper	Türkiye, Fransa	150.000,00
86	2014	Mustang	Deniz Gamze Ergüven	Fransa, Türkiye, Almanya	180.000,00
87	2015	Albüm	Mehmet Can Mertoğlu	Türkiye, Fransa, Romanya	190.000,00
88	2015	İşe Yarar Bir Şey	Pelin Esmer	Türkiye, Almanya, Hollanda	100.000,00
89	2015	Tereddüt	Yeşim Ustaoglu	Türkiye, Almanya, Fransa	210.000,00
90	2016	Ahlat Ağacı	Nuri Bilge Ceylan	Türkiye, Fransa, Bulgaristan, Almanya	450.000,00
91	2016	Kings	Deniz Gamze Ergüven	Fransa, Belçika	400.000,00
92	2017	Kardeşler	Ömür Atay	Türkiye, Almanya, Bulgaristan	100.000,00
93	2017	Görülmüştür	Serhat Karaaslan	Türkiye, Fransa, Almanya	100.000,00
94	2017	Saf	Ali Vatansever	Türkiye, Almanya, Romanya	90.000,00
95	2017	Sibel	Çağla Zencirci, Guillaume Giovanetti	Fransa, Almanya, Türkiye	190.000,00
96	2017	Kız Kardeşler	Emin Alper	Türkiye, Almanya, Hollanda, Yunanistan	180.000,00
97	2018	Okul Tıraşı (Deskmate)	Ferit Karahan	Türkiye, Romanya	100.000,00
98	2019	Kar ve Ayı	Selcen Ergun	Türkiye, Almanya	68.000,00
99	2019	Bir Nefes Daha (When I'm Done Dying)	Nisan Dağ	Türkiye, Almanya	120.000,00
100	2020	Kerr	Tayfun Pirselimoglu	Türkiye, Yunanistan, Fransa	70.000,00
101	2020	Kuru Otlar Üstüne	Nuri Bilge Ceylan	Türkiye, Fransa, İsveç	470.000,00

102	2021	Black Box	Aslı Özge	Almanya, Belçika	290.000,00
103	2021	Yeni Şafak Solarken	Gürcan Keltek	Türkiye, İtalya, Almanya, Hollanda, Norveç	70.000,00
104	2021	Aniden	Melisa Önel	Türkiye, Almanya, Sırbistan	85.000,00
105	2022	Adresi Olmayan Ev	Hatice Aşkın	Türkiye, Yunanistan	97.000,00
106	2023	O da Bir Şey mi? (Wait Till You Hear Mine)	Pelin Esmer	Türkiye, Romanya	160.000,00
107	2024	Pastoral Pathways	Ahmet Necdet Çupur	Fransa, Almanya, Türkiye	82.000
108	2024	Salvation	Emin Alper	Türkiye, Hollanda, Yunanistan	250.000
				TOPLAM	22.582.391,00

Ek Tablo 3¹⁸

Eurimages'dan ortak yapım desteği alan Türk filmlerinin Türkiye sinemalarındaki seyirci sayısı ve hasılat rakamları

SIRA	YIL	FİLMİN ADI	FİLMİN YÖNETMENİ	SEYİRCİ SAYISI (KİŞİ)	HASILAT (TÜRK LİRASI)
1	1990	Ateş Üstünde Yürümek	Yavuz Özkan	-	-
2	1990	Çıplak	Ali Özgentürk	2.388	-
3	1990	Robert'ın Filmi	Canan Gerede	5.670	-
4	1991	Seni Seviyorum Rosa	Işıl Özgentürk	17.678	-
5	1991	Mavi Sürgün	Erden Kıral	9.393	-
6	1992	Şahmaran	Zülfü Livaneli	37.188	-
7	1993	Bergen (Aşk Ölümünden Soğuktur)	Canan Gerede	20.155	-
8	1994	Mektup	Ali Özgentürk	87.899	-
9	1995	İstanbul Kanatlarımın Altında	Mustafa Altıoklar	471.300	-
10	1995	Kuşatma Altında Aşk	Ersin Pertan	11.700	-
11	1995	Sen de Gitme	Tunç Başaran	2.543	2.030,00
12	1995	Hamam	Ferzan Özpetek	132.714	-
13	1996	Ağır Roman	Mustafa Altıoklar	873.833	476.330,51
14	1996	Akrebin Yolculuğu	Ömer Kavur	11.307	-
15	1996	Avcı	Erden Kıral	34.921	-
16	1996	Eşkriya	Yavuz Turgul	2.571.133	778.579,00
17	1996	Nihavend Mucize	Atıf Yılmaz	80.041	-
18	1996	Usta Beni Öldürsene (Sawdust Tales)	Barış Pirhasan	-	-
19	1997	Hoşçakal Yarnın	Reis Çelik	260.471	250.331,00
20	1997	Güneşe Yolculuk	Yeşim Ustaoğlu	69.082	126.039,00
21	1997	Mum Kokulu Kadınlar	İrfan Tözüm	239.000	-
22	1997	Parçalanma	Canan Gerede	-	-
23	1997	Yara	Yılmaz Arslan	-	-
24	1997	Harem Suare	Ferzan Özpetek	224.146	395.174,85

¹⁸ Seyirci sayıları ve hasılatları, boxofficeturkiye.com sitesinden alınmıştır.

25	1998	Kaçıklık Diploması	Tunç Başaran	10.697	9.995,00
26	1998	Kayıkçı	Biket İlhan	14.105	23.107,00
27	1998	Sevgilim İstanbul	Seçkin Yasar	5.224	40.871,00
28	1998	Romantik	Sinan Çetin	162.028	993.083,00
29	1999	Balalayka	Ali Özgentürk	427.580	950.107,41
30	1999	Güle Güle	Zeki Ökten	1.275.967	2.303.156,25
31	1999	Melekler Evi	Ömer Kavur	23.130	46.541,60
32	2000	Büyük Adam Küçük Aşk	Handan İpekçi	139.450	395.584,00
33	2001	Hiçbir yerde	Tayfun Pirselimoglu	45.055	168.307,75
34	2001	O da Beni Seviyor	Barış Pirhasan	102.101	269.147,05
35	2001	Sır Çocukları	Aydın Sayman, Ümit C. Güven	30.038	67.811,00
36	2002	Çamur	Derviş Zaim	17.101	80.696,00
37	2002	Yazı Tura	Uğur Yücel	271.988	1.583.744,00
38	2002	Karşılaşma (Zamansız Ölüm)	Ömer Kavur	-	-
39	2002	Gönderilmemiş Mektuplar	Yusuf Kurçenli	371.641	1.585.524,00
40	2002	Karşı Pencere	Ferzan Özpetek	181.479	1.246.575,45
41	2002	Bulutları Beklerken	Yeşim Ustaoglu	20.761	133.956,00
42	2003	Kalbin Zamanı (Zaman)	Ali Özgentürk	79.598	478.598,50
43	2003	Meleğin Düşüşü	Semih Kaplanoğlu	5.736	29.362,50
44	2003	İnat Hikâyeleri	Reis Çelik	8.195	37.384,00
45	2003	Yalancı Dünya	Ümit Ünal	-	-
46	2003	Yolda	Erden Kıral	9.870	51.457,00
47	2004	Eğreti Gelin	Atıf Yılmaz	638.444	3.812.758,00
48	2004	Palto	Kutluğ Ataman	-	-
49	2004	İklimler	Nuri Bilge Ceylan	35.345	257.556,00
50	2004	Dilan	Canan Gerede	-	-
51	2005	Cenneti Beklerken	Derviş Zaim	60.080	424.042,00
52	2005	Kader	Zeki Demirkubuz	26.464	184.861,50
53	2005	Ayşe'yi Kim Sevmiyor? (Aziz Ayşe)	Elfe Uluç	483	5.050,00
54	2005	Takva	Özer Kızıltan	349.530	2.490.836,50
55	2006	Mutluluk	Abdullah Oğuz	590.106	4.537.216,50
56	2006	Eve Dönüş	Ömer Uğur	231.784	1.552.438,00
57	2006	Yumurta	Semih Kaplanoğlu	34.950	278.360,00
58	2006	Eve Giden Yol	Semir Aslanyürek	345.817	2.404.632,00
59	2006	Bir Ömür Yetmez	Ferzan Özpetek	45.704	442.822,00
60	2007	Adalet (Yengeç Oyunu)	Ali Özgentürk	11.286	84.743,00
61	2007	Pandora'nın Kutusu	Yeşim Ustaoglu	29.468	220.391,44
62	2007	Üç Maymun (Hayaller)	Nuri Bilge Ceylan	127.668	1.173.753,00
63	2007	Hayat Var	Reha Erdem	10.708	76.842,74
64	2008	Usta	Bahadır Karataş	80.550	590.401,80

T.C. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,
Uluslararası Sosyal Bilimler Konferansı IV, 5-6 Temmuz 2024
Canakkale Onsekiz Mart University,
International Social Sciences Conference IV, 5-6 July 2024

65	2009	Bal	Semih Kaplanoğlu	31.910	293.343,25
66	2009	Bizim Büyük Çaresizliğimiz	Seyfi Teoman	24.445	184.844,20
67	2009	Bir Zamanlar Anadolu'da	Nuri Bilge Ceylan	161.181	1.599.541,25
68	2010	Gelecek Uzun Sürer	Özcan Alper	38.589	304.809,20
69	2010	Labirent	Tolga Örnek	289.713	2.486.131,86
70	2010	Araf	Yeşim Ustaoglu	40.677	372.822,42
71	2011	Yangın Var	Murat Saraçoğlu	108.455	886.763,00
72	2011	Kalandar Soğuğu	Mustafa Kara	25.766	229.576,00
73	2011	Gözetleme Kulesi	Pelin Esmer	19.838	147.815,11
74	2011	Hayatboyu (Woman and Man)	Aslı Özge	3.477	40.113,00
75	2012	Evlilya Çelebi: Ölümstüzlük Suyu	Serkan Zelzele	51.129	445.137,00
76	2012	Ben O Değilim	Tayfun Pirselimoglu	3.682	41.734,35
77	2012	Şarkı Söyleyen Kadınlar	Reha Erdem	7.170	72.322,01
78	2012	Mavi Dalga	Merve Kayan, Zeynep Dadak	5.405	43.761,03
79	2012	Yozgat Blues	Mahmut Fazıl Coşkun	23.179	185.770,00
80	2013	Nefesim Kesilene Kadar	Emine Emel Balcı	8.983	55.707,00
81	2013	Kış Uykusu	Nuri Bilge Ceylan	304.782	3.577.811,00
82	2014	Mavi Bisiklet	Ümit Köreken	10.503	77.861,00
83	2014	Buğday	Semih Kaplanoğlu	33.192	304.793,00
84	2014	Kor	Zeki Demirkubuz	13.894	160.474,00
85	2014	Abluka (Frenzy, Kadir ve Kardeşleri)	Emin Alper	24.736	239.825,00
86	2014	Mustang	Deniz Gamze Ergüven	25.419	279.016,00
87	2015	Albüm	Mehmet Can Mertoğlu	8.892	70.298,00
88	2015	İşe Yarar Bir Şey	Pelin Esmer	22.630	215.297,00
89	2015	Tereddüt	Yeşim Ustaoglu	25.248	256.275,00
90	2016	Ahlat Ağacı	Nuri Bilge Ceylan	246.766	3.258.117,00
91	2016	Kings	Deniz Gamze Ergüven	5.053	69.615,00
92	2017	Kardeşler	Ömür Atay	1.720	20.058,00
93	2017	Görülmüştür	Serhat Karaaslan	12.110	160.577,00
94	2017	Saf	Ali Vatansever	6.592	68.499,00
95	2017	Sibel	Çağla Zencirci, Guillaume Giovanetti	33.725	410.163,00
96	2017	Kız Kardeşler	Emin Alper	32.202	566.692,00
97	2018	Okul Tıraşı (Deskmate)	Ferit Karahan	5.733	176.028,00
98	2019	Kar ve Ayı	Selcen Ergun	11.231	1.136.843,00
99	2019	Bir Nefes Daha (When I'm Done Dying)	Nisan Dağ	2.239	45.495,00
100	2020	Kerr	Tayfun Pirselimoglu	4.484	121.091,00
101	2020	Kuru Otlar Üstüne	Nuri Bilge Ceylan	341.920	38.825.616,00
102	2021	Black Box	Aslı Özge	-	-
103	2021	Yeni Şafak Solarken	Gürcan Keltek	-	-
104	2021	Aniden	Melisa Önel	3.206	345.047,00

T.C. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,
Uluslararası Sosyal Bilimler Konferansı IV, 5-6 Temmuz 2024
Canakkale Onsekiz Mart University,
International Social Sciences Conference IV, 5-6 July 2024

105	2022	Adresi Olmayan Ev	Hatice Aşkın	-	-
106	2023	O da Bir Şey mi? (Wait Till You Hear Mine)	Pelin Esmer	-	-
107	2024	Pastoral Pathways	Ahmet Necdet Çupur	-	-
108	2024	Salvation	Emin Alper	-	-
			TOPLAM	12.956.341	88.830.828,03

DİJİTALLEŞMENİN YABANCI DİL ÖĞRETİMİNE ETKİLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Filiz KARAKALE¹

Özet

Bugün Endüstri 4.0 olarak da adlandırılan Dördüncü Sanayi Devrimi, bilindiği gibi temelde yüksek teknolojiyi kullanarak üretim süreçlerinin tam otomasyonuna dayanmaktadır. Sanayiye kitlesel olarak sokulan bilgi teknolojisi (akıllı sistemler) ile insan gücünü en aza indirerek hata oranının azalması, üretimin ise artması hedeflenmiştir. İnternetin ve buna paralel olarak dijital teknolojilerin hızla yayılımı ile bu dönüşüm sadece imalat sanayiyle sınırlı kalmamış, toplumun çalışma, eğitim, sosyalleşme, dinlenme, alışveriş şekline de yön verir hale gelmiştir. Dijitalleşmenin önemli ölçüde etkilediği alanlardan biri de yabancı dil eğitimidir. Teknolojide yaşanan gelişmelerle birlikte, yabancı dil eğitiminde dijital, geleneksele entegre etme süreci çoktan başlamıştır. Bununla birlikte dijital teknolojilerin kullanılması, yabancı dil derslerinin verimliliğini arttırabileceği gibi azaltma olasılığı da taşıdığı için bu dönüşüm, bazı tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Örneğin endüstri alanında insan emeğini en aza indirme hedefi, yabancı dil eğitimi için de geçerli midir? Dijitalleşmenin, dil öğretimi sürecinde öğretmen ve öğretici için kolaylaştırıcı yanları nelerdir? Olumsuz yanları var mıdır? Bu çalışma, bu ve benzeri sorulara cevap verecek nitelikte bir araştırma olup yabancı dil alanındaki uzmanlar için faydalı olma amacı taşımaktadır. Çalışmada, yabancı dil öğretiminde dijital teknolojilerin kullanımına ilişkin yerli ve yabancı kaynaklardan ve mevcut deneyimlerden faydalanılarak ve yazarın alanı itibarıyla yabancı dil olarak Rusça öğretiminden örneklere yer verilerek, dijitalleşmenin yabancı dil eğitimi üzerindeki olumlu ve olumsuz etkileri üzerine bir takım değerlendirmeler yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Dördüncü Sanayi Devrimi, Dijitalleşme, Yabancı dil eğitimi.*

A REVIEW OF THE EFFECTS OF DIGITALIZATION ON FOREIGN LANGUAGE TEACHING

Abstract

The Fourth Industrial Revolution, also called Industry 4.0, can be defined as the full automation of manufacturing processes using high technology. Thanks to the information technology (smart systems) massively introduced into the industry, it is aimed to reduce the error rate and increase production capacity in manufacturing. With the rapid spread of the Internet and, in parallel, digital technologies, this transformation has not only been limited to the manufacturing industry, but has also shaped the way society works, educates, socializes, rests and shops. Foreign language education is also one of the fields significantly affected by digitalization. In parallel with these developments in technology, the process of integrating the digital into the traditional in foreign language education has already begun. However, this transformation has also brought with it some controversy, as the use of digital technologies can both increase and decrease the effectiveness of foreign language lessons. For example, does the industrial goal of minimizing human labor also apply to foreign language education? What are the facilitating aspects of digitalization for teachers and instructors in the language teaching process? Are there any negative sides? This is a research that will answer these and similar questions and aims to be useful for experts in the field of foreign languages. In the study will be used turkish and foreign resources and existing experiences related to the use of digital technologies in foreign language teaching. At the same time, some evaluations will be made on the positive and negative effects of digitalization on foreign language education by including examples from teaching Russian as a foreign language as the author's field.

Keywords: *The Fourth Industrial Revolution, Digitalization, Foreign language education.*

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, filiz.karakale@deu.edu.tr, ORCID No: 0000-0003-1253-3667.

1.GİRİŞ

Endüstri alanında yaşanan gelişmelerin sonucunda sadece üretim alanında köklü değişiklikler olmamakta, aynı zamanda insanın toplumdaki yeri ve rolü de bir dönüşüme uğramaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde, 4. Sanayi Devrimini, önceki üçünden ayıran en belirgin özellik, üretimde hedeflenen tam dijitalleşmenin, yaşamın her alanını büyük bir hızla etkilemiş olmasıdır. Araştırmacı İ. Lısak (2021)'a göre de “endüstri alanındaki değişimler, teknik ve teknolojik boyutun ötesine geçerek en geniş anlamda tüm toplumu etkisi altına almıştır.” Bu devrime özgü bir diğer özellik, üretimde ‘hız’dır. Dijital makineler artırılarak, insan gücüyle ulaşılamayacak kadar seri ve hatasız üretim hedeflenmiştir. A. V. Şukalov (2018)'un belirttiği gibi “teknolojilerin kombinasyonu, yeni veri toplama ve analiz yöntemleri, katmanlı üretim teknolojileri, yapay zekâ, biyoteknoloji, robot bilimi, nanoteknoloji, otonom araçlar, 3 boyutlu baskı, inovasyonlar, sanayi devriminin dördüncü aşamasını karakterize etmektedir” (Akt. Mezina, 2019: 44). İnternette birlikte bu teknolojilerin kullanım alanı genişlemiştir. Böylelikle üretimde hedeflenen hızın topluma yansması, pek çok ürüne kolay erişim karşısında insanların daha sabırsız hale gelmesi biçiminde olmuştur. Toplum içinde bu hıza ayak uydurma çabası ise bir yarışa dönüşmüş, insanoğlunun yaşam biçimini oldukça değiştirmiştir.

Akademik açıdan değerlendirildiğinde, devrimin getirdiği tam dijitalleşmenin, genel olarak sosyal ve beşeri bilimler alanına gözle görülür etkilerinin olduğu açıktır. Bunların bir sonucu olarak disiplinlerarasılık ön plana çıkmış hatta dijitalin, sosyal alanlara girmesiyle “Dijital Beşeri Bilimler” adında yeni bir kavram, yeni bir alan ortaya çıkmıştır. Bu, ayrıca üzerinde durulması gereken bir konudur; fakat kısaca belirtmek gerekirse dijital teknolojiler, teknik destek sağlamasının dışında bu alandaki araştırmalar için elde edilen verilerin ölçülebilir olması, yeni araştırmalara zemin hazırlaması gibi pek çok açıdan da faydalı olmaktadır. Durum böyleyken dijital teknolojilerin, genel olarak eğitim üzerindeki etkisi de kaçınılmaz olmuş hatta yabancı dil öğretiminde dijital dönüşüm çoktan başlamıştır. Bilgisayar, projeksiyon aleti, akıllı tahta, tablet, akıllı telefon gibi cihazların yanı sıra bu cihazlar aracılığıyla ulaşılabilen yabancı dil eğitim programları, elektronik ortamda yayımlanan ders kitapları ve sözlükler, gazete ve dergiler, çeşitli sosyal medya araçları yardımıyla erişilen videolar ve podcast yayınları, canlı dil öğrenme portalları, yapay zeka vb. yabancı dil öğretimi ve öğreniminde yerini almıştır. Bunların pek çoğu, bireysel öğrenmede, çevrimiçi derslerde ve bu çalışmada da üzerinde durulacağı gibi sınıf içi eğitimde kullanılır hale gelmiştir. Ancak günümüzdeki bu ani dijitalleşmenin, genel olarak toplum üzerinde olduğu gibi eğitimde de olumlu ve olumsuz etkileri bulunmaktadır. Örneğin araştırmacılar Ye. S. Lovkova ve O. A. Novikova (2021: 71), toplum üzerindeki etkisiyle ilgili şunları dile getirmektedir:

“Dördüncü Sanayi Devrimi çelişkili bir karaktere sahiptir. Çünkü bir yandan birçok üretim dalının faaliyetlerini basitleştirmekte, kaynak tasarrufu sağlamakta, hayatımızı daha konforlu hale getirmektedir; ancak diğer yandan bilgi teknolojisi ve yapay zekanın insan yaşamındaki rolünü aşırı abartılması, çok sayıda insanın işten çıkarılmasına, insan sermayesinin azalmasına ve ardından insanların sosyal sağlığının bozulmasına, değerler sisteminde radikal bir değişikliğe yol açacaktır. Bunun sonucunda ise toplumda kaos ve anarşi olacaktır. Bu nedenle, yenilikçi teknolojilerin kitlesel tanıtımı ve yapay zekanın gelişimi ılımlı olmalıdır. [...]”

Teknolojinin bu olumsuz eğilimlerinin, yabancı dil öğretiminde kendini nasıl gösterdiği ya da gösterebileceği, üzerinde durulmaya değer bir konu olup bununla ilgili pedagojik deneyimlerin incelenmesi, bu eğilimlerin belirlenmesi açısından oldukça önemlidir.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

Dördüncü Sanayi Devriminin, bir başka deyişle gelenekselden Endüstri 4.0'a geçişin etkileri, eğitim alanında da kendini göstermiş ve öğrenme algısının değişmesine yol açmıştır. Bu değişim, öğretme yöntemlerinin de değişmesini ve teknolojiye bağlı olarak yenilikçi yaklaşımların benimsenmesini zorunlu kılmıştır. Teknoloji ve dijitalleşme, bu şekilde büyük bir hızla ilerlemeye ve yaygınlaşmaya devam ettikçe insan ve onun eğitimi üzerindeki etkileri de gittikçe artacak, belki çok daha farklı boyutlara ulaşacaktır. Bu nedenle dijital ürünlerin kullanımının, kontrollü ve sağlıklı biçimde yürütülmesinin önemi gün geçtikçe artmakta, bununla ilgili öneri ve ön görülere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, ilgili pedagojik deneyimlerin analizinin ve dijitalleşmenin yabancı dil öğretimine olumlu ve olumsuz etkileriyle ilgili bir değerlendirme sunmayı amaçlayan bu araştırmanın önemi ve güncelliği daha iyi anlaşılacaktır. Çalışmada ilk olarak dijital teknolojilerin, yabancı dil öğretiminde kullanımıyla ilgili yayınları araştırmak üzere Rusça veri tabanları kullanılarak bir ön literatür taraması yapılmıştır. Araştırmacı Glesne (2020: 42)'nin belirttiği gibi bu tarama sayesinde ulaşılan ilgili alanyazın, araştırmacının kendi araştırma planlarının, hâlihazırda var olan bulguların ve kuramların ötesine geçip geçmediği, böylelikle araştırmasının alana bir katkı getirip getirmeyeceği konusunda, karar vermesine yardımcı olmaktadır. Burada yazarın alanı itibarıyla Rusya'da ve Rusça yapılmış yayınlar tercih edilmesiyle, sadece araştırmanın sınırları belirlenmemiş, aynı zamanda konuyla ilgili yapılacak karşılaştırmalı çalışmalar için dünya deneyimlerinden bir örnek sunulması hedeflenmiştir. Ulaşılan Rusça kaynakların büyük bir kısmının, dijital teknolojilerin yabancı dil olarak İngilizce öğretimine etkileri üzerine olduğu görülmüştür. Konuyla ilgili pedagojik deneyimlere örnek

olarak kullanılmak üzere bu yayınlardan sekizi seçilmiştir. Teknolojinin her geçen gün daha da ilerlediği ve dijital dünyanın sürekli güncellendiği göz önünde bulundurularak seçilen yayınların son beş yılda yapılmış olması, kriter olarak belirlenmiştir. Bir diğer kriter ise yabancı dilin akademik seviyede öğretimine yönelik bir çalışma olması bakımından, incelenen pedagojik deneyimlerin yükseköğretim yabancı dil eğitimiyle ilgili olmasıdır. Çalışmanın çerçevesi, dijital teknolojilerin ve materyallerin sınıfta kullanımı biçiminde daraltılmış ve analiz edilen deneyimlerin de ağırlıklı olarak buna yönelik olmasına dikkat edilmiştir. Bilindiği gibi “içerik analizi teknikleri, bir söylemi anlamada ve yorumlamada, öznel etkenlerden kurtulmayı sağlamak amacıyla taşımaktadır. [...] Analizci, tıpkı bir arkeolog gibi dokümanlarda bulduğu izler üzerinde çalışır. Bu izler, çeşitli durumların ve olguların işaretleridir. Görünen işaretler sayesinde keşfedilecek bazı şeyler vardır” (Bilgin, 2006: 1-14). Bu çalışmada da nitel içerik analizi yoluyla incelenen bu yayınlardan birtakım bulgular elde edilmiştir. Bunlar, yazarın kendi pedagojik deneyimi ile harmanlanarak sonuç ve çıkarımlara ulaşılmıştır. Cevapları bu kısımda aranmak üzere belirlenen araştırma soruları ise şunlardır: *Sanayi Devriminin hedefleri arasındaki insan emeğini en aza indirme, yabancı dil öğretimi için de geçerli midir? Dijitalleşmenin, yabancı dil öğretimine katkıları nelerdir? Ne tür olumsuz etkileri olabilir? Öğretmen ve öğrenci için kolaylaştırıcı yanları nelerdir? Dijitalleşme ile geleneksel yöntemlerden tamamen vazgeçilmeli midir?* Araştırmacılar Altunışık, Coşkun, Bayraktaroğlu ve Yıldırım (2007: 35)’ın da ifade ettiği gibi çalışmada cevap aranacak araştırma soruları sayesinde, araştırma teklifini okuyan kişilerin aklında, araştırma sonucunda neyin hedeflendiği konusunda şüphe kalmamaktadır. Bu çalışmadaki soruların ise bir yandan dijitalleşmenin yabancı dil öğretimi üzerindeki etkileriyle ilgili pedagojik deneyimlere katkı sunması, diğer yandan dijital kaynakların geleneksel öğretim yöntemleriyle birleştirilmesinin, öğrenci başarısına etkisini araştıran ve çeşitli analizlerle ölçülebilir sonuçlar ortaya koyan deneysel ve yarı deneysel çalışmalara zemin hazırlaması hedeflenmiştir.

3. YABANCI DİL EĞİTİMİNDE DİJİTAL DÖNÜŞÜM

Bilindiği gibi yabancı dil öğretiminde pek çok yöntem ve teknik kullanılmakta ve her geçen gün yeni yaklaşımlar denenmektedir:

“Günümüzde bir yabancı dil edinme, sadece bir beceri olarak önem teşkil etmemekte, aynı zamanda hem kişisel hem de profesyonel alanda başarıya ulaşmanın temel bir unsuru olarak görülmektedir. Ancak konu yeni bir dil öğrenmeye geldiğinde birçok kişi kendini güvensiz hissetmektedir. Bu bağlamda yabancı dil öğreniminin, ders kitaplarındaki derslerden daha fazlası haline geldiğinin farkına varılmalıdır. Eğitim sürecinde kilit bileşen, öğrencilerin dil engellerini aşmalarına yardımcı olan çeşitli öğrenme materyalleri ve yöntemleridir. Böylece öğrenme daha etkili ve erişilebilir hale gelmekte, motivasyon artmakta, dil ve kültür daha iyi anlaşılmalıdır. Yabancı bir dilde uzmanlaşmanın, öğrenilen dilin ait olduğu kültürden ayrı düşünülmeceği bir sır değildir. Bu bağlamda, yabancı dil öğretimi sürecinde özgün materyallere başvurmak, çok önemli bir rol oynamaktadır” (Karakale, 2024: 1281-1282).

Sanayi ve teknoloji alanındaki yeniliklerin ve bunun sonucu olarak toplumsal değişimlerin, yabancı dil öğretimiyle ilgili bu tür yaklaşımların şekillenmesinde etkisi büyüktür. Büyük bir hızla insan hayatına giren dijital teknolojiler, öğrenme ve buna bağlı olarak öğretmeyle ilgili geleneksel bakış açısını değiştirmiştir. Bu nedenle yabancı dil öğretiminin, günümüz dijital dünyasından bağımsız düşünülmeye imkânsız hale gelmiştir. Örneğin dijitalleşme sayesinde endüstri alanında amaçlanan bireyin ihtiyaçlarına göre üretim hedefi, yabancı dil öğretimi için de uygulanmaya başlanmış, öğrencilerin bireysel farklılıkları göz önünde bulundurularak materyal geliştirilmesi yoluna gidilmiştir. Günümüzde oldukça popüler olan *Cambly*, *Open English* gibi çevrimiçi pratik yapma siteleri, bu yönde düşünülmüştür. Bireysel olarak dil öğrenmek isteyen ya da dil pratiği yapmak isteyen öğrenci, kendi ihtiyaçlarına göre öğretmenini kendisi seçebilir duruma gelmiştir. Dijitalleşmenin, üretimde gerçekleştirmek istediği hedeflerden bir diğeri olan hız, yabancı dil öğretiminde de kendini göstermektedir. Bilgiye hızlı ulaşma isteğiyle daha sabırsız hale gelen öğrenciler, bir yabancı dili, en kısa sürede ve en etkili biçimde öğrenmek ve hayat yarışında ön saflara geçmek istemektedirler. Gerek bireysel eğitimde gerek kurumsal eğitimde, özellikle salgın gibi olağanüstü durumlarda dijital teknolojilerin, çevrimiçi dersler için bir araç olarak kullanılması artık vaz geçilmez bir durum haline almıştır. Bununla birlikte dijital teknolojilerin, bu çalışmada da ağırlık verileceği gibi sınıf içi, yüz yüze derslerde kullanılması da kaçınılmaz olmuştur. Çünkü bir yandan internet, sosyal medya araçları, sanal gerçeklik gibi imkânlar sayesinde dünyanın neredeyse her yerini görme, bilgiye hızlı ulaşma imkânı varken diğer yandan sadece geleneksel yöntemlerle sınırlı bir eğitim vermek, artık yeterli değildir. Araştırmacı İ. N. Nikiforova (2022, s. 233)’nın da ifade ettiği gibi “*yabancı dil öğretiminde çeşitli yaklaşımlar vardır: geleneksel yaklaşım, iletişimsel yaklaşım, sosyo-kültürel yaklaşım, kişi merkezli yaklaşım ve yeterlilik (yetkinlik) temelli yaklaşım. Bir yabancı dil öğretmeni hangi yaklaşımı seçerse seçsin, dijital teknolojileri kullanmadan bunu yapmak imkânsızdır.*” Dijital ortamın renkli dünyası, geleneksel yöntemlerin canlı örneklerle çeşitlendirilmesini adeta zorunlu hale getirmiştir. Yine bu çalışmada üzerinde durulacağı gibi özellikle yükseköğretim yabancı dil derslerinde, gerçeğe dayalı görsel materyallerin kullanılması, pek çok açıdan önem taşımaktadır. Araştırmacılar J. B. Ahmetova, V. İ. Jumagulova ve G. A. Orinhanova (2022: 39-40), konuyla ilgili kendi alanlarından bir örnek vererek, yükseköğretim kurumlarındaki eğitim yaklaşımı gereğince, geleceğin Rus Dili ve Edebiyatı hocalarının genel ve mesleki yeterlilikler kazanması gerektiğini vurgulamaktadırlar. Bu süreçte hem öğretmenlerin hem de öğrencilerin, dijital yetkinliğe sahip olmasının oldukça önemli

olduğunu da sözlerine eklemektedirler. Bir diğer araştırmacı T. V. Şakirova (2012: 132) ise yükseköğretim Rusça eğitiminin, öğrencilerin sadece dilbilimsel (dilsel) değil aynı zamanda iletişimsel (konuşma) becerilerinin de oluşmasını içerdığını belirtmektedir. Söz edilen konuşma becerileri, her türlü konuşma faaliyetinin yanı sıra sözlü ve yazılı konuşma kültürü, iletişimin farklı alanlarında dili kullanma kuralları ve yolları ile ilişkilidir.

Yabancı dil eğitiminde kullanılan teknolojinin genel olarak iki boyutundan bahsedilebilir. Bunlardan ilki, bireysel ya da okul ortamında dil öğrenimini ve öğretimi kolaylaştırıcı yazılımlar, paket halinde sunulan programlar, online sözlükler, mobil uygulamalar, tabletler, akıllı tahtalar gibi pazarlanan teknoloji ürünleridir. İkincisi ise yine teknoloji araçları yardımıyla ulaşılan ve derste kullanılan dijital materyallerdir (Karakale, 2022: 22). İkincisiyle ilgili olarak örneğin yükseköğretim Rusça derslerinde, bir bilgisayar ve projeksiyon cihazı yardımıyla dahi öğrencilere canlı ve akılda kalıcı örnekler sunmanın mümkün olduğu söylenebilir. Ders kitabında geçen Rusça bir şiirin, bir masalın vb. seslendirilmiş versiyonu, bilgisayar ekranının tahtaya yansıtılmasıyla gösterilebilmekte ve dinletilebilmektedir. Benzer biçimde bir devlet adamının, bir sporunun ya da bir sanatçının konuyla ilgili Rusça konuşmasından kısa bir kesit sunulabilmektedir. Böylece hedef dili, o kültüre özgü jest ve mimiklerle bir bütün halinde gösterme imkânı doğmaktadır. Gramer kurallarının pekiştirilmesinde ve kelime bilgisinin arttırılmasında, başlangıç düzeyi için dijital gazete başlıklarının, ileri düzey için ise içeriklerinin kullanılması, bu materyallerin sınıfa ve konuya göre esnetilebileceğine dair iyi bir örnektir. Bunların dışında dijital ortamda yayınlanmış konuyla ilgili açık derslerden sunulan kısa bölümlerle, hedef dilin konuşulduğu ülke ve eğitim ortamı hakkında bilgi vermek mümkündür. Elektronik ortama aktarılan öğretmen ders kitabının tahtaya yansıtılması yoluyla ise öğrencilerin dikkatinin çekilmesi gereken yerler kolayca işaretlenebilmektedir. Bu birkaç örnekten de anlaşılacağı gibi gerek teknoloji ürünlerini gerekse dijital materyalleri, yabancı dil öğretiminde farklı biçimlerde kullanma olanağı vardır. Ancak çalışmanın giriş kısmında da bahsedildiği gibi dijital teknolojilerin, yabancı dil derslerinde kullanılmasının, eğitimin etkinliğini arttırmaya yönelik olumlu etkileri olduğu gibi birtakım olumsuz etkileri de olacaktır. Bunların amacına uygun kullanılması ve geleneksel dil öğretme yöntemlerine en verimli olacak biçimde entegre edilebilmesi için olumlu yönleri kadar olumsuz yönlerinin de açığa çıkarılması önemlidir.

3.1. Dijital Teknolojilerin Yabancı Dil Öğretiminde Kullanımıyla İlgili Pedagojik Deneyimler

“Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin Rusya'daki Yükseköğretim Kurumlarında İngilizce Öğrenme Sürecine Olumlu ve Olumsuz Etkileri” (Kazarova, 2019: 35-39) adlı çalışmada, bilgi ve iletişim teknolojilerinin aktif kullanımının yaygın olan olumlu yönlerine rağmen olumsuz olabilecek yönlerinin de objektif olarak değerlendirilmesinin önemine değinilmektedir. Bu teknolojilerin uygulama alanlarına örnek olarak çeviri programları ve multimedya uygulamaları verilmektedir. İlk olarak çeviri programları üzerinde durulmakta ve bunların kullanımı konusunda, teorisyenler ve kullanıcılar arasında büyük fikir ayrılığının olduğuna dikkat çekilmektedir. Bu programlar, bir yandan uzun ve karmaşık çevirilerde kolaylık sağlarken diğer yandan öğrencilerin, hedef dili kavramsal olarak öğrenmesini engellemektedir. İkinci olarak ise multimedya araçlarının kullanımından bahsedilmekte, bunların, bilgisayar programları, elektronik kitaplar, ansiklopediler vb. araçlardan oluşan uzun bir liste oluşturduğu ve bu listenin sürekli uzadığı ve yenilediği vurgulanmaktadır. Araştırmaya göre amaca uygun bir öğrenme çıktısı elde etmek için bu araçların, psikolojik, didaktik ve metodolojik gereksinimlere uygun olması gerekmektedir. Bireysel dil öğrenme çalışmalarında dijital teknolojilerin amacına uygun kullanılmasıyla ilgili öğrencilerde farkındalık ve değer tutumu geliştirilmelidir. Bu tutumların oluşturulmasında, öğretmenin rolü büyüktür. Sınıf içi derslerde, öğrenme motivasyonunu arttırmak için dil becerilerini en üst seviyeye çıkarmaya ve farklı çalışma biçimlerini birleştirmeye yönelik teknolojilerin kullanılması önemlidir. Aynı şekilde öğrencilerin gerçek ya da simüle bir ortamda, ana dili (İngilizce) konuşucuları ile iletişimini sağlayan dil simülatörleri ve benzeri programlara ayrıca yer verilmelidir. Bütün bu teknolojilerin kullanımı ölçülü olmalıdır; aksi halde bir takım olumsuz etkilere yol açabilir.

Araştırmacı R. A. Geyzerskaya (2020: 93-102), “Yabancı Dil Öğretiminde Teknoloji ve Dijital Materyal Kullanımı” adlı çalışmasında teknolojinin, öğrenme sürecinin dört temel bileşenini desteklemesi gerektiğine vurgu yapmaktadır. Bunlar, aktif katılım, grup çalışması, etkileşim ve uzmanlardan alınan geri bildirimdir. Bununla birlikte, sınıfta kullanılacak teknolojilerin seçiminin, çoğunlukla öğretmenin ve eğitim kurumunun mevcut kaynaklarına bağlı olduğunu hatırlatmaktadır: “Sınıflardaki en yaygın teknolojik donanım, akıllı tahta veya projeksiyon cihazının eşlik ettiği bir bilgisayardır. Şanslıysanız, dizüstü bilgisayarlar, netbooklar veya tabletlerle donatılmış bir sınıfınız vardır. Bütün bunlara rağmen öğretmen, her durumda dijital materyal kullanılabilir” (Geyzerskaya, 2020, s. 94). Araştırmacı, dijital geleneksel yöntemlerle harmanlandığı bir eğitimin, okuma, yazma, dinleme, konuşma ve telaffuz gibi yabancı dil (İngilizce) becerilerinin gelişmesine, kelime dağarcığının artmasına ve gramer öğretimine etkisi üzerinde tek tek durmuştur. Bunun için kullanılacak teknoloji araçlarından ve internet aracılığıyla ulaşılabilecek dijital materyallerden örnekler sunmuştur.

“Teknik Üniversite Öğrencilerine Yabancı Dil Öğretiminde Dijital Teknolojileri Kullanma Potansiyeli” (Yarullina, 2021: 101-108) başlıklı çalışmada, küreselleşme ve modern teknolojilerin gelişim sürecinde, dijital araçların kullanımının da dâhil olduğu modern öğretim yöntemlerinin analiz edilmesinin aciliyet arz ettiği belirtilmektedir:

“İlk olarak, yabancı dile ayrılan sürenin yetersiz olması, öğrencilerin bilgi düzeylerinin düşük olmasına yol açmakta ve entegre öğrenme olanaklarını sınırlamaktadır; yani öğretmen gerekli teknik kelimeleri açıklamak için belirli etkinlikleri feda etmek zorunda kalmaktadır. Bu durum ise yabancı dilde konuşma ve dinleme becerilerinin iyileşmesini, dolayısıyla mesleki gelişimi engelleyebilmektedir. İkinci olarak, öğrencilerin ilgisini çekmeyen ve yabancı bir dilde uzmanlaşmaları konusunda onları teşvik etmede yetersiz kalan, modası geçmiş dilbilgisi-çeviri yönteminin varlığıdır. Şu anda tüm öğretmenler çalışmalarını öğrencilerin gerçek ihtiyaçlarını, motivasyonlarını ve yeteneklerini dikkate alarak oluşturmalıdır. Öğrenciler aldıkları bilgileri anlamlandıramaz ve ilerlemelerini göremezlerse, öğrenme, temel işlevini kaybeder. Sonuç olarak, öğretmenler profesyonel olarak gelişmeli ve pratik dil edinimi için koşullar yaratmalıdır” (Yarullina, 2021: 106).

Çalışmaya göre teknik üniversite öğrencileri, diğer sosyal ve beşeri bilimler ya da filoloji öğrencilerinden farklı olarak daha fazla motivasyona ihtiyaç duymaktadırlar. Buradan yola çıkarak, öğretmenlerin temel görevinin sadece terminolojiyi öğretmek ve temel kelimeleri açıklamak olmadığı, aynı zamanda öğrencileri motive etmek olduğu, bunun ise dijital teknolojilerin kullanılmasıyla mümkün olabileceği ifade edilmektedir. Birkaç ders kitabı ile yürütülen derslerin yeterli olmadığı, sesli materyallere de ihtiyaç duyulduğu, bu nedenle iletişimsel öğretim yöntemlerinin de kullanılması gerektiği, bunun ise multimedya araçları ve dijital teknolojiler yardımıyla gerçekleştirilebileceği üstünde durulmaktadır. Araştırmacı, dijital teknolojilerin yabancı dil öğretiminde (İngilizce) başarılı biçimde uygulanabilmesi için birtakım önerilerde bulunmaktadır. Örneğin dijitali geleneksel uygulama stratejisi içeren bir plan yapılmalıdır. Bu plan, öğrenme standartları ile uyumlu olmalıdır. Öğretmenler, teknolojiyi sınıfta uygularken hangi eğitim yaklaşımının en etkili olduğunu bilmelidirler. Onların temel görevi, teknolojiyi sadece öğrenme sürecini kolaylaştırmak için değil, belirli bir konuyu daha ayrıntılı incelemek, derinlemesine anlamak, o konuda uzmanlaşmak gibi daha net hedefler için de kullanmak olmalıdır. Bunun yanı sıra teknolojinin, öğrenme sürecini, öğretmen merkezli yerine öğrenci merkezli olacak şekilde değiştirmesine yardımcı olacak yollar aramalıdır. Bu açıdan onların teknolojiye yönelik mesleki gelişimlerine önem verilmeli, üniversiteler dijital teknolojileri öğretim programlarının önemli bir parçası olarak görmelidir.

‘Yükseköğretim Yabancı Dil Öğretiminde Dijital Teknolojilerin Kullanımı’ (O. V. Galustyan, Kolbaya ve Galustan, 2021: 30-33) adlı çalışmanın yazarları ise dijital teknolojilerin, proje tabanlı dil öğretim tekniğiyle birleştirilmesi üzerinde yoğunlaşmışlardır. Araştırmada, *Microsoft Teams* ve *British Council* gibi dijital platformlar, kullanılacak dijital teknolojilere örnek olarak verilmektedir. Bilindiği gibi *Microsoft Teams*, video konferansı, sohbeti, toplantıları, notları ve ekleri çalışma alanında birleştiren, *British Council* ise çok sayıda kaynağı olan ve gerekli bilgileri hızlı bir şekilde bulmaya yarayan bir platformdur.

Araştırmacı İ. N. Nikiforova (2022: 232-240), “Dijital Teknolojilerin Yabancı Dil Öğretiminde Kullanımının Pozitif ve Negatif Yönleri” adlı çalışmasında, konuyla ilgili araştırmaları ve pedagojik deneyimleri dikkate alarak dijital teknolojilerin olumlu ve olumsuz yanlarına dikkat çekmektedir:

“Kuşkusuz ki yabancı dil öğretiminde dijital teknolojilerin kullanılması, derslerin etkinliğini ve verimliliğini artırabileceği gibi azaltabilir de. Hatta bu durum, dijital teknolojilerle birleştirmeye uygun olmayan öğretim yöntemleri ve araçlarının seçilmesi sonucunda da ortaya çıkabilir. Bu bağlamda, yabancı dil öğretiminde modern dijital teknolojilerin kullanımına ilişkin mevcut deneyimlerin analizi, her zamankinden daha günceldir ve bu analiz, dijitalleşme bağlamında yabancı dil öğretimine yönelik yeni yaklaşımlar arayışında hem olumlu hem de olumsuz yönlerin ortaya çıkarılmasını sağlamaktadır” (Nikiforova, 2022: 232).

Nikiforova, yabancı dil öğretiminde bilgisayar tabanlı eğitimin en yaygın örneği olarak konuşma simülasyonlarından bahsetmektedir. Bunlar anadili konuşucuları tarafından seslendirilmektedir. Bunun yanı sıra öğrencinin konuşmasını kaydedip bunu yine ana dili konuşucusunun telaffuzuyla karşılaştırmaya yarayan programlara değinmektedir. Teknolojinin imkânlarından faydalanılarak oluşturulan özel donanımlı konuşma sınıfları ve dil laboratuvarları, konuşma ve dinleme becerisi için en etkili olanıdır fakat her eğitim kurumunda bu imkânna ulaşmak zordur. Buna rağmen araştırmacı, konuşma becerisi için kullanılacak internet kaynaklarının umut verici olduğunu ifade etmektedir. Kendisinin sırayla saydığı gibi videolar, TV programları, radyo ve podcast yayınları, elektronik gazeteler, dergiler, kitaplar, grafik kaynakları ve bu kaynakların çeşitli kombinasyonları, sınıf içinde özgün dijital materyaller olarak kullanılabilir. Yabancı dil öğretiminde konuşmaya, yazmaya, telaffuza, dinlemeye yönelik dijital materyallerin dışında, dilin teorik yönünü öğretmek için testler gibi özel olarak hazırlanmış materyallere de vurgu yapılmaktadır. Dijital teknolojilerin yabancı dil öğretiminde bireye özgü çevrimiçi olanakları ise artık çok fazladır. Araştırmacı, bununla ilgili

SkyFord (<https://skyeng.ru/>) sitesini örnek vererek bu platformun sadece İngilizce değil, aynı zamanda yabancı dil olarak Almanca, Fransızca, İspanyolca, İtalyanca, Portekizce, Çince, Rumence ve Rusça dillerinde de dersler sunduğunu belirtmektedir.

“Çinli Öğrencilere Yabancı Dil Olarak Rusça Öğretiminde Dijital Teknolojilerin Kullanımı” (Petrova ve Sıçeva, 2022, s. 136-138) başlıklı Beyaz Rusya’da yapılan çalışmada, konuyla ilgili bazı tespitler yapılmıştır. Buradaki araştırmacılara göre dil engelini aşmakta zorlanan Çinli öğrencilere Rusça öğretiminde projeksiyon cihazı kullanımı, materyalin sadece teorik olarak değil, aynı zamanda pratik olarak da sunulmasını sağlamaktadır. Çalışmada Çinli öğrenciler için elektronik eğitim kaynakları oluşturmaya yönelik öneriler sıralanmakta, etkinliği kanıtlanmış dijital teknolojilerden örnekler verilmektedir. Araştırmaya göre yabancı dil olarak Rusça öğretiminde en etkili dijital araçlar, öğretmen ve öğrenci arasında interaktif iletişim yaratarak dilin, adım adım edinimini sağlayanlardır. Öğrenciye sadece bir kelimenin çevirisini değil aynı zamanda telaffuzunu da görme ve onu tekrar etme fırsatını veren elektronik sözlükler, buna örnek olarak gösterilmektedir. Bunun yanı sıra öğrencilerin motivasyonunu arttırmak için dijital oyunlar önerilmektedir. Bütün bunlara rağmen Çinli öğrenciler gibi belirli bir hedef kitlesine yönelik özellikler taşıyan teknoloji ürünlerinin önemi vurgulanmaktadır. Çince ara yüz kullanılarak hazırlanan bir mobil uygulamanın buna örnek olabileceği ifade edilmektedir.

‘Yabancı Dil Olarak Rusça Öğretimini Optimize Etmenin Bir Yolu Olarak Dijital Teknolojiler’ adlı çalışmasında N. V. Zagumennikova (2023: 165-178), fonetik, leksik-gramatik materyallerin sunumu, uygulaması ve kontrolü aşamasında dijital teknoloji kullanımının sunduğu geniş olanakları anlatmaktadır. Araştırmacı, dijital teknolojilerin sürekli güncellendiğine, bu nedenle öğretmenin, tüm dijital olanakları aynı anda kullanmak yerine işlevine göre seçmek olduğuna vurgu yapmaktadır. Buna dayanarak, pek çok materyale kolay ulaşımı sağlayan *Google Disk* ve *Yandex Disk* gibi bulut veri depolama araçlarını, yazar telif hakkına uygun biçimde ders materyallerinin görselleştirilebileceği *Freepick* ve *Free Images* programlarını, metinlerin seslendirilebilmesi için *Zvukogam* ve *Apihost.ru*, yazma alıştırmaları için *print-Net.ru*, *Tobemum* gibi uygulamaları önermektedir (Zagumennikova, 2023: 167-168). Bunlara benzer daha pek çok dijital araç ve materyal, yabancı dil öğretmenlerinin kendi materyallerini oluşturabilmeleri için birer örnek teşkil etmektedir.

‘Yaşam Boyu Öğrenme Bağlamında Yabancı Dil Eğitiminde Dijital Teknolojilerin Rolü’ (Piçkova, Karavayeva ve Kulemekova, 2023: 66-73) adlı çalışmaya göre ise belirli bir sürede yabancı dil öğrenme ve dile hâkim olma isteğini karşılamak, doğru belirlenmiş öğretim stratejileri sayesinde mümkündür. Bu bakımdan yalnızca dijital materyaller, yabancı dil öğretiminde en üst düzeyde verim almayı sağlar. Çalışmada, modern teknolojiyle sarılmış bir dünyaya doğan çocukların, dijital kanallardan bilgi almaya alışkın oldukları hatırlatılmaktadır. Bu durum, öğretim teknolojilerinin değişmesi, güncellenmesi yoluyla öğretmen ve öğrenci arasında yeni bir iletişim, etkileşim biçiminin yaratılmasını gerektirmektedir. Burada, bir başka araştırmacı G. P. İlyin’in sözlerine atıfta bulunularak işlevsel cehaletten bahsedilmektedir. Örgün eğitimde edinilen mesleğe yönelik ve genel kültüre dayalı bilgi, günümüzün hızla değişen dünyasında güncelliğini yine aynı hızla yitirmektedir. Üniversiteden mezun olan biri ise genellikle işgücü piyasasının gereklilikleri için hazırlıksız durumdadır. Bu, işlevsel cehalettir (Akt. Piçkova, Karavayeva ve Kulemekova, 2023, s. 73). Bu bakımdan dijital teknolojilerin, mesleki bilgi ve becerilerin sürekli güncellenmesi ve yabancı dil eğitiminde yaşam boyu öğrenme hedefi için kullanılması gerektiği anlatılmaktadır. Bu hedefin gerçekleşmesinin, bilimsel öngörü, eğitim kurumlarının zamanında ve esnek olacak biçimde yeniden yapılandırılması, eğitim kaynaklarına açık erişim ve eğitim faaliyetlerindeki tüm katılımcıların çabalarının sistematik olarak birleştirilmesi, bütünleştirilmesi ilkelerine bağlı olduğu ifade edilmektedir. En son eğitim teknolojilerinin geliştirilmesi, uygulanması ve yaygınlaştırılmasında lider olması gerekenlerin, bilimsel ve pedagojik potansiyele sahip üniversiteler olduğu vurgulanmaktadır.

3.2. Pedagojik Deneyimlerden Elde Edilen Bulgular

Üstte ele alınan araştırmalara göre dijital teknolojilerin yabancı dil öğretiminde kullanılmasının olumlu ve olumsuz etkileri, aşağıdaki tabloda sıralanmıştır.

Tablo 1. Araştırmacılara Göre Olumlu ve Olumsuz Etkiler

Araştırmacılar	Olumlu Etkileri	Olumsuz Etkileri
T. A. Kazarova (2019)	• Bilgi ve iletişim teknolojileri, yükseköğretim İngilizce öğretiminde, öğrencilerin anadili konuşucuları ile doğrudan iletişim kurmalarını sağlar. Dil pratiğini zenginleştirmelerine yardımcı olur, konuşma gibi temel dil becerilerinin gelişiminin otomatik olarak kontrol edilmesine imkân tanır.	• Dijital teknolojilerin gelişigüzel kullanılması, multimedya araçlarının psikolojik, didaktik ve metodolojik gereksinimlere uygun olmaması, öğrencide soyut ve mantıksal düşüncenin gelişimine ket vurur. Öğrencilerin bilişsel aktivitelerinde ve üretkenliklerinde azalmaya yol açabilir.

T.C. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,
Uluslararası Sosyal Bilimler Konferansı IV, 5-6 Temmuz 2024
Canakkale Onsekiz Mart University,
International Social Sciences Conference IV, 5-6 July 2024

	<ul style="list-style-type: none">• Öğrencilerin çalışma biçimlerini çeşitlendirir, motivasyonlarını artırır.• Online çeviri programları, uzun ve karmaşık bir terminolojiye sahip metinlerin çevirisinde yardımcı olur ve zamandan tasarruf ettirir.	<ul style="list-style-type: none">• Online çeviri programlarının aktif kullanımı, öğrencinin çaba göstermeden, dilin sözcüksel ve dilbilgisel özelliklerini kavramaya önem vermeden hedef dili öğrenmeye çalışmasına yol açar.
R. A. Geyzerskaya (2020)	<ul style="list-style-type: none">• Farklı dijital materyaller, kelime öğretimi ve dil bilgisi, dinleme, okuma, yazma, konuşma, telaffuz gibi becerilerin geliştirilmesi için faydalıdır.• Dijital teknolojilerin geleneksel ders bağlamına dahil edilmesi, eğitimin modernleşmesine ve eğitim kalitesinin artmasına katkıda bulunur.• İnternet aracılığıyla sunulan ve öğrencilerin farklı dil becerilerinin gelişmesine yardımcı olan şarkılar, e-kitaplar, podcast'ler, video klipler vb. zengin bir özgün materyal kaynağı haline gelebilir.	<ul style="list-style-type: none">• Dijital materyallerin, dersin amacına uygun seçilmesi ve uygulanması önemlidir. Bu gerçekleştirilemezse, boşa vakit harcanmış olur.
J. A. Yarullina (2021)	<ul style="list-style-type: none">• Dijital teknolojiler öğrencilerin kendilerini keşfetmelerine, dili kendi hızlarında öğrenmelerine katkıda bulunur ve interaktif bir öğrenme ortamı sunar.• Sınıfta dijital teknolojilerin kullanılması öğrencilerin ilgisini ve dil öğrenme motivasyonunu artırır; bilgilerin akılda kalmasını sağlar.• Hedef dilin konuşulduğu ülke, o ülkenin halkı ve gelenekleri hakkında öğrencilere fikir edinme fırsatı sunar.• Dijital teknolojiler sayesinde iletişim becerileri gelişen öğrenciler, mezun olduktan sonra sadece kendi alanlarının terminolojisini anlamakla kalmayıp aynı zamanda yabancılarla dil engeli olmaksızın özgürce iletişim kurabilecek ölçüde dinleme ve konuşma pratiğine sahip olurlar.	<ul style="list-style-type: none">• Dijital teknoloji ve materyal kullanımında öğretmenin etkinliği ve yönlendirmesinin yetersiz olması, öğrenmenin de yetersiz ve verimsiz olmasına neden olur.
O. V. Galustyan, İ. G. Kolbaya ve S. D. Galustyan (2021)	<ul style="list-style-type: none">• Dijital teknolojilerin kullanımı, öğrenciler arasındaki etkileşimi hızlandırır. Özellikle proje tabanlı öğrenme teknolojisiyle birleştirildiğinde bu teknolojilerin olumlu etkisi artar.• Eğitim teknolojileri, tüm yöntemlerin uyumlu biçimde kullanılmasını ve öğretimin, bireylerin ihtiyaçlarına göre uyarlanabilirliğini sağlar.• Okuma, yazma ve konuşma becerilerini geliştirir.	<ul style="list-style-type: none">• Dijital materyaller, yalnızca öğrenme araçlarıdır. Öğretmenler, dijital araçların ve öğrenme materyallerinin pedagojik uygunluğunu değerlendirmez ve doğru yönlendirme yapmazlarsa bu teknolojiler, beklenenin aksine dil edinimini geriletebilir.
İ. N. Nikiforova (2022)	<ul style="list-style-type: none">• Eğitim sürecinin her seviyesinde kullanılabilen multimedya teknolojileri ve dijital kaynaklar, neredeyse sınırsız olanaklar sunarak öğrenmenin başarısını katlayabilir. Örneğin internet yardımıyla dünya kaynaklarına kolaylıkla ulaşılabilir. Böylelikle dünya deneyimini, yerel pedagojik uygulamalara entegre etme fırsatı doğar.• Dijital ortamdan sunulan örnekler, öğrencinin sınıf içi ders stresini azaltmaya yardımcı olur.	<ul style="list-style-type: none">• Her dijital ürünün doğru bilgi içermediğinin göz önünde bulundurulmaması, yanlış öğrenmeye neden olur.• Araştırmacı, diğer pedagojik deneyimlerden elde ettiği olumsuz sonuçlara dair genel çıkarımlara da çalışmasında yer vermiştir. Buna göre, dijital teknolojilere ağırlık verme, merkezi sinir sistemi üzerindeki yükü arttırarak öğrencilerde aşırı derecede yorgunluğa ve duyular üzerinde olumsuz etkiye sebep

		olmaktadır. Bilgiye erişimde, internet kaynaklarına bağımlılık oluşabilmektedir. Elde edilen bilgiye eleştirel yaklaşımdan uzak biçimde aşırı güvenme, öğrencilerin yoğunlaşma ve anahtarlama tekniğini kullanabilme gibi yetilerinde azalmaya yol açabilmektedir.
N. Ye. Petrova ve Ye. S. Sıçeva (2022)	<ul style="list-style-type: none">• Bilgisayar ve projeksiyon aleti gibi dijital araçlar, öğretmenin ders materyalini sadece teorik olarak değil, aynı zamanda pratik olarak da sunmasını sağlar.• Dijital materyaller, öğrenmenin iletişimsel boyutu için faydalıdır. Çinli öğrencilere Rusça öğretiminde olduğu gibi öğrenenlerin etno-kültürel özelliklerine dayalı bir öğretim imkânı sağlayabilir.• Öğrenciler için psikolojik olarak daha rahat bir öğrenme ortamı yaratır. Sınıfa adaptasyonu hızlandırır ve dil öğrenme motivasyonunu artırır.• Öğrencilerin bilişsel becerilerinin gelişmesine katkı sağlar. Sadece yeni bir bilgi edinmeye değil, aynı zamanda materyalin derinlemesine öğrenilmesine ve pratiğe dökülmesine yardımcı olur.	<ul style="list-style-type: none">• Hazır haldeki elektronik uygulamalar, sadece belirli bir hedef kitle için oluşturulmuş olabilir. Bir başka deyişle, her kültürden öğrenciyi hitap etmeyebilir. Bu durum, dil öğretimini verimsiz hale getirebilir.
N. V. Zagumennikova (2023)	<ul style="list-style-type: none">• Dijital teknolojiler, materyalin fonotik ve leksik-gramatik özelliklerinin öğretilmesinde ve pratiğe dökülmesinde etkilidir. Öğrencilerin dilsel ve iletişimsel becerilerinin gelişmesine katkı sağlar.	<ul style="list-style-type: none">• Dijital hizmetlerin sürekli güncellenmesi ve genişlemesi karşısında, öğretmenin bu gelişmeleri takip edememesi ve bunların işlevselliklerini belirleyememesi, dil öğretiminin etkinliğini azaltabilir.
Pıçkova, L. S., Karavayeva, Ye. M. ve Kulemekova, M. V. (2023)	<ul style="list-style-type: none">• Dijital teknolojiler, dil becerilerinin edinilmesiyle ilgili tüm süreçlerde kullanılmaya uygundur. Yabancı dil öğretimine dâhil edilen bilgisayar teknolojileri, dilin pratik olarak da edinilmesini sağlar.• Öğrencilerin bağımsız çalışmalarının artmasına yardımcı olur.• Psikolojik açıdan bakıldığında, öğrencilerin hata yapma korkusundan kurtulmalarında etkilidir.• Öğretmen, öğrencilerin yeteneklerine, başarılarına veya bilgi eksikliklerine odaklanarak öğrenme sürecini kişiselleştirmek için daha fazla fırsata sahip olur.• Dijital teknolojiler, mesleki ve genel kültür bilgisini sürekli güncelleme ve pekiştirme fırsatı sunarak yaşam boyu öğrenme yaklaşımına katkı sağlar. Yaşam boyu öğrenme bağlamında dijital teknolojiler, bireysel öğrenmeye teşvik eder; yaratıcı potansiyeli gerçekleştirme fırsatı verir; eşitlikçi bir eğitim sunar; eğitimin etkinliğini artırır.	<ul style="list-style-type: none">• Araştırmacılar, doğrudan olumsuz bir etkiden bahsetmemekle birlikte dijitalin, eğitim sisteminin hayat boyu öğrenme hedefine uyarlanabilmesinin, bilimsel öngörüye, eğitim kurumlarının bu imkânları ve kaynakları sağlamaya yönelik yeniden yapılandırılmasına, bu alanda gösterilen tüm çabaların, sistematik olarak bütünleştirilmesine bağlı olduğunu vurgulamaktadırlar.

--	--	--

Tabloya göre dijital ürünlerin yabancı dil öğretimi üzerindeki olumlu etkileri oldukça fazladır. Bu etkilerde araştırmacıların bulunduğu ortak nokta, öğrenci motivasyonunu arttırması, farklı dil becerilerini geliştirmesi ve zengin bir dil pratiği sunmasıdır. Görülen ya da görülmesi muhtemel olan olumsuz etkilerin temel sebebi ise genel olarak bu ürünlerin, öğretmen rehberliğinde ve amacına uygun kullanılmamasıdır.

4. SONUÇ VE ÇIKARIMLAR

4. Sanayi Devriminin tam dijitalleşme hedefinin bir sonucu olarak hızın ve yarışın arttığı bir dünyada, öğrenciler en kısa sürede bir dili öğrenip o dile hâkim olmayı istemektedirler. Yine bu devrime özgü bireysel ihtiyaçlara göre üretim, yabancı dil öğretimine de yansımış durumdadır. Çalışmada dijital teknolojilerin, bir yandan yabancı dil öğrenme hızını artırırken diğer yandan bireysel hıza göre öğrenmeye imkân tanıdığı sonucuna varılmaktadır. Bu teknolojilerin sınıf içinde kullanımı, öğrencileri, ders dışında da bireysel hızlarına göre çalışabilecekleri materyallere yönelmeleri konusunda teşvik etmektedir. Böylelikle sürekli güncellenen mesleki bilgileri takip etme ve bunları canlı tutma fırsatı bulmaktadırlar. Bu, yaşam boyu öğrenme yaklaşımını da destekleyen bir durumdur. Çalışmada sunulan pedagojik deneyimlere ve araştırmacının kendi mesleki deneyimine dayanarak, dijitalin geleneksel yöntemlerle birlikte kullanıldığı bir yabancı dil eğitiminin, öğrencinin sınıf içi motivasyonunu ve hedef dili öğrenebileceğine dair özgüvenini arttırdığı söylenebilir. Elektronik ortama aktarılan öğretmen ders kitabının, projeksiyon cihazı yardımıyla tahtaya yansıtılması, bütün öğrencilerin dersi aynı noktadan takip etmesini sağlamak ve dikkat çekilmek istenen kısımlar, öğretmen tarafından işaretlenebilmektedir. Bunun yanı sıra ders konusuna göre internet ortamında açılan ve aynı şekilde tahtaya yansıtılan Rusça örneklerle, öğrencilerin doğal dil ortamıyla tanışmaları sağlanmaktadır. Bu örnekler, online bir gazete, bir şarkı, bir filmden kısa bir sahne, bir konferans sunumundan yine kısa bir kesit vb. olabilmektedir. Böylelikle sadece ders kitaplarındaki örneklere bağlı kalmaktan kurtulan öğrenciler, gerçek hayattan örneklerle hedef dili, beden diliyle birlikte edinmeye başlamakta, Rus diline, edebiyatına ve kültürüne aşinalıkları artmaktadır. Dijital ortamdaki örneklerle, öğrencilerin kelime öğrenme, okuma, yazma, konuşma, telaffuz, gramer bilgisi gibi pek çok beceriyi geliştirebildiği görülmektedir. Bütün bu dijital materyallerin, yabancı dil öğretiminin her aşamasında kullanılabilmesi, sınıfın seviyesine göre esnetilebileceği sonucuna ulaşılmaktadır. Hayatın içinden sunulan doğal örneklerin dışında, yükseköğretim kurumları tarafından özel olarak hazırlanmış olan ve dil becerilerinin gelişmesine katkı sağlayan programlar da yer almaktadır. Özel donanımlı dil laboratuvarları, konuşma simülörleri gibi teknoloji araçları sayesinde oluşturulan dil öğrenme ortamları da oldukça etkilidir. Bu imkânların, özellikle filoloji bölümleri için her yükseköğretim kurumunda olmasının oldukça önemli olduğu anlaşılmaktadır.

Bütün olumlu yanlarının yanında, öğretmen rehberliğinde amacına uygun ve ölçülü kullanılmadığı takdirde, sınıf içi dijital teknolojilerle yabancı dil öğretiminin olumsuz yanlarının da olabileceği tespit edilmiştir. Bunlardan ilki, bu teknolojilerin sürekli ve fazla kullanımının, öğrencide aşırı yorgunluğa sebep olması ve yaratıcı düşünme yetisini olumsuz etkilemesidir. Bu nedenle amaç, geleneksel yöntemlerden tamamen vaz geçmek değil, bunları dijital materyallerle harmanlayarak sunmak olmalıdır. Olumsuz olabilecek bir diğer durum ise bazı programların, öğrenciyi tembelleğe ya da kolaycılığa sürüklemesidir. Örneğin geleneksel çeviri çalışmasında öğrencilerin, dilin sözcük ve dilbilgisi özelliklerini kavramaları hedeflenirken, online çeviri programlarını kullanan öğrenciler, çaba göstermeden sonuca ulaşmaya çalışmaktadırlar. Bunu önlemek için onların, dijital teknolojinin amacına uygun kullanımına dair bir tutum geliştirmelerini sağlamak gerekmektedir. Örneğin çeviri programlarını, doğrudan çevirme aracı olarak değil, kendi çabalarıyla yaptıkları çevirinin kontrolü için kullanabilecekleri bir araç olarak görmeye yönlendirilebilirler. Bu tür yönlendirmelerde ve dijital materyallerin dersin hedefine uygun olarak seçilmesinde, öğretmenlere büyük iş düşmektedir. Bu nedenle sınıf içi eğitimde dijital teknolojilerden faydalanmanın, öğretmen için bir kolaycılık değil dil edinimini kolaylaştırıcı bir yol olduğu sonucu çıkarılmaktadır. Öğrencilerin, hedef dili kısa sürede ve gerçek anlamda edinmeye başlamaları, öğretmenin de öğretme motivasyonunu arttırmakta ve onu daha güncel, daha gelişmiş yöntem ve teknikler bulmaya ve kullanmaya teşvik etmektedir. Bununla birlikte sınıfta kullanılacak dijital materyaller ve teknolojik araçlarla ilgili mutlaka bir ön hazırlık gerektiği sonucu da göz ardı edilemez. Ders esnasında ise öğretmenin, öğrencileri bu materyallerle baş başa bırakıp kenara çekilmek yerine, dersi dijital materyal üzerinden yönlendirmeye devam etmesinin önemi ortaya çıkmaktadır. Buradan hareketle endüstri alanında insan emeğini en aza indirme hedefinin, yabancı dil öğretimi için çoğu zaman geçerli olmadığı sonucuna varmak mümkündür. Hiçbir teknoloji öğretmenin yerine geçemez. Dijital teknolojiler, dil öğretim olanaklarını geliştiren ve genişleten bir araçtır; elektronik öğretmen olarak görülemez, görülmemelidir.

KAYNAKÇA

Ahmetova, J. B.; Jumagulova, V. İ.; Ormhanova, G. A. (2022). İspolzovaniye tsifrovih tehnologiy dlya formirovaniya professionalnih kompetentsiy u buduŝcih uĉiteley russkogo yazıka I literaturı, *Bulletin the National academy of sciences of the Republic of Kazakhstan*, 4 (398) July – August, 36-54.

Altunışık, R.; Coşkun, R.; Bayraktaroğlu, S.; Yıldırım, E. (2007). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, Sakarya, Sakarya Yayıncılık.

Bilgin, N. (2006). *Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi (Teknikler ve Örnek Çalışmalar)*, Ankara, Siyasal Kitabevi.

Galustyan, O. V.; Kolbaya, İ. G.; Galustyan, S. D. (2021). İspolzovaniye tsifrovih tehnologiy v prepodavanii inostrannih yazıkov v vişsey ŝkole, *Vestnik VGU-Seriya: Problemi vişşego obrazovaniya*, № 2, 30-33.

Geyzerskaya, R. A. (2020). *Tsifroviye obrazovatelniye tehnologii v obuĉenii inostrannomu yazıku*, Nauĉniye mejdistsiplinariye issledovaniya, ss. 93-102, 'Mejdunarodnaya nauĉno-praktičeskaya konferentsiya' da sunulan bildiri. Erişim adresi: <https://cyberleninka.ru/article/n/tsifrovye-obrazovatelnye-tehnologii-v-obuchenii-inostrannomu-yazyku>, (Erişim Tarihi: 04. 04. 2024).

Glesne, C. (2020). *Nitel Araştırmaya Giriş*, (A. Ersoy, P. Yalçınoğlu, Çev. Edit.), Ankara, Anı Yayıncılık.

Karakale, F. (2024). İspolzovaniye autentichnih materialov pri obuĉenii russkomu yazıku turetskih studentov (na primere zagolovkov statey russkoyazıcnih gazet). *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, M a r t, Sayı: Ö14, 1279 - 1294, ss. 1279-1294.

Karakale, F. (2022). *Rus Dili Öğretiminde Postmodern Yönelimler: Dijital Ders Materyallerinin Kullanımı*, Dil Araştırmaları, Editör: Selma Baş, Soner İşimtekin, M. Halil Erzen ve diğeri, ss. 21-36., Konya, Palet Yayınları.

Kazarova, T. A. (2019). Polojitelnoye i otritsatelnoye vliyaniye İKT na protsess izuĉeniya angliyskogo yazıka v VUZah Rossii, *Mir pedagogiki i psihologii*, №4 (33), Aprel.

Lısak, İ. (2021). *Vliyaniye tsifrovizatsii na razvitiye sovremennogo gumanitarnogo znaniya*, Kazan, İzdatelstvo 'Buk'.

Mezina, T. V. (2019). Predposilki vnedreniya kontseptsii 'industriya 4.0', *Ekonomika i upravleniye narodnim hozyaystvom, Seriya: Ekonomika i Pravo*, №6 June.

Lovkova, Ye. S.; Novikova, O. A. (2021). İndustriya 4.0-Polojitelniye i negativniye storonı razvitiya, *Jurnal prikladnih issledovaniy*, № 4-1. 68-72.

Nikiforova, İ. N. (2022). Pozitivniye I negativniye tendentsii ispolzovaniya tsifrovih tehnologiy pri obuĉenii inostrannomu yazıku, *Nauka I ŝkola*, № 6. 232–240.

Petrova, N. Ye.; Sıĉeva, Ye. S. (2022). *İspolzovaniye tsifrovih tehnologiy pri obuĉenii russkomu yazıku kak inostrannomu kitayskoy auditorii*, Mejdunarodniy nauĉniy kongress 'Russkiy yazık v stranah SNG: polojeniye, funktsionirovaniye, kommunikatsiya' 1-3 noyabrya, İzdatelstvo: Gosudarstvenniy institut russkogo yazıka im. A. S. Puşkina, 136-138.

Pıĉkova, L. S.; Karavayeva, Ye. M.; Kulemekova, M. V. (2023). Rol tsifrovih tehnologiy v izuĉenii inostrannogo yazıka v kontekste paradigmi neprerivnogo obrazovaniya, *Pravo i upravlenie. XXI vek*, №1(66)

Şakirova, T. V. (2012). *Ob osnovnih printsipah formirovaniya lingvistiĉeskoy I kommunikativnoy kompetentsii studentov (na materiale zanyatıy po russkomu yazıkui kultura reĉi)*, Molodoy uĉyoniy, Mejdunarodniye zadaĉi pedagogiki (II), (O. A. Şulga, Otv. Red.) Ćita, İzdatelstvo 'Molodoy uĉyoniy'.

Yarullina, J. A. (2021). Potentsial primeneniya tsifrovih tehnologiy v obuĉenii inostrannomu yazıku studentov tehniĉeskogo vuza, *Kazanskiy pedagogiĉeskiy jurnal*, №3.

Zagumennikova, N. V. (2023). Tsifroviye tehnologii kak sposob optimizatsii obuĉeniya russkomu yazıku kak inostrannomu, *Prepodavatel XXI. Vek*. № 1. 165-178.

DÖNÜŞÜMCÜ LİDERLİK TARZI VE İŞE ANGAJE OLMANIN HİZMET İNOVASYON DAVRANIŞI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Beyza KIRBAŞ¹, Abdullah KIRAY²

Özet

Çalışmanın temel amacı; dönüşümcü liderlik tarzı ve işe angaje olmanın hizmet inovasyon davranışı üzerindeki etkisinin incelenmesidir. Bankacılık sektöründe çalışanların, hizmet inovasyon davranışı sergilemeleri çalıştığı bankanın hedeflerini gerçekleştirme açısından oldukça mühim bir yere sahiptir. Dönüşümcü liderlik, çalışanların kişisel istek ve beklentilerini, örgütsel hedefler doğrultusunda, destekleyen, yönlendiren ve motive eden bir süreçten oluşmaktadır. İşe angaje olma, bireylerin yüksek düzeyde işe adanmışlık ve güçlü bir şekilde odaklanma ile birlikte pozitif, motivasyonu yüksek enerjili durumunu ifade etmektedir. Bu bağlamda, çalışmada dönüşümcü liderlik tarzın ve işe angaje olmanın hizmet inovasyon davranışı üzerindeki etkisine ve bankaya sağlayacağı katkıya verilecektir. Araştırma örneklemini İstanbul ilinde bankacılık sektöründe çalışan kişilerden oluşmaktadır. İlk olarak çalışma için literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Katılımcılardan anket tekniğiyle veriler toplanmıştır. Daha sonrasında banka çalışanları üzerinde nicel bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler sonucunda analizler yapılmış ve analizler sonucunda elde edilen bulgularla dönüşümcü liderlik tarzı ve işe angaje olmanın, hizmet inovasyon davranışı üzerinde anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: *Dönüşümcü liderlik tarzı, İşe angaje olma, Hizmet inovasyon davranışı.*

THE EFFECT OF TRANSFORMATIONAL LEADERSHIP STYLE AND WORK ENGAGEMENT ON SERVICE INNOVATION BEHAVIOR

Abstract

The main purpose of the study is to examine the effect of transformational leadership style and work engagement on innovation behavior. The service innovation behavior of employees in the banking sector has a very important place in terms of realizing the goals of the bank they work for. Transformational leadership consists of a process that supports, directs and motivates employees' personal wishes and expectations in line with organizational goals. Being engaged in work expresses a positive, motivated high-energy state of individuals along with a high level of dedication to work and strong focus. In this context, the study will include the impact of transformational leadership style and engagement on service innovation behavior and the contribution it will provide to the bank. The research sample includes people working in the banking sector in Istanbul. Firstly, a literature review was conducted for the study. Data were collected from the participants by questionnaire technique. Subsequently, a quantitative research was carried out on bank employees. As a result of the obtained data, analyses were conducted and with the findings obtained as a result of the analyses, it was determined that transformational leadership style and being engaged in business have a significant relationship on service innovation behavior.

Keywords: *Transformational leadership style, Engage in work, Service innovation behavior.*

1.GİRİŞ

21. yüzyılla beraber yaşanan değişimler, yönetim anlayışlarına da yansımaktadır. Yönetim anlayışlarının bu değişimiyle birlikte olumsuz düşünce ve davranışların yanına olumlu yaklaşımlar da eklenmeye başlanmıştır. Böylece pozitif örgütsel davranış kapsamında bulunan kavramlara yönelik bir ilgi uyanmaya başlamıştır (Uyar ve Güzel, 2019: 45).

Bireylerin birlikte yaşama gereksiniminden ortaya çıkan, insanlığın var oluşundan beri mevcut olan ve hayatın her alanında önemli hale gelen liderlik kavramı, literatürde birçok araştırmaya konu olmaktadır. Bunun yanında, liderlik kavramı farklı bakış açılarıyla değerlendirilmektedir. Modern liderlik yaklaşımları içerisinde değerlendirilen, literatüre

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, beyzakirbas9@gmail.com, ORCID No: 0009-0006-7589-8427.

² Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, akiray@comu.edu.tr, ORCID No: 0000-0003-1734-8364.

sonradan giren ve 1980'lerden itibaren üzerinde durulan dönüşümcü liderlik, liderlik tarzları arasında yerini almaktadır (Şahin, 2009: 98-100). Dönüşümcü liderlik, işgörenlerin kişisel istek ve beklentilerini, örgütsel hedefler doğrultusunda destekleyen, yönlendiren ve motive eden bir süreçten oluşmaktadır (Yammarino vd., 2005: 897). Buradan anlaşılacağı üzere dönüşümcü liderlik, örgütün hedeflerini başarıyla gerçekleştirebilmesi için son derece önemli olan bir liderlik yaklaşımıdır.

İşe angaje olma, çalışan refahı ve performansı ile ilişkisi göz önüne alındığında, şu anda birçok işletmede popüler olan bir konudur. Bu nedenle, işe angaje olmayı değerlendirmek, artırmak ve sürdürmek pek çok organizasyonun başlıca önceliklerinden biri haline gelmektedir (Knight vd., 2017: 794). İnovasyonun örgütler için daha dinamik bir yapı kazandırması için imkan sağladığı konusunda güçlü bir fikir birliği bulunmaktadır (Kao vd., 2015: 449).

Hizmet inovasyon davranışının, örgütün yenilikleri uygulayabilmesi açısından oldukça önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda, dönüşümcü liderlik tarzı ve işe angaje olmanın, hizmet inovasyon davranışı üzerindeki etkisi ve bankacılık sektörüne sağlayacağı katkı incelenecektir. Bu bağlamda araştırma sorusu "Dönüşümcü liderlik tarzı ve işe angaje olmanın, bankacılık sektörü çalışanlarının hizmet inovasyon davranışı üzerinde nasıl bir etkisi vardır?" şeklinde oluşturulmuş ve bu soruya yönelik yanıt aranmıştır.

2. TEORİK ve AMPİRİK LİTERATÜR

2.1. Dönüşümcü Liderlik Tarzı

Lider, bulunduğu örgütte çalışan işgörenleri, seçebilme yetkisi olan, donanımlı, eğiten ve etkileyen, örgütsel misyon ve hedeflere ulaşabilmek için ruhsal, duygusal ve fiziksel enerjisini isteyerek ve coşkuyla uyumlu ve koordineli bir çaba içinde harcayan ve bununla birlikte çeşitli liderlik yeteneklerine ve becerilerine sahip olan kişidir (Winston ve Patterson, 2006: 7).

Bireylerin birlikte yaşama gereksiniminden ortaya çıkan, insanlığın var oluşundan beri mevcut olan ve hayatın her alanında önemli hale gelen liderlik kavramı, literatürde birçok araştırmaya konu olmaktadır. Bunun yanında, liderlik kavramı farklı bakış açılarıyla değerlendirilmektedir. Modern liderlik yaklaşımları içinde değerlendirilen, literatüre sonradan giren ve 1980'lerden itibaren üzerinde durulan dönüşümcü liderlik, liderlik tarzları içinde yerini almaktadır (Şahin, 2009: 98-100). Dönüşümcü liderlik, işgörenlerin kişisel istek ve beklentilerini, örgütsel hedefler doğrultusunda, destekleyen, yönlendiren ve motive eden bir süreçten oluşmaktadır (Yammarino vd., 2005: 897). Dönüşümcü liderlik kavramı, literatürde ilk kez 1973 yılında James V. Downton tarafından yazılan "İsyan Liderliği" (Rebel Leadership) isimli kitapta belirtilmiştir (Eraslan, 2006: 3-4). Dönüşümcü liderlik tarzı daha sonra James MacGregor Burns tarafından geliştirilmiş ve Bernard M. Bass ve diğer araştırmacılar tarafından da geliştirilmeye devam edilmiştir. Sonrasında, dönüşümcü liderlerin yüksek verimliliği elde etme arzusundan ilham alan ve onların performansını geliştirmeyi hedefleyen, önemli derecede geniş bir araştırma külliyatı takip etmiştir (López-Zafra vd., 2008: 38).

Dönüşümcü liderlik, idealize edilmiş etki (karizma), ilham verici motivasyon, entelektüel teşvik ve bireyselleştirilmiş ilgi olmak üzere dört boyutta incelenmektedir. Lider arzu edilen bir geleceği tasarladığında, ona nasıl ulaşabileceğini dile getirdiğinde, izlenebilecek bir yol oluşturduğunda, yüksek performans standartları belirlediğinde, bunun için kararlı olduğunda ve kendine güven duyduğunda karizma ve ilham verici motivasyon boyutları ortaya çıkmaktadır. İşgörenler böyle bir liderlik tarzıyla özdeşleşmek istemektedir. Lider, işgörenlerinin daha yenilikçi ve yaratıcı olmalarına yardımcı olduğunda ise entelektüel teşvik boyutu meydana gelmektedir. Lider, işgörenlerinin gelişimsel ihtiyaçlarına dikkat ettiğinde ve onların gelişimini desteklediğinde, bireyselleştirilmiş ilgi boyutu meydana gelmektedir (Bass, 1999: 11).

2.2. İşe Angaje Olma

İşe angaje olma, farklı psikolojik alt alanlarda kapsamlı bir şekilde ele alınmaktadır. Pozitif psikolojinin inceleme alanına giren işe angaje olma olgusu, William A. Kahn'ın 1990 yılındaki "Psychological Conditions of Personal Engagement and Disengagement at Work" çalışması ile yönetim yazınına girmiştir (Yağız, 2021: 360). İşe angaje olma, iş rolleriyle fiziksel, bilişsel ve duygusal olarak tamamen bağlı olmanın sonucu meydana gelen durumu ifade etmektedir (Kahn, 1990: 700).

İşe angaje olma, en yaygın olarak dinçlik, adanmışlık ve benimseme ile karakterize edilen, işle ilgili olumlu, tatmin edici, bir zihin durumu olarak ifade edilmektedir (Schaufeli vd., 2002: 74). Dinçlik ya da canlılık, çalışırken yüksek düzeyde enerjik olma, zihinsel dayanıklılık, işe karşı çaba harcamaya istekli olma ve sorunlar karşısında sebat etme ile karakterize edilen, çalışanların zihinsel durumunu ifade eden bir boyuttur. Kendini adama ya da adanmışlık, kişinin işini

gerçekleştirirken coşkulu ve gururlu olması, işten ilham alma duygusu ve işe karşı büyük bir önem duyması olarak ifade etmektedir. İlgi ya da benimseme ise bireyin içinde bulunduğu zihinsel durum olarak söz edilmektedir. Çalışanların işe karşı son derece konsantre olabilmesi ve kendini kaptırması şeklinde ifade edilmektedir. İşine karşı ilgili olan işgörenler için işte geçen zaman hızla akıp geçmekte ve işten kopmak da bir hayli zor duruma dönüşmektedir (Bakker, 2011: 265).

İşe angaje olma, çoğunlukla çalışanlar açısından bir motivasyon türü olarak söz edilmektedir. Yapılan çalışmalar sonucunda, işe angaje olma çalışanların üretken davranışlarını ortaya çıkaran olumlu örgütsel çıktılarla ilişkilendirilmiştir. Böylece çalışanların işe karşı yaratıcı çalışmalar gerçekleştirmesine olumlu etkisi bulunan ve örgütün çıktılarını önemli ölçüde etkileyen bir davranış olarak ifade edilmiştir (De Spiegelaere vd., 2014: 321).

2.3. Hizmet İnovasyon Davranışı

Hizmet inovasyon davranışı, işgörenlerin sektör ile alakalı gelişmeleri takip etmeleri, işletmede ortaya yeni fikirler sunmaları, ortaya çıkan yeni tekniklerden haberdar olmaları şeklinde tanımlanmaktadır (Çetinkaya vd., 2018: 411). Hizmet sektöründe işgörenlerin inovatif davranışları, işletmenin devamlılığını, hedeflerini ve rekabet avantajı elde etmesinde yardımcı olmaktadır (Sürücü ve Şeşen, 2019: 125).

Hizmet inovasyon davranışı, çalışanların iş ile ilgili yeni ve faydalı fikirlerin bulunması, önerilmesi, uygulanması ve böylece işletmenin de yenilikçi faaliyetlerde bulunabilmesi sürecini ifade etmektedir. Çalışanların hizmet inovasyon davranışı, sektördeki yenilikleri takip ederek, diğer işletmelere karşı rekabet avantajı kazanması açısından da önem arz etmektedir. Hizmet inovasyon süreci, hizmet çıktılarındaki değişiklikler ve hizmet sunumunun somut yönlerini iyileştiren teknolojik varlıkların dahil edilmesiyle başlamaktadır (Orfilla-Sintes ve Mattsson, 2009: 383). Hizmet inovasyon davranışı, örgütsel performansı etkilemesi yönüyle hem çalışanlar hem de müşteriler üzerindeki etkisi sebebi ile giderek daha önemli bir konu haline gelmektedir (Lee ve Hyun, 2016: 1627).

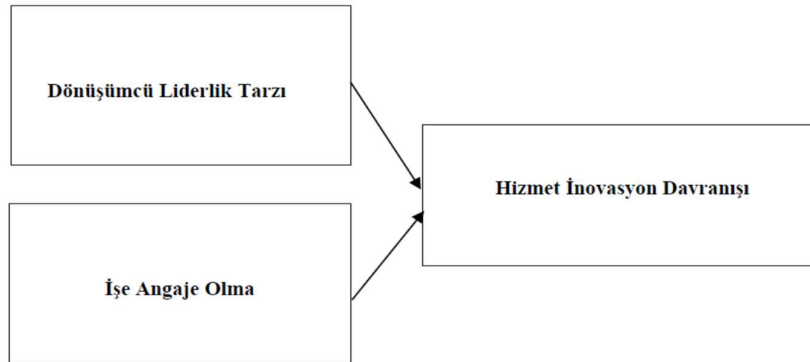
Hizmet inovasyon davranışı, işgören hizmet yenilik davranışı ve yeni hizmet geliştirme olmak üzere iki boyut şeklinde incelenmektedir. Hizmet inovasyon davranışı, bireysel inovatif davranışları keşfetmek üzere hizmet sektörüne yönelik organizasyonlarda ortaya çıkan bir kavramdır. İnovasyon, çok aşamalı bir süreç olarak ifade edilmektedir. Yaratıcılık veya yeni fikirlerin üretilmesi, inovasyonun sadece bir aşamasını oluşturmaktadır. Daha sonraki aşamada ise ortaya atılan fikir için destekçi aranmaktadır. Diğer bir aşamada ise inovasyon modeli üretilmektedir. Her aşama, farklı bireysel inovatif davranışlar ve farklı faaliyetler içermektedir. Bu nedenle hizmet inovasyon davranışı, inovasyonun önemli bir parçasını oluşturmaktadır (Scott ve Bruce, 1994: 600).

3. AMPİRİK ANALİZ

3.1. Veri ve Araştırma Modeli

Araştırma örneklemini İstanbul ilinde banka sektöründe çalışan bireyler olarak seçilmiştir. Bu doğrultuda da banka sektöründe çalışan 237 kişiye ulaşılmış ve 237 anket formu elde edilmiştir.

Çalışmada tanımlayıcı model kullanılmıştır ve bu modele göre ise bağımlı değişkenler (Hizmet İnovasyon Davranışı) ile bağımsız değişkenler (Dönüşümcü Liderlik Tarzı ve İşe Angaje Olma) arası ilişki analiz edilmiştir.

Şekil 1. Araştırma Modeli

3.2. Yöntem

Araştırmada nicel araştırma yöntemi kullanılmış olup anket yöntemiyle veriler toplanmıştır. Litaretür taraması sonrası araştırma modeli oluşturulmuş ve hipotezler belirlenmiştir. Çalışmanın analiz edilmesi için toplanan anket formu, dönüşümcü liderlik tarzı, işe angaje olma ve hizmet inovasyon davranışı olmak üzere üç ölçekten oluşmaktadır. Aynı şekilde katılımcıların demografik özelliklerini öğrenmeye yönelik beş adet soru sorulmuştur. Bunlar cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu ve sektörde çalışma süresi şeklindedir. Araştırmada oluşturulan hipotezler şu şekildedir;

- H1: Karizma hizmet inovasyon davranışının iş gören hizmet yenilik davranışı boyutunu anlamlı olarak etkilemektedir.
H2: Karizma hizmet inovasyon davranışının yeni hizmet geliştirme boyutunu anlamlı olarak etkilemektedir.
H3: Entelektüel teşvik hizmet inovasyon davranışının iş gören hizmet yenilik davranışı boyutunu anlamlı olarak etkilemektedir.
H4: Entelektüel teşvik hizmet inovasyon davranışının yeni hizmet geliştirme boyutunu anlamlı olarak etkilemektedir.
H5: İlham verici motivasyon hizmet inovasyon davranışının iş gören hizmet yenilik davranışı boyutunu anlamlı olarak etkilemektedir.
H6: İlham verici motivasyon hizmet inovasyon davranışının yeni hizmet geliştirme boyutunu anlamlı olarak etkilemektedir.
H7: Bireyselleştirilmiş ilgi hizmet inovasyon davranışının iş gören hizmet yenilik davranışı boyutunu anlamlı olarak etkilemektedir.
H8: Bireyselleştirilmiş ilgi hizmet inovasyon davranışının yeni hizmet geliştirme boyutunu anlamlı olarak etkilemektedir.
H9: Dinçlik hizmet inovasyon davranışının iş gören hizmet yenilik davranışı boyutunu anlamlı olarak etkilemektedir.
H10: Dinçlik hizmet inovasyon davranışının yeni hizmet geliştirme boyutunu anlamlı olarak etkilemektedir.
H11: Adanmışlık hizmet inovasyon davranışının iş gören hizmet yenilik davranışı boyutunu anlamlı olarak etkilemektedir.
H12: Adanmışlık hizmet inovasyon davranışının yeni hizmet geliştirme boyutunu anlamlı olarak etkilemektedir.
H13: Benimseme hizmet inovasyon davranışının iş gören hizmet yenilik davranışı boyutunu anlamlı olarak etkilemektedir.
H14: Benimseme hizmet inovasyon davranışının yeni hizmet geliştirme boyutunu anlamlı olarak etkilemektedir.

3.3. Ampirik Bulgular

3.3.1. Demografik Bulgular

Katılımcıların; cinsiyet, medeni durum, yaş, eğitim düzeyi ve sektörde çalışma sürelerine ilişkin frekans ve yüzde dağılımları bu kısımda yer almaktadır. Bunlar aşağıda, Tablo 1, Tablo 2, Tablo 3, Tablo 4 ve Tablo 5’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Cinsiyetlerine İlişkin Frekans Dağılım Tablosu

Cinsiyet	Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Kadın	111	46,8	46,8
Erkek	126	53,2	100,0
Toplam	237	100,0	

Araştırmaya katılanların cinsiyetlerine göre dağılımı incelenmiş ve tabloda gösterilmiştir. Buna göre araştırmaya katılan 237 kişinin; %46,8’i (111 kişi) kadın ve %53,2’si (126 kişi) erkektir.

Tablo 2. Katılımcıların Medeni Durumlarına İlişkin Frekans Dağılım Tablosu

Medeni Durum	Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Evli	104	43,9	43,9
Bekar	133	56,1	100,0
Toplam	237	100,0	

Araştırmaya katılanların medeni durumlarına göre dağılımı incelenmiş ve tabloda gösterilmiştir. Buna göre araştırmaya katılan 237 kişinin; %43,9’u (104 kişi) evli ve %56,1’i (133 kişi) bekarıdır.

Tablo 3. Katılımcıların Yaş Durumlarına İlişkin Frekans Dağılım Tablosu

Yaş	Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
18-22	4	1,7	1,7
23-27	57	24,1	25,7
28-32	77	32,5	58,2
33-37	59	24,9	83,1

38-42	28	11,8	94,9
43 ve üzeri	12	5,1	100,0
Toplam	237	100,0	

Araştırmaya katılanların yaş gruplarına göre dağılımı incelenmiş ve tabloda gösterilmiştir. Buna göre araştırmaya katılan 237 kişinin; %1,7'si (4 kişi) 18-22 yaş aralığında, %24,1'i (57 kişi) 23-27 yaş aralığında, %32,5 (77 kişi) 28-32 yaş aralığında, %24,9'u (59 kişi) 33-37 yaş aralığında, %11,8'i (28 kişi) 38-42 yaş aralığında, %5,1'i (12 kişi) 43 ve üzeri yaş aralığındadır.

Tablo 4. Katılımcıların Eğitim Durumlarına İlişkin Frekans Dağılım Tablosu

Eğitim Durumu	Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Lisans	179	75,5	75,5
Lisansüstü	58	24,5	100,0
Toplam	237	100,0	

Araştırmaya katılanların eğitim durumlarına göre dağılımı incelenmiş ve tabloda gösterilmiştir. Buna göre araştırmaya katılan 237 kişinin; %75,5'i (179 kişi) lisans ve %24,5'i (58 kişi) lisansüstü düzeyde eğitime sahiptir.

Tablo 5. Katılımcıların Sektörde Çalışma Sürelerine İlişkin Frekans Dağılım Tablosu

Sektörde Çalışma Süresi	Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
1 yıl ve altı	20	8,4	8,4
1-3	51	21,5	30,0
3-6	61	25,7	55,7
6-10	65	27,4	83,1
10 yıl ve üzeri	40	16,9	100,0
Toplam	237	100,0	

Araştırmaya katılanların sektörde çalışma sürelerine göre dağılımı incelenmiş ve tabloda gösterilmiştir. Buna göre araştırmaya katılan 237 kişinin; %8,4'ü (20 kişi) 1 yıl ve altı, %21,5'i (51 kişi) 1-3 yıl aralığında, %25,7'si (61 kişi) 3-6 yıl aralığında, %27,4'ü (65 kişi) 6-10 yıl aralığında, %16,9'u (40 kişi) 10 yıl ve üzeri süredir bankacılık sektöründe çalıştığı görülmektedir.

3.3.2. Güvenilirlik ve Faktör Analizine İlişkin Bulgular

Dönüşümcü liderlik tarzı, işe angaje olma ve hizmet inovasyonu davranışı değişkenlerine yönelik verilere ait ölçeklerin geçerliliklerini test etmek için, faktör analizi uygulanmıştır. Kaiser-Meier-Olkin (KMO) testleri ve genel iç tutarlılık (Cronbach's Alpha) değerleri aşağıda Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. Ölçeklere İlişkin KMO, Barlett ve Güvenilirlik Testleri

Ölçek	KMO Değeri	Barlett Değeri	Barlett Anlamlılık	Genel İç Tutarlılık (Cronbach's Alfa)
Dönüşümcü Liderlik Tarzı	,978	4967,762	,000	,977
İşe Angaje Olma	,973	3971,491	,000	,969
Hizmet İnovasyon Davranışı	,917	3251,758	,000	,951

Tablo 6'ya bakıldığında, Kaiser Meier Olkin (KMO) değerleri sonuçlarının 0,50 üzerinde olması, örneklemin faktör analizi için uygun olduğunu göstermektedir. Barlett testi sonuçlarına göre ise, 000 değeri verilerin normal dağılıma sahip olduğunu göstermektedir. Dönüşümcü liderlik tarzı, işe angaje olma ve hizmet inovasyonu davranışı ölçeklerine ait verilerin faktör analizi uygulanması sonucunda faktör yükleri 0.50'nin altında kalan ölçek maddeleri analiz kapsamına dahil edilmemiştir.

3.4. Araştırma Hipotezlerine Yönelik Bulgular

3.4.1. Korelasyon Analizine İlişkin Bulgular

Korelasyon analizi; değişkenlerin karşılıklı değişmelerini, aralarında bir ilişki olup olmadığını, eğer ilişki varsa bu ilişkinin şiddeti ve yönünü ölçmek için kullanılmaktadır (Gürbüz ve Şahin, 2017: 259). Analiz sonucunda korelasyon katsayısı -1 ve +1 arasında değişim göstermekte ve katsayının +1 olması iki değişken arasında mükemmel bir doğrusal

ilişki olduğunu; katsayının -1 olması ise değişkenler arasında ters yönlü mükemmel bir ilişki olduğunu göstermektedir (Coşkun vd., 2019: 259-260).

Araştırma kapsamında, dönüşümcü liderlik, işe angaje olma ve hizmet inovasyon davranışı arasındaki korelasyon analizi yapılmıştır. Araştırmada, dönüşümcü liderlik tarzı ölçeği ile hizmet inovasyon davranışı ölçeği arasında ilişki tespit edilmiştir. Bu doğrultuda, dönüşümcü liderlik tarzı ve hizmet inovasyon davranışı arasında pozitif yönde ve anlamlı ($p<0,01$) bir ilişki olduğu görülmektedir.

Araştırmada, işe angaje olma ölçeği ile hizmet inovasyon davranışı ölçeği arasında ilişki tespit edilmiştir. Bu doğrultuda, işe angaje olma ile hizmet inovasyon davranışı arasında pozitif yönde ve anlamlı ($p<0,01$) bir ilişki olduğu görülmektedir.

3.4.2. Regresyon Analizine İlişkin Bulgular

Regresyon analizi, bir bağımlı değişken ya da birden fazla bağımsız değişken arasındaki ilişkiyi ölçmek için kullanılan bir analiz yöntemidir. Regresyon analizinde, bağımsız değişkende meydana gelen değişim de açıklanmaktadır (Coşkun vd., 2019:271).

Tablo 7. Dönüşümcü Liderlik Tarzı Ölçeği Boyutlarının Hizmet İnovasyon Davranışı Ölçeğinin İşgören Hizmet Yenilik Davranışı Boyutu Üzerindeki Etkisi

Değişkenler	B	Standart Sapma	β	Anlamlılık
Karizma	,121	,72674	,129	,003
İlham Verici Motivasyon	,397	,79985	,417	,000
Bireyselleştirilmiş İlgi	,175	,78471	,187	,002
Entelektüel Teşvik	,111	,72635	,196	,000

Tablo 7’de regresyon analizi yapılarak elde edilen düzeltilmiş R₂ değeri sonucuna göre işgören hizmet yenilik davranışı boyutunda meydana gelen değişikliğin %58,8’i dönüşümcü liderlik tarzı ölçeğinin boyutları tarafından açıklamaktadır. Buna bağlı olarak regresyon modeli ($p<0,01$) anlamlıdır. Dönüşümcü liderlik tarzının karizma boyutu, hizmet inovasyon davranışının işgören hizmet yenilik davranışı boyutunu ($p<0,05$) anlamlı bir şekilde etkilemektedir. Dönüşümcü liderlik tarzının ilham verici motivasyon boyutu, hizmet inovasyon davranışının işgören hizmet yenilik davranışı boyutunu ($p<0,01$) anlamlı bir şekilde etkilemektedir. Dönüşümcü liderlik tarzının bireyselleştirilmiş ilgi boyutu, hizmet inovasyon davranışının işgören hizmet yenilik davranışı boyutunu ($p<0,05$) anlamlı bir şekilde etkilemektedir. Dönüşümcü liderlik tarzının entelektüel teşvik boyutu, hizmet inovasyon davranışının işgören hizmet yenilik davranışı boyutunu ($p<0,01$) anlamlı bir şekilde etkilemektedir. Sonuç olarak H₁, H₃, H₅ ve H₇ hipotezleri kabul edilmiştir.

Tablo 8. Dönüşümcü Liderlik Tarzı Ölçeği Boyutlarının Hizmet İnovasyon Davranışı Ölçeğinin Yeni Hizmet Geliştirme Boyutu Üzerindeki Etkisi

Değişkenler	B	Standart Sapma	β	Anlamlılık
Karizma	,170	,72849	,168	,011
İlham Verici Motivasyon	,419	,79741	,468	,000
Bireyselleştirilmiş İlgi	,086	,78369	,090	,000
Entelektüel Teşvik	,097	,72158	,095	,000

Tablo 8’de regresyon analizi yapılarak elde edilen düzeltilmiş R₂ değeri sonucuna göre yeni hizmet geliştirme boyutunda meydana gelen değişikliğin %57,6’sı dönüşümcü liderlik tarzı ölçeğinin boyutları tarafından açıklanmaktadır. Buna bağlı olarak regresyon modeli ($p<0,01$) anlamlıdır. Dönüşümcü liderlik tarzının karizma boyutu, hizmet inovasyon davranışının yeni hizmet geliştirme boyutunu ($p<0,05$) anlamlı bir şekilde etkilemektedir. Dönüşümcü liderlik tarzının ilham verici motivasyon boyutu, hizmet inovasyon davranışının yeni hizmet geliştirme boyutunu $p<0,01$ anlamlı bir şekilde etkilemektedir. Dönüşümcü liderlik tarzının bireyselleştirilmiş ilgi boyutu, hizmet inovasyon davranışının yeni hizmet geliştirme boyutunu ($p<0,01$) anlamlı bir şekilde etkilemektedir. Dönüşümcü liderlik tarzının entelektüel teşvik boyutu, hizmet inovasyon davranışının yeni hizmet geliştirme boyutunu ($p<0,01$) anlamlı bir şekilde etkilemektedir. Sonuç olarak H₂, H₄, H₆ ve H₈ hipotezleri kabul edilmiştir.

Tablo 9. İşe Angaje Olma Ölçeği Boyutlarının Hizmet İnovasyon Davranışı Ölçeğinin İlgören Hizmet Yenilik Davranışı Boyutu Üzerindeki Etkisi

Değişkenler	B	Standart Sapma	β	Anlamlılık
Dinçlik	,342	,73852	,338	,000
Adanmışlık	,185	,78158	,200	,004
Benimseme	,241	,80784	,260	,189

Bağımlı Değişken: İlgören Hizmet Yenilik Davranışı
F: 195,598 Model Anlamlılık: ,000 R₂: ,584 Düzeltilmiş R₂: ,581

Tablo 9’da regresyon analizi yapılarak elde edilen düzeltilmiş R₂ değeri sonucuna göre işgören hizmet yenilik davranışı boyutunda meydana gelen değişikliğin %58,1’i işe angaje olma ölçeğinin boyutları tarafından açıklanmaktadır. Buna bağlı olarak regresyon modeli (p<0,01) anlamlıdır. İşe angaje olmanın dinçlik boyutu, hizmet inovasyon davranışının işgören hizmet yenilik davranışı boyutunu (p<0,01) anlamlı bir şekilde etkilemektedir. İşe angaje olmanın adanmışlık boyutu, hizmet inovasyon davranışının işgören hizmet yenilik davranışı boyutunu (p<0,05) anlamlı bir şekilde etkilemektedir. İşe angaje olmanın benimseme boyutu, hizmet inovasyon davranışının işgören hizmet yenilik davranışı boyutunu (p>0,05) anlamlı bir şekilde etkilememektedir. Sonuç olarak H₉ ve H₁₁ hipotezleri kabul edilmiş, H₁₃ hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 10. İşe Angaje Olma Ölçeği Boyutlarının Hizmet İnovasyon Davranışı Ölçeğinin Yeni Hizmet Geliştirme Boyutu Üzerindeki Etkisi

Değişkenler	B	Standart Sapma	β	Anlamlılık
Dinçlik	,182	,73358	,170	,003
Adanmışlık	,340	,78148	,359	,000
Benimseme	,325	,80236	,341	,347

Tablo 10’da regresyon analizi yapılarak elde edilen düzeltilmiş R₂ değeri sonucuna göre yeni hizmet geliştirme boyutunda meydana gelen değişikliğin %76,7’si işe angaje olma ölçeği boyutları tarafından açıklanmaktadır. Buna bağlı olarak regresyon modeli (p<0,01) anlamlıdır. İşe angaje olmanın dinçlik boyutu, hizmet inovasyon davranışının yeni hizmet geliştirme boyutunu (p<0,05) anlamlı bir şekilde etkilemektedir. İşe angaje olmanın adanmışlık boyutu, hizmet inovasyon davranışının yeni hizmet geliştirme boyutunu (p<0,01) anlamlı bir şekilde etkilemektedir. İşe angaje olmanın benimseme boyutu, hizmet inovasyon davranışının yeni hizmet geliştirme boyutunu (p>0,05) anlamlı bir şekilde etkilememektedir. Sonuç olarak H₁₀ ve H₁₂ hipotezleri kabul edilmiş, H₁₄ hipotezi reddedilmiştir.

4. SONUÇ

21. yüzyılla birlikte değişmeye devam eden rekabetçi pazar ortamında, örgütlerin yenilikleri takip etmesi önem göstermektedir. Hizmet sektörüne bağlı örgütlerde iyi işleyen bir organizasyon yapısının olması, çalışanların hizmet inovasyon davranışı göstermesini arttırmaktadır. Ayrıca yöneticilerin davranış biçimleri de çalışanların hizmet inovasyon davranışı göstermesi açısından önem teşkil etmektedir (Erer, 2020: 9). Dönüşümcü liderlik tarzı, çalışanların inovasyon davranışı göstermeleri için teşvik eden, çalışanların işe bağlılığını ve güvenini arttıran bir liderlik tarzıdır. Bu da nihayetinde örgütün büyümesi ve sürdürülebilirliği üzerinde olumlu bir etki yaratmaktadır. Böylelikle belirli becerilere ve dönüşümcü liderlik özelliklerine sahip yöneticileri seçmek bir örgüt stratejisi haline gelmektedir (Ariyani ve Hidayati, 2018: 282).

Yapılan araştırmalar sonucunda araştırma modeli geliştirilmiş ve İstanbul’da bulunan 237 adet bankacılık sektör çalışanından veriler toplanmıştır. Verilerin toplandığı anketlerin içeriğini; dönüşümcü liderlik tarzı ölçeği, işe angaje olma ölçeği, hizmet inovasyon davranışı ölçeği ve beş adet demografik soru oluşturmaktadır. Elde edilen verilere ilk olarak güvenilirlik ve faktör analizleri yapılmıştır. Güvenilirlik analizi sonucunda üç ölçeğinde iyi derece güvenilir olduğu görülmektedir. Faktör analizi ile faktör yüklerinin uygulama için yeterli şekilde dağıldığı görülmektedir.

Dönüşümcü liderlik tarzı ve işe angaje olma ile hizmet inovasyon davranışı arasındaki ilişkilerin incelendiği korelasyon analizi bulgularına göre dönüşümcü liderlik tarzı ölçeği ile hizmet inovasyon davranışı ölçeği arasında pozitif yönde ve anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir. İşe angaje olma ölçeği ile hizmet inovasyon davranışı ölçeği arasında pozitif yönde anlamlı ilişki olduğu sonucuna varılmıştır.

Bağımsız değişkenler olan dönüşümcü liderlik tarzı ve işe angaje olmanın, bağımlı değişken olan hizmet inovasyon davranışı üzerindeki etkisini ölçmek için yapılan regresyon analizi bulgularına göre; dönüşümcü liderlik tarzı ölçeğinin boyutlarının hizmet inovasyon davranışının boyutlarını anlamlı şekilde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. İşe angaje olma ölçeğinin adanmışlık ve dinçlik boyutlarının hizmet inovasyon davranışının boyutlarını anlamlı şekilde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Bankacılık sektöründeki organizasyonların hedeflerini başarıyla gerçekleştirebilmeleri için, yöneticilerin dönüşümcü liderlik davranışının, çalışanların ise işe angaje olma ve hizmet inovasyon davranışının güçlü olması gerekmektedir. Böylelikle araştırma için kurulan on dört hipotezin on ikisi kabul edilmiştir. Sonuç olarak araştırma için yapılan analizler ve elde edilen bulgular, oluşturulan araştırma modelini desteklemektedir.

KAYNAKÇA

- Ariyani, N.; Hidayati, S. (2018). Influence of Transformational Leadership and Work Engagement on Innovative Behavior. *Etikonomi*, 17(2), 282.
- Bakker, A. B. (2011). An Evidence-Based Model Of Work Engagement. *Current Directions In Psychological Science*, 20(4), 265.
- Bass, B. M. (1999). Two Decades of Research and Development in Transformational Leadership. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 8(1), 11.
- Büyüköztürk, Ş. (2003). *Sosyal Bilimler İçin Veri El Kitabı*, Pegem Yayıncılık, Ankara.
- Coşkun, R., Altunışık, R. ve Yıldırım, E. (2019). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı*, Sakarya Yayıncılık, Sakarya.
- De Spiegelaere, S., Van Gyes, G., De Witte, H., Niesen, W. & Van Hootegem, G. (2014). On the realiton of job insecurity, job autonomy, innovative work behavior and the mediating effect of work engagement. *Creativity and innovation management*, 23(3), 321.
- Eraslan, L. (2006). Liderlikte Post-Modern Bir Paradigma: Dönüşümcü Liderlik. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(1), 2-4.
- Erer, B. (2020). Örgütsel Destek Algısı ve Yenilikçi İş Davranışı İlişkisinde İşe Angaje Olmanın Rolü. *Türkiye Mesleki ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (5), 9.
- Gürbüz, S.; Şahin, F. (2017). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri. Felsefe-Yöntem Analiz*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Kahn, W.A. (1990). Psychological conditions of personal engagement and disengagement at work. *Academy of Management Journal*, 33, 700.
- Kao, P. J., Pai, P., Lin, T., & Zhong, J. Y. (2015). How Transformational Leadership Fuels Employees' Service Innovation Behavior. *The Service Industries Journal*, 35(7-8), 449-451.
- Knight, C., Patterson, M., & Dawson, J. (2017). Building Work Engagement: A Systematic Review And Meta-Analysis Investigating The Effectiveness Of Work Engagement Interventions. *Journal Of Organizational Behavior*, 38(6),794.
- Orfila-Sintes, F.; Mattsson, J. (2009). Innovation behavior in the hotel industry. *Omega*, 37(2), 383.
- Lee, K. H; Hyun, S. S. (2016). An extended model of employees' service innovation behavior in the airline industry. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 28(8), 1627.
- López-Zafra, E., Garcia-Retamero, R., & Landa, J. M. A. (2008). The Role Of Transformational Leadership, Emotional Intelligence, And Group Cohesiveness On Leadership Emergence. *Journal of Leadership Studies*, 2(3), 38.
- Schaufeli, W. B., Salanova, M., Gonzalez-Roma, V. & Bakker, A. B. (2002). The measurement of engagement and burnout: A two sample confirmatory factor analytic approach. *Journal of Happiness studies*, 3, 74.
- Schaufeli, W. B.; Bakker, A. B. (2010). Defining and measuring work engagement: bringing clarity to the concept in Bakker, A.B. and Leiter, M. P. (Eds), *Work Engagement: A Handbook of Essential Theory and Research*, Psychology Press, New York, 15.
- Scott, S. G.; Bruce, R. A. (1994). Determinants of Innovative Behavior: A Path Model of Individual Innovation in the Workplace. *Academy of Management Journal*, 37(3), 600.

Sürücü, L.; Şeşen H. (2019). Entrepreneurial Behaviors in the Hospitality Industry: Human Resources Management Practices and Leader Member Exchange Role. *Revista de Cercetare si Interventie Sociala*, 66, 125.

Şahin B. (2009). Örgütsel Gelişmenin Sağlanmasında Dönüşümcü Liderlerin Rolü. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11 (3), 98-100.

Uyar, S.; Güzel. Ş. (2019). Tükenmişliğin Antitezi İşe Angaje Olmak: Kavramsal Açından Bir İnceleme. *Sosyal Araştırmalar ve Yönetim Dergisi*, (1), 45.

Yağız, F. N. S. (2021). Yerel Yazındaki “İşe Angaje Olma Makaleleri” nin Sosyal Ağ Analizi İle İncelenmesi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 13(1), 360.

Yammarino, Francis J., William D. Spangler & Bernard M. Bass. (1993). Transformational Leadership and Performance: A Longitudinal Investigation. *Leadership Quarterly*, 4 (1), 81-102.

Winston, B.E.; Patterson, K. (2006). An İntegrative Definition Of Leadership. *International Journal of Leadership Studies*, 1 (2), 7.

YER OLUŞTURMADA YENİLİKÇİ TİPOGRAFİNİN UYGULAMA ALANLARI VE DENEYİMSEL GRAFİK TASARIMA ETKİSİ

Serra KIZILTAŞ OGUNLADE¹, Mehmet Emin KAHRAMAN²

Özet

Tarih boyunca tasarım, görsel iletişimin şekillendirilmesinde ve farklı bağlamlarda işlevselliğin artırılmasında hayati bir rol oynamıştır. Tasarımcılara, bu iletişimi özgün anlatılarla etkili bir şekilde iletme görevi verilmiştir. Deneysel grafik tasarım, ziyaretçiler ve çevreleri arasındaki etkileşimi yeniden tasarlayarak mekânsal deneyimleri zenginleştirmektedir. Bu disiplin; tipografi, renk, imge, biçim ve teknoloji kullanarak insan merkezli ortamlar yaratmaya öncelik vermektedir. İyi planlanmış bir yer oluşturma stratejisiyle birleştiğinde, bu unsurlar yeni ortamlarda ziyaretçiler için hikayeler anlatan ve aşinalık hissi uyandıran alanlar yaratmaktadır. Mekanları anlamlı yerlere dönüştürmek, topluluk kimliğini ve aidiyet duygusunu pekiştirmektedir. Yenilikçi tipografi tasarımı, harf formlarını üç boyutlu sanatsal temsillere dönüştürerek bilgiyi görsel ve işitsel olarak düzenlemekte ve geleneksel tipografinin ötesine geçerek etkisini artırmaktadır. Bu yaratım, bireyler ve çevreleri arasında bir bağ kurarak, fiziksel ve duygusal bağları güçlendirmekte ve bu mekanların akılda kalıcılığını artırmaktadır. Deneysel grafik tasarım, yer oluşturma ve yenilikçi tipografinin birleşimi, yerleri işlevsel ortamlara dönüştürerek duygusal tepkileri tetiklemede, derin deneyimler ve kişilerarası bağlantılar yaratmaktadır. Bu yaklaşım, grafik tasarımın kapsamını genişleterek tasarımcılar ve araştırmacılara yeni teknik ve araçları keşfetmeleri ve benimsemeleri için geniş bir perspektif sunacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Yer oluşturma, Yenilikçi tipografi, Deneysel grafik tasarım.*

APPLICATION AREAS OF INNOVATIVE TYPOGRAPHY IN PLACEMAKING WITHIN EXPERIENTIAL GRAPHIC DESIGN

Abstract

Throughout history, design has been crucial in shaping visual communication and enhancing functionality across diverse contexts. Designers are tasked with effectively conveying this communication through original narratives. Experiential graphic design enriches spatial experiences by reimagining the interaction between visitors and their surroundings. This discipline prioritizes the creation of human-centered environments, offering a holistic perspective using typography, color, imagery, form, and technology. Combined with a well-planned placemaking strategy, these elements work towards crafting spaces that tell stories and evoke a sense of familiarity for visitors in new settings. Transforming spaces into meaningful places reinforces community identity and a sense of belonging. Innovative typography design visually and audibly organizes information by transforming letterforms into three-dimensional artistic representations, transcending traditional typography for enhanced impact. This creation fosters a connection between individuals and their environment, strengthening physical and emotional bonds while amplifying the memorability of these spaces. The integration of experiential graphic design, placemaking, and innovative typography transforms places into functional environments that trigger emotional responses, creating deep experiences and interpersonal connections. This approach will expand the horizons of graphic design and provide designers and researchers with a comprehensive perspective to explore and adopt new techniques and tools.

Keywords: *Placemaking, Innovative typography, Experiential graphic design.*

1. GİRİŞ

Tarihi süreç içinde insanlar, çevreleriyle iletişimi sağlamak için pek çok aracı kullanmak zorunda kalmışlardır. Her algılama sistemi için farklı iletişim araçları geliştirilmiş ve özellikle görsel göstergelerle yapılan iletişimin ilk örnekleri, Paleolitik dönemdeki insanların yaptıkları resim, işaret ve çeşitli çizimlerle başlamıştır. Bu nedenle sanat tarihçileri, resim-grafik sanatlarına ilişkin ilk görsel göstergelerin ortaya çıkışını bundan otuz-kırk bin yıl öncesine; yani mağara

¹ Öğr.Gör., Yıldız Teknik Üniversitesi, serra.kiziltas@yildiz.edu.tr, ORCID No: 0000-0002-4932-6744.

² Doç.Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, mek@yildiz.edu.tr, ORCID No: 0000-0002-2089-3067.

dönemine kadar götürmektedirler. Bu dönemde insanlar görsel iletişime ilişkin resim ve çizimleri, yaşadıkları mağara duvarlarına kazıyıp boyayarak oluşturmuşlardır. Bu dönemden başlayarak yapılan aletler, araç-gereçler, kullanım amaçlı eşyalar, çömlek ve çeşitli süs eşyaları, resimler, çizimler ve heykelcikler, o dönem insanının yaşamında yararlanan birer nesne olarak yer almıştır. İnsanlık tarihinin ilk çizimleri olan bu tasvirler, heykelcikler ve çanak-çömlekler, tıpkı diğer kullanım eşyaları gibi, insanın günlük yaşamında farklı görevler üstlenerek günlük yaşamlarına ilişkin olası sorunlarını kolaylaştırmayı amaçlamıştır (Demir, 2010: 58).

Şekil 1. Vézère Vadisi'nde Paleolitik Döneme Ait Duvar Resimleri, Lascaux Mağarası, Fransa

Kaynak: <https://whc.unesco.org/en/list/85/>, 08.05.2024

Tasarımın rolünün başlangıcı tarih öncesi toplulukların günlük yaşamlarında ürettiği ve pratik amaçlarına hizmet ettiği eserlerde görüldüğü gibi, insan ihtiyaçlarını ve zorluklarını görsel yollarla karşılamaktadır (Şekil 1). Bu açıdan tasarım, iletişimin yanı sıra işlevselliği geliştirmek ve toplumlarındaki pratik sorunları çözmek için aletler, çanak çömlekler, süs eşyaları ve sanat objelerinin üretilmesiyle kullanılmıştır. Yeni makinelerin yaratılmasını sağlayan, bilimsel ve endüstriyel ilerleme yoluyla yeni tekniklerin ve malzemelerin geliştirilmesine ilham veren tasarım, insan bilinci aracılığıyla hem maddi hem de manevi alanların değişen ihtiyaçlarına uyum sağlamaktadır.

Tasarım, ihtiyaçları karşılamak için yaratıcılığı, estetiği ve felsefeyi birleştiren çok yönlü bir çabadır. Ürün geliştirme ve tüketiminde önemli bir yere sahip olan tasarım yönetimi, görsel çekiciliğin karmaşıklığı içinde, görseelliğin derinlemesine anlaşılmasını ve sürece rehberlik edecek etkili metodolojilerin geliştirilmesini gerektirmektedir. Genel bir tanımlamayla tasarımın insan bilincinin bir eylemi olduğunu, bu eylemi yönlendiren dürtülerin ise maddi ve ruhsal dünyanın gereksinimleri olduğunu söylenebilir. (Akdemir, 2017: 87). Ortaya çıkan ihtiyaçları döngüsel olarak karşılayabilecek tasarımların nasıl oluşturulacağı konusunda derin bir anlayışa sahip olmak, faydaları büyük ölçüde artırmaktadır.

Tasarım felsefesinin oluşturulmasında kavram geliştirme yani esinlenme önemli bir husustur. Tasarımcı tasarımın felsefesini oluştururken bazen doğadan, bazen bir malzemedan, bazen bir olaydan ya da durumdan esinlenerek kavram ya da kavramlar geliştirebilir ve tasarımının felsefesini oluşturabilir (Demirarslan ve Demirarslan 2020: 40). Bir tasarım felsefesi geliştirme süreci, konsept geliştirme aşamasında elde edilen fikirlerle şekillenmektedir. Tasarımcılar, doğada gözlemlenen organik formlar, malzemelerin ayırt edici nitelikleri ve hatta toplumsal olaylar veya koşullar da dahil olmak üzere bir dizi farklı kaynaktan ilham alabilmektedir. Bu çeşitli fikirleri tasarım felsefelerinde birleştirerek, çevreleriyle derin bir bağ kurar, yaratımlarına derinlik ve önem katarlar. Bu yöntem, tasarım ve konsept geliştirme arasındaki yakın ilişkiyi vurgulamaktadır, çünkü bu unsurlar nihai tasarıma anlam kazandırmak için bir araya gelmektedir. Bu nedenle, konuyla ilgili kapsamlı bir araştırma, bu süreçte kullanılan kilit bir stratejidir.

Tasarım tarihinin ilerleyişi, bir ürünün hem maksadını hem de yapısını tanımlayan işlev kavramıyla ayrılmaz bir şekilde bağlantılıdır. Bir ürünün işlevselliği, pratik kullanım ve görsel çekicilik arasındaki dengeyi vurgulayarak ürün geliştirme ve tasarım süreçlerinin yönüne rehberlik etmektedir. İşlevsellik ürün geliştirme sürecinin temelini oluştururken, biçim ve işlev belirli bir amaca hizmet etmek üzere bir bütün olarak ele alınmalıdır. Başarılı bir tasarım, amaçlanan işlevle uyum sağlayarak ve fayda ile estetik arasında hassas bir denge kurarak hedefine ulaşmaktadır.

2. TASARIMDA ESTETİK VE İŞLEVSELLİK

Şekil 2. Zincirli Çatal (2015) ve Rahatsız Edici Sulama Kabı (2017), Katerina Kamprani

Kaynak: <https://www.theuncomfortable.com/>, 08.05.2024

Bir tasarım işlevsellik yerine estetiğe öncelik verdiğinde, kullanılabilirliğin zarar görebileceği öne sürülebilmektedir. Bununla birlikte, güzellik ve sanatla ilgili düşüncelerin temel insan arzularını karşıladığını savunmak da geçerlidir. Sanatsal unsurların eklenmesinin, bir nesneyi daha ayırt edici ve ilgi çekici hale getirerek kullanılabilirliği ve kullanılabilirliği artırabileceği iddia edilebilmektedir (Pettersson, 2023: 52). Konfordan ziyade stile öncelik veren süslü mobilyaların kullanımının yaygınlaşmasında da görüldüğü üzere, işlevselliğe zarar verecek şekilde estetiğe yapılan vurgu, nihayetinde söz konusu ürünün kullanılabilirliğini azaltabilmektedir. Bunun yanı sıra, sanatsal unsurların bir araya getirilmesi ürün ile kullanıcı arasındaki duygusal bağı güçlendirerek ürünün kullanılabilirliğini artırabilmektedir. Bu nedenle, tüketicilerin işlevsel ihtiyaçlarını ve insani arzularını karşılayan ürünler yaratırken görsel çekicilik ile pratiklik arasında bir denge kurmak çok önemlidir. Bu dengenin bir örneği, Atinalı mimar Katerina Kamprani tarafından tasarlanan “The Uncomfortable” (Rahatsız Edici) koleksiyonunda görülmektedir (Şekil 2). Kamprani’nin 2017’de tasarladığı “The Uncomfortable Watering Can” (Rahatsız Edici Sulama Kabı) adlı eseri, koleksiyonun öne çıkan parçalarından biridir. Bu eserde, kasıtlı olarak rahatsız edici ve kullanılamaz olacak şekilde tasarlanmış bir sulama kabı yer almaktadır. Sulama kabının ağzı, kabın kendisine doğru içe dönüktür ve suyu geleneksel bir şekilde dökmeyi imkânsız hale getirmektedir. Bir diğer ilgi çekici eser ise 2015’te tasarlanan “Chain Fork” (Zincirli Çatal) da benzer şekilde, sanatçının kasıtlı olarak pratik olmayan nesnelere yaratma felsefesini somutlaştırmaktadır. Bu seride Kamprani, gündelik nesnelere işlevselliğini kasıtlı olarak bozarak, onların kullanım amaçlarını ve işlevsel tasarımın günlük hayatımızdaki önemini yeniden gözden geçirmemizi sağlamaktadır.

Tasarımcılar, çok sayıda kaynaktan esinlenerek ve etkili tasarımların üretimi için hayati önem taşıyan yaratıcı düşünceyi kullanarak özgün anlatılar oluşturmaktadır. Yaratıcılık, tasarım felsefesinin temelidir. Dolayısıyla, özgünlükten yoksun tasarımlar vermek istedikleri mesajı etkili bir şekilde iletemeyerek değerlerini ve işlevselliklerini yitirmelerine neden olabilmektedir. Tasarım felsefesi, tasarım süreci boyunca yol gösterici bir kılavuz olarak hizmet ederek özgün ifadelerin ve anlamlı tasarımların yaratılmasını kolaylaştırmaktadır. Tasarımcılar, temanın belirlenmesinden tasarımın hayata geçirilmesine kadar, mesajı doğru bir şekilde ileten yenilikçi çözümler geliştirmek için yaratıcı düşünceyi kullanmaktadır.

3. DENEYİMSEL GRAFİK TASARIM

Deneyim, çevreyle etkileşimler sonucu ortaya çıkan, bireysel algı ve davranışları şekillendiren kalıcı izlerdir. Deneysel Grafik Tasarım alanında çevresel etkileşimler sayesinde algılama ve davranışlarda kalıcı dönüşümler sağlanabilmektedir. En genel ifadeyle deneyim ise, herhangi bir organizmanın çevresi ile etkileşimi sonucunda organizmada kalan «iz» olarak tanımlanmaktadır. Bu izler, kalıcı davranış değişiklikleri olup, dışarıdan gözlenebilen ya da gözlenemeyen her türdeki tepkiyi içermektedir. Çevre etkileşimiyle kazanılan bu kalıcı izler bir diğer ifadeyle de deneyimler, bireyde “anlamlandırma” eyleminin gerçekleşmesinde belirleyici olmaktadır. Bu bağlamda anlam ve gerçekleşme aracı olduğu görülen deneyimin, tasarım kavramının özüne yönelik algılanması ve eylem olarak gerçekleştirilmesinde önemli olduğu görülmektedir (Kandemir, 2018: 121). Deneysel grafik tasarım, çevresel etkileşimler üzerinde derin bir etki yaratarak bireyler üzerinde kalıcı bir iz bırakarak algılarını ve davranışlarını şekillendirmektedir. Deneyimlerin organizmalardaki izine benzer bir şekilde, deneysel grafik tasarım da fiziksel alanlara veya dijital arayüzlere unutulmaz ve nüfuz edici unsurlar yerleştirmeye çalışmaktadır.

Şekil 3. Şanghay Oyun Alanı, Tongji Üniversitesi, Pekin, 2018

Kaynak: <https://segd.org/projects/shanghai-playscape/>, 12.05.2024

Deneyimsel grafik tasarım alanında dünyanın önde gelen kuruluşu olan SEG D tarafından tanımlandığı şekliyle Deneyimsel Grafik Tasarım; tipografi, renk, görüntü ve teknoloji gibi çeşitli unsurların stratejik olarak düzenlenmesi yoluyla iletişimsel ortamları şekillendirmeyi amaçlayan bir dizi tasarım uygulamasını içermektedir. Bunların arasında; yön bulma sistemleri, mimari grafikler, tabelalar, sergi tasarımı ve perakende tasarımı dahil, geniş bir uygulama yelpazesi bulunmaktadır. Deneyimsel grafik tasarım uygulamalarında, dinamik içerikler geliştirmek ve etkileşimli kullanıcı deneyimleri oluşturmak için dijital teknoloji ve sistemler sıklıkla kullanılmaktadır (Dixon, 2014, aktaran: Jones, 2021: 9). “Shanghai Playscape” (Şanghay Oyun Alanı) projesi bu alanda kayda değer bir örnek teşkil etmektedir (Şekil 3). Tongji Üniversitesi Tasarım ve İnovasyon Koleji tarafından geliştirilen proje, Siping toplumundaki eski bir yürüyüş yolunun yeniden canlandırılmasını sağlamıştır. Bu, yeni bir cep parkı ve oyun alanının oluşturulmasıyla sonuçlanan uygun maliyetli, küçük ölçekli müdahalelerin uygulanmasıyla başarılmıştır. Yerel katılımı teşvik eden proje, daha sürdürülebilir ve erişilebilir kamusal alanlar için rehberlik etmiştir. Bu bağlamda, deneyimsel grafik tasarımın, geleneksel kavramlar ile inovasyonun kesiştiği noktada yer alan çok çeşitli uygulamaları kapsadığı, uygulamalarının etki alanını genişleterek, geçmiş ve gelecek arasında köprü kuran ve sürekli gelişen bir disiplini temsil ettiği söylenebilmektedir.

Şekil 4. Māori Dili Sokaklarda, Akau, Kaikohe, 2023

Kaynak: <https://akau.co.nz/studio/te-reo-maori-on-the-streets>, 12.05.2024

Bir zamanlar grafik tasarım öncelikli olarak ticari ürünlerin reklamlarında kullanılırdı, ama günümüzde grafik tasarımcıların karşısındaki en büyük zorluk toplumsal iletişim olduğundan, bilgi tasarımı, sosyal etkileşim ve semantik alanında gelişmiş ilkeleri temel almak gereklidir. Tüketicileri ürün almaya ikna etmek, ileri düzeyde uzmanlık gerektirir ve artık etnik ve ırksal hoşgörü, enerji tasarrufu ve çevreci vatandaşlık gibi pozitif toplumsal davranışları teşvik etmek için ikna etme becerileri uygulanmalıdır. Aslında davranışsal değişikliği teşvik etmek, grafik tasarımcıların en önemli görevlerinden biri haline gelmiştir (Margolin, 2012). Deneyimsel grafik tasarım, ticari reklamcılıktaki köklerinden sosyal iletişimi kolaylaştıran bir mecraya doğru evrilmektedir. Grafik tasarımcılara artık sadece tüketim kültürünü değil, aynı zamanda etnik ve ırksal hoşgörü, enerji tasarrufu ve çevre koruma gibi olumlu sosyal davranışları teşvik etmek için bilgi tasarımı, sosyal etkileşim ve anlambilim ilkelerini uygulama konusunda sorumluluk verilmektedir. Bu değişim yüksek düzeyde uzmanlık ve ikna kabiliyeti gerektirmektedir. Kültürel çeşitlilik ve kapsayıcılık açısından, grafik tasarımcılar farklı toplumlar arasında empati ve anlayışı destekleyen ve çeşitli bakış açılarını kucaklayan platformlar ve interaktif deneyimler yaratabilmektedirler. Akau Ajansı tarafından yürütülen ve Māori kültürünün görünürlüğünü artırmayı ve Kaikohe'nin ana caddesini canlandırmayı amaçlayan “Te Reo Māori on the Streets” (Māori Dili Sokaklarda) projesi buna bir örnektir (Şekil 4). Yerel gençlerin de dahil olduğu proje, ana caddeler boyunca binaların dönüştürülmesiyle gerçekleştirilen Māori kelimelerinden oluşan büyük duvar resimleri üretmiştir. Kaikohe sakinlerinden alınan geri

bildirimler, projenin Māori kültürü ve dilinin görünürlüğünü artırarak kasabaya canlılık getirme konusunda başarılı olduğunu göstermiştir. Bu gibi girişimler, deneysel grafik tasarımın sosyal değişim için güçlü bir araç olarak hizmet etmek üzere geleneksel rolünün çok ötesine geçtiğini göstermektedir.

4. YER OLUŞTURMA YAKLAŞIMI

Mekân kavramına ilişkin tartışmalar 1970'ler sonrasında varoluş, yer, hafıza kavramlarını türetmiş, sonrasında da “yer” kavramının öncül bir şekilde tartışılmasına yol açmıştır. Mekân ve yer kavramları irdelendiğinde Türkçede böyle bir kavramsal ayrımın olmadığı oysa İngilizcede “space” ve “place” olarak net bir ayrım dikkati çekmektedir. Mekân ve yer kavramları üzerine yapılan araştırmalara bakıldığında bazen mekân bazen de yer kavramının ön plana çıkarıldığı ya da yüceltildiği dikkati çekmektedir. Genellikle mimarlar, yazarlar, şairler estetik bir kavram olarak “yer hissini” kullanarak “yerin kişiliği” terimini kabul etmektedirler (Usta, 2020: 27). 1970'lerden bu yana mekânın kavramsallaştırılmasına ilişkin tartışmalar mevcudiyet, yer ve hafıza fikirlerini de içerecek şekilde gelişmiştir. Bu tartışma, “Placemaking” (Yer Oluşturma) ve deneysel grafik tasarım arasındaki ilişkiyi incelerken, özellikle de “mekân” ve “yer” arasındaki ayrıma değinildiğinde büyük önem taşımaktadır. Bu terimler Türkçe’de İngilizce’de olduğundan daha az belirgindir. Estetik kaygılar taşıyan mecralarda genellikle “yer duygusu” terimi tercih edilmektedir. Zaman içinde mekân ve yer çalışmaları, varoluş, hafıza ve bir yerin kendine özgü karakteri gibi kavramları da içerecek şekilde genişlemiştir.

Şekil 5. Boyalı Hanımlar, Matthew Kavanaugh, Alamo Meydanı, San Francisco, 1892-1896
Kaynak: <https://www.travelinusa.us/painted-ladies-san-francisco/>, 23.05.2024

Bu çerçevede bilinmektedir ki deneyim, sosyal, psikolojik, kültürel, tarihsel bağlamı içerisinde mekân kavramını kendine özgü bir karakter taşıyan “yer” kavramına dönüştürmektedir. Bir diğer ifadeyle mekân, deneyim yoluyla bir yer haline gelmektedir (Kandemir, 2018: 122). Yer Oluşturma (Placemaking), bir yerin gerçek bir yer haline gelmesiyle birlikte algısının fiziksel boyutları aşarak sosyal etkileşimler, psikolojik algılar, kültürel etkiler ve tarihsel anlatılar gibi çeşitli faktörlerden etkilenen bir yer duygusunu içerdiğini kabul etmektedir. Örneğin, terk edilmiş bir kasaba meydanını tabelalar, sanat enstalasyonları ve interaktif unsurların özenli bir şekilde eklenmesiyle canlı bir toplum merkezine dönüştürmek, fiziksel alanı değiştirmekten daha fazlasını yapmaktadır; onu yerel sakinler arasında aidiyet ve kimlik duygusunu güçlendiren anlamlı bir yere dönüştürmektedir. “Kartpostal Sırası” veya “Yedi Kız Kardeşler” olarak da bilinen San Francisco’daki “Painted Ladies” (Boyalı Hanımlar), yerleşim bölgelerindeki mimari mirasın korunmasının önemini göstermektedir (Şekil 5). Bu Viktorya ve Edward dönemi evleri kentin tarihini sembolize etmekte ve geleceğini şekillendirmekte olup, yerleşim bölgelerinin kültürel ve tarihi bütünlüğünü koruma ihtiyacını vurgulamaktadır. Bu konutlar, hızla değişen kentsel ortamda istikrar ve kimlik sağlayarak bir birliktelik ve aidiyet duygusunu teşvik etmektedir. Dolayısıyla Boyalı Hanımlar, şehirlerimizdeki konut mahallelerinin benzersiz karakterine değer verilmesi ve bu karakterin korunması yönündeki ihtiyacı hatırlatmaktadır.

Şekil 6. Bulut Kapısı, Anish Kapoor, Millennium Park, Chicago, 2006
Kaynak: <https://loopchicago.com/listings/cloud-gate>, 23.05.2024

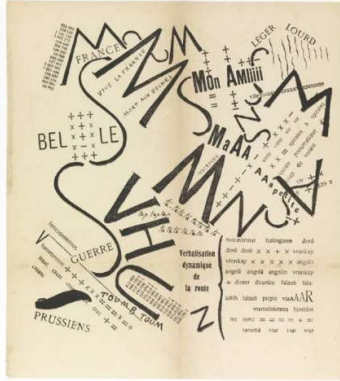
SEGD’ye göre yer oluşturma; eğitim, iş, ulaşım, perakende, spor ve kentsel ve kamusal ortamlar gibi çeşitli sektörlerin iyileştirilmesini içermektedir. Deneysel grafik tasarımcılar, kentsel tasarımları görsel olarak iletmek için insan merkezli

bir yaklaşım benimseyerek ziyaretçiler için netlik ve anlaşılabilirlik sağlamaktadırlar. Tasarımcılar, kapılar, işaretler, yorumlayıcı sergiler ve kamusal sanat gibi araçları kullanarak, alanın amacını, bağlamını ve kültürel önemini etkili bir şekilde ileten bir yer duygusu yaratabilirler. Ayrıca, alanın genel karakterini geliştiren ayırt edici bir görsel kimlik oluşturmak için markalaşma ve tasarım unsurlarını kullanabilirler (Aktaran: Ganoti ve Laskari, 2023: 4). Kamusal sanatın dikkate değer örneklerinden birine “Fasulye” olarak bilinen “Cloud Gate” (Bulut Kapısı) verilebilmektedir (Şekil 6). ABD’nin Chicago şehrindeki Millennium Park’ta yer alan Anish Kapoor’un bu meşhur heykeli kentin simgesi haline gelerek dünya çapında milyonlarca ziyaretçinin yoğun ilgisini kazanmıştır. ABD’de kamuya açık ilk sanat eseri olan Bulut Kapısı, cilalı paslanmaz çelikten yapılmıştır ve çevresine kolaylıkla uyum sağlayan büyük, fasulye benzeri bir forma sahiptir. Yansıtıcı yüzeyi sürekli değişen Chicago silüetini yansıtarak insanları çevreleriyle etkileşime girmeye davet etmektedir. Kentsel ortamların iyileştirilmesi ve ziyaretçilerle etkili iletişimin kurulması için insan merkezli yaklaşım, deneyimsel grafik tasarımın yer oluşturmadaki önemini vurgulamaktadır. Deneyimsel grafik tasarımcılar, tabelalar ve kamusal sanat pratikleri de dahil olmak üzere çeşitli görsel araçlarla kentsel alanları canlandırarak bu yerlerin genel karakterini ve kimliğini zenginleştirmektedirler.

Yer oluşturma, çok yönlü bir stratejiye sahip olup anlamlı deneyimleri hayata geçirmeyi ve etkileşimi ön plana çıkaran ortamlar yaratmaya yönelik bir yaklaşımdır. Deneyimsel grafik tasarım bu bağlamda çok önemli bir yere sahiptir ve yer duygusunu geliştirmek ve bir mekânın genel anlatısına katkıda bulunmak için görsel unsurları bir araya getirmektedir. Disiplinler arası ortaklıklarla ve sürdürülebilirlik konusuna giderek daha fazla odaklanılmasıyla yer oluşturma alanındaki bu gelişim, akademik çalışmalarda giderek daha fazla kabul görmekte ve daha geniş bir çerçevede değerlendirilmektedir.

5. YENİLİKÇİ TİPOGRAFI TASARIMI

Tipografi, harflerin ve yazınsal görsel iletişime ilişkin diğer öğelerin hem görsel, işlevsel ve estetik düzenlemesi hem de bu öğelerle oluşturulan bir tasarım dili ve anlayışıdır (Sarıkavak, 2009: 10). Tipografik tasarımda görsel, işlevsel ve estetik unsurların bir araya getirilmesi başarılı bir iletişimin temelini oluşturmaktadır. Harfleri ve ilgili bileşenleri kasıtlı olarak düzenleyen tipograflar, yazılı iletişimde görselliği vurgulayarak kullanılabilirliğini artırmakta ve okuyucuların içerikle nasıl etkileşim kurduğunu etkilemektedir.

Şekil 7. Özgürlükteki Fütürist Sözler, F. T. Marinetti, Milano, 1919

Kaynak: <https://www.cooperhewitt.org/2013/02/20/back-to-the-futurists/>, 23.05.2024

Fütürist sanatçılar geleneksel tipografi anlayışının yerine yeni bir tasarım koymuşlardır. Bu çalışmaları deneysel diye nitelendirmek tartışmalı bir konu olabilir ancak “yeni” ve “yenilikçi” olduğu açıktır. Gutenberg döneminde hareketli hurufat makinesinin keşfi ile soldan sağa ve yukarıdan aşağıya dizilen klasik tipografi, serbest dizge anlayışıyla yeniden yorumlanmıştır. Öyle ki burada amaç tipografinin birincil amacı olan okunurluk ve okutabilirlikten fazlasıdır. Harfler, sözcükler ve yazılar artık bir tasarım unsuru olarak kullanılmakta ve içerik yansıtılmaya çalışılmaktadır (Kurtcu, 2019: 93). Yenilikçi tipografi tasarımının temelleri, geleneksel tipografik normlara meydan okuyan fütürist sanatçılar tarafından başlatılmıştır. Yenilikçi tipografi temellerini, fütürist sanatçıların tipografinin alışlagelmiş ve gelenekselleşmiş bakış açısına karşı baş kaldırmasıyla atmıştır. Farklı harf formları, şekiller, renkler ve kompozisyonlarla ortaya çıkan bu yaratımlar, harf ve kelimeleri görsel ifadenin bir parçası haline getirmiştir. Bu devrim, Gutenberg’in hareketli hurufat makinesinin keşfiyle yaşanan değişimle paralellik gösterirken, tipografinin okunabilirliğin ötesinde kavramsal anlamları taşıyan ve ileten bir araç olarak kullanılmasını sağlamıştır (Şekil 7). Fütürist sanatçıların deneyleri sonucunda kavramsal tipografinin doğuşunu hızlandıran bu devrim, geleneksel tipografik yöntemlerden daha yaratıcı uygulamalara doğru izlenen bir yolu ifade etmektedir. Fütürist sanatçıların geleneksel kural ve ilkelere meydan okumalarına benzer şekilde, kavramsal tipografi de yalnızca okunabilirliğin ötesine geçerek harfleri daha derin anlamda kullanmayı ve kavramsal anlamları ifade etmek için görsel bileşenler olarak kullanılmaktadır. Bu sayede yazılı mesajların yazılı mesajların iletişimsel gücünü artırmaktadır.

Şekil 8. Philadelphia'nın Açıklaması, Paula Scher, Tyler Sanat Okulu, Philadelphia, 2015

Kaynak: <https://www.pentagram.com/work/philadelphia-explained/story/>, 23.05.2024

20. yüzyılın ilk yarısındaki avangart akımların neredeyse hepsi manifestolar, afişler ve başka basılı belgeler aracılığıyla eylemlerini tanıtarak felsefelerini yazıya dökmüşlerdir. Bunun sonucunda oluşan basılı ifade, tasarımcıların kullandığı ve üzerine eklediği bir deneysel tipografik kelime dağarcığı sağlamıştır ve sağlamaya devam etmektedir. Bu arada tipografik denemeler iki boyutlu kâğıt yüzeyiyle sınırlı kalmamaktadır. Binaların cephelerinde, kaldırımlarda, plazalarda ve benzeri kamu alanlarında üç boyutlu ifadeler bulmaktadır (Twemlow, 2008: 86). Tipografide yenilikçi tasarım yaklaşımları, deneysel bir geçmişe sahiptir ve bunların yayılması manifestolar, posterler ve basılı belgeler aracılığıyla mümkün olmuştur. Bu basılı eserler sadece felsefi iletişim araçları olmakla kalmamış, aynı zamanda tasarımcıların bugün hala keşfetmeye ve genişletmeye devam ettiği geniş bir tipografik kelime dağarcığı oluşturmuştur. Ayrıca, tipografik deneyler geleneksel iki boyutlu alanların ötesine geçerek bina cepheleri, kaldırımlar ve kamusal alanlar gibi mimari unsurlar da dahil olmak üzere üç boyutlu formlarda da karşımıza çıkmaktadır (Şekil 8).

Yenilikçi tipografide yaratıcılığın yanı sıra doğru malzeme seçimi de önemlidir. Farklı malzeme seçimleri yaratıcı bakış açıları için bir fırsat sunmaktadır ve denemeler yapmak kişisel ifadeyi kolaylaştırarak yaratıcılığı beslemektedir. Geçmiş bilgilerden alınan referanslar, gelecekteki tasarım modellerine ilham verirken teknolojinin de katkısıyla birlikte sınırlar daha da genişletilmektedir. Tipografide yeni ifade kanallarının açılması ve işlevsellik alanlarına doğru ilerlemesi için cesurca geleneksel normlardan sapmaya ve iyi bir estetik anlayışa dayanması gerekmektedir.

6. SONUÇ

Antik çağlara kadar uzanan tasarım tarihi, tasarımın insan iletişimi ve işlevselliğindeki temel rolünü vurgulamaktadır. Tarih öncesi eserler, tasarımın başlangıçtaki amacının görsel temsil yoluyla pratik ihtiyaçları karşılamak olduğunu göstermektedir. Zaman içinde, tasarımda yaratıcılık, estetik ve felsefenin bir araya gelmesiyle bilimsel ve endüstriyel ilerlemelere bağlı olarak gelişmiştir. Neticede, farklı etkileri bir araya getiren ve işlevsellik ile estetiği dengeleyen bütüncül bir tasarım felsefesi, anlamlı ve amaca yönelik tasarımlar oluşturmak için çok önemlidir. Tasarımcılar, özgün anlatılar geliştirerek, çeşitli kaynaklardan ilham alarak ve yaratıcı düşünceyi kullanarak etkili tasarımlar yaratmaya önemli ölçüde katkıda bulunmaktadır. Tasarım felsefesinde özgünlük esastır; özgünlükten yoksun tasarımlar amaçlanan mesajı doğru bir şekilde iletemezler ve dolayısıyla mesajın işlevsel değerlerini azaltırlar.

Deneysel grafik tasarım; tipografi, renk, görüntü ve teknoloji gibi unsurların sistematik bir şekilde düzenlenmesiyle algı ve davranışta kalıcı değişiklikler oluşturmayı amaçlayan ortamların yaratılmasını amaçlamaktadır. Yön bulma sistemleri, mimari grafikler, perakende tasarımı gibi çeşitli uygulamalarda hareketli içerikler ve etkileşimi öne çıkaran deneyimler oluşturmak için dijital teknoloji ve sistemleri kullanılırken, geçmişle gelecek arasında kurulan köprü, alanın sürekli gelişmesine, uygulamalarının çeşitlenmesine ve sonsuz olanaklar sunmasını sağlamaktadır. Bu sürekli gelişim, grafik tasarımın olumlu sosyal davranışlarda, kültürel çeşitlilikte ve kapsayıcılıktaki etkisinin altını çizerken, sosyal değişim için güçlü bir araca dönüşmesini ve farklı topluluklar arasında empati ve anlayışı teşvik etme potansiyelini ortaya koymaktadır.

Yer hakkında düşünme biçimleri, yer ve hafıza ile ilgili karmaşık fikirlerin keşfedilmesiyle büyük ölçüde gelişmiştir. Yer oluşturma, topluluklar içinde aidiyet ve kimlik duygusunu teşvik eden çeşitli eylemler aracılığıyla mekanları anlamlı yerlere dönüştürmektedir. Sürdürülebilirlikle ilgili atılan adımlar, çevrenin derinlemesine anlaşılması ve yeniden şekillendirilmesi bu alanda yer oluşturmaın artan önemini vurgulamaktadır.

Yenilikçi tipografi tasarımı, alışlagelmiş tipografik ilkelere bağlı kaymayan fütürist sanatçılar tarafından harflerin ve kelimelerin görsel sanat formlarına dönüştürülmesiyle yer bulmaya başlamıştır. Özgünlük, yaratıcılık, farklı malzeme keşifleri ve teknolojik araçlar yenilikçi tipografinin alanının genişlemesine katkı sağlamaktadır. Mağara duvar

resimlerinden üç boyutlu alanlara yönelik en yeni araştırmalara kadar tipografi, malzeme, kompozisyon, renk, form gibi elemanları yenilikçi ve sanatsal ifadeyle estetik çekicilikle birleştirmekte ve sürekli gelişen bir disiplin olmaya devam etmektedir.

Deneyimsel grafik tasarım, yer oluşturma ve yenilikçi tipografinin birleşimi, mekanlarda anlamlı deneyim ve bağlantıların oluşturulmasını amaçlayan tasarım uygulamalarının etkisini artırmaktadır. Tasarımcılar, yenilikçi tipografinin ifade gücünden yararlanarak mekanları duygusal tepkiler uyandıran ve topluluk bağlarını güçlendiren işlevsel ortamlara dönüştürebilirler. Bu disiplinler arası strateji, tasarımın nasıl başarılı bir şekilde kalıcı ve etkili deneyimler yaratabileceğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Akdemir, N. (2017). Tasarım kavramının geniş çerçevesi: Tasarım odaklı yaklaşımlar üzerine bir inceleme. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 85-94.)
- Demir, H. (2010). Geçmişten Günümüze Grafik Tasarımın İşlevi ve Başlıca Gelişim Evreleri. *Sanat Dergisi* (4).
- Demirarslan, D. ve Demirarslan, O. (2020). *Tasarım ve Tasarım Süreci*. Ankara: İksad Yayınevi.
- Ganoti, R. ve Laskari, I. (2023). The importance of Environmental Graphic Design in urban spaces. *E3S Web of Conferences*, 436. <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202343612013>
- Jones, S. J. (2021). Type Trails: Exploring the potential of typography as a system for storytelling in urban wayfinding design [PhD Thesis, University of Technology Sydney Faculty of Design, Architecture and Building]. <https://opus.lib.uts.edu.au/handle/10453/162433>
- Kandemir, O. (2018). Tasarım Kavramında Yaşanan Öze Dönük Paradigma Değişimi Ve Mekân Tasarımına Yönelik Açılımları. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 8(2), 110-127. <https://doi.org/10.20488/sanattasarim.529700>
- Kurtcu, F. (2019). 20. Yüzyıl Modernizmi Tipografi'de İçerik Ve Biçim İlişkisi. *Çeşm-i Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi E-Dergisi*, 6(1), 89-110. <https://doi.org/10.30804/cesmicihan.575076>.
- Margolin, V., T. Çeviren: Basmacı, L. T. (2012). *Tasarım Eğitiminin Geleceği – Grafik Tasarım ve Eleştirel Uygulamalar: Müfredatın Temelini Oluşturmak*, GMK (Grafikerler Meslek Kuruluşu) Yazılar: Aralık, Sayı: 123. Erişim: <http://gmk.org.tr/uploads/news/file-1457210108324006210.pdf> Erişim Tarihi: 13.03.2024
- Pettersson, R. (2023). *Graphic Design. Institute for Infology*. Sweden, Tullinge.
- Sarıkavak, N. K. (2009). *Çağdaş tipografinin temelleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık
- Twemlow, A. (2008). *Grafik tasarım ne içindir?* (Çev., D. Özgen). YEM Yayın, s, 86, 89.
- USTA, G. (2020). Mekan ve Yer Kavramlarının Anlamsal Açından İrdelenmesi. *Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 10(1), 25-30.

SVASTİKA SEMBOLÜNÜN İNANÇLAR ÜZERİNDEKİ ETKİSİ VE İMGEBİLİMSEL ÇÖZÜMLEMESİ

Hasan ASAN¹, Selin ÇETİNKAYA²

Özet

Semboller, antik çağlardan günümüze insanoğlunun içinde bulunduğu olguları ifade etme aracı olarak kullanılmaktadır. Düşünsel ve duygusal kavramların karmaşık yapılarından anlaşılabilir ve yalın iletilere dönüşmesi semboller aracılığı ile mümkün hale gelmektedir. Toplumsal, ideolojik, sosyal ve kültürel gerçekliklerin görsel kodlar ile karşılık bulması evrensel boyutta ortak bir iletiye dönüşmektedir. Bu çalışmada evrensel boyutta ortak dil denklemini bozan, Sanskrit kökenli bir kelimedenden türeyen Svastika sembolünün; inanç değerleri ve yaşam biçimleri ile girdiği etkileşim incelenmektedir. Kullanımı antik çağlara kadar uzanan bu sembolün günümüz dünyasında siyasi bir rejimi temsili sonucu geçirdiği semiyotik evrim imgebilimsel açıdan çözümlenmektedir. İyi olma, iyi şans ve iyi varlık gibi anlamlara karşılık gelen sembol; kullanıldığı aktörler ve farklı kullanım amaçları ile birlikte özünden uzaklaşmaktadır. Bu dönüşüm; sembollerin evrensel anlamlarının yanı sıra soyut ve somut kavramlarla kullanıldığı zamanlarda kültürlerde yeniden boyut kazanabildiğini ortaya koymaktadır. Toplumsal değişimler, ideolojik yapılanmalar gibi etkenler ile etkileşim halinde olan sembollerin geçirdiği bu dönüşüm Svastika sembolü üzerinden inançlar bağlamında imgebilimsel değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Svastika, İmgebilim, Grafik tasarım.*

THE IMPACT OF THE SWASTIKA SYMBOL ON BELIEFS AND ITS SYMBOLIC ANALYSIS

Abstract

Symbols have been used since ancient times as a means of expressing the reality in which human beings live. The transformation of intellectual and emotional realities from complex structures into understandable simple messages becomes possible through symbols. The correspondence of social, ideological, social and cultural realities with visual codes turns into a common message on a universal scale. In this study, the interaction of the Svastika symbol, derived from a Sanskrit word that disrupts the common language equation in the universal dimension, with belief values and lifestyles is examined. The semiotic evolution of this symbol, whose use dates back to ancient times, as a result of its representation of a political regime in today's world, is analyzed from a semiotic perspective. The symbol, which corresponds to meanings such as well-being, good luck and good wealth, moves away from its essence with the actors and different purposes of use. This transformation reveals that symbols can gain new dimensions in emotional and intellectual contexts as well as their universal meanings. This transformation of symbols, which interact with factors such as social changes and ideological structures, is evaluated in the context of beliefs through the Swastika symbol.

Keywords: *Swastika, Symbol, Graphic design.*

1. GİRİŞ

Dünya'nın farklı bölge ve coğrafyalarında yapılan çalışmalar göstermektedir ki antik dönemlerden modern zamanlara; insanoğlu ait olduğu çağın koşulları çerçevesinde anlam ve anlatımı görsel kodlara dayandırmaya eğilim gösterebilmektedir. Paleolitik çağın izlerini taşıyan mağara duvarları, ilkel ya da modern farketmeksizin insanoğlunun iletişimi semboller ve görsel kodlar ile sağlama ihtiyacına aracılık etmektedir. Asan'a göre (Asan, 2024) semboller; bireyler, toplumlar ve kültürler arası iletişim akışını kolaylaştırarak, geçmişten günümüze ulaşabilecek soyut verileri somutlaştırmakta köprü görevi üstlenmektedir. Düşünsel ve duygusal kavramların daha yalın ve anlaşılabilir hale gelmesi, semboller ile mümkün olabilmektedir. Paleolitik çağlardaki gerçekliğe dair fikir sahibi olmamıza imkan sağlayan mağara çizimlerinin, görsel iletişimin köklerini kavramamıza aracılık etmesi bu ifadeyi güçlendirebilmektedir. İnsanlık tarihinin

¹ Dr., hasan.asan@gmail.com, 0009-0004-3021-5851.

² Dr. Öğr. Üyesi, Beykent Üniversitesi, seliin.cetinkayaa@hotmail.com, 0000-0001-7577-8659.

görsel iletişim yolundaki ilk adımları semboller ile ifade aktarımına karşılık gelmektedir. Tarih seyrinde duygu ve düşüncelerin görsel iletişim ile çözümlenmesi evrensel boyutta çeşitli sembollerin türemesini de beraberinde getirmektedir. Her toplumun, kültürü ve coğrafyasına özgü geleneklerini, ritüellerini, inanç değerlerini, yaşayış biçimlerini ve dogmalarını temsil eden semboller; geçmişten günümüze kimi zaman ilkel anlamları ile kimi zaman semiyotik evrime uğrayan anlamları ile varlığını sürdürebilmektedir. Yapılan araştırmalar ışığında Dünya'nın farklı coğrafyalarında görülen Svastika'nın ortak bir sembol rolünü üstlendiği ve her coğrafyada farklı bir anlam ve ritüele karşılık geldiği görülebilmektedir. Geçmiş antik çağ ve uygarlıklara kadar uzanan Svastika sembolünün inanç perspektifinde incelendiği bu bildiride temsil ettiği gerçeklikler ve özünde var olan görsel kodlamanın çözümlemesi imgebilimsel yöntem ile detaylandırılmaktadır. Ardışık ve süreklilik gösteren bir disiplin ile dinler arası yolculuktan ideolojik deformasyona uğrayan Svastika sembolü; inanç biçimlerinin semboller üzerindeki değiştiriciliği ve dönüştürücülüğüne iyi bir örnek olmaktadır. Bu çalışmada svastika sembolünün geçirdiği semiyotik evrim; geçmişte temsil ettiği gerçeklik ile günümüzde temsil ettiği gerçekliği gözler önüne serebilmektedir. Sembollerin tarih boyunca kullanım biçimlerinin toplumların inanç değer ve algılarına yön vermesi, görsel algının yanı sıra anlamsal algının da önemini ortaya koymaktadır. Toplum ve toplumların sembollere yükledikleri gizli anlamlar, çağın getirileri çerçevesinde dönüşebilmektedir. Sembollerin toplumlar üzerindeki etki alanı görsel kodlar ile birlikte algısal kodları da bu dönüşümün bir parçası haline getirebilmektedir. Svastika sembolünün kültürler ve inançlar arası yolculuğunun evrensel boyuttaki kapsayıcılığına değinmeden önce gamalı haçların formlarını analiz etmek, Svastika'nın imgebilim çerçevesinden çözümlenebilmesini daha anlaşılır kılacaktır.

2. SVASTİKA SEMBOLÜ

Arkeolojik bulgular ve yapılan araştırmalar, gamalı haç sembolü paleolitik çağlardan başlayarak günümüze kadar uzun bir tarihi süreçten geçmektedir. Gamalı haç olarak bilinen svastika sembolü farklı medeniyetler ve çağlar boyunca kültürel ve dini olmak üzere inanç sistemlerinde çeşitlilik gösteren kodlardan oluşmaktadır. Formları incelendiğinde her birinin farklı şekillerde tasvir edildiği ve temsil ettikleri inanç toplumunun farklı stilleri benimsediği görülmektedir (Şekil 1, Şekil 2 ve Şekil 3).

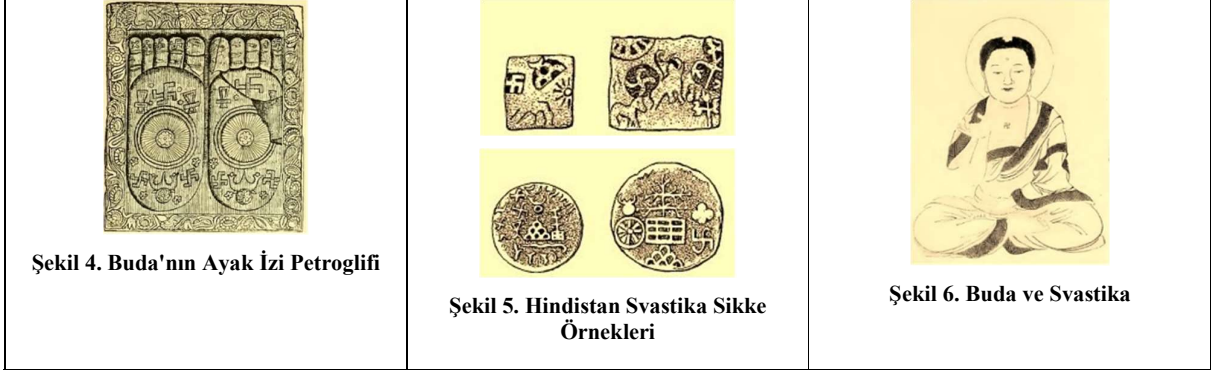

* Kaynak: <https://johnbaptistchurch.org/biblical-meaning-names/kaylin>

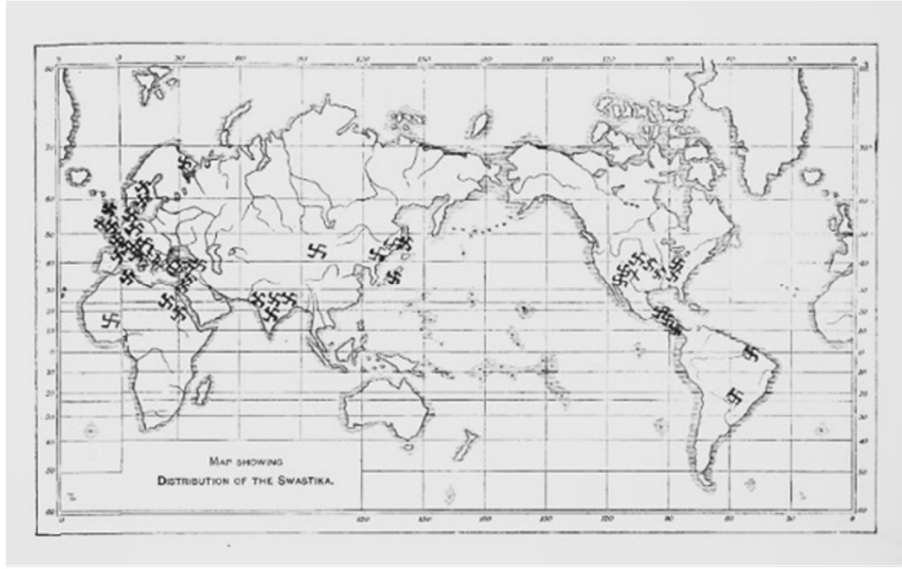
** Kaynak: <https://in.pinterest.com/pin/974607175603793334/>.

*** Kaynak: <https://norse-mythology.org/symbols/swastika/>.

Berry'nin Definitions, Description, And Origin: Different Forms Of The Cross adlı eserinde (Berry, 1896), Latin haçının Hıristiyanlık döneminden önceki madeni paralar, madalyalar ve süs eşyaları üzerinde bulunduğunu, İsa'nın bu çarmıha gerilmesinden Hıristiyan haçı olarak kabul edildiğini ifade ederken, Mısır mitolojisinde önemli yere sahip Osiris ve İsis'in ruhani bolluk ve bereketini Ankh haçına dayandırır. Berry'nin formsal ve anlamsal yapıda farklılık taşıyan haç betimlemeleri ışığında semboller ait oldukları çağın inanç sistemlerine ve ideolojilerine entegre olarak değişebilen, dönüşebilen görsel kodlardır. Tecir araştırmasında, (Tecir, 2024) sembollerin kendilerine özgü anlam ve amaçlarda farklılıklar göstererek yeni bir dil oluşturduğunu vurgulamaktadır. Kökü Ortaçağ'a dayanan Malta haçı Malta şövalyelerini temsil ederken, günümüzde Nazi rejiminin vahşeti ile akıllara kazınan svastika sembolü antik dönemlerden 1933 yılına kadar iyi olma, iyi kader, uğur ve şans gibi olumlu anlamlar (Whitney, 1879) taşımakta idi. Max Müller ise eserinde (Müller, 1880), etimolojik açıdan "Svastika" kelimesinin çözümlemesini şu şekilde yapmaktadır: "Svasti", "su" yani "iyi" ve "as" yani "olmak" köklerinden gelir. Vedalarda sıkça geçen "svasti", hem mutluluk anlamında bir isim olarak hem de "iyi" veya "yaşasın!" anlamında bir zarf olarak kullanılır. Yunanca "eudoro" ile karşılıklıdır. "Svastika" kelimesinin kökeni daha sonradan olup, her zaman uğurlu bir işaret anlamına gelir ki bu işarete Budistler ve Jainler arasında yaygın olarak rastlanır (Şekil 4, Şekil 5, Şekil 6).

Kaynak: <https://www.gutenberg.org/files/40812/40812-h/40812-h.htm>

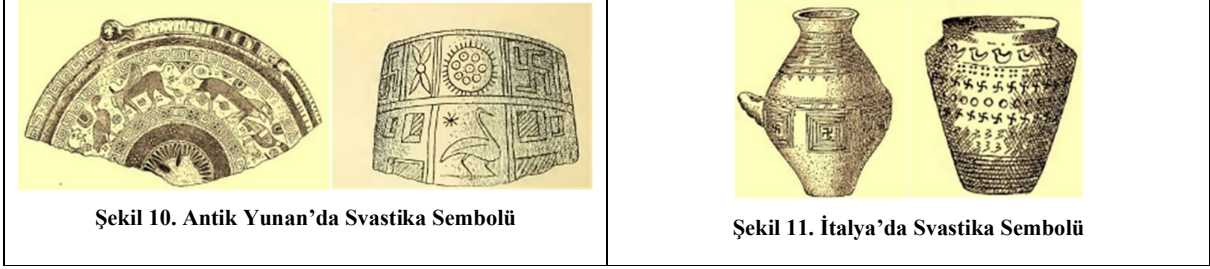
Kaynak: <https://fcit.usf.edu/holocaust/arts/swastika/swasmap.htm>

Şekil 7. Map Showing Distrubition Of The Swastika, Report of National Museum, Thomas Wilson, 1894

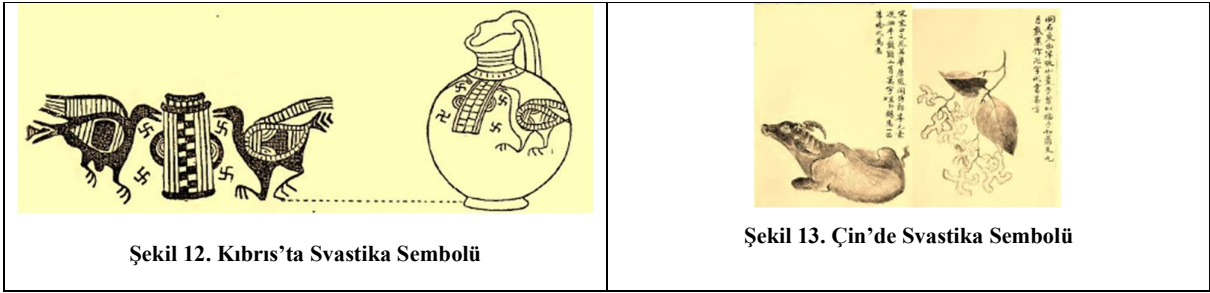
Wilson eserinde, (Wilson, 2010) svastika sembolünün antik tanrılar ve mistik tılsımlar ile özgün kültürel anlamlandırmalar taşıdığını ifade eder. Latin kültürünün Jüpiter Tonans ve Pluvius'u İskandinav kültüründe Thor'a karşılık gelmektedir. Anlamsal algı çerçevesinde yorumlanan svastika sembolü tanrıça figürlerinin üzerinde yer aldığı doğurganlık ve üretkenlik yetisini temsil edebilmektedir. Budizm köklerine kutsal anlamlar yükleyen sembol Orta Doğu ve Asya'da iyilik, bereket ve uzun yaşamı tasvir etmektedir. Svastika sembolünün kültürler arasındaki yolculuğunu tetikleyen etkenin Dr. Schliemann'ın Truva kazıları olduğunu ifade eden Wilson (Wilson, 2010) Şekil 7'de yer alan haritada sembolün dünya çapındaki dağılımına dikkat çekmektedir. Sykes dini notlar adlı eserinde (Sykes, 2010) Çin antropologları Fa-hian, Soung Young ve Xuan Zang'a göre, mistik hac takipçilerinin Sakya'nın 1900'lere gelişinden önce Çin ve Hindistan'a yayılmış olduğunu ifade etmektedir. Sembolün Orta Asya ve Hindistan'daki varlığına; Çin'in batı ve güneybatısındaki ülkelerde de rastlandığını vurgulamaktadır. Şekil 7'deki haritayı destekleyen bu ifadeden hareketle Hint-Avrupa toplumlarının arasındaki kapsamlı ticaret ağlarının, dini ve kültürel etkileşimlerin zeminini hazırladığı görülmektedir. Bu etkileşimler, sembolün geniş bir coğrafyaya yayılarak evrenselleşmesini açıklamaktadır (Şekil 8, Şekil 9, Şekil 10, Şekil 11, Şekil 12, Şekil 13).

Kaynak: <https://www.gutenberg.org/files/40812/40812-h/40812-h.htm>

Kaynak: <https://www.gutenberg.org/files/40812/40812-h/40812-h.htm>

Kaynak: <https://www.gutenberg.org/files/40812/40812-h/40812-h.htm>

Wilson bilinen en eski sembol ve göçleri adlı eserinde (Wilson, 2010) Sembol, Truva'dan Ege Denizi'ni geçerek Yunanistan'a, oradan da vazo ve çömlek gibi nesnelere üzerinde Güney Avrupa'ya aktarılmıştır. Keltler, Romalılar ve Almanlar tarafından benimsenen bu sembol genel olarak (Schliemann, 2015) dünyada Hindular arasında tanrı Indra; Almanlar ve İskandinavlar arasında Thor; Slavlar arasında Perkun, Pelasgi; Yunanlılar arasında Zeus, Jüpiter ve Latinler arasında Pluvius olarak temsil edildiği gibi, bazen ışık, bazen yağmur, sonradan su ve benzeri şeyler üretmek için faaliyet gösteren havanın veya havada yaşayan tanrının bir sembolü olarak da yorumlanmaktadır. Svastika sembolünün çeşitlilik gösteren inanç değerlerini ve kültürel yapılarını kendi içinde beslediği, ait olduğu coğrafyaların sosyokültürel etkilerinden izler taşıdığı açıkça görülmektedir. Sembolün kitlesel ideolojilere ve geleneksel ritüellere göre şekil alması günümüz dünyasında Svastika'ya olan bakış açısına farklı bir boyut getirebilmektedir. Antik kültürlerin kutsal kabul ettiği sembolün günümüzde Hitler Almanyası ile ilişkilendirilmesi, sembollerin de evrensel çapta dönüşerek toplumların algılarını yönetebildiğini gözler önüne sermektedir. İlkel anlamından uzaklaşan ve boyut değiştiren Svastika sembolünün zaman içindeki negatif dönüşümü, sembolün köklerini bu noktaya eviren etmeni sorgulamaya itmektedir. Müller'in teorisine göre, (Lechler, 1921) svastika sembolü bilinen adıyla gamalı haç, eski Hint-Avrupa toplumlarının din yapısına ayna tutan güneş tanrısını betimlemektedir. Von Zmigrodski ise sembolün Ari ırkının özel bir sembolü olduğunu öne sürmektedir. Goblet d'Alviella'nın teorisi gamalı haçın Hint ve Avrupa kültürlerini aşarak evrenselleşen bir sembol olduğu yönünde iken, gamalı haçın tarih öncesi Aryanların sembolü olduğu düşüncesi akademik, antropolojik ve sosyo kültürel olmak üzere çeşitli çalışmaların konusu haline gelebilmiştir. Hint-Avrupalıların Hint kültürüne daha yakın olması, sembolün Avrupa kimliğini arka plana atsa da yapılan arkeolojik kazılar, antik svastika sembolünün Hint Avrupa kültürünün doğu mistisizmini Kuzey Avrupa'ya taşıdığı söylenebilir. Hint ve Budist din yaklaşımında yaşam tekerleği, varoluş döngüsü gibi mistik inançları temsil eden sembol yaşam ve ölüm döngüsüne, enerji ve madde arasındaki zıtlığa atıfta bulunabilmektedir. Su, hava, ateş ve toprak gibi hayatın ana bileşenlerini sembolize eden 4 svastika kolu, inançlar sisteminde bu dönüşümün kozmolojisine hizmet etmektedir. Hint inanışındaki tekerlek, dönüşümü temsil ederken aynı zamanda dünya ve insanlar arasındaki sonsuz dönüşüme, evrendeki sürekliliğe vurgu yapabilmektedir. Antik İskandinavya'da 'güneş tekerleği' olarak kabul gören sembol benzer dönüşüm ve süreklilik bakış açısı ile yorumlanabilmektedir. İskandinav kültüründe mitolojik figür Thor'un çekicini temsil ettiği görüşü, göklerde sonsuz bir döngü içinde olan güneş ile ilişkilendirilebilmektedir. Avusturyalı filolog ve antropolog Penka (Penka, 2009) yayınladığı

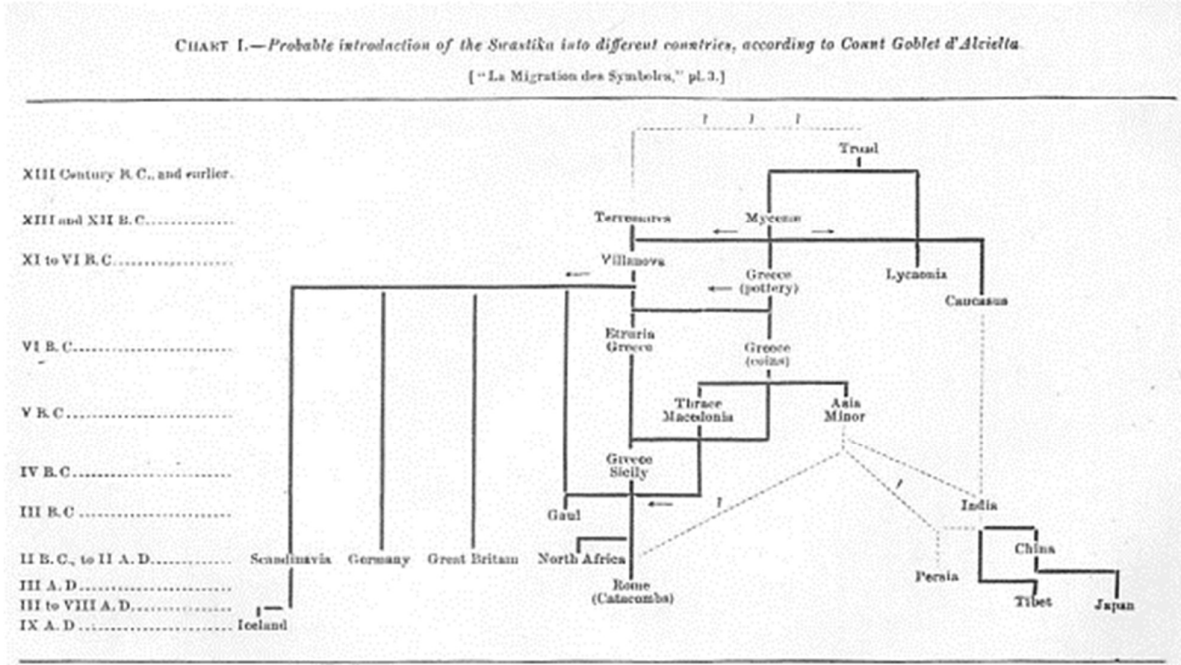
bir bildiride Hint-Avrupa ırkının Avrupa'nın yerlisi olduklarını ve fetih, ticaret, göç gibi etkenler ile Doğu'ya yöneliklerini belirtmektedir. Penka'nın bildirisinin Alman akademisyenler tarafından destek görmesi, akademik saygınlığı da beraberinde getirerek antropolojik ve ulusal spekülasyonlara zemin hazırlamıştır. Söz konusu spekülasyonların oluşmasını geniş bir perspektiften yorumlarsa Hint-Budist inancın bir ürünü olan sembolün, akademik anlamda milli köken sorgulamasına kadar geniş çaplı bir etki yaratabilmektedir. Sembollerin ait oldukları kültür tarafından kendilerine atfedilen anlamları; insanoğlunun kökeni, varoluşu ve inanç sistemi olmak üzere çeşitli gerçekliklerle aydınlanmasını beraberinde getirebilmektedir. Sembolün arkaik kültürde başlayan mitleşme süreci imgesel bir kod haline gelerek inanç algısını yeniden ele alınmasına zemin hazırlayabilmektedir (Şekil 14).

Şekil 14. Hint ve Budist İnanışta Svastika Sembolü

Kaynak: <https://tr.wikipedia.org/wiki/Svastika>

Görüldüğü üzere hayatın düzeni, evrenin işleyişi, şans, kader ve uğur gibi spiritüel akışları temsil eden bir sembol; kıtalar arasındaki dağılımına arkeolojik disiplin ile müdahalesi, antropoloji, sosyoloji, coğrafya, psikoloji ve inanç sistemi çerçevesinde değerlendirilmesi sonucu insanoğlunun kökleri hakkında ufuklar açabilme gücünü taşıyabilmektedir. Bu gücün temelinde sembollerin disiplinler arası objektif bir anlayış prensibi ile incelenmesi gerekliliği ve entelektüel yorumlama yetisi yer almaktadır. Tarihin akışını okumak, neden ve sonuç ilişkisine dayandırmak ve yorumlamanın temelinde; sembollerin çağdaş dünyanın yanı sıra antik dünyanın sırlarını kodlama biçimlerine karşılık gelebileceği gerçeği yatabilmektedir. Bu gerçekliğin disiplinler arası tutumla ele alınması Alman, Germen ve Hint-Avrupa arasındaki bağlantıyı *völkisch* düşünce tarzının önünü açmıştır. Sembolün kıtalar arasında yarattığı etki coğrafik unsurlar ile birlikte saf ırk, ari anavatan gibi kavramların akademik boyutta ele alınmasına zemin hazırladığı söylenebilir. Kuzey Almanya'daki ari/aryan kimliği yeni bir boyut kazanmıştır. Hint-Avrupa dilbilimi Aryan kimliğinin dayanak noktasını, Hint-Avrupa dil ailesinden konuşan halklara dayandırmaktadır. Dictionary sözlüğe göre, (Dictionary.com, 2024) etimolojik açıdan incelendiğinde Sanskritçe bir terim olan "Aryan" Hint-Avrupa dillerini konuşan tarih öncesi insanların soyundan gelen" şeklinde açıklanmaktadır. Sivrioğlu makalesinde ise, (Sivrioğlu, 2015) günümüzde "Aryan" kelimesi ırk üstünlüğü gibi bir anlayışın betimleyicisi olsa da aslen dini, kültürel ve dilbilimsel bir tanımla temsil etmektedir. Chamberlain ise (Raulwing, 2012) bu terimi klasik antik çağ, Germenler ve Antik Aryan Çağının bölümleri olmak üzere antropolojik yaklaşım ile ele almaktadır. Aryan ırk kimliği ve svastika sembolü arasındaki spekülasyonlar Schliemann'ın Truva kazılarındaki gamalı haç keşiflerine yeni bir boyut getirirken, antik uygarlıkların temelinde Hint-Avrupa mistisizminin temsilleri yer almaktadır. Bu mistisizm Aryan (Hint- Germen) ve Teuton (Cermen) arasındaki ilişkiyi somutlaştırmaktadır. Şekil 15'te yer alan Goblet d'Alviella'nın çalışması, svastika dünya kültürlerinde yaygın bir şekilde kullanılmasına rağmen sembolün en eski örneklerinin yalnızca Orta Avrupa'da görüldüğünü göstermek için kullanılmıştır. D'Alviella'nın gamalı haçın Avrupa ve Asya'daki dağılımına ilişkin şematik tasviri, gamalı haçın kökeni ve doğasına ilişkin hem akademik hem de *völkisch* yorumların temel dayanağı haline gelmiştir. Gamalı haç, Aryan'ın ya da antropolojik terimlerle Beyaz Irk'ın en mükemmel sembolü haline gelmiştir (Mees, 2008: 59). Gamalı haçın bir Aryan işareti olarak işlev görmeye başlaması, Nazizmin ikonik sembolü olarak Alman milliyetçiliğinin üstünlük ideasının evrensel bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Aryanizm'in Nazizm'e evrilmesi svastikanın sembolik karşılığının Germen köklerine dayandırılmasına karşılık gelmektedir.

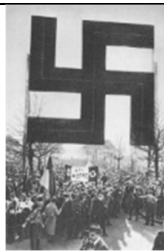
Şekil 15. D'Alviella'nın gamalı haçın Avrupa ve Asya'daki dağılımına ilişkin şematik tasviri

Kaynak: <https://www.indica.today/research/conference/swastika-a-sacred-symbol-of-hinduism-jainism-and-buddhism/>

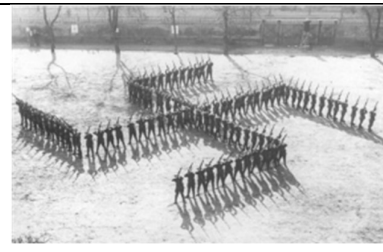
Germen köklerinin saf ve üstün yönü svastika aracılığıyla Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi'nin sembolü olarak Hitler tarafından politize edilmiştir. Antik Germen kültürüne karşılık gelen svastikanın, evrendeki zıtlıkların akışını dönüştürmesini ve sürekliliğini pozitifize eden yönü; propagandaya aracılık eden politik ve ideolojik anlayışa evrildiği görülmektedir. Saf Alman ırkının üstünlüğü düşüncesini savunan ve politik stratejilerini arı ırkı mensubu olmayanlara yönelik yaptırımlarla tasarlayan Nazi lideri Adolf Hitler, svastikayı asıl anlamından soyutlayarak saf ırk betimleyicisi olarak kabul etmiştir. Aryan ırk anlayışının ve aryanist yaklaşımların hakim olduğu yönetimde Nazizm ideolojisinin takipçilerini kapsayan bir dil oluşturduğu, iletişimsel faaliyetler yerini ifade-tepki retorikine bırakmıştır. Bu bakış açısına paralel olarak Grabowski (Grabowski, 1921) propaganda unsuruna dönüşen sembolün, kendine özgü tüm formlarının her ırka ilham verebileceğini kabul etmektedir. Ancak bu kabullenişin yanında Grabowski, Dr. Schliemann Truva kazılarında atıfta bulunarak Alman ırkının Hint-Germen soyuna daha yakın olması sebebiyle bu sembolü kullanmakta hak sahibi olduklarını savunmaktadır. Nasyonal Sosyalizm ve onun ırksal saflık ideolojisine dayalı devlet anlayışı svastika sembolünün faşizan bir form olarak işlev kazanmasını açıklamaktadır. Hitler'in, Germen ırk bilincini kitlelere svastika yoluyla aktarmasında, eski Germen köklerin ütopya modelini yansıtmaya istediği önemli bir rol oynayabilmektedir (Şekil 16a, Şekil 16b, Şekil 16c).

Şekil 16a. Adolf Hitler

Şekil 16b

Şekil 16c

Kaynak: <https://www.fourfourtwo.com/features/nazis-tottenham-why-did-swastika-fly-white-hart-lane>

3. GRAFİK TASARIM VE SEMBOL İLİŞKİSİ

Geçmişten günümüze tarihin hemen her döneminde toplumlar ait oldukları çağın imkanları çerçevesinde kendilerini ifade etme ihtiyacı hissetmiş ve bu ihtiyaçlarını farklı yöntemlerle yansıtabilme çabası içine girmişlerdir. Bu çaba kimi zaman bir kabulleniş, kimi zaman bir başkaldırı, kimi zaman ise bir öğretiyi (Çetinkaya, 2023) temsil etmiştir. Altamira ve Lascaux mağaralarında görülen temsili betimlemeler gibi ihtiyaçlarını görsel iletişim kodları aracılığı ile aktarmıştır. İletişim ihtiyacından doğan bu tasvirler tarihsel perspektifte yazı, piktogramlar, hiyeroglifler gibi sembolik kodlara evrilebilmiştir. İletişimsel sembollere dönüşen görsel kodlar (Asan, 2024) karmaşık yapı, soyut gerçekliklere daha yalın, somut ve anlaşılabilir nitelikler kazandırmaktadır. Yaratımı ilkel araçlar ile başlayan görsel iletişim yöntemleri gelişerek ve değişerek, her çağın dinamiğine uygun bir şekilde ilerleme kaydetmesine rağmen sembollerin önemini azaltmadığı görülmektedir. İletişimi yalınlaştıran, hızlandıran ve kolaylaştıran semboller somut dünyanın gerçekliklerin grafik bir dil ile ele alınmasını sağlamaktadır. Sembollerin; (Asan, 2020) somut dünyanın gerçekliklerine karşılık gelen anlamları zaman içerisinde değişebilmekte, kavramsal işlevini yitirebilmekte ya da kendisine yüklenen anlamları yeniden yapılandırabilmektedir. Semboller taşınmış oldukları kavramsal yapı ve anlatımsal dilleri itibarı ile farklı aktarım şekillerine karşılık gelebilmektedir. İletişim sürecinde hedef kitleye verilmek istenen mesaj, yaratılmak istenen algı çerçevesinde aktarılmakta ve bu aktarım, sembollerin kitleler üzerinde yarattığı güçlü etki ile başarılı olmaktadır. Antik çağlardan modern çağlara kompleks yapıdaki iletilerin, semboller aracılığı ile daha kolay ve ideal bir iletişim sürecine girmesi bu ifadeyi güçlendirmektedir (Şekil 17).

Şekil 17. Farklı Formları ile Svastika Sembolü

Kaynak: <https://www.thearchaeologist.org/blog/the-global-swastika-exploring-its-ancient-roots-and-diverse-meanings>

Semboller; dil, din, ırk, kültür, inanç, gelenek gibi çeşitli konularda görsel iletilere karşılık gelen ve insanoğlunun ilkel çağlarından itibaren kendini ifade etmede aracı olarak kullandığı görsel kodlardır. Grafik tasarımın yaratım ürünü olan semboller, gerçek ve gerçek dışı olmak üzere, benimsendiği kültür ve gelenekler ideolojik, politik ve sosyolojik bağlamlarda semiyotik evrime uğrayabilmektedir. Semboller insanoğlunun inanç sisteminde çeşitli tanrısal figürleri ya da mitleşmiş ritüelleri tasvir edebilmektedir. Dini ve mitolojik konularda derin bir semiyotik anlam yatan semboller görünmeyen gerçeklikleri işaret edebilmektedir. Bu noktada sembolün yorumlanmasında kimi zaman somut kimi zaman soyut metaforlar devreye girebilmektedir. Sembollerini doğru okuyabilmek ve yorumlayabilmek, o sembolün etnik geçmişi ve ait olduğu medeniyetin mistisizmini hangi açıdan yansıtabileceğini analiz etmekten geçebilmektedir. Modern dünyanın iletişim aracı rolünü üstlenen semboller grafik tasarımın her alanında çeşitli amaçlar ile stilize edilmektedir. “Her çağda ve sanat akımında estetik farklı olabilir ancak harmoniye, güzele ulaşma idealleri hep aynıdır. Sadece yöntem değişir” (Asan, 2021: 32). Bir mesajı ya da kavramı betimleyen semboller, iletişim kanallarındaki verimliliği doğru ve tutarlı imgeler ile ortaya konmasına bağlıdır. Algı dünyasına yön veren ve kitleleri bu çerçevede yönlendiren imgeler uygun görsel kodlar ile aktarıldığı sürece çözümlenebilmektedir. İmgeler çözümlenebildikleri takdirde kitleler üzerinde sosyolojik, psikolojik ve ideolojik izlenimler yaratabilmektedir. Svastika sembolünün paleolitik çağlardan günümüze kadar ulaşan semiyotik evriminin, mistik bir Asya inancının temelini dayanması, bu sembolün inançlar sistemine ait olduğu gerçeğini yansıtabilir. Fakat değişen ve gelişen dünyanın getirdiği ideolojik yapılanmalar, kültürel değişimler, toplumsal dejenerasyonlar, bizleri sembollerin anlamını yeniden sorgulayarak, köklerini araştırmaya

kadar itebilmektedir. Her kültürün kendi dogmaları bağlamında sembollere anlamlar yüklemesi, algıda değişim ve dönüşüm yaratabildiklerinin kanıtı olarak karşımıza çıkabilmektedir. Antik tanrılardan modern inanç sistemlerine kadar olan tarihi süreçte, her kültür aidiyet duyduğu gerçekliği mevcut imkanlarına entegre ederek kabullenebilmektedir. Tarihsel ve kültürel perspektifte kitlelerin algı yönetimine doğrudan etki eden semboller, her toplumun kültüründen izler taşıyabilmektedir.

Şekil 17. Antik Yunan Seramik Vazoda Svastika

Şekil 18. Antik Roma Svastika Mozaikleri

Kaynak: <https://gorgongergisi.com/svastika-sembolunun-12-bin-yillik-tarihi/>

Sembollerin algısı ve anlamları kullandıkları bağlama göre çeşitlilik gösterebilmektedir. Farklı mitlerde yaratılan kral tanrı anlayışının svastika sembolünün olumlayıcı yönü ile bağdaştırıldığı görülmektedir. İskandinav kültüründe svastika sembolünün yapısı, Thor'un çekici ile ilişkilendirilirken, Yunan kültüründe tanrıların en büyüğü Zeus ile ilişkilendirilmektedir. Bu inanç sistemlerinin her medeniyetin kendine özgü etnik araçlarına da yansıdığı örnekler ışığında görülebilmektedir. İnançlar sisteminin seramik vazolar, heykelcikler, sikkeler, savaş araçları, amforalar bu etnik araçlara örnek olma özelliği taşımaktadır (Şekil 18, Şekil 19). Doğu ve batı kültürünün izlerini svastika sembolü üzerinden sentezlemek gerekirse, doğu toplumların takip ettiği şans, uğur ve iyi talih tılsımlarının mistisizmi batı kültüründe aynı anlamlar ile karşılık bulmayabilir. Batı kültürünün svastika retorisi, milyonların yaşadığı kıyımı aryanizmin gerekliliği ile ilişkilendirilebilmektedir. Nazizm ideolojisinin politize sembolü görevini üstlenen svastika, olumlayıcı antik tarihten tamamen bağımsız bir anlam ile karşılık bulabilmektedir. Gamalı haç olarak bilinen svastika sembolünün faşizan bir form olarak kitleler üzerinde uyandırdığı vahşet duygusu, günümüzde bu sembolün kullanımını olumsuz yönde etkileyebilmektedir.

Bilimsel kaynaklar ve akademik çalışmalar ışığında, svastika sembolünün anlamı ve kökleri kitlelere açıklandığında, kitlelerin nasıl bir tutum geliştireceği merak uyandırır da, Asya kültüründen gelen bu pozitif sembolün birleştirici gücü, sembollerin dönüşebilirliği ve değişebilirliği gerçeğini hatırlatmaktadır. Formsal ve kavramsal anlam çerçevesinde çeşitli medeniyetler boyunca dönüşüm geçiren svastika sembolü, ait olduğu toplumun ideallerine ayna tutmaktadır. İzlerine neredeyse dünyanın tüm kıtalarında rastlanmasına rağmen, her kültürün sembolü kendi gerçekliğine bir ilham kaynağı olarak uyarlaması, bu etkileşimi ortaya koymaktadır.

4. İMGEBİLİM PERSPEKTİFİNDE SEMBOL VE İNANÇLAR

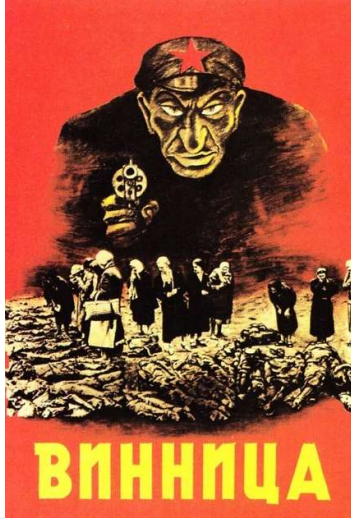
“İmgebilim “Imagology” köken olarak “Latince imaj (image) anlamına gelen “imago” ve bilim anlamına gelen “logos” kelimelerinden alır. Bu bilim dalının esin kaynağı Freud’un bastırılmış duyguların ortaya çıkması için kullandığı yöntem olan nesnelere imge çağrışımlarından esinlenen ve “etnik imajologie üzerine not” adlı makalesiyle Oliver Brachfeld öncülük yapmıştır” (Asan, 2024). İmgebilim, görsel imgelerin nasıl anlamlandırıldığı ve toplumsal, kültürel bağlamlarda nasıl işlev gördüğünü inceleyen disiplinlerarası bir alanı ifade eder. Bu disiplin, imgelerin nasıl oluşturulduğunu, kullanıldığını ve algılandığını anlamak için semiyoloji (sembolizm bilimi), kültürel çalışmalar, psikoloji ve sosyoloji gibi farklı disiplinlerden yöntemler ve teoriler kullanabilmektedir. İmgebilimin temelinde, imgelerin taşıdığı anlamın ve sembollerin toplum içinde nasıl dolaştığının analizi yer alır. Bir imgenin anlamı, o imgeyi gören veya kullanan bireylerin ve grupların sosyal, kültürel ve tarihsel bağlamlarıyla birlikte şekillenebilir. Örneğin, bir bayrak sadece renkler ve desenlerden oluşan bir kumaş parçası değil, aynı zamanda bir ulusun veya topluluğun sembolik temsilcisidir. Bayrak, ulusal kimliğin, birliğin ve bağımsızlığın görsel bir ifadesi olabilir ve bu nedenle o bayrağa yüklenen anlamlar, o toplumun tarihsel ve kültürel deneyimleriyle derinden bağlantılı olabilir (Şekil 20). Bu bağlamda, Anderson göre, (Anderson, 2006) "Imagined Communities" adlı eserinde bayrağın ulusal kimliğin inşasındaki rolüne dikkat çeker ve bayrağın sembolik anlamının toplumun ortak hafızasında nasıl yer ettiğini vurgular.

Şekil 19. I. Dünya Savaşı Propaganda Posteri

Kaynak: <https://pixcap.com/tr/blog/propaganda-poster-nedir>

İmgebilimin incelikli bir alanı da imgelerin dili ve sembolizmi üzerine odaklanabilmesidir. Görsel imgeler, sadece görünüşleriyle değil, aynı zamanda semboller aracılığıyla anlam taşıyabilirler. Bu semboller, görsel imgeler aracılığıyla derin anlamlar ve inançları ileterek toplumun ortak paydalarını güçlendirebilir. İmgebilim aynı zamanda imgelerin nasıl ideolojik araçlar olarak kullanılabilirdiğini de inceleyebilir. Politik propaganda, reklamlar, sinema ve diğer medya araçları, belirli ideolojileri ve değerleri güçlendirmek veya meşrulaştırmak için güçlü imgeler kullanır. Örneğin, totaliter rejimlerin propaganda afişleri, liderleri, ideolojileri ve düşmanları yücelten imgelerle doludur ve bu imgeler toplumun kolektif inançlarını güçlendirebilmek için kullanılabilir. Görsel imgeler, sadece estetik nesnelere değil, aynı zamanda toplumsal, kültürel ve politik anlamların ifadesidirler. İmgebilim, bu imgelerin nasıl anlamlandırıldığını, nasıl işlev gördüğünü ve toplumların inançlarını, değerlerini ve kimliklerini nasıl şekillendirebildiğini anlamak için derinlemesine bir analiz sunabilmektedir (Şekil 21).

Şekil 21. Nazi Almanyası propaganda afişinde Sovyet Komünizmi (1943)

Kaynak: https://tr.wikipedia.org/wiki/Nazizm_ile_Stalinizm%27in_karşılaştırılması#/media/Dosya:Vinnycia01.JPG

Verilen örneklerden anlaşılacağı üzere imgebilim ve inanç arasındaki ilişki, insanlık tarihinin derinliklerine kadar uzanır ve bu iki kavramın birbirini nasıl şekillendirebildiğini ve etkileyebildiğini anlamak, dini deneyimin ve kültürel mirasın daha geniş bir perspektiften görülebilmesini sağlar. Eliade, "The Sacred and the Profane" (Eliade, 1987) adlı eserinde, dini sembollerin sadece birer işaret veya gösterge olmadığını, aksine insanların kutsal ve kutsal olmayan (profan) arasındaki ayrımı yapmalarına, evreni anlamlandırmalarına ve kendi varoluşlarını konumlandırmalarına yardımcı olan güçlü araçlar olduğunu vurgular. Asan, eserinde, imge "toplumlarda bir anlaşmanın ve uzlaşmanın ürünü olarak yaratılırlar. Bu yüzden zamanla toplumların değişmesi, sembollerin de anlam değiştirmesine ya da tamamen yok olmasına neden olabilmektedir". (Asan, 2021: 235) Bu semboller, bireylerin ve toplumların ruhsal deneyimlerini ve dini pratiklerini yönlendirebilen, onlara anlam ve yön veren temel unsurlardır. Bu açıdan imgebilim, dini sembollerin ve temsillerin

ardındaki anlamları keşfetmek için bir anahtar sunabilir ve bu sembollerin, bireylerin ve toplulukların dünyasını nasıl zenginleştirebildiğinin anlaşılmasına yardımcı olabilir.

5. SVASTİKA SEMBOLÜNÜN İMGEBİLİM ÇÖZÜMLEMESİ

Svastika sembolü, tarih boyunca farklı kültürlerde kullanılmış ve çeşitli anlamlar yüklenebilmiş bir simge olarak dikkat çekmektedir. Antik dönemde Hindistan'da Hinduizm, Budizm ve Jainizm'de kutsal bir sembol olan svastika, refah, iyi talih, koruma ve iyiliği temsil etmesinin yanı sıra Antik Yunan ve Roma'da dekoratif bir motif olarak da kullanılmakta genellikle olumlu anlamlar taşıyabilmektedir. Kuzey Avrupa'da Germen ve Viking kültürlerinde güneş ve yaşamın döngüsünü simgeleyebilmektedir. Ancak, 20. yüzyılda Nazi Almanyası'nın bu sembolü benimsemesi, svastikanın anlamını kökten değiştirdi ve bu dönemde sembol antisemitizm, nefret ve soykırımın simgesi haline geldiği gibi bu kullanım, svastikayı birçok kişi için negatif ve korkutucu bir imgeye dönüştürebildi.

Svastika sembolünün anlamı ve algısı, onun hangi bağlamda kullanıldığına göre değişebilir. Sembollerin algısı, farklı kültürlerde ve tarihin farklı dönemlerinde farklılık gösterebilir. Hindistan'da bir tapınakta svastika görmek normal karşılanabilirken, Batı dünyasında bu sembol genellikle Nazi ideolojisiyle ilişkilendirilir. Örneğin, tarihi belgeselerde svastikanın kullanımı, Nazi rejiminin dehşetini hatırlatabilir. Kültürel anlatılar ve popüler kültür, svastikanın anlamını yeniden tanımlayabilir.

Euronews'in makalesine göre, (Euronews, 2024) Svastika, bir çok Avrupa ülkesinde, Nazi propagandası yaymak olarak değerlendirildiği için yasaklanmıştır. Diğer bir tarafta, Asya'da birçok insan için bu sembol hala olumlu anlamlar taşıyabilmektedir. Toplumsal inançlar, sembollerin tarihsel ve kültürel bağlamlarda kullanım şekillerine göre biçimlenebilir. Bu bağlamda Svastika sembolü, toplumsal ve bireysel inançları şekillendirebilir. Nazi Almanyası'nın propagandası, bu sembolün anlamını Batı toplumlarında kökten değiştirebilmektedir. Bu nedenle, svastika sembolünün imgebilim çözümlemesi, sembolün tarih boyunca nasıl kullanıldığını ve bu kullanımın toplumların inançlarını ve algılarını nasıl şekillendirebildiğini anlamak için önemlidir. Bu sembol, tarihsel ve kültürel bağlamlarda farklı anlamlar kazanmış olup, günümüzde hala tartışmalı ve güçlü bir imge olarak varlığını sürdürebilmektedir.

6. SONUÇ

İmgebilim, sembollerin toplumsal, kültürel ve tarihsel bağlamlarda nasıl anlamlandırıldığını ve işlev gördüğünü anlamak için önemli bir disiplindir. Bu disiplin, imgelerin dilini ve sembolizmini analiz ederek, toplumların ortak inançlarını ve değerlerini nasıl şekillendirebildiğini ortaya koymaktadır. Svastika sembolü, tarih boyunca farklı kültürlerde çeşitli anlamlar yüklenebilmiş ve zaman içinde önemli bir dönüşümler geçirebilmiştir.

Antik dönemlerde, svastika genellikle şans, güç ve yaşamın döngüsü gibi olumlu anlamlarla ilişkilendirilebilmiştir. Hinduizm, Budizm ve diğer Asya kültürlerinde sıkça görülen bu sembol, pozitif enerji ve şans getirdiğine inanılan bir simge olarak kabul edilebilmektedir. Ancak 20. yüzyılın başlarında, özellikle Nazi Almanyası'nın kullanımıyla svastika, Dünyada nefret, ırkçılık ve soykırımın simgesi haline gelebilmiştir. Naziler, svastikayı, Aryan üstünlüğünü ve Yahudi karşıtlığını simgelemek için propaganda amaçlarıyla kullanmışlardır. Bu dönüşüm, sembollerin anlamlarının tarihsel ve kültürel bağlamlarda nasıl değişebileceğini ve toplumların inançlarını nasıl etkileyebileceğini gösterebilmektedir. Svastika örneği, bir sembolün nasıl manipüle edilerek ve yeniden yorumlanarak, kolektif bilinçte derin izler bırakabileceğini açıkça ortaya koyabilmektedir. İmgebilimin perspektifinden bakıldığında, sembollerin gücü ve etkisi, onların taşıdıkları kültürel ve tarihsel mirasa bağlı olarak değişebilir. Bu bağlamda, semiyolojik analizler ve imgebilimsel yaklaşımlar, sembollerin ve imgelerin toplumsal inançları nasıl şekillendirebildiğini anlamak için önemli araçlar sunabilmektedir. Sembollerin bu derin etkisi, onların kullanıldığı bağlama ve toplumun o dönemdeki ruh haline bağlı olarak değişiklik gösterebilir. Bu bağlamda araştırma şu sonucuna varabilmektedir;

- Svastika sembolüyle her ne kadar faşizmin simgesi haline dönüştüğü görülse de kültürden kültüre farklı anlamlar yüklendiği saptanmıştır.
- Semboller, yaşam alanlarına dahil edildiğinde yeni anlamlar alarak mite dönüşebilirler.
- Svastika sembolüyle duygusal bağlar kurulduğu saptanmıştır.
- İmgebilim, sembol çözümlemelerinde kullanılabildiği saptanmıştır.
- Sembolün anlamı, tarih boyunca farklı dönemlerde ve toplumlarda yeniden yorumlanmıştır.
- Toplumsal hareketler ve ideolojiler, sembollerin anlamını değiştirebilir veya yeniden şekillendirebilir.
- Semboller, politik ve dini bağlamlarda güçlü mesajlar iletmek için kullanılabilir.
- Svastika, doğu ve batı kültürlerinde farklı algılanmaktadır; doğuda genellikle iyi şans ve refah simgesi iken, batıda genellikle Nazi Almanyası ile ilişkilendirilir.

Svastika sembolünün tarih içindeki yolculuğu, imgebilimin ve semiyolojinin sembollerin ve imgelerin toplumsal ve kültürel anlamını çözümlmek için ne kadar kritik olduğunu gösterebilmektedir. Bu disiplinler, sembollerin sadece görsel imgeler olmanın ötesinde, toplumsal inançları ve değerleri derinden etkileyen güçlü araçlar olduğunu ortaya koyabilmektedir.

KAYNAKÇA

- Anderson, B. (2006). *Imagined Communities*. London: Verso.
- Asan, H. (2024, Nisan 19). *Logolardaki Grafik Sembollerin İmgebilim Perspektifinde İncelemesi*. İstanbul, İstanbul, Türkiye: İstanbul Arel Üniversitesi.
- Asan, T. (2020, Mayıs). *Mizah İçerikli İllüstrasyonlarda Espri Yaratma Yöntemlerinin İncelenmesi*. İstanbul, İstanbul, Türkiye.
- Asan, T. (2021). Dijital Çağın Yeni Trend Estetiğinde Revizyondan Geçen Otomobil Logo Tasarımlarının İncelenmesi. *İstanbul Arel Üniversitesi İletişim Çalışmaları Dergisi*, 9(19), 32-66.
- Asan, T. (2021). Kitap Kapağının İki Yüzü. *Akdeniz Sanat*, 15(28), 227-254.
- Berry, W. (1896). Definitions, Description, And Origin: Different Forms Of The Cross. T. Wilson içinde, *The Earliest Known Symbol, And Its Migrations ; With Observations On The Migration Of Certain Industries In Prehistoric Times*. (s. 765). Washington, D.C: Washington, D.C.
- Berry, W. (1896). Definitions, Description, And Origin: Different Forms Of The Cross. T. Wilson içinde, *The Earliest Known Symbol, And Its Migrations ; With Observations On The Migration Of Certain Industries In Prehistoric Times*. (s. 765). Washington, D.C: Washington, D.C.
- Çetinkaya, S. (2023, Ağustos 23). *Grafik Tasarım Bağlamında Protest İllüstrasyonlar ve Gerçek Üstü Dil Kullanımı*. İstanbul, İstanbul, Türkiye: İstanbul Arel Üniversitesi.
- Dictionary.com. (2024). *Dictionary.com*. Dictionary.com: <https://www.dictionary.com/browse/aryan> adresinden alındı
- Eliade, M. (1987). *The Sacred and the Profane*. New York: Houghton Mifflin Harcourt.
- Euronews. (2024). *İsviçre, Nazi sembollerinin ve selamının yasaklanmasını reddetti*. Euronews: <https://tr.euronews.com/2022/02/10/isvire-nazi-sembollerinin-ve-selam-n-n-yasaklanmas-n-reddetti> adresinden alındı
- Grabowski, O. (1921). *Das Geheimnis des Hakenkreuzes und die Wiege des Indogermanentums*. Berlin: Verlagsanstalt für Vaterländische Geschichte und Kunst.
- Lechler, J. (1921). *Symbols, Vom Hakenkreuz: die Geschichte eines*. Chesapeake City, MD, US: Harvard University.
- Müller, M. (1880). *Ilios; The City and Country of the Trojans*. New York: New York: Harper & Bros.
- Mees, B. (2008). Origin And Habitat. B. Mees içinde, *The Science of the Swastika* (s. 59). Macaristan: Central European University Press.
- Penka, K. (2009). *Origines Ariacae*. ABD: BiblioBazaar.
- Raulwing, P. (2012). Manfred Mayrhofer's Studies on Indo-Aryan and the Indo-Aryans in the Ancient Near East: A Retrospective and Outlook on Future Research. *Journal of Egyptian History*.
- Schliemann, H. (2015, Mart 26). *Troy and Its Remains*. İngiltere, ABD: Cambridge Üniversitesi Yayınları.
- Sivrioğlu, U. T. (2015, Ağustos 6). Aryan Teorisi ve Türk Tarihi . *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 1-27.
- Sykes, W. H. (2010). *Notes On The Religious, Moral, And Political State Of India Before The Mahomedan Invasion*. Montana, ABD: Kessinger Publishing.
- Tecir, E. T. (2024). Çift Başlı Kartal Motifinin Sembolik Anlamları ve Tekstillerde Kullanımı. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 17(46), 951-969.
- Whitney, W. D. (1879). *Sanskrit Grammar*. ABD: Yale University.
- Wilson, T. (2010). *The Swastika: The Earliest Known Symbol, and Its Migrations*. United States National Museum: Symbolon Press.

OTELLERİNİN ATIK YÖNETİMİNE İLİŞKİN RAPORLARININ İNCELENMESİ: SARIGERME ÖRNEĞİ*

Merve BATUM¹, Ayşe ÇELİK YETİM²

Özet

Sürdürülebilirlik, bireylerin sadece kendi çıkarlarını değil, gelecek nesillerin ihtiyaçlarını da gözeterek kaynakları dikkatli bir şekilde kullanmalarını ve bilinçli hareket etmelerini gerektirmektedir. Kaynakların korunması ve gelecek nesillere aktarımı hizmet üreten turizm işletmelerinin faaliyetlerinde odak nokta olmalıdır. Artan nüfus ve tüketimle birlikte sürdürülebilirlik kavramı önemini arttırmakta ve güncelliğini korumaktadır. Sürdürülebilirliğin çok boyutlu ve sürekli bir şekilde sağlanabilmesi için sistematik bir süreç tasarımı gerekmektedir ve bu bağlamda döngüsel ekonomi ve atık yönetimi konuları daha fazla ön plana çıkmaktadır. Döngüsel ekonomi kavramı "kullan, geri dönüştür ve yeniden kullan" prensibi üzerine odaklanmaktadır. Bu çalışmada, döngüsel ekonomi temelinde Sarıgerme bölgesinde yer alan 5 yıldızlı otellerin sürdürülebilirlik, atık yönetimi ve geri dönüşüm uygulamaları incelenmiştir. Araştırma, sürdürülebilirlik departmanlarının sürdürülebilirlik raporlarının analizini kapsamaktadır. Çalışmada otellerin sürdürülebilirlik, atık yönetimi ve geri dönüşüm çalışmalarına dair bulgular ortaya konulmuş ve sektörel öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Sürdürülebilirlik, Döngüsel ekonomi, Atık yönetimi*

EVALUATION OF HOTELS' WASTE MANAGEMENT WITHIN THE SCOPE OF CIRCULAR ECONOMY: SARIGERME EXAMPLE

Abstract

Sustainability requires individuals to use resources carefully and act consciously, considering not only their own interests but also the needs of future generations. The conservation of resources and their transfer to future generations should be the focal point of the activities of service-oriented tourism enterprises. With the increasing population and consumption, the concept of sustainability is gaining importance and remains relevant. To ensure sustainability in a multidimensional and continuous manner, a systematic process design is needed, and in this context, circular economy and waste management are becoming more prominent. The concept of circular economy focuses on the principle of "use, recycle, and reuse." This study examines the sustainability, waste management, and recycling practices of five-star hotels located in the Sarıgerme region based on the circular economy. The research includes an analysis of the sustainability reports from the sustainability departments of the hotels. The study presents findings related to the hotels' sustainability, waste management, and recycling efforts, and offers sectoral recommendations.

Keywords: *Sustainability, Circular economy, Waste management.*

1. GİRİŞ

Son yıllarda tüketim çılgınlığı ve nüfus artışı ile doğal kaynakların gelecek nesilleri aktarımında tehdit oluşmaktadır. Bu durum doğal kaynakların yok olmasına neden olabilir. Faaliyetlerinde sürdürülebilir uygulamaları hedef alan işletmeler doğaya en az etkiyi bırakabilmek adına çalışmalar gerçekleştirmektedir.

*Bu çalışma TÜBİTAK 2209-A "Sarıgerme Destinasyonunda Yer Alan Turizm İşletmelerinin Geri Dönüşüm ve Sürdürülebilirlik Çalışmalarının Belirlenmesi" raporu kapsamında hazırlanmıştır.

¹ Lisans Öğrencisi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, merve.eren0990@gmail.com, ORCID No: 0009-0009-0420-301X.

² Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, aysecelik@mu.edu.tr, ORCID No: 0000-0001-9577-302X.

Turizm hizmetinin eşzamanlılık özelliğinden dolayı üretim ve tüketimde çevresel uygulamaların dikkate alınması ile Üretimde ve tüketimde süreç içerisinde çevreye verilen zararın en aza indirilmesine yönelik önlemler alınmalıdır. Üretim sürecinde oluşan atıkların azaltılması, geri dönüştürülmesi, koruma kullanma dengesini hayata geçirmesi ve bu konuları geliştirmesi gerekmektedir. İşletmeler daha şeffaf olmaları gerektiği bu yeni dönemde sürdürülebilirlik politikalarını daha çok dikkate almaları ve uygulamaları gerekmektedir. İşletmelerin sosyal sorumluluk kapsamında yaptığı çalışmalar sürdürülebilirlik hedefini gerçekleştirmede önemli bir yere sahiptir.

2. SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK, ATIK YÖNETİMİ VE DÖNGÜSEL EKONOMİ

Sürdürülebilirlik kavramının terminolojik anlamını ifade etmek karmaşık ve zorlu bir süreçtir. Sürdürülebilirlik, bir turizm türü olmaktan ziyade, turizmin çevresel ve süreçsel boyutlarda devamlılığını ifade etmektedir. Bu kavram, yenilenemeyen kaynaklar olan turizm çekiciliklerinin dengeli ve gelecek nesilleri de kapsayacak şekilde stratejik yönetimini gerektirmektedir. (Özdemir, 2014). Turist sayısındaki hızlı artış, den kaynaklanan trafik yoğunluğu ve kaos, turizmin kültürel, doğal ve ekonomik kaynakları üzerinde baskı oluşturmaktadır. (Davidson ve Maitland, 1997). Bu kapsamda işletmeler hizmet üretirken baskı doğal kaynaklar üzerinde oluşan baskıyı azaltacak önlemleri almalıdır. Destinasyonlar hem turistlerin hem de yerel sakinlerin yaşam kalitesini korumak için daha temiz, daha yeşil ve daha güvenli olmalıdır (Kozak, 2004). Bu kapsamda turizm işletmeleri kültürel ve doğal kaynakların istikrarını ve sürdürülebilirliğini sağlamak için güçlü ve etkili yönetim yaklaşımlarının oluşturulmasını gerektirmektedir. (Kozak vd. 2018).Sürdürülebilir turizm yaklaşımı kapsamında temel kriterler aşağıda sıralanmaktadır(Howie, 2003:5'ten aktaran Türkay, 2014: 227):

- Ekolojik çeşitliliği sürdürmek,
- Sosyal eşitliği arttırmak,
- Gelişmekte olan alanlarda verimliliği artırarak çözümlere odaklanmak,
- Yerel toplumun kontrol olanağını arttırmak,
- Bölgesel bir özgüven tesis etmek,
- Şeffaf, hesap verebilir olmak,
- İş ve kamu kurum ve kuruluşları arasında işbirliği sağlamak,
- Ekonomik refahı sağlamak

Sürdürülebilir turizmin amaçları çevresel, sosyal-kültürel ve ekonomi olarak üç saç ayağı olarak ifade edilmektedir. Sürdürülebilir turizmin amaçları olarak; turizmin çevreye ve ekonomiye katkıda bulunan bir sektör, kalkınma ve adilliği destekleme, yerel toplumun yaşam kalitesini artırma ve çevrenin kalitesini arttırmaya katkı sunma olarak sıralanmaktadır (Fennel, 2014: 5) Birleşik milletleri Sürdürülebilir kalkınma amaçlarını aşağıdaki gibi sıralamaktadır.

Sürdürülebilirlik amaçları kapsamında Politika geliştirmek hükümetin görevidir. Söz konusu politika ve eylemler özel sektör tarafından hayata geçirilecektir. Sürdürülebilir turizm için on iki hedef şunlardır (UNEP, 2005: 18-19):

Tablo 1: Sürdürülebilir Turizmin Amaçları

1. Ekonomik Sürdürülebilirlik: Turizm destinasyonlarının ve işletmelerinin sürdürülebilirliğini ve rekabetçiliğini sağlamak, böylece uzun vadede refahlarını sürdürebilmeleri ve faydalar sunabilmeleridir.
2. Yerel Refah: Turizmin, ev sahibi destinasyonun ekonomik refahına katkısını en üst düzeye çıkarmak, ziyaretçi harcamalarının yerelde tutulan oranını arttırmak.
3. İstihdam Kalitesi: Turizm tarafından oluşturulan ve desteklenen yerel işlerin sayısını ve kalitesini arttırmak; bu, maaş seviyeleri, hizmet koşulları ve cinsiyet, ırk, engellilik veya diğer şekillerde ayrımcılık olmaksızın herkesin erişimine açık olmasını içermektedir.
4. Sosyal Eşitlik: Turizmden elde edilen ekonomik ve sosyal faydaların alıcı toplulukta yaygın ve adil bir şekilde dağıtımını sağlamak; bu, yoksul kesimler için fırsatları, gelirleri ve hizmetleri iyileştirmeyi kapsamaktadır.
5. Ziyaretçi Memnuniyeti: Ziyaretçilere, cinsiyet, ırk, engellilik veya diğer şekillerde ayrımcılık olmaksızın, güvenli, tatmin edici ve doyurucu bir deneyim sunmak.

6. Yerel Kontrol: Yerel toplulukları, turizmin yönetimi ve gelecekteki gelişimi konusunda planlama ve karar verme süreçlerine dahil etmek ve güçlendirmek, diğer paydaşlarla işişare halinde olmak.
7. Toplumsal Refah: Yerel topluluklarda yaşam kalitesini sürdürmek ve güçlendirmek; bu, sosyal yapılar ve kaynaklara, olanaklara ve yaşam destek sistemlerine erişimi içermekte, sosyal bozulma veya sömürüden kaçınmak.
8. Kültürel Zenginlik: Ev sahibi toplulukların tarihi mirasını, otantik kültürünü, geleneklerini ve farklılıklarını saygıyla karşılamak ve geliştirmek.
9. Fiziksel Bütünlük: Kentsel ve kırsal manzaraların kalitesini sürdürmek ve artırmak, çevrenin fiziksel ve görsel bozulmasını önlemek.
10. Biyolojik Çeşitlilik: Doğal alanların, habitatların ve yaban hayatının korunmasını desteklemek ve bunlara verilen zararı en aza indirmek.
11. Kaynak Verimliliği: Turizm tesislerinin ve hizmetlerinin geliştirilmesi ve işletilmesinde kıt ve yenilenemez kaynakların kullanımını en aza indirmek.
12. Çevresel Temizlik: Turizm işletmeleri ve ziyaretçiler tarafından hava, su ve toprak kirliliğini ve atık üretimini en aza indirmek.

İşletmeler sürdürülebilir turizm amaçlarını yeşil dönüşüm, döngüsel ekonomi ve sıfır atık uygulamaları gibi faaliyetleri kullanarak yerine getirmelidir. Nüfus artışı ve değişen tüketim alışkanlıkları, atık üretiminde artışa yol açmakta ve bu da yeni yönetim modelleri geliştirme ihtiyacını doğurmaktadır. Sürdürülebilir atık yönetiminde, atığın büyük bir kısmı geri dönüşüm ve enerji geri kazanımı ile değerlendirilebilmekte, bu sayede bertaraf edilen miktar azaltılmaktadır. Sıfır atık yönetimi ve döngüsel ekonomi için atığın oluşumunu önlemek ve önlenemeyen kısmını en iyi şekilde değerlendirmek önceliklidir. Atıklar, kaynak olarak ele alındığında çevresel ve ekonomik açıdan değer kazanmakta; bu da birincil hammadde tüketimini azaltarak, ithal eden ülkelerin ithalat oranlarını düşürmekte ve ekonomik kazançlar sağlamaktadır (Mısır ve Arıkan, 2022:70). Sıfır atık, kaynakların değerli olduğu ve hiçbir şeyin israf edilmediği bir yönetim anlayışıdır. Sıfır atık hedefi, atığı en aza indirmek ve nihayetinde ortadan kaldırmaktır. Sıfır Atık: Atığı en aza indirir, Tüketimi azaltır, Geri dönüşümü en üst düzeye çıkarır, Ürünlerin yeniden kullanılabilir, onarılabilir, geri dönüştürülebilir veya kompostlayabilir şekilde üretilmesini sağlar. Atık hiyerarşisi: en çok tercih edilen seçenektir en az tercih edilen seçeneğe doğru: azalt, yeniden kullan, geri dönüştür, geri kazan, bertaraf et. (Zeowaste (2024). Sıfır atık kavramın en önemli amaçlarından bir tanesi gelecek kuşaklara ekonomik, sosyal ve ekolojik anlamda daha yaşanılabilir bir dünya bırakabilmektir. Sıfır atığın 6 basamaklı öncelik sırasına göre basamakları, önleme, azaltım, tekrar kullanım ardından geri dönüşüm, enerji geri kazanımı ve son olarak bertaraf gelmektedir. Bu noktada sıfır atık yönetimi döngüsel ekonomi konseptine uyum ve geçiş açısından benimsenmesi gereken bir atık yönetim yaklaşımıdır. İnsanlık şu anda, küresel biyolojik çeşitlilik kaybı, artan kirlilik ve iklim değişikliği gibi birçok çevresel risk ve zorlukla karşı karşıya; aynı zamanda gelir eşitsizliklerindeki artış da dikkat çekiyor. Atıkların birikimi ve endüstrilerin doğal kaynakları aşırı kullanması, çevre üzerinde olumsuz etkilere yol açmakta ve bu durumu çevresel, sosyal ve ekonomik bir acil durum haline getirmektedir. Bu sorunları çözmek, şirketler, paydaşlar, hükümetler ve topluluklar için son derece önemlidir; ekonomik ve çevresel dayanıklılığı sağlamak, geçmişte hiç olmadığı kadar kritik bir hale gelmiştir (Costa vd. 2024:58). UNDP'nin sürdürülebilir kalkınma hedefleri, insana ve doğaya saygılı, daha eşitlikçi bir dünya yaratmayı amaçlamaktadır. Bu hedefler, sosyal, ekonomik ve çevresel unsurları birleştirerek ülkelerin kalkınmasını desteklemektedir. Döngüsel ekonomi ise doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı, atıkların azaltılması ve ürün ömrünün uzatılması gibi ilkeleri içermekle birlikte ekonomik büyümeyi ve çevresel sürdürülebilirliği teşvik etmektedir (Bilimtekniik Tubitak, 2024).

Şekil 1.1: Döngüsel Ekonomi

Kaynak: Altınyüzük, S. (2023) "Döngüsel Ekonomi Nedir"

Döngüsel ekonomi modeli doğrusal ekonomiden farklı olarak "al-yap-at" yerine "azalt, yeniden kullan, geri dönüştür" prensibini ele almaktadır. Döngüsel ekonomi kavramı 3r olarak da bilinmektedir. Tüketimi azaltmayı (reduce), yeniden kullanmayı (reuse) ve geri dönüştürmeyi (recycle) olarak açıklamaktadır. Döngüsel ekonomi ham maddeden başlayıp, atık yönetimine kadar olan süreçteki sürdürülebilirliği ve çevrenin korunmasına odaklanan bir ekonomi modelidir. Döngüsel ekonomi sürdürülebilirlik kavramı ile doğrudan ilişki içerisindedir. Döngüsel ekonomi modeli kalkınma ve çevreyi ele almaktadır. Döngüsel ekonomi doğal atıkları önleme ve sürdürülebilirliği arttırmayı amaçlayan endüstriyel bir ekonomidir.

Döngüsel ekonomi modeli kaynakların yeniden kullanımını mümkün kılabilen, geri dönüşümün yapıldığı, kaynakların verimli kullanıldığı sürdürülebilirlik açısından önemli bir araç olarak belirtilmektedir. Atıkları en az seviyeye indirmeyi ve geri dönüşümle en yüksek seviye de verim elde etmeyi amaçlamaktadır. Döngüsel ekonominin hem ekonomik hem de çevresel boyuta faydaları bulunmaktadır. Ekonomik açıdan önemli kaynak tasarrufu, ekonomik büyüme, istihdam artışı, inovasyon uyarıcısı ve değişen talep üzerinde olumlu etkileri vardır. "Bu kavram, 'döngüsel gelir akışı', 'beşikten beşiğe', 'endüstriyel ekoloji', 'performans ekonomisi', 'biyomimetik', 'eko-etkinlik ve eko-verimlilik', 'doğal kapitalizm' gibi çeşitli bilimsel ve yarı bilimsel yaklaşımların bir derlemesine dayanmaktadır (Costa ve diğ., 2020)."

Çevresel sürdürülebilirlik Kaynak kullanım verimliliğini arttırmayı amaçlayan döngüsel ekonomi ile Sanayi 4.0'ın birleşimidir. Feroz ve ark. (2021) dijital dönüşümde çevresel sürdürülebilirliği kirlilik kontrolü, atık yönetimi, sürdürülebilir üretim ve kentsel sürdürülebilirlik kategorilerinde incelemiştir.

- Kirlilik kontrolü: Hava kirliliği, CO2 emisyonu, su arıtma ve iklim değişikliğini içerir. Artan turizm talebinin neden olabileceği olumsuz koşulları azaltmak için önlemler alınmalıdır.
- Atık yönetimi: Atık yönetimini katı atık, elektronik atık, gıda atığı ve tarım atığı olarak kategorize etmektedir.
- Sürdürülebilir üretim: Sürdürülebilir imalat ve sürdürülebilir tedarik zinciri olarak kategorize edilmektedir.
- Kentsel sürdürülebilirlik: Kentsel sürdürülebilirlik kapsamında şehirler akıllı ve sürdürülebilir şehirlerdir. Akıllı şehirler, teknolojik gelişmeler sayesinde sürdürülebilirliği artırarak yerel halkın yaşam kalitesini yükseltmekte ve enerjinin verimli kullanılmasını sağlamaktadır. Dijital teknolojilerle, bu şehirler temiz enerji kullanımı, sıfır atık yöntemleri ve sürdürülebilir tüketim alışkanlıkları uygulayarak daha sürdürülebilir hale gelebilir.

3. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Araştırma kapsamında Muğla ilinde yer alan otellerin sürdürülebilirlik çalışmalarını ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Araştırmanın Evreni Muğla ili olup örnekleme Sarıgerme destinasyonunda faaliyet gösteren 5 yıldızlı oteller ve tatil köyleridir. Araştırmada ikincil veriler kullanılmak hedeflenmiştir. Sürdürülebilirlik raporlarının incelenmesi kapsamında olumlu görüş alınan işletmelerin sürdürülebilirlik raporları incelenmiştir. İşletmenin raporlarında sunduğu faaliyetler tüm bilgileri içermektedir. İşletmeler Konaklama işletmesi (1) ve Konaklama işletmesi (2) olarak ifade edilmiştir.

Sarıgerme destinasyonunda yer alan Uluslararası işletmelerin sürdürülebilirlik faaliyetlerini incelemek amacı ile yapılan çalışmada işletmelerin faaliyetlerini raporlar ile ortaya koydukları tespit edilmiştir. Bu bağlamda işletmelerin yayınladığı ikincil veriler olan sürdürülebilirlik raporları otel işletmelerinin faaliyetlerini ortaya koymaları nedeni ile yeterli görülmüştür. Uluslararası otel olmaları global eğilimleri takip etmeleri nedeniyle Uluslararası konaklama işletmeleri olarak araştırma sınırlandırılmıştır. Sarıgerme destinasyonunda uluslararası işletmelerin, araştırma kapsamında raporlarına ulaşılan ve inceleme onayı alınan 2 işletmenin 2017-2022 yılları arasındaki sürdürülebilirlik raporları incelenmiştir. Sürdürülebilirlik raporları aşağıdaki başlıklar altında incelenmiştir:

- Konaklama işletmesinin sürdürülebilirlik faaliyetleri,
- Çevresel etkiyi en aza indirmek için hedefler,
- Enerji ve karbon,
- Su tasarrufu,
- Atık yönetimi,
- Karbon Ayak izi,
- Sıfır atık politikası,
- Yerel toplum faaliyetleri
- Yardım ve bağış,
- Çevreye ilişkin belge ve ödüller,
- Çevreye yönelik düzenlenen etkinlikler

Söz konusu başlıklar Feroz ve ark. (2021) dijital dönüşümde çevresel sürdürülebilirliği kirlilik kontrolü, atık yönetimi, sürdürülebilir üretim ve kentsel sürdürülebilirlik kapsamına sınıflandırılmıştır.

4. SÜRDÜRÜLEBİRLİK ve GERİ DÖNÜŞÜM ÇALIŞMALARINA İLİŞKİN BULGULAR

Çevresel sürdürülebilirlik kaynak kullanım verimliliğini artırmayı amaçlayan döngüsel ekonomi ile Sanayi 4.0'ın birleşimidir. Feroz ve ark. (2021) dijital dönüşümde çevresel sürdürülebilirliği kirlilik kontrolü, atık yönetimi, sürdürülebilir üretim ve kentsel sürdürülebilirlik kategorilerinde incelemiştir. Araştırma kapsamında konaklama işletmelerinin yayınladığı sürdürülebilirlik raporları Feroz (2021)'un sınıflandırması kapsamında değerlendirilmiştir.

1. KİRLİLİK KONTROLÜ

Hava kirliliği, CO2 emisyonu, su arıtma ve iklim değişikliğini içerir. Artan turizm talebinin neden olabileceği olumsuz koşulları azaltmak için önlemler alınmalıdır (Feroz, 2021).

Enerji ve Karbon

a)Araştırma kapsamında incelenen konaklama işletmeleri kirlilik kontrolü kapsamında ; Led aydınlatma sistemi kullanılarak enerji tasarrufu sağlanmakta; yenilenebilir enerji kullanımı ile güneş enerjisinden faydalanarak enerji tasarrufu sağlanmakta; Cam tavan ve güneş kırıcı kullanımı ile enerji tasarrufu sağlanmaktadır. Havuz aydınlatma ihtiyacını led ile karşılanmakta; Yeni nesil bulaşık makineleri enerji tasarrufu kapsamında tercih edilmekte; misafir oda kartlarında enerji tasarrufu mevcut olmakla birlikte odalardaki klimaları otomatik sistem tanımlayıp balkon ya da cam acık olduğun da devre dışı bırakan sistemden faydalanılarak enerji tasarrufu sağlanmaktadır. Hareket sensörlü lamba tercih ederek tüketimi %27 oranında düşürmüştür Toplam enerji tüketimini %1,4 elektrik tüketimini %4,9 lng tüketimini %5,5 düşürmüşlerdir. Enerji dostu uygulamak ile beyaz renkli kiremitten oluşan verimli çatı tercih edilmiştir. Isı kaçaklarını engellemek amacıyla hava perdeleri konumlandırılmıştır. Klima santrallerinin elektrik tüketimi tasarrufu için frekans konvektör kullanımı tercih edilmiş mekanik otomasyon sistemi kullanılmıştır Su soğutmalı sistem tercih ederek hava soğutmalı sisteme göre %30 verim elde edilmiştir. Soğutma ekipmanları sıcaktan uzak olacak şekilde doğru

konumlandırılmıştır (Konaklama İşletmesi 1)

b) Konaklama İşletmesi (2) Enerji Raporu kapsamında 2017 yılında led teknolojileri kullanılmaya başlanmıştır. Güneş enerjisi ile elektrik üretimini gerçekleştirmek amacı ile güneş enerjisi paneline geçiş yapılmıştır. 2016 yılında kişi başı enerji tüketimi; 25,28 kw doğal gaz tüketimi; 10,2 kwh Elektrik tüketimi; kişi başı 19,97 kw olarak %21 azaltılmıştır. Doğal gaz tüketimi; kişi başı 7,39 kwh ile geçen seneye onaran %27,6 azalmıştır. 2019 yılında kişi başı enerji tüketimi 19,81; 2020 yılında 48,85 kw; 2021 yılında kişi başı enerji tüketimi 27,68 kw'dır.

Su Tasarrufu

a) Konaklama İşletmesi (1) su tasarrufu kapsamında yaptığı çalışmalar; su tasarrufu sağlayan Zoysia isimli çim peyzaj çalışmalarında tercih edilmektedir. Lavabolarda hava karışımı musluk bası kullanarak su tüketimini %3,1 oranında azaltmıştır. Havuz galerileri ve teknik galerilerde meydana gelen su kaçağı tespit edilerek su tasarrufu sağlanmaktadır. Su tüketim miktarı 2019'dan itibaren kişi başı %4 düşürülmüştür. Tesis mutfaklarında sebze temizliğinde durulama gerektirmeyen ozon dezenfeksiyon sistemi kullanarak su tüketimlerinin %40 azaltılmıştır. Bahçe sulama sisteminde otomasyon kullanımı yapılmaktadır.

b) Konaklama İşletmesi (2) su tasarrufu: 2015 yılında Lojman çevresi ve havuzlar el ile sulamadan otomatik sulamaya geçilmiştir. 2016 su tüketim kişi başı 0,51lt , 2017 yılında kişi başı su tüketimi 0,43 olarak %15,7 azaltılmıştır. 2019 yılında su tüketimi kişi başı 0,45 lt, 2020 yılında 0,98 lt olan su tüketimi 2021 yılında 0,73 lt olarak kayıtlara geçmiştir. Pandemi sürecinden dolayı 0,45 lt olan su tüketimi 0,98'e yükselmiştir. 2021 yılındaki su tüketimi 2022 yılında 0.38 lt düşürülmüştür. Suya daha az ihtiyacı olan bitkiler ve peyzaj planlaması tercih edilmiştir.

Karbon Ayak İzi

Konaklama İşletmesi (2) İşletme karbon ayak izi hesaplaması gerçekleştirmektedir.; Bir misafir geceleme için karbon ayak izi 62,04 kg (2019) 125,12 kg (2020) 121,32 kg (2021) olarak belirlenmiştir. Oda sayısı 363 misafir sayısı 174046 üzerinden oda başına Doğrudan oda başına 3.498 dolaylı 26.249 (2019)'dur. Misafir sayısı 28358 Oda başına doğrudan 1.500 dolaylı 8.279 (2020)'dur. Misafir sayısı 68909 Oda başına doğrudan 2.260 dolaylı 20.771 (2021)'dir.

2.ATIK YÖNETİMİ

Atık yönetimi: Atık yönetimini katı atık, elektronik atık, gıda atığı ve tarım atığı olarak kategorize edilmektedir (Feroz, 2021).

a) Konaklama İşletmesi (1) Atık yönetimi uygulamaları; Tesiste plastik pipet yerine biyobozunabilir pipet kullanımı sağlanmakta; toplantı salonlarında plastik şişe yerine cam şişe kullanımı tercih edilerek %2 plastik atık miktarı azaltılmaktadır. Tesisten çıkan kullanılabilir durumda olan tekstil ürünleri tekstil geri dönüşümüne verilmektedir. Kaynağında ayrışım ve geri dönüşümü tesiste bulunan üçlü ayrışım atık istasyonları ile sağlamaktadır. Mutfak ve restoranlardan çıkan atıkları ayrıştırıp ölçümleyerek gereksiz kullanımları tespit ettiklerini ve bu sayede atık miktarı 3 yılda %20 azaltılmıştır. Tesis mutfaklardaki kullanılmış yağları Bitkisel Atık Yağ taşıma ve geri kazanım firmaları tarafından düzenli olarak alarak biyodizel üretiminde kullanılmaktadır. 2022 yılında 9900 litre atık yağını geri dönüşüm firmasına gönderilmiştir. Kompost makine kullanımı ile yaklaşık 200 kg yemek atığını bahçeden çıkan atıklarla birleştirip kompost gübre haline getirerek otelin bahçe ve peyzaj alanlarında kullanılmış açık büfede israf olarak tabir edilen ürünlerin seviyesi en aza indirilmiştir. Doğadan geleni doğaya geri kazandırmak amaçlanmıştır. Atık miktarını 2019 yılında 4 kg 2020 yılında 5 kg 2021 yılında 6 kg 2022 yılında 4 kg olarak ortalama %18,7 oranında azaltmıştır. Katı atık miktarını ise 2019 yılında 976 gr 2020 yılında 1052 gr 2021 yılında 1456 gr 2022 yılında 965 gr. Ortalama %1,1 oranında azaltmıştır.

Sıfır Atık Politikası

a) Konaklama İşletmesi (1) Tesiste geri dönüşüm kovaları bulunmaktadır. Sıfır atık için renk kodları; **mavi:** kağıt vb., **sarı:** plastik, **yeşil:** cam, **gri:** metal, **kahverengi:** organik atıklar, **siyah:** geri dönüştürülemeyen, **beyaz:** yemek, **mor:** ekmek, **kırmızı:** tehlikeli atık, **turuncu:** tıbbi atıktır. Tesiste plastik kapak toplama kampanyası kapsamında toplanan Mavi kapak sayısı 2021-2022 yıllarında 330,7 kg'dır. Bisiklet dostu özelliklere sahip bir tesistir. Plastik tüketimini azaltmak karbon ayak izinin azaltılmasına katkı sağlamak için filtrelenmiş içme suyu kullanımı yapılmaktadır.

Tesis bünyelerinde sorumlu turist için altın kural belirlenmiştir bunlardan bazıları; doğal ve kültürel varlıklara saygı gösterilmesi, yerel geleneklere saygı gösterilmesi, hayvanların yer aldığı gösterilerde yer alınmaması, yerel olarak üretilen ürünleri satın almaya teşvik edilmesi, yerel çevre faaliyetlerinin desteklenmesi, doğal kaynak kullanımının azaltılması

olarak sıralanmaktadır. 2021 yılında sıfır atıkların kayıt altına alınması için tartı kullanımına başlanılmıştır. 2022 yılında ise atıklar online formlara günlük veri girişi sağlanmaktadır.

Bölgedeki çiftçilerin ve küçük ölçekli üreticilerin geçim kaynaklarını iyileştirmek amacıyla 'tarladan tatlar' projesini geliştirmiştir. Otellerde yerel üreticilerin iş birliği ile yerel kalkınmaya katkı sağlanmaktadır. Tesiste bulunan mevcut zeytin ağaç sayısı 631 ve limon ağacı sayısı 41'dir. 2022 yılı zeytinyağı miktarı ise gönderilen zeytin 5407 kg gelen zeytinyağı ise 793 lt'dir. Tesis peyzaj mimarından, teknik servis müdüründen ve benzeri departman çalışanlarından oluşan yeşil takım adı altında bir ekip kurmuştur. Enerji tüketimi takip edilmekte ve sürdürülebilirlik sorunlarının çözülmesi sağlanmaktadır (Konaklama İşletmesi 1).

5. SÜRDÜRÜLEBİLİR ÜRETİM

Sürdürülebilir imalat ve sürdürülebilir tedarik zinciri olarak sınıflandırılmaktadır (Feroz, 2021).

a)Konaklama İşletmesi (1) Sürdürülebilirlik Faaliyetleri: İşletme faaliyetlerinde topluma ve çevreye duyarlı bir kuruluş olmayı; çevrenin ve kültürel mirasların korunmasını ve 2030 yılına kadar sosyal etki yatırımını arttırmayı ve karbon ayak izini ise düşürmeyi hedeflemektedir. Çalışmaların da çevresel kirliliği en az seviyeye indirmek, doğal kaynakların doğru kullanımını sağlamak adına teknolojiyi kullanmaktadır. Ürettiği atık miktarını ve tükettikleri enerjiyi en aza indirmek için çabalamaktadır. Yerel ürünleri tercih etmekte ve yerel üreticileri desteklemektedir. Sponsorluklarında yerel faaliyetlere önem vermektedir.

b)Konaklama İşletmesi (2) Sürdürülebilirlik Faaliyetleri: Çevre politikası olarak enerji, su, emisyon ve atık oluşumunu en aza indirmek; çevresel etkileri azaltmak ve sürdürülebilirliği desteklemek için biyolojik arıtmaya önem verilmektedir. Elektrikli taşıt kullanımına önem verilmektedir. Atık yönetim planı oluşturulmaktadır. Havlu ve çarşafın haftada bir değişimi uygulamasına; Deniz suyu kontrolü kapsamında çevre sorumlusu istihdamı; su ve enerji tasarruf önlemleri; doğada çözünebilir gübre kullanımına önem verilmektedir.

Konaklama İşletmesinde (2) et, ekmek, yerel serinletici içecekler gibi ürünler gereksiz seyahat ve yakıt emisyonunu azaltmak amacıyla yerel işletmelerden satın alınmaktadır. Misafirlere yerel halkın ziyaret edilmesi ve gelenekler hakkında bilgi sahibi olunması için yerel günlük gezilere gidilmesi teşvik edilmektedir. Yıllık çalışan devir hızını düşürmek için yerel istihdam politikasına önem verilmektedir.

6. KENTSEL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK

Akıllı şehirler, teknolojik gelişmeler sayesinde sürdürülebilirliği artırarak yerel halkın yaşam kalitesini yükseltmekte ve enerjinin verimli kullanılmasını sağlamaktadır. Dijital teknolojilerle, bu şehirler temiz enerji kullanımı, sıfır atık yöntemleri ve sürdürülebilir tüketim alışkanlıkları uygulayarak daha sürdürülebilir hale gelebilir (Feroz, 2021).

Yerel Toplum Faaliyetleri

Konaklama İşletmesi (1) yerel kalkınmaya önem vermektedir. Destinasyonda bulunan eğitim kurumlarına, spor takımlarına sponsor olmakta ve iş yerinde çevrenin korunmasına yönelik eğitim vermektedir. İşletme haftada bir ücretsiz servis sağlayarak yerel halk satıcılarının ürünleri tanıtmasına ve kalkınmasına katkıda bulunmaktadır Karbon ayak izini azaltmak amacıyla %64 yerel tedarikçi ürünleri satın alınmaktadır. Bunun yanında İşe alımlar da öncelik bölge halkına verilmektedir. İstihdam politikasında kadın çalışanlara önem verilmektedir. 2019 yılında %41, 2020 yılında %40, 2022 yılında %42 kadın personel istihdamı gerçekleştirilmiştir. Yerel istihdam kapsamında 2021 yılında %34, 2022 yılında %38 çalışan ile yerel istihdamı desteklenmiştir. Pandemi dönemin de Kariyer haftalarına online katılım sağlayarak görüşmeler ve mesleki tanıtımlar gerçekleştirilmiştir.

Yardım ve Bağış

a) Konaklama İşletmesi (1): İşletme kullanmadığı ürünleri (çarşaf, servis malzemesi, mobilya vb.) okullara hastanelere bağışlanmaktadır. Misafirlere tarafından unutulmuş yakın kıyafet, oyuncak vb. malzemeler yönetim prosedürü gereği yasal bekleme süresinden sonra otel personeli ve bölge halkına bağışlanmaktadır. Dünya hayvanları koruma gününde sosyal yardım ekibi gıda yardımı yapılan hayvan barınaklarını ziyaret etmektedir.

b) Konaklama İşletmesi (2): İşletme çeşitli ayni ve maddi yardımı destinasyonda yer alan kurum ve kuruluşlara sponsor olarak katkı sağlamıştır. Bu durum destinasyonda yer alan işletmelerin yerel kalkınmaya katkı sağlaması açısından önemli bir örnek olduğu söylenebilir.

Çevre Belge ve Ödüller

a) Konaklama İşletmesi (1) Tesis uluslararası standart olan ISO 14001:2015 çevre yönetim sistemi 2011 yılı itibari ile yeşil yıldız çevreye duyarlı konaklama belgesine; 2011 yılı itibari ile travelife gold'un sahibi olmuştur. Sıfır atık yönetimi sistemini kurarak sıfır atık belgesi almaya hak kazanmıştır. Tesis GSTC kriterlerini yerine getirerek Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından yetkilendirilmiş akredite kuruluş tarafından 2022 yılı itibari ile GSTC sürdürülebilir turizm sertifikasını almıştır.

b) Konaklama İşletmesi (2) İşletmenin sahip olduğu bazı belgeler: Kaplumbağa dostu işletme belgesi, Travelife gold, üstün kalite, Umwelt şampiyonu, holly – holidaycheck gold, aile şampiyonu, kuzey bölgesi ödülü, mavi bayrak, greening otel, ISO 22000:2018, tripadvisor mükemmellik sertifikası.

Çevreye Yönelik Etkinlikler

a)Konaklama İşletmesi 2: Lets do it Akdeniz projesi ile Sarıgerme plajı temizlenmiştir. (2015-2017). Sezon boyunca toplanan mavi kapaklar Türkiye omurilik felçlileri derneğine gönderilmiştir. (2015-2017-2018-2019-2020-2021). Make holidays greener aktivitesi ile plaj temizlenmiştir. (2016-2018-2019-2020-2021-2022). Misafirlerin katılım sağladığı fidan dikimi yapılmıştır (2022).

SONUÇ VE TARTIŞMA

Sürdürülebilirlik yalnızca kendi çıkarlarımızı düşünmeden gelecek nesilleri de düşünerek kaynak kullanımına dikkat etmeyi ve bilinçli hareket etmeyi ele almaktır. Çalışmada Sarıgerme destinasyonundaki işletmelerin sürdürülebilirlik, atık yönetimi ve döngüsel ekonomi kapsamında değerlendirilmiştir. Bu kapsamda Sarıgerme destinasyonunda araştırma kapsamındaki işletmelerin sürdürülebilirlik ve atık yönetimine ilişkin raporları incelenmiştir. Sürdürülebilirliğin en önemli sorunlarından biri olan kaynak kullanımı ve yenilenebilir enerjiye yönelik çalışmaların artırılması gerekmektedir. Araştırma kapsamında yer alan işletmelerden biri kompost makinesi kullanmayı tercih etmektedir. Günlük çıkarılan ve tüketilmeyen her türlü yiyeceği kompost makinesi ile gübre haline getirerek doğaya tekrardan kazandırarak hem israfı önlemekte hem çevreye duyarlı olmakta hem de işletmenin ekonomisine katkıda bulunmaktadır. Konaklama işletmeleri sürdürülebilirliğe katkıda bulunurken gelecek nesillerin de haklarının gözetilmesine katkı sağlamaktadır. Sürdürülebilirlik raporu incelendiğinde işletmenin 2030 yılı hedeflerinde kapsam 1 ve kapsam 2 karbon yoğunluğunu azaltmak, su tüketimini azaltmak, atık miktarını azaltmak, sürdürülebilir ve ekonomik fırsatlar sunan programlara yapılan yatırımları artırmak, karbon emisyonunu azaltmak, lng tüketimini ve elektrik tüketimini azaltmak yer almaktadır. İşletmeler sürdürülebilirliği kendilerine vazgeçilmez bir politika olarak edinmenin gereğini misafir beklentileri ile ve tercihleri ile doğru orantılı olarak faaliyetlerinde yer almasını sağlamalıdır. Araştırmada ele alınan atık yönetimi ve döngüsel ekonomi politikaları sürdürülebilirliğe dikkat çekmektedir. Sürdürülebilir uygulamalar yaygınlaştırılmalı ve bir standart olarak uygulanmalıdır. İşletmeler Avrupa yeşil mutabakatı öncelikleri olan; biyoçeşitliliğimizi ve ekosistemlerimizi korumak; hava, su ve toprak kirliliğini azaltmak; dolaşım ekonomisine geçiş yapmak; atık yönetimini iyileştirmek; mavi ekonomimizin ve balıkçılık sektörlerimizin sürdürülebilirliğini sağlamak hedeflerini gerçekleştirmeye katkı sağlayacak faaliyetlere önem vermelidir (Avrupa Yeşil Mutabakatı, 2024).

Çalışmanın sınırlılığı bir destinasyonda iki büyük ölçekli işletmeye odaklanılmış olmasından kaynaklanmaktadır. Destinasyonda yer alan küçük ölçekli turizm işletmeleri kapsam dışında bırakılmıştır. Ele alınan konaklama işletmelerinin sürdürülebilirlik çabalarının belirli bir döneme ait (2017-2022) aralığında incelenmesi bir diğer kısıt sebebidir. Ele alınan işletmelerin küresel zincir olmaları sebebiyle sürdürülebilirlik kapsamındaki çalışmalar buldukları destinasyona göre farklılık gösterebilir.

KAYNAKÇA

Altınyüzük, S. (2023) "Döngüsel Ekonomi Nedir". <https://www.ekolojika.com/dongusel-ekonomi-nedir/>. Erişim tarihi: 02.02.2023.

Avrupa Yeşil Mutabakatı (2024) https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal/protecting-environment-and-oceans-green-deal_en Erişim tarihi 08.05.2024

Bilimteknik Tubitak, (2024). "Doğrusal ve Döngüsel Ekonomi" <https://bilimteknik.tubitak.gov.tr/system/files/makale/deko.pdf> Erişim tarihi 02.02.2024.

Costa, B., Rodrigues, S., Moreno, P. (2020). Circular Economy and the Tourism Industry. Journal of Global Business and Technology, Volume 16, Number 1. Global Business and Technology Association, Inc.

Costa, B., Rodrigues, S. ve Santos, N. (2024). The Implementation of the Circular Economy R-Principles and Strategies: The Portuguese Hotel Industry Perspective. /th International Conference on Tourism Research: ICTR 2024. 18-19 March 2024: 57-66.

Davidson, R. and Maitland, R. (1997), Tourism Destinations, Hodder and Stoughton, London.

Fennell, D. A. (2014). Ecotourism (2 b.). New York: Routledge.

Feroz, A.K.; Zo, H.; Chiravuri, A. (2021). Digital Transformation and Environmental Sustainability: A Review and Research Agenda. Sustainability, 13, 1530. <https://doi.org/10.3390/su13031530>

Howie, F. (2003). Managing the Tourist Destinations, London: Thomson.

Konaklama İşletmesi 1 Sürdürülebilirlik Raporları (2017-2022).

Konaklama İşletmesi 2 Sürdürülebilirlik Raporları.

Kozak, M. (2004), Destination Benchmarking: Concepts, Practices and Operations, CABI, Oxon.

Kozak, M., Rita, P. and Bigné, E. (2018), "New frontiers in tourism: destinations, resources, and managerial perspectives", European Journal of Management and Business Economics, Vol. 27 No. 1, pp. 2-5. <https://doi.org/10.1108/EJMBE-03-2018-066>

Mısır, A. ve Arıkan, O .A., (2022), Avrupa ve Türkiye’de Sıfır Atık Yönetimi ve Döngüsel Ekonomi, Çevre, İklim ve Sürdürülebilirlik, 1(1) 69–78.

Özdemir, G. (2014). Destinasyon Yönetimi ve Pazarlaması. Detay Yayıncılık.

Sarc, R.; Curtis, A.; Kandlbauer, L.; Khodier, K.; Lorber, K.E.; Pomberger, R. Digitalisation and intelligent robotics in value chain of circular economy oriented waste management—A review. *Waste Manag.* **2019**, *95*, 476–492.

Swarbrooke, J. (1999). Sustainable Tourism Management. Cabi.

Türkay, O. (2014). Destinasyon yönetimi: Yöntembilim bakış açısıyla işlevler, yaklaşımlar ve araçlar, Detay Yayıncılık, Ankara.

UNEP. (2005). Making tourism more sustainable: a guide for policy makers. United Nations Environment Programme and World Tourism Organization.

Zeowaste (2024). (<https://zerowaste.co.nz/why-zero-waste/>). Erişim tarihi: 02.02.2024.

EVALUATION OF DIVERSITY MANAGEMENT

Emin Ergun SELÇUK¹

Abstract

The relevance of nations and companies to democracy is on the rise. Thus, these cases create racial and social diversity in migration situations between nations. Range management is an important issue that realizes this situation. There are changes in global personnel demographics. For this reason, a term that has become very important in the last quarter of a century is fan management. It is the presence of different individuals together and forming a team. Businesses apply this management for continuity, with the intention of realizing innovation in order to solve problems. They achieve great efficiency by harmonizing the reputation of companies and democracy with a national political method. It is the manager's job to ensure that staff assimilates diversity. Businesses increase their performance by treating different individuals and all personnel with equal benefit. It is not seen as a management concept that is found to be simple to implement. It is necessary for administrators to take support actions to enable them to effectively manage the diversity.

Keywords: *Diversity, Discrimination, Difference, Management.*

ÇEŞİTLİLİK YÖNETİMİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Özet

Milletlerin ve firmaların demokrasiye uygun hale gelmeleri yükseliyor. Böylelikle bu vakalar milletler ortasında göç durumları ırksal ve toplumsal çeşitlilikleri oluşturuyor. Yelpaze idaresi bu durumu gerçekleştiren mühim bir husustur. Global personel nüfus biliminde oluşan değişimler bulunmaktadır. Bu sebeple nihai dörtte bir yüzyılda hayli önemlilik arz eden bir terim yelpaze idaresidir. Değişik bireylerin birlikte bulunması ve bir ekip meydana getirmesidir. İşletmeler problemleri gidermek amacıyla yeniliği gerçekleştirmek niyetiyle, devamlılık için bu idareyi tatbik etmektedirler. Firmaların saygınlıklarını ve milli bir siyaset yöntemiyle demokrasiyi uygun hale getirip hayli büyük randıman gerçekleştirmektedirler. Personellerin yelpazeliliği özümsemesi idarecinin işidir. İşletmeler eşit biçimde yararlanmayla değişik bireylerle bütün personele hürmet göstererek performansını artırmaktadır. Tatbiki basit bulunan bir idare konsepti olarak görülmemektedir. İdarecilerin yelpazelikleri etkin idare edebilmesi hakkında destek eylemler meydana getirmesi icap eder.

Anahtar Kelimeler: *Çeşitlilik, Ayrımcılık, Farklılık, Yönetim.*

1. INTRODUCTION

All individuals have their own characteristics. Such situations are the variations that distinguish individuals from each other. Being diverse is an asset both individually and socially. A diverse society increases the diversity of society. The evaluation of diversity in management stages is often achieved in businesses with many nationalities that assimilate diversity and benefit from personnel with different dialects, worship, nationality, education and civilization. Range management is an exemplary term.

Managing differences is essentially a pursuit of change. In order to increase diversity in the company, it should be determined what kind of things are desired to be differentiated, the differences should be gradually transferred to life in a programmed way, and all innovation should be thoroughly implemented over a certain period of time. Managing diversity must be conceived as a corporate civilization with a long-term perspective. It is important for the administration to provide assistance in the successful management of differences and for the administration to be a model for other personnel by standing out in differences. All personnel should be trained on how the differences to be made will benefit the company and the personnel. However, if the designed differences are internalized by the majority of the staff, the difference design will be successful (Dünya, 2012).

¹ Lecturer, PhD Student, Tokat Gazi Osman Paşa University, eminerGUN.selcuk@gop.edu.tr, ORCID No: :0000-0001-8568-6205.

Managing diversity is a company's activities that aim to encourage the inclusion of employees with different experiences within a company through certain behaviors and plans. Companies are accepting the impression of managing differences as a response to the growing diversity of players on a universal level. This term started in North America in the half of the 1980s and then spread to other parts of the universe. Ronald Reagan, then president of the United States, first pledged to eliminate laws regarding parity and affirmative action in the form of legal barriers (Blumark academy, 2022).

Managing diversity means understanding and approving diversity, valuing individuals with individual differences, and liking people in that situation. The first thing to do for managing diversity is to create a more civilized organization. In a truly civilized sense, a more civilized organization has changes in its goals, actions, goods and duties. It is necessary for civilizational and social teams to show their help and output. In addition, the personnel of these different teams should participate in the provisions that specifically direct the organization. However, organizations should not withdraw despite social pressures and social responsibility should be assumed. After creating a highly civilized organization, it is necessary to apply several methods and procedures at the individual and organizational levels to manage it effectively (Can et al., 2015).

2. CONCEPT OF DIVERSITY DESCRIPTION OF RANGE

The spectrum includes explicit or implicit qualities (gender, puberty and physical ability, etc.) that distinguish an individual or object from another individual or object (Kreitz, 2008). According to Thomas (1990), managing ranges means finding ranges and controlling these ranges.

Diversity refers to the mutual diversity of members of a team or organization on demographics-related issues such as maturity, gender, ancestry, and upbringing. In recent years, changes in employee biography have become a central concern for organizations. Many positions that were dominated by anti-black people in the United States for years are now different. It is carried out with personnel from different races. Obama, a black American, is the president of the USA, which was impossible to think of years ago. There are different reasons why diversity is important. The important reason stated by Luthans is the differences in demographic structure. Aging employees, women, shortages and changes in training levels can be mentioned among the reasons. Another reason is legislation. Political and legal methods create equal opportunities for all personnel, and legislation such as the obligation to have a certain amount of disabled and convicted personnel makes it obligatory to employ personnel from different environments. Another reason is the importance of diversity. One reason is the belief that it will create a competitive advantage for organizations. It is carried out as an idea that organizations that provide opportunities for diverse teams will have highly effective employees (Can et al., 2015).

Range is defined as recognizing, comprehending, approving and measuring the diversity among individuals in terms of puberty, species, racial origin, gender, physical and intellectual ability, ancestry, sexual orientation and worship (Esty et al., 1995). Wentling says that, apart from such things, the spectrum qualities include virtue, economic aspect, lifestyle and physical form (Wentling, 1997).

Managing ranges provides the opportunity to transfer power to all personnel (United States Government Accountability Office Research Report, 2005). In other words, management of diversity is the creation of an environment in which personnel in a company or organization can support the organization and create success in line with the company's goals (Budak, 2008).

Strachan, Burgess and Sullivan (2004) defined the term spectrum management as "creating an environment in which all personnel with different qualifications feel respected, evaluate their skills and support organizational goals, and work together efficiently." In other words, range management is a tactical tool used to improve the success of the organization (Kirby and Harter, 2003). Range management is the process of creating an organizational civilization in which the diversity in the company is explained and valued, and where everyone can benefit from the skills they have (Danullis and Dehling, 2004).

The concept of managing spectrums initially emerged in America in the 1960s, when a number of societies rebelled against racism. Significant changes occurred in the American workplace between 1980 and the mid-1990s. Responding to these known differences in American manpower, R. Roosevelt Thomas mentioned the term "Managing Ranges" in 1990 (Yanaşma, 2011).

3. DIVERSITY DIMENSIONS

3.1. Socio-Economic Class - Hierarchy and Status

In almost all companies, there is a step regarding the status, status, duties and functions of the personnel. There is a huge divide between upper-level managers and other personnel in companies. Socio-economics is commonly the synthesis of the individual's upbringing and earnings set and work. Unlike other factors of diversity such as adolescence, gender, ancestry, and racial origin, the protection of rank and social class by transferring values is not interpreted honestly (Esty, Griffin, & Hirsch, 1995).

3.2. Ethnicity

Racial origin is the case of an individual being from a particular lineage. It is necessary not to ignore the positive reasons for the appointment of individuals who were born in a different country or who were influenced by the traditional civilizations of their ancestors. The diversity of racial origins provides companies with the ability to understand their own feelings from different civilizations, a different way of looking at problems, increasing the amount of willingness to take on original positions that have not been revealed, reaching those who do not have sufficient skills in the country in terms of method knowledge, and the ability to have a clear understanding of the self-civilization of other individuals through the reflection effect. It conveys opportunities (Esty, Griffin and Hirsch, 1995).

3.3. Age

Nowadays, older personnel can be interpreted as outdated, worldly and disposable. While there is no specific age limit for personnel to appear old, this may vary from business to business. While employers may interpret older personnel positively in terms of their professional behavior, efficiency and loyalty, managers are skeptical of this view. Individuals in this team may encounter negative evaluations related to continuing their career due to discomfort and various reasons, even though they gain original abilities (Esty, Griffin, & Hirsch, 1995).

3.4. Race

Ancestry is a vital picture that reflects the unity of individuals whose hereditary upbringings are similar in their appearance. Due to centuries of migrations and struggles, the lineages have frequently hybridized and, despite the massacres that have taken place, there is no pure lineage anymore. Different skin sizes have emerged as one of the biggest reasons for exclusion and differentiation in the historical process (Esty, Griffin, & Hirsch, 1995).

3.5. Gender - Women

In our country, there are issues related to women's participation in social life. The rate of people who are unemployed and unable to receive education/training is high in our country, especially among women, with 46 percent, while this rate is 18 percent among the OECD. There are not only economic reasons behind why this ratio is so high. Social pressure and intolerance of the male-female imbalance are very important barriers to women's presence in society (Kesgin, 2018).

3.6. Religion

The USA is the country with the greatest diversity in the universe according to religious discrimination. In terms of worship, the common approach of companies is to take breaks at times that are considered legal and approved in the country. In this case, the issue of benefiting from annual leave regarding the beliefs of people with different beliefs may arise and may cause them to be viewed in a way that is not considered neutral (Esty, Griffin, & Hirsch, 1995).

3.7. Physical Ability – Disability

Being disabled is an expression that indicates very specific physical and intellectual health conditions. The disability approach, which is commonly thought of as problems related to mobility, vision and hearing, has a very comprehensive

meaning. Alcoholism, inexorable illness, drug addiction, emotional disorders, the virus that causes AIDS, difficulty in learning, unusualness in nature, communication problems and facial appearance distortions are also considered as forms of disability. The most common disability in companies is upper body problems extending from the neck to the waist (Esty, Griffin, & Hirsch, 1995).

3.8. Family Situation

It is possible for women to leave their jobs and come back later due to having babies in their professional lives. Women who have children may find themselves highly stressed due to their responsibilities in their professional and family lives. Companies' home-supporting methods reduce the short working hours and staff turnover (Esty, Griffin, & Hirsch, 1995).

3.9. Sexual Orientation

Sexual orientation may not have a clear spectrum within the scope of worship. Based on stereotypical beliefs, individuals may hypothesize that they are homosexual or attracted to the same sex, and these hypotheses may be found to be incorrect (Esty, Griffin, & Hirsch, 1995).

4. THE IMPORTANCE OF DIVERSITY MANAGEMENT FOR COMPANIES

Diversity provides companies with various benefits in the form of creative awareness, highly effective troubleshooting, competitive advantage and, quite simply, flexibility in adapting to environmental changes (Dünya, 2012).

In the concept of managing ranges, changes are not considered non-existent, but are deemed appropriate by finding a value. These changes are evaluated only as a spectrum and only as a vitality about the companies. Because all personnel, with their different qualifications, only form a context. For example, women's feminine qualities such as tolerance, tolerance, understanding others, not getting into fights, being careful, detail-oriented, being organized and making the environment worse, which women's pursuits rely on and the positive action concept does not care about, are seen as valuable and are given importance in the administration in order to achieve organizational/personal goals (Memduhoğlu, 2008).

The main purpose of managing the spectrum in companies is to improve communication and loyalty among employees, increase employee happiness and thus increase company performance. From now on, companies have to develop and apply original methods towards a wide range of people and especially their employees. In particular, it is now mandatory for nations and companies with mixed structures related to demographics (multinational/multicultural) to pay attention to the spectrum (Memduhoglu, 2008).

It is hoped that companies will create a method that maximizes the benefits of the spectrum and reduces the damages to very low levels, in order to operate this spectrum in a very effective manner. Elements such as civilizational differences, gender, language and worship should be assumed to be part of the organizations' views or civilizations (Hite McDonald, 2006 and Alas Mousa, 2016).

In this way, by applying cases, the concept of management of ranges in companies was attempted to make sense and be assimilated. From this point of view, the effective management of the spectrums is parallels and divergences, resentments and confusions. It can be explained that there is a common subject in the middle and the ability to convey qualified attitudes (Berett-Koehler, 2010).

Bucher listed the importance of diversity in companies as interpersonal skills, variable thinking skills and harmony, emotional intelligence, teamwork skills, civilizational awareness and insight, and internal interpretation (Bucher, 2020).

5. DIVERSITY BARRIERS

Bucher (2020) identified obstacles that may form a wall at the front end of the spectrum of approval as limited cognition, racial centralism, stereotypical beliefs, prejudice, prejudgment additive influence, and racism.

Individuals with limited cognitions make sense of other individuals and situations by making use of their previous knowledge. With racial centralism, the hypothesis arises that individuals are naturally dominant over others in their ideas and behavior. Prejudice can be described as reluctant presence around certain individuals with limited and incomplete

data. Prejudgment is the ability of an individual with additional power to influence his values with his preconceived notions. Racism is the situation where an individual is treated unfairly and unequally because of being affiliated with a certain team, and equal rights and opportunities are not given to individuals and teams (Rosener, 1991). Stereotypes, anxiety and distress about perpetuating a stereotype make it difficult for individuals to progress (Loden and Rosener, 1991).

6. BENEFITS OF DIVERSITY MANAGEMENT

There are two types of Diversity Management. Managing differences within nations and managing international differences. The characteristics of diversity management are that it is an honorary organizational activity and has intangible and invisible benefits. The highly acclaimed practices of diversity management are undertaken by the upper management, identifying those with original skills, achieving a safe direction in talking to each other on diversity-related issues, and making a distinction between diversity and positive discrimination (Bluemark Akademy, 2022).

- According to Von Bergen, Soper and Foster, if administrators manage diversity appropriately, they will realize the following benefits:
- Ensuring high motivation of the staff and achieving work satisfaction,
- Increasing the effectiveness of the individual and the organization to the highest level,
- Strengthening communication among employees,
- Minimizing conflicts between individuals,
- Being cautious towards demographic and social differences and having an understanding of social responsibility,
- Gaining very high production and efficiency in works with high difficulty levels,
- Increase in salary, revenue and earnings (Von Bergen, Soper and Foster, 2002).
- Cox and Blake (2021) state the benefits of range management to the company; It is combined into six parts: expense, origination, creativity, troubleshooting, method flexibility, and marketing

The meaning of a very sophisticated prototype to handle the range is that the method is very small, modeled, and therefore very liquid. A great deal of flexibility must be achieved in order to achieve increased fluidity and social differences (Cox and Blake, 2021).

Effective management of diversity, as well as fully assessing the capabilities and strengths of all personnel, enables the organization to reach a differentiated market through highly civilized personnel (Cox and Blake, 2021).

In range management, the same appropriate situations should be conveyed to all company people, the diversity of individuals should be seen as an asset and the aim should be to benefit from their skills at the maximum level. The advantages of range management perception include adapting to differences, increasing the performance of organizational personnel, communication, integrity, innovation and creativity (McMahan, Bell and Virick, 1998; Foxman and Easterling, 1999; Von Bergen, Soper and Foster, 2002; Mollica, 2003). ; Özkaya, Özbilgin and Şengül, 2008).

- Cox and Blake state that these areas, which create a competitive advantage for organizations, are important in terms of costs, getting to the origins, marketing, creativity, troubleshooting and method flexibility, as well as social responsibility (Cox and Blake, 2021).
- Cost: As the diversity in organizations increases, the cost of adapting employees to low-specific tasks increases. Therefore, those who can perform this task have the advantage of lower costs compared to those who cannot.
- Reaching the origins: Businesses create appreciation by keeping female staff and racial minorities. They also employ highly successful employees who are found to be successful in handling diversity. As the number of employees decreases and the organization differs, the importance of this element increases.

- **Marketing:** The civilizational diversity of the nations that are placed in international organizations requires marketing expenses to grow at a significant level. A similar rationale is also adapted to marketing to lower demographic teams in the organization's own nation.
- **Creativity:** The diversity of viewing situations and the small amount of attention paid to the old rules make it necessary to increase the level of creativity.
- **Issue resolution:** Since different types of decision-making and issue-resolving teams will be possible and will lead to different opinions and a more detailed examination of the events, highly effective decisions will be made.
- **Method elasticity:** The meaning of the highly civilized form of managing diversity is that the method becomes quite small, balanced, quite small, and therefore more harmonious. In order to adapt to changes in the environment, the method must have a lot of elasticity.

Another reason is the entry of organizations into the international scene. International actions require special attention to civilizational diversity. Globalization, which has left its mark today, has increased the impact of the international mission environment on organizations. With the rapid change in technological science and the ease of communication and access, organizations own data for applications in other nations and, moreover, take different actions in those nations. This makes organizations obliged to increase awareness of different civilizations and to own data about those civilizations. In professional life Civilization, which is the most important source of diversity, was examined in a comprehensive study, in line with Hofstede, on more than 116,000 IBM employees in 40 nations. Hofstede and Trompenaars, who have significant support in this field with 50,000 participants in 50 countries, have studies related to civilization (Can et al., 2015).

7. DIVERSITY MANAGEMENT STRATEGIES

Luthans identifies individual procedures to be applied in managing diversity in two parts (Luthans, 1995):

- **Education:** Since most of the administrators are inexperienced in this field, they are unaware of how to deal with diversity. For this reason, administrators must be trained. The basis of this training consists of improving mutual and certain communication skills with different teams such as young people, old people, minority, disabled and prisoners. How do managers understand the value of different teams and how they should be treated? Through the training process, managers can develop individual interest in how to relate to a diverse team, as well as gain full feedback on how to treat different employees.
- **Empathy:** Empathy, which means evaluating the essence of a person by examining and evaluating issues such as the person on the other side, is important in managing various teams. For example. Some female employees are subjected to different attitudes and harassment due to their gender. For this reason, accusations of sexual discrimination and sexual harassment reach the judiciary. In this way, empathy may be useful in solving problems.
- Luthans also compiles the organizational procedures to be used in managing diversity in 4 sections (Luthans, 1995):
- **Exam:** It may be an issue that the exams and drills that organizations use for induction and personnel evaluation create a civilizational difference. Most of the tests and drills are not considered reasonable or appropriate for different employees. In recent years, a lot of work has been done to create reliable quizzes for induction and evaluation of teams in this way. One of these efforts was to create and benefit from exams that include specific questions related to the task, as opposed to aptitude and data quizzes, whose measurements are considered to be the average of their abilities.
- **Training:** There are two aspects to training in managing diversity. In one case, learning is transferred to different teams, transferring entry-level skills, or training these teams to perform their current and future tasks very effectively. The next is the training of administrators and those with them, as mentioned above, as opposed to directly imparting education to these people.

- Coaching: Organizations provide trainers to different teams such as female staff, disabled people, and the minority, and help them with issues related to progress, growth, and socialization into the civilization of the organization. The coach conveys important and sensitive data about the successful result, the rules of the organization, what his duty is and how he will talk to these teams. These people find an example of duty and create an environment that will eliminate their flaws while preserving their self-confidence.
- Optional Shift Designs: In order to respond to the different needs of different employees, organizations have to create alternative shift designs. Such things include elastic time applications, task division and reduced duty time.

Bucher, expresses spectrum management diversity management practices as follows (Bucher, 2020).

- Accepting that obstacles sometimes exist
- The individual feels proud of his essence
- Individuals feel proud of their civilization
- Conversation if possible
- If the individual is criticized for his/her distinctive appearance or attitudes, he/she will be found to be as stoic and tolerant as possible.
- Not to get angry
- Getting away from the motivation of a person who is in a constant state of blaming
- Concentrating on the attitudes in question, outside of individuals
- Requesting help from different people
- Developing original and effective methods with others to deal with difficulties
- Dealing with the individual's own ignorance and tolerance

8. INDIVIDUAL RANGE AWARENESS

Bucher (2020) described individual spectrum awareness as follows:

- Researching the individual's essence and universe
- Being a data owner for others and their universes
- Opening the individual's essence to the outside
- Determining the level of the entertainment area
- Individual reviewing the essence of the person
- Repeat

The meaning of your name, the place where you were born, the history of your household, how you perceived your personality in school, the influence of issues such as ancestry, gender, worship, gender orientation, mixing on your face, the object that constitutes yourself, your motivational element, your favorite scientific method, the individual spectrum awareness. It is among the factors we can see (Bucher, 2020).

9. TESTING THE EMPLOYEE RANGE

National Association for Colleges and Employers (2018) states that the company range ratio can be measured by ratio of the amount of personnel in the entire shift team to the total amount. It will be possible to increase these percentages by stopping rejection of candidates due to candidate diversity in recruitment processes. Recruitment of individuals from different provinces and environments will provide support in achieving employee diversity. Employees' sense of mutual respect will also advance their actions towards buyers in a positive direction. By implementing diversity at the upper management levels, the performance of range enterprises will reach a state of constant superiority in the company.

Oxford Economics has created a unique universal regulatory prototype based on a composite index to compare and rank the diversity of personnel across nations, branches and jobs. The documents and results accumulated between 2008 and 2011 led to a widespread view of the "unified spectrum index" (Forbes, 2022). In the statement, the three best US companies that embody these trends in the case of "diversity of ideas" and "diversity of employees" are listed as follows:

- Johnson&Johnson

CEO Alex Gorsky serves as a director of the Fan Board, as well as supporting companies that do not seek profit and confirm the problems of women and former soldiers. The individual statement on the subject of spectrum on the institution's website indicates the person's relationship to diversity. Gorsky. "By finding a universal health company that cares about the lives of more than a thousand million individuals daily, diversity and partnership; It is fundamental to our ability to supply the goods and tasks that support us in achieving our mission of caring for the universe." (Diversity Inc, 2022).

- Pricewaterhouse Coopers (PwC)

PwC USA President and Experienced Shareholder Bob Moritz holds quarterly meetings with shareholders and managers responsible for establishing diversity and partnership objectives. "Diversity and partnership are essential to very long-term mission performance. In our global economy, organizations that recognize the virtue of diversity gain competitive advantage. That's why we continue to build diversity at PwC. "Our comprehensive civilization benefits all our shareholders." speaks his mind (Diversity Inc, 2022).

Ajay Banga, President and CEO of MasterCard Worldwide USA, meets monthly with senior executives and is extremely active on the US-India Business Board. It created a comprehensive civilization where unity was rewarded and acts of diversity among rulers were protected. "We accept that company diversity is at the core of innovation. Civilizational diversity, experience and knowledge channel innovative ideas. For this reason, we motivate the staff to express different expressions and thoughts. We want staff to feel empowered and to know that we are helping them. " (Diversity Inc, 2022).

10. INSPECTIONS CARRIED OUT BY YELPAZE ADMINISTRATION

Buluş and Gümüş (2018) investigated the effects of diversity management, organizational interest, and intention to exit the company in 4- and 5-star host businesses in Istanbul. According to the result of the shift; It has been observed that in organizations where differences are managed, the intention to leave the company decreases in organizations where the level of loyalty increases. Travel companies are a process that includes diversity management. By creating a systematic overtime method within this process, diversity regarding the importance of differences in individuals can be created. With this diversity, loyalty to the organization will increase and the intention to leave the company decreases.

Gider and Şencan (2016) investigated the connection between the concept of "management of differences" and the "organizational loyalty" found in the organization personnel of companies offering work in the ferry construction branch in the Tuzla district of Istanbul province. Judging by the results of his work; It has been found that there is a significant and positive connection between the individual attitudes and movements of administrators and management employees moving towards differences in the organization and understanding the differences, the practices of the administration and the area of difference in the organization and the loyalty of the organizational bodies.

Magoshi and Chang (2009) aimed to understand the range management practices in Japanese and Korean companies and how these practices affect the attitudes of the employees in the company. The results indicate that spectrum management practices mediate staff's perception of impartiality and increase positive effects on organizational loyalty.

Kurtulmuş (2016) investigated the effect of spectrum management on instructors' organizational loyalty and organizational citizenship attitudes. According to the results of the review, it has been determined that respecting diversity, finding diversity beautiful and appreciating diversity for the benefit of the organization, in short, managing diversity, is an important factor organizational loyalty.

Ashikali and Groeneveld (2015) examined the relationship between diversity management and emotional loyalty of employees in public institutions by briefly testing the theories of transformational leadership and the intermediary functions of comprehensive organizational civilization. The results of the investigation carried out on Dutch public sector personnel indicate that the effect of awareness management on the emotional loyalty of the personnel can be explained in some ways by its effect on the comprehensiveness of the organizational civilization.

In line with Nalbantoğlu (2020), with the adaptation of individual awareness and personnel to the needs of nations or segments, the field of practice that we call diversity management is formed. Nowadays, as we understand the importance of discussing alienation and privilege as time progresses, it is impossible not to notice the benefit of the spectrum gained by more civilization. In this review, the documents transferred by Oxford Analytics to Turkey were collected and the investigations related to the advancement of the range were carried out by Balıkesir Elektrik ve Mekaniği Ait Sanayi Kurumları A.Ş. For example, they carried out studies on the advancement of diversity and gave advice to companies based in Turkey.

In line with Tetteh (2010), a very important factor that affects organizations' ability to absorb diversity management is the challenging factors. Furthermore, it has been found that active implementation of spectrum management in organizations has a positive effect on staff's perception of spectrum management practices. In addition, it has been determined that organizational loyalty and job satisfaction do not act as mediators in the connection between staff's perception of spectrum management practices and their desire to leave the organization. Moreover, a positive relationship was found between the staff's understanding of spectrum management practices and their desire to leave the organization. Judging by the results, it has been determined that it is necessary to carry out a lot of research on fan management in the Dark Continent, considering that it is not positive to conduct a direct quiz on the fan management hypotheses developed in the White Continent in the context of the Black Continent.

In line with Noorzad (2018), it was found that there was a positive and meaningful relationship between diversity management and organizational conditions perceived by the staff. Moreover, it has been found that the methods, practices and procedures of companies that cover the spectrum and are approved as superior have a positive impact on the organizational conditions perceived by the personnel.

In the study conducted in line with Cococari (2012), "Comprehension examination in the management of personnel diversity: Situation research in a private higher education in Turkey", it was concluded that while gender did not have a clear effect on the performance of the staff, nationalism did.

In line with Tatli (2008), the study examines agency and structure farms in range management resources and related limitations using qualitative and numerical methods. A very methodical tactic provides theoretical and paranormal assistance by presenting evidence based on the new experiment produced and by examining the organs of the spectrum administrators in their work of representation and influence of structural activities. Furthermore, it provides method makers at the organizational and country levels with a realistic concept of range management processes that can inform the design of highly effective and progressive methods and initiatives.

It is said that the main hypothesis in the work carried out in line with San Martin (2020) will explain the progress of minority leadership by examining the agreement as a vital course of reducing lineage disproportion and coercion in the employment of minority female managers, by re-creating the breeding area and adorning it with the traditional tactics of Limited Range of Individual Origins Management (DM). It is decided in advance to create an important HRM basis that triggers the spectrum and participation in women's and country schools.

The aim of the study, carried out in line with Acquah (2019), is to examine the impact of top management group diversity (TMT) on the quality of goods procurement provisions. As a result, it is not observed that all spectrum qualifications increase the quality of judgment in supplying goods, but generally they encourage making very good judgments.

The work carried out in line with Adedeje (2019) provides useful data to administrators and method makers about the effect of youth diversity on the personnel selection process, which will not give companies a competitive advantage. Moreover, it will encourage those who create methods to take measures to implement existing laws regarding

discrimination, which will support the rehabilitation of performance and reduce the number of elderly unemployed people and, as a result, improve the national economy.

11. CONCLUSION

In companies where the perception of diversity is great, personnel are integrated with organizational goals and merits. The desire to be in organizations and their management increases loyalty to the organization. In such a case, it positively helps the image of the companies and the image of the country in the universe. Companies; by looking at the needs of nations or segments and adapting individual differences to personnel, the field of practice that we call spectrum management occurs. In these times when the importance of the conflict towards alienation and racism is understood over time, it is impossible not to understand the benefit of diversity that is gained by multi-civilization. The impact of HRM on spectrum management practices is important. An administrative tactic of the same nature should not be accepted. It is recommended that managers develop methods and tactics related to range management. Differences in management concepts should be reinforced by a method found within the organization. When the benefits and advantages of the organization are realized, companies need to implement the concept of range management. In addition, it is thought that effective range management will be an effective means of competition for companies in the field of extreme competition.

REFERENCES

- Acquah, F.K. (2019). *Top Management Team Diversity and Acquisition Quality*. Dissertation Text.
- Adedeji, O. (2019). *The effect of age related HR practices on perceived age discrimination, employee commitment, turnover intentions and the moderating effect of diversity management: a survey investigation in Nigerian banks. HD Industries. Land use. Labor.*
- Alas, R. and Mousa, M. (2016). Organizational culture and workplace spirituality. *International Journal of Emerging Research in Management and Technology*, 5(3).
- Ashikali, T. ve Groeneveld, S. (2015). Diversity management in public organizations and its effect on employees' affective commitment: The role of transformational leadership and the inclusiveness of the organizational culture. *Review of Public Personnel Administration*, 35(2), 146-168.
- Bluemarka Academy.com (2022). <https://bluemarkacademy.com/diversity-management-cesitlilik-yonetimi-nedir-tesvik-edici-kurumsal-eylemler/Erisim tarihi:5.12.2022>.
- Bucher, R. (2022). *Diversity Consciousness: Opening Our Minds to People, Cultures, and Opportunities*, Upper Saddle River: Prentice Hall
- Budak, G. (2008). *Yetkinliğe Dayalı İnsan Kaynakları Yönetimi*. İzmir: Barış Yayınları.
- Berett-Koehler, D. (2010). *World class diversity management: A strategic approach (by R. Roosevelt Thomas, Jr)*, 2-22.
- Can, H. et al. (2015). *Organizational Behavior*, Political Bookstore, Ankara.
- Cojocari, D. (2012). *Perception analysis in employee diversity management: A case study in a private university in Turkey*. Fatih Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. İşletme (İngilizce) Ana Bilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- Cox, T. H. and Blake, S. (2021). *Managing Cultural Diversity: Effects on Organizational Competitiveness*. *Academy of Management Perspectives*, 5, 45-56. <https://doi.org/10.5465/ame.1991.427446>
- Danullis, M. ve Dehling, S. (2004). *Diversity management- a new pradigm*, Kristianstad University, January, s. 21.
- Diversityinc. Com (2022) "Johnson ve Johnson No. 1 in Diversity Inc Top 50" Diversity Inc, (Çevrimiçi) <http://www.diversityinc.com/johnson-johnson/>, 22 Kasım 2022.
- Dünya.com.tr (2012). <https://www.dunya.com/ozel-dosya/degisim-yelpazesi/cesitlilik-yonetilirse-039zenginlik039-yonetilmezse-haberi-176527>. Erişim tarihi: 12.06.2021.
- Esty, K., Griffin, R. ve Hirsch, M. S.(1995), *Workplace Diversity*, Avon, Massachusetts, Adams Media.
- Foxman, E. ve Easterling, D. (1999). The representation of diversity in marketing principles texts: An exploratory analysis. *Journal of Education for Business*, 74(5), 285-288.

- Gider, İ. ve Şencan, H. (2016). İşletmelerin farklılık yönetimi anlayışı ile işletme üyelerinin örgütsel bağlılık tutumlarına yönelik bir araştırma. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(29), 189-204.
- Kesgin, Y. (2018). *Türkiye’de ve ABD’de Ayrımcılık Karşıtlığı Bağlamında Medya Politikaları*. İstanbul: İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kirby, E. L. ve Harter, L. M. (2003). Speaking the language of the bottom-line: the metaphor of "managing diversity". *The Journal of Business Communication* (1973), 40(1), 28-49.
- Kreitz, P. A. (2008). Best practices for managing organizational diversity. *The Journal of Academic Librarianship*, 34(2), 101-120.
- Kurtulmuş, M. (2016). The effect of diversity management on teachers' organizational commitment and organizational citizenship behavior. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 6(3), 277-302.
- Loden, M. Rosener, J. B. (2021), *Workforce America! Managing Employee Diversity as a Vital Resource*, New York, Irwin Professional Publishing.
- Luthans, F. (1995). *Organizational Behaviour*, New York: McGraw Hill.
- Magoshi, E. ve Chang, E. (2009). Diversity management and the effects on employees’ organizational commitment: Evidence from Japan and Korea. *Journal of world business*, 44(1), 31-40.
- McDonald, K. S., Hite, L. M. ve Mansour-Cole, D. (2006). *Capturing career reflections: construction of an instrument to explore careers and career development*. Online Submission.
- McMahan, G. C., Bell, M. P. ve Virick, M. (1998). Strategic human resource management: Employee involvement, diversity, and international issues. *Human Resource Management Review*, 8(3), 193-214.
- Memduhoğlu, H. B. (2008). *Ulusal, Küresel ve Örgütsel Bağlamda Farklılıkları Yönetmek*, Ankara, Pegem Akademi.
- Mollica, K. A. (2003). The influence of diversity context on white men’s and racial minorities' reactions to disproportionate group harm. *The Journal of Social Psychology*, 143(4), 415-431.
- Naceweb.org (2019). “İşgücü Çeşitliliğinin Ölçülmesi”, <https://www.naceweb.org/about-us/nace-statement-of-diversity-and-inclusion/>, 2 Aralık 2019.
- Nalbantoğlu, E. (2020). Creating a model in the concept of diversity management: The example of an energy sector in Turkey. İstanbul Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Halkla İlişkiler ve Tanıtım Ana Bilim Dalı. Kurumsal İletişim Bilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul
- Noorzad, M.F. (2018). Exploring the effects of diversity management on organizational climate. : Selçuk Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. İşletme Ana Bilim Dalı. Yönetim ve Organizasyon Bilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi. Konya.
- Özkaya, M. O., Özbilgin, M. ve Şengül, C. M. (2008). *Türkiye’de Farklılıkların Yönetimi: Türk ve Yabancı Ortaklı Şirket Örnekleri*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (19), 359-374.
- San Martin, G. (2020). *Diversity management strategies for the retention of minority women in school administration: A post-intentional phenomenology framework for human resource management*. City University of Seattle.
- Strachan, G., Burgess, J. ve Sullivan, A. (2004). Affirmative action or managing diversity: what is the future of equal opportunity policies in organisations?. *Women in Management Review*.
- Tatli, A.(2008). *Understanding the agency of diversity managers: a relational and multilevel investigation Queen Mary*, University of London.
- Tetteh, L.I. (2020). The search for beauty in organisations: Exploring workplace diversity management in the African context. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yönetim ve Organizasyon Ana Bilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
- Thomas, R. R. (1990). From affirmative action to affirming diversity. *Harvard Business Review*, 2, 107 117.
- United States Government Accountability Office. (2005). *Diversity management: Expert-Identified leading practices and agency examples. Report to the Ranking Minority Member, Committee o Homeland Security and Governmental Affairs*, U.S. Senate, GAO- 05-90.
- Von Bergen, C. W., Soper, B. ve Foster, T. (2002). Unintended negative effects of diversity management. *Public Personnel Management*, 31(2), 239-251.

T.C. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,
Uluslararası Sosyal Bilimler Konferansı IV, 5-6 Temmuz 2024
Canakkale Onsekiz Mart University,
International Social Sciences Conference IV, 5-6 July 2024

Wentling, R. (2021). *Current Status and Future Trends of Diversity Initiatives in the Workplace: Diversity Experts' Perspective*, Berkeley, U.S., Department of Education.

Yanaşma, G. (2011). Farklılıkların yönetiminin yönetsel etkinliğe katkıları; Çorum'da kamu kurumu örneği, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çorum.

1955 YILINDA YAZILMIŞ TÜRK EDEBİYATINDAN YAŞAR KEMAL'İN İNCE MEMED I VE AZERBAIJAN EDEBİYATINDAN İSA HÜSEYNOV'UN DAN ULDUZU ROMANININ İNCELENMESİ

Ulduza ADIGOZALOVA¹

Özet

İnce Memed I

İnce Memed I Yaşar Kemal'in ikinci romanıdır. Önce Cumhuriyet gazetesinde tefrika edilen eser daha sonra 1955 yılında iki ayrı cilt olarak Çağlayan yayınları tarafından basılır. Annesiyle zor geçinmeye çalışan Memed, Abdi Ağa'nın çiftini sürmesine, işlerini yapmasına rağmen Abdi Ağa onu her gün dövmekte, dikenli tarlalarda çalıştırmaktadır. Ağalık sistemi tarafından çalıştırılan küçük çocuk, sonradan ağa ve ağalık sistemine karşı çıkmaya başlar. İnce Memed I, Abdi Ağa'dan öç almak için dağa çıkan daha sonrasında zalime ve zulme karşı başkaldıran Memed'in destanıdır. İnce Memed ününü eşkıyalık ile değil, ağalar ve soysuz eşkıyaya karşı köylüleri koruduğu ve tarlalarının ellerinden alınmasına engel olduğu için kazanmıştır. Yaşar Kemal Çukurova'daki açgözlü ağaların köylülerin topraklarını ne gibi yollarla ele geçirdiklerini ve toprak dağılımı konusundaki haksızlığı belirtmek istediği için İnce Memed'i bu haksızlığa başkaldıran bir devrimciye dönüştürür.

Dan Ulduzu

1955 yılında Azerbaycanlı yazar İsa Hüseyinov tarafından yayımlanan Dan Ulduzu romanındaki olaylar SSCB sistemiyle yönetilen "Fridrix Engels" hayvan kolhozunda cereyan eder. İnce Memed I romanında ağa, ağalık sistemi eşkıyalık ana temayı teşkil eder. Dan Ulduzu romanında İsa Hüseyinov Fridrix Engels kolhozunda çalışan veteriner Sarı ve hayvan sağımı yapan kadınları yöneten Zühre'nin arasındaki ilişkiden, kolhoz müdürü Gepo Çaparın halka eziyetinden ve başka çeşitli konulardan bahseder.

Anahtar Kelimeler: *Kolhoz, Kolhoz sistemi, Ağalık sistemi.*

REVIEW OF YAŞAR KEMAL'S İNCE MEMED I FROM TURKISH LITERATURE, WRITTEN IN 1955, AND İSA HÜSEYNOV'S DAN ULDUZU NOVEL FROM AZERBAIJANI LİTERATURE

Abstract

İnce Memed I

İnce Memed I is Yaşar Kemal's second novel. The work, which was first serialized in the Cumhuriyet newspaper, was later published in two separate volumes by Çağlayan Publications in 1955. Memed, who has a hard time getting along with his mother, beats him every day and makes him work in thorny fields, even though he plows Abdi Ağa's farm and does his work. The little boy, who is employed by the agha system, later begins to oppose the agha and the agha system. İnce Memed I is the epic of Memed, who went to the mountains to take revenge on Abdi Ağa and later rebelled against the oppressor and oppression. İnce Memed gained his fame not because of banditry, but because he protected the villagers against the lords and despicable bandits and prevented their fields from being taken away from them. Because Yaşar Kemal wanted to point out the ways in which the greedy lords in Çukurova took over the lands of the villagers and the injustice in land distribution, he turned İnce Memed into a revolutionary who rebelled against this injustice.

Dan Ulduzu

The events in the novel Dan Ulduzu, published by Azerbaijani writer İsa Hüseyinov in 1955, take place in the "Fridrix Engels" animal collective farm governed by the USSR system. In the novel İnce Memed I, the main theme is the agha system and banditry. In his novel Dan Ulduzu, İsa Hüseyinov talks about the relationship between Sarı, a veterinarian working in the "Fridrix Engels" collective farm, and Zühre, who manages the milking women, the cruelty of the collective farm manager Gepo Çapar to the public, and various other topics.

Keywords: *Kolkhoz, Kolkhoz system, Agha system.*

¹ Doktora Öğrencisi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, yildizadigozal27@gmail.com, ORCID No: 0000-0003-3479-2352.

1. GİRİŞ

Bu çalışmada Azerbaycan köy edebiyatından *Dan Ulduzu* ve Türk köy edebiyatından *İnce Memed I* romanının karşılaştırılması yapılacaktır. İncelenen Azerbaycan romanında köyler daha çok kolhoz sistemiyle yönetildiği için SSCB’de ve Türkiye’de toprak mülkiyetinin nasıl yarandığı ve köylerdeki mülkiyet üzerinden gerçekleşen sorunlara değinilecektir.

2. TOPRAK MÜLKİYETİ

2.1. SSCB’de Toprak Mülkiyeti

SSCB kurulduğu zamandan beri bazı alanlarda planlamalar yapmıştır. Bu uygulamalardan bir tanesi 1917 senesinde gerçekleştirilen Toprak Kararnamesiyle büyük toprak sahiplerinin mülküne devlet tarafından el konulmuş ve topraksız köylüye mülk edindirmek amaçlanmıştır. Çok fazla parçaya bölünen topraklar üzerinde çiftçi üretim yapamadığı için kıtlığa sebep olmuştur. Bu vaziyetten kurtulmak için Stalin, küçük bireysel çiftlikleri birleştirerek kolektif üretime geçmeyi önerir. Bu nedenle daha büyük ölçülü ekonomi uygulanarak bireysel çiftliklere verilemeyen tarım için makine desteği kolektif çiftliklere verilir (Turan, 2011: 309).

Kolhozlar

Yukarıda bahsedildiği üzere Stalin,1928 yılındaki tahıl krizinin ardından köy çiftliklerini bir araya getirerek kolektivizasyon politikasını başlatır. Böylelikle tüm bireysel çiftliklerin kolektifleştirilmesi hızlanır.

1930’larda sovhoz ve kolhozlar tarım pazarının %84’lük pamuk pazarının ise %83’lük üretimini oluşturur. Devlet işletmeleri sovhozlar ve kooperatif işletmeler olan kolhozlar sosyalist işletmelerdir. Bu işletmelerde üretimi piyasa yerine plan belirler, çalışma karşılığı bölüşüm iktisadi yasasına göre ödenir, sermaye denetimi yerine merkezi denetim geçer. Kolhozlar herhangi bir kira vermeden, kolhoz toprağında yararlanır. Üretimdeki çiftlik araçları kolhozda yaşayanların kolektif mülkiyetindedir.

SSCB MTS (maşınno-traktornaya stansiya) makine traktör santrallerini kurmuştur ve kolhozlar bu makineleri ücret karşılığında kullanabilmektedir. Kolhoz ve sovhozların ürettikleri ürünler planlanmış ve önceden yapılmış anlaşmalar esasında devlet tedarik kurumlarına, imal fabrikalarına ve perakende ticaret yapan devlet müesseselerine gönderilmektedir. Kolhozların birinci alıcısı devlettir ki kuruluş amaçları merkezi plan hedeflerini tutturmak ve sanayinin ihtiyaçlarını karşılamaktır. Devlet kendisi, kolhozlardan alacağı ürünün fiyatını belirler, serbest piyasa ilkelerince fiyat oluşmaz. Kolhoz genel kurulu tüm kolhoz üyelerinin toplamından oluşmaktadır. Kolhozdaki önemli kararlar bu mecliste oylanır. Meclis üç yılda bir başkan seçimi yapar ve bu sürede başkan yardımcısı denetim kurulu bulunmaktadır. Kendi içinde kolektif üretim, kolektif mülkiyet ve kolektif bölüşüme sahip kolhozlar, merkez yönetim tarafından yönlendirilmektedir (Kınacı: 2-4).

Sovhozlar

SSCB Anayasası’nın 6. Maddesine göre toprak ve toprağın altı, ormanlar, fabrika, nakliyat, bankalar, makine, traktör istasyonları devlet tarafından kurulmuş büyük tarımsal zirai işletmeler vs. devletin mülkiyetinde olan halkın da mülkiyetindedir. Böylece Sovhozların kurulmasıyla zengin devlet sahiplerinin ellerindeki topraklara el konulur. Üretim araçları devlete ait olduğu için devlet toprak sahibidir ve çalışanlar ücret karşılığında çalıştırır. Sovhoz bütçesi, yöneticileri çalışanları devlet tarafından belirlenmektedir. Bu kurumlar “Markomzem” adlı komitenin yönetimindedirler.1926 yılında yeterince verimli olmadığı gerekçesiyle zarar eden sovhozlar dağıtılarak, 1928 yılında büyük ölçekli tarım sovhozları kurulur.

1935 yılında artık kolektivizasyonun tamamlandığı, arazilerin bazılarının kolhoz ve sovhozlarda birleştiği görülür.1939 yılının sonunda kolхозlarda 29 milyon, sovhozlarda 1.760 bin ve makine traktör istasyonlarında 530 bin kişi görev yapmaktadır (Turan, 2011: 318).

2.2. Türkiye’de Toprak Reformu

Cumhuriyet dönemine kadar ve Cumhuriyet dönemi dahil Türkiye’deki köylünün toprak meselesi 1945 yılına kadar çeşitli nedenlerle meclisin gündemine gelmiştir. Deniz Doğru (2021), Cumhuriyet dönemindeki toprakla ilgili çalışmalarını kısaca aşağıdaki şekilde değerlendirmiştir.

İlk olarak 31 Mayıs 1926 yılında İskan Kanununun kabulü, 1928 yılında M.K. Atatürk'ün meclisin açılış konuşmasında toprak dağıtımının gerekliliğine vurgu yapması, 1930 yılında devlet arazilerinin çiftçiye dağıtılması üzerine "Arazi Tevzi Kanunnamesi" nin çıkarılması, 14 Haziran 1934 senesinde meclisin düzenlediği İskan Kanunu, 1936-1937 yıllarında M. K. Atatürk ve İ. İnönü meclisin açılış konuşmasında bu konuya değinmiştir (Doğru, 2021). Birkaç çabadan sonra 11 Haziran 1945 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi başkanlığına sunulan Çiftçiyi Topraklandırma Yasası kabul gördü. Kanun uygulaması verimli olmadığı halde 1973 yılına kadar devam etti.

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun amaçlarından biri yurttaki toprakların işlenmesini sağlamaktır. Bu şartın konulmasının nedeni ise elinde büyük toprak bulunduğu halde işlemeyen toprak sahiplerini üretime zorlamaktır. Bahsedilen kanunun 8. Maddesinde dağıtılacak araziler şöyle sıralanmıştır:

- a) Devletin hüküm ve tasarrufu veya özel mülkiyeti altında bulunup kamu işlerinde kullanılmayan arazi,
- b) Bir veya birkaç köy, kasaba veya şehrin orta malı olan arazinin ihtiyaçtan fazla olduğu Tarım Bakanlığınca belirtilen parçası,
- c) Sahibi bulunmayan arazi,
- d) Devletçe kurutulan sahipsiz bataklıklardan kazanılacak arazi,
- e) Göllerin kuruması ve nehirlerin doldurulmasıyla elde edilecek arazi,
- f) Bu kanun hükümlerine göre kamulaştırılacak arazi" (Çamurcuoğlu, 2009).

1947 yılından itibaren uygulanmaya başlayan bu kanunla devlete ait olup fazla verimliliği bulunmayan araziler çiftçilere dağıtılmıştır. 22 Mart 1950'de CHP iktidarı Çiftçiyi Topraklandırma Kanununun 17. Maddesinde yer alan 50 dönümden büyük toprakların kamulaştırılabileceği hükmünü geri çeker (Çamurcuoğlu, 2009). Böylelikle 1947-1950 yıllarındaki toprak kanunuyla beraber toprak ağalarının gücü büyük ölçüde parçalanacakken CHP'nin parlamenter sisteme geçmesiyle topraksız köylüye verilecek destek sadece lafta kalarak ağaların gücüne güç katar.

İnce Memed I

Yukarıda bahsedildiği üzere bu çalışmada 1955 senesinde yazılmış Azerbaycan ve Türk edebiyatlarındaki iki romanın karşılaştırılması yapılacaktır. Bunlar Yaşar Kemal'in *İnce Memed I* ve İsa Hüseyinov'un *Dan Ulduzu* romanıdır.

İnce Memed I Yaşar Kemal'in ikinci romanıdır. Önce Cumhuriyet gazetesinde tefrika edilen eser daha sonra 1955 yılında iki ayrı cilt olarak Çağlayan yayınları tarafından basılır. 20. yüzyıl Türk romanının en seçkin örneklerinden olan *İnce Memed I* romanı modern eşkıya tipiyle Türk romancılığı için önemli yere sahiptir. 442 sayfa 37 bölümden oluşan romanda yazar inşa etmek istediği fedakar, cesur, halkçı modern eşkıya tipini ikincil ve üçüncül kahramanları kullanarak rivayetlerle desteklemiştir.

Dan Ulduzu

Azerbaycan'lı yazar İsa Hüseyinov'un 1955 yılında yazdığı *Dan Ulduzu* romanındaki olaylar "Fridrix Engels" hayvancılık kolhozunda gerçekleşir. Yazar, bu romanında sosyalist realizminin kalıpları dışına çıkmaktadır.

3. YÖNETİM; YÖNETİMİN KÖYLÜYLE İLİŞKİSİ

Yukarıda bahsedildiği üzere Türkiye'deki Toprak Kanunu'yla beraber Ağaların gücünün arttığını devrin köy romanlarında görmekteyiz. Karşılaştıracağımız *İnce Memed I* ve *Dan Ulduzu* romanında köylülerin Ağa ve kolhoz yönetimiyle, kolhoz yönetiminin veya Ağanın köylüyle ilişkisine, bu ilişkiden ve toprak mülkiyetinden doğan sorunlara değinilecektir.

İnce Memed on bir yaşındadır. O, annesiyle beraber Değirmenoluk köyünde bir göz oda ve duvarı bir metre yükseklikte, damından su akan evde yaşar. *İnce Memed I*, Abdi Ağa'dan oç almak için dağa çıkan daha sonrasında zalime ve zulme karşı başkaldıran *Memed*'in destanıdır. *Memed* ününü eşkıyalık ile değil, köylüleri ve kendisini ağalardan korunması ve tarlalarının ellerinden alınmasına engel olduğu için kazanmıştır. Yaşar Kemal, Çukurova'daki açgözlü ağaların köylülerin topraklarını ne gibi yollarla ele geçirdiklerini ve toprak dağılımı konusundaki haksızlığı belirtmek istediği için *İnce Memed*'i bu haksızlığa başkaldıran bir devrimciye dönüştürür.

Annesiyle beraber geçinmeye çalışan *Memed*, Abdi Ağa'nın çiftini sürmesine, tüm işlerini yapmasına rağmen Ağa onu her gün dövmekte, dikenli tarlalarda çalıştırmaktadır. Ağalık sistemi tarafından çalıştırılan küçük çocuk, sonradan ağa ve onun sistemine karşı çıkmaya başlar. Abdi Ağa'nın dayaklarına dayanamayan *İnce Memed*, Değirmenoluk köyünden kaçır, komşu köyden Koca Süleyman'a sığınır, Ancak Ağa, çok geçmeden onu bulur. Köydeki tüm topraklar Abdi Ağanındır, köylüler köle gibi çalışsalar bile Ağa, ne kadar lütfederse onlara o kadar toprak verir.

Memed'in annesi Döne'nin binbir eziyetle çalışıp elde ettiği mahsul oğlu köyden kaçtığı için şöyle paylaşılır. "Dörtte üçü bize, birisi de Döne'ye. Döne, ağanın üzengisine sarıldı: ' etme ağam! Acımızdan ölürek bu kış. Etme. Eyleme. Tabanlarını öpeyim ağam!" (50). Döne ve diğer köylüler mecburen bu duruma boğun eğmek durumunda kalırlar aksi taktirde Ağa onları aç bırakır (Özcan, 2015: 21).

Çukurova Dikenlidüzü'nde bulunan beş köyün hepsi topraksızdır. Buralardaki topraklar Abdi Ağa'nındır. Yaşar Kemal, Abdi Ağa'yı, bir zamanların ünlü eşkiyası Koca Ahmet'e söylettiği sözlerle "astığı astık, kestiği kestik" (s.68) birisi olarak tanıtır. Abdi Ağa "köylüleri kul gibi çalıştırır" (s.67). Onun "izni olmayan kimse evlenemez, kimse köyden dışarı bile çıkamaz" (s.67). Hükümetin desteğini sağlayan (s.92) Abdi Ağa'nın, köylü üzerinde son derece büyük baskısı ve etkisi vardır. "Bana bak Memed! (...) Bu köyde yaşamak, ekmek yemek istiyorsan benim dediğimden ayrılma. (...) Sen beni bilmezsin. Ben adamın ocağına incir dikerim" (s.95) deyişi gücüne duyduğu güvenden dolayıdır. Yazar, her türlü haksızlıkları yüzünden, onun için" babası bunun gibi değildi. Köylüyü de düşünürdü" (s.60) ifadesini kullanır. İnce Memed ise, bütün roman boyunca beliren çizgileriyle, fakir ama eşkiya imajıyla çelişecek ölçülerde merhametli, fakirlerin koruyucusu olarak verilir. Kısaca Abdi Ağa, ekonomik gücü elinde tutan kötü insanın, İnce Memed, iyi insanın sembolüdür. (Kaplan, 1997: 189).Roman sonunda Abdi Ağanın öldürülmesiyle köylüye dağıtılan topraklar sayesinde artık rahatlığa kavuşurlar.

İsa Hüseyinov'un Dan Ulduzu romanındaki "Fridrix Engels" hayvancılık kolhozunun müdürü Çapar, kendinden daha üst statüdeki ilçe komitesinin müdürü kardeşine güvenerek kolhozda kanundışı işler yapar. Kendi çıkarları uğruna köylüyü hiçe sayan, gaddarcasına davranışlar sergilemektedir.

Havalar ısınmıştır, dışarıda çimen bulamadıklarından dolayı süttten kesilen hayvanlar için Zöhre ve takım arkadaşları ilçe komitesinin önüne toplanarak "biz köç isteyirik" diyen kolhozculara Kolhoz müdürü Çapar "özbaşınılıqdır, derebeyliktir, nedir? cevabını verir. Çapar'a karşılık Zöhre "Derebeylik olmasaydı, siz bizim başımıza bu oyunları getirmediniz. Lap düz deyirsiniz. Bizim bu kendde siz derebeylik salıbsınız. Öztünüz de bu derede sedrlik yox, beylik edirsiniz" (171) yanıtında bulunur. Onlara göre Çapar gerçekten kolhozda müdürlük vazifesini yerine getirmeyen, yönetimde taht kurup padişahlık etmektedir. Köylülerin isteklerine karşı çıkarak onlara zulümle cevap vermektedir.

İnsanlık duygusunu kaybeden Çapar, kızı Letife'yle beraber çalıştığı Zöhre'yle tartıştıkları zaman, Zöhre'nin göğüslerini hançerle yaralar. Olay sırasında Zöhre'yi müdafaa eden köylü Alı amcadan hıncını almak için adamın hançerle sazını parçalar. Hatta Alı amca bu benim kolumdu kolumu neden kopardın diye söylendiğinde Çapar, kolun kopsun yanıtını verir (50).

"Fridrix Angels" kolhozunun köylüleri farklı sebeplerden dolayı genel anlamda mutsuzlar. Mutsuzluklarındaki önemli sebeplerden biri kolhoz müdürü Çapar'dır. Çünkü onun yönetiminde uyguladığı yanlış tavrılardan ötürü kolhozdaki cins hayvanlar hastalanır, hatta bazıları tamamen süttten kesilir.

Her yaz hayvancılık kolhozundaki hayvanlar yaylaya göç eder fakat bu sene kolhozdaki hayvanlar için donanımlı modern ahırların yapılması planlanıyor. Kolhoz için bu bir yeniliktir. Çapar bu yeniliği de önemsemez, kurulun ahır yapımı için tahta bulmasını söylemesine rağmen o, hala tahta bulup siparişini vermemiştir. Çalışanlardan biri Çapar'la konuşma sırasında "yarım aya töyleler hazır olmasa, men kızılı naxırın bu ilan meleyen düzlerde qırılmasına razı olmayacam" (95) şeklinde onu uyarır. Gün geçtikçe Çapar'la kolhoz çalışanları arasında münakaşalar çoğalır çünkü hayvan günde iki kere çevredeki çimenlerden beslenir, geriye kalan zamanda nehir kenarında yatarak zayıflıktan karnı beline yapışır. Böylece süttünü azaltmış olur.

Kolhoz müdürü Çapar, kendinden üst statüdeki ilçe komitesinin müdürü kardeşine güvenerek kolhozda kanundışı işler yapar. Bu büyük güç sayesinde onun zalimliği hep görmezden gelinir. Bir zamanlar il merkezinde müdürlük yaparken işten atılan Çapar, sonrasında ilçe merkezine gelerek kolhoz müdürü olur. Köylüler de bu durumun farkındadır. Hatta kendi aralarındaki dedikodu zamanı düşüncelerini dile getirmekten korkmazlar. Romandan alınan alıntıda bunu açıkça görmekteyiz; " Allah bilir ne cür etdi de yene işe girdi. Yoxsullara, mazlumları qorxudaraq qapısında işledib, dünyanın malını toplayıb, bağ-bağça, ev düzeldib. İndi de qudurub...elbette onun arxası var. Bu kendde çox güçlü adamlar var. Çapar'ın arxası olmasa onun başına iş açarlar."(131) Çapar'ın damadı kolhoz veterineri Sarı, ilk başlarda halktan birisi gibi mütevazı davranışlarıyla dikkat çekerken daha sonrasında Çapar ve onun arkasındaki güce güvenerek işçilerle katı konuşur onlara her türlü baskı uygular. Bu durumu daha öncesinde tanışıp samimi olduğu, vazifeye geldiği zaman arasının bozulduğu Sarı, Veysel, Zöhre üçlüsünün tartışmasından görebiliriz "Men sizi qabağımda secde qılmağa mecbur edim, siz de tamaşa edin" (192)

Çok iyi biçimde insan analiz etme kabiliyetine mali Zöhre, dile geldiği zaman köydeki bazı insanların halk için canını kurban verebileceğini, bir kısmının ise “ her şeyi öz şexsi istek ve arzularına kurban vermeye” (240) hazır olduklarını bildirir. Zöhre'nin bu düşüncesinin kendi çıkarını düşünen veteriner Sarı, kolhoz müdürü Çapar ve onun çevresiyle ilgili olduğu aşikardır.

Kısaca değinmek gerekirse kendi güçlerine güç katan toprak sahibi Ağa ve kolhoz yönetiminin baskısı yüzünden köylüler mutsuzdur, yönetim tarafından anlaşılacak isteyen köylü haksızlıklara boyun eğmek zorundadır. Çünkü yönetimin arkasındaki güç sayesinde ya aç kalır, ya da her türlü baskıya maruz kalacaktır.

SONUÇ

Sonuç olarak 1950-1970 yıllarında yazılan Azerbaycan ve Türk edebiyatındaki köy romanlarını karşılaştırdığımızda SSCB'de 1928'de Stalin'in bireysel çiftlikleri kolektifler halinde birleştirmesiyle 1940-1950'li yıllara kadar Azerbaycan köyünde kolhoz yönetimi devam eder. Kolektif çiftlikler tahıl, pamuk, hayvancılık vb. çeşitli üretimle meşguldür.

Kolhozu yönetimi merkezin onayıyla kolhozda çalışanlar tarafından seçilmektedir. Halk tarafından seçilmesine rağmen yöneticiler, kendi menfaatleri uğruna köylülerin eziyetini hiçe sayar, üretimdeki günlük planı doldurmak için yasadışı işlere başvururlar.

1945 senesinde Türkiye'de kabul edilen Toprak Kanunuyla beraber topraksız köylüye toprak verilmesi planlanmaktayken verimliliği çok az olan toprakların bir kısmı çiftçilere verilir. Böylelikle toprak sahibi ağalar bu durumdan etkilenmez, aksine köylü üzerindeki zulüm ve baskısı 1950'li yıllardan sonra da devam eder. 1950-1970 yıllarında yazılan her iki edebiyattaki köy romanlarında ağa ve ağalık sistemi, kolhoz ve kolhoz yönetiminin köylüyü ne denli kullandıkları göz önündedir. Böylece SSCB'nin Azerbaycan'da uyguladığı toprak mülkiyeti reformu olan kolhozların yönetimi ve yönetimden doğan sıkıntıları göz önünde bulundurarak değerlendirmek gerekirse Türk edebiyatındaki Toprak kanunuyla beraber ağalar güçlenir, topraklar bireysel değil Ağaya mahsustur, karşılaştırdığımız *İnce Memed I* romanında olduğu gibi Ağa ne kadar lütuf ederse o kadar köylüye pay verir. Azerbaycan'daki *Dan Ulduzu* romanında görüldüğü üzere topraklar kolektif biçimde ekildiği için yönetimdeki eziyetlere rağmen köylü kendi payına düşeni de alır, kazandığı maaşı da.

KAYNAKÇA

- Hüseynov, İ. (2009). *Dan Ulduzu. İsa Hüseynov'un Seçilmiş Eserleri. II Cilt*, Avrasiya Press.
- Çamurcuoğlu, G. (2009). Türkiye Cumhuriyeti'nin Toprak Reformu ve Milli Burjuvazi Yaratma Çabası, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 13, 1-2.
- Doğru, D. (2021). 1923-1950 Yılları Arasında Toprak Reformu Girişimleri ve Çiftçiyi Topraklandırma Kanununa Yapılan Muhalefet. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 10(2).
- Kaplan, R. (1997). *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Köy*, Akçağ Yayınları.
- Kemal, Y. (2005). *İnce Memed I*, Yapı Kredi Yayınları.
- Kınacı, Y, Z. (tarih yok). Kolhozlar, Sovhozlar ve Kibutzlar: Kolektif Örgüt Yapılarının İncelenmesi Üzerine Bir Deneme, *Academia Eğitim ve Araştırma Dergisi*.
- Özcan, Ü. (2015). Roman Tekniği Bakımından Yaşar Kemal'in İnce Memed Adlı Yapıtı (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ardahan
- Turan, M. (2011). SSCB'de Toprak Mülkiyeti, *AÜ SBF Dergisi*, 66.

TÜRKİYE'DE OYUNCULUK MESLEK TANIMINI OLUŞTURMANIN ÖNEMİ VE ETKİLERİ ÜZERİNE

Orkun ÖNGEN¹

Özet

Türkiye'de oyunculuk mesleğinin tanımının yapılmaması meslekle ilgili gerekli standartların ve mesleki hakların belirlenmemesine yol açmaktadır. Bu durum doğal olarak oyunculuk mesleği ile uğraşanların iş güvencesi ve çalışma koşullarının belirsizleşmesine yol açarken aynı zamanda oyuncuların faaliyetlerinden kaynaklanan sözleşme yükümlülüklerinde hak kayıplarına ve hukuki belirsizliklere sebep olmaktadır. Meslek tanımının yapılmaması oyunculuk mesleğine yönelik bir meslekî kimlik oluşumunu engellemekte, dolayısıyla ilgili eğitim standartları ile meslekle ilgili yeterliliklerin tanımlanmasını zorlaştırmaktadır. Bu ve benzeri durumlar oyuncuların ücretli veya kendi nam ve hesabına yer aldıkları faaliyetlerde sermaye karşısında güçsüz bir konuma düşerek pazarlık güçlerini yitirmesine neden olmaktadır. Bu öne sürülen nedenlerden ötürü Oyunculuk mesleğinin tanımının yapılması; yasal bir statünün oluşturulmasına, mesleki hakların korunmasına ve sektördeki düzenlemelerin iyileştirilmesine yönelik zorunlu bir ihtiyaçtır. Bu tanımın yapılması mesleki standartlar ile gerekliliklerin belirlenmesini sağlayarak akademik eğitim planlarının bu yeni ihtiyaç ve talepler doğrultusunda yeniden düzenlenmesine yol açacak böylece oyunculuk mesleğine yönelik belirli bir esasa dayalı meslekî kimliğin oluşumu sağlanacaktır. Oyunculuk mesleğinin tanımının yapılması, sektördeki düzenlemelerin iyileştirilmesi ve oyuncuların haklarının korunması için elzem bir adımdır. Bu doğrultuda, meslek birlikleri ile sendikaların oyuncularla iş birliği yaparak mesleğin genel tanımını yapması, ileriye yönelik gerekli yasal düzenlemelerin hazırlanması adına büyük önem ve ihtiyaç arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Oyunculuk, Meslek tanımı, Sinema, tiyatro.*

THE IMPORTANCE AND EFFECTS OF DEFINING THE ACTING PROFESSION IN TURKEY

Abstract

The lack of a formal definition for the acting profession in Turkey has led to the absence of necessary standards and professional rights. Consequently, this situation naturally results in job insecurity and ambiguous working conditions for individuals engaged in the acting profession. Moreover, it causes actors to experience losses of rights and legal uncertainties regarding contractual obligations arising from their activities. The absence of a professional definition hinders the formation of a professional identity for the acting profession, thereby complicating the establishment of relevant educational standards and professional qualifications. These and similar conditions render actors, whether employed or self-employed, powerless against capital, diminishing their bargaining power. For these reasons, defining the acting profession is a critical need to establish a legal status, protect professional rights, and improve regulations within the sector. Formulating this definition will facilitate the determination of professional standards and requirements, leading to the restructuring of academic education plans in accordance with these new needs and demands. Consequently, this will support the formation of a professional identity for the acting profession based on specific principles. Defining the acting profession is an essential step towards improving sector regulations and protecting actors' rights. In this context, it is crucial for professional associations and unions to collaborate with actors to establish a comprehensive definition of the profession and to prepare the necessary legal regulations for the future.

Keywords: *Acting, Profession definition, Cinema, theatre.*

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Ordu Üniversitesi, orkunongen@msn.com, ORCID: 0000-0002-3211-4972.

1. GİRİŞ

Bu bildirin amacı, Türkiye'de oyunculuk mesleğinin tanımının yapılmamasının doğurduğu sorunları ortaya koymak ve bu sorunların çözümüne yönelik öneriler sunmaktır. Oyunculuk mesleği, ülkemizde açık ve net bir şekilde tanımlanmamış olması nedeniyle birçok hukuki ve mesleki belirsizliğe yol açmaktadır. Bu belirsizlikler, mesleğin standartlarının belirlenmesini zorlaştırmakta bu nedenle oyuncuların hak kayıplarına uğramasına sebep olmaktadır. Bildiri, oyunculuk mesleğinin Amerikan Breau of Labor Statics tarafından yapılan tanımını referans alarak, Türkiye'de de benzer bir tanım yapılmasının gerekliliğini vurgulamaktadır.

Yöntem olarak, mevcut mevzuatlar içerisinde oyunculüğün bir meslek olarak tanımının ne olduğu araştırılmıştır. Gelir Vergisi Kanunu ve bilenen önemli yasal düzenlemeler incelenerek oyunculuk mesleğinin tanımının ne olduğu ve bu durumdan mütevellit Türkiye'deki durum analiz edilmiştir. Yapılan tanımlamalar ekseninde oyunculuk mesleğinin tanımının yapılmamasının Türkiye'de yarattığı eksiklikler ve ihtiyaçlar tespit edilmiştir. Bu tespitler sonucunda oyunculuk mesleğinin sadece tiyatro ile sınırlı kalmayıp, sinema, dizi, reklam ve sosyal medya gibi çeşitli mecralarla da ilişkili olduğu ve yapılacak meslek tanımının bunları da içerecek kapsayıcı bir tanım olması gerektiği değerlendirilmiştir.

Bildirin kapsamı, oyunculuk mesleğinin tanımının yapılmamasının doğurduğu hukuki, ekonomik ve eğitim alanlarıyla ilgili temel problemleri içermektedir. Mesleki tanım eksikliği, oyuncuların işverenler ile ilişkilerinde yaşadıkları belirsizlikler, telif hakları ve diğer yasal sözleşmelerdeki problemlerin oluşmasındaki temel çıkış noktasıdır. Oyunculuk mesleğinin tanımının yapılması, oyuncuların haklarının korunması, mesleki kimlik ve itibarın artırılması ve sektördeki düzenlemelerin iyileştirilmesi için kaçınılmaz bir ihtiyaçtır. Bu sayede hem oyuncuların hakları korunacak hem de oyunculuk alanında faaliyet gösteren meslek birlikleri ile sendikaların güçlenmesine katkıda bulunacaktır. Meslek birlikleri ve sendikalar, oyunculuk mesleğini icra edenlerle birlikte çalışarak oyunculuk mesleğinin genel tanımını yapmalı ve bu tanımın tüm mecralarda geçerlilik kazanmasını sağlamalıdır. Ancak bu şekilde, oyuncuların hakları korunabilir, mesleki itibarları artırılabilir ve sektörde yaşanan problemler iyileştirilebilir.

2.OYUNCULUK

2.1. Oyunculuk Mesleğinin Tanımının Yapılması

Ülkemizde oyunculuk mesleğinin açık ve net bir tanımının yapılmaması oyunculuk mesleğinin standartlarının belirlenmesini zorlaştırmakta bu durum oyunculuk mesleğini icra edenlerin hak kayıplarına uğramasına yol açmaktadır. Bu nedenle öncelikle oyunculuk mesleğinin tanımının yapılmasına ihtiyaç vardır. Amerika Breau of Labor Statics'e göre aktör şöyle tanımlanmaktadır: "*Aktör; tiyatro, sinema, televizyon ve diğer sahne sanatları mecralarında fikirleri ifade eden karakterleri canlandıran kişidir. Çalışma alanları; prodüksiyon stüdyoları, tiyatrolar ve tema parkları gibi iç veya dış mekanlarda becerilerini gerçekleştirirler. İş görevleri ise genellikle bir günden birkaç aya kadar kısa sürelidir. Eğitim becerilerini genellikle formal eğitim yoluyla geliştirirler ve uzun süreli eğitim türü yaygındır.*"(Actors, 2024) Bu tanımda dikkat çekici nokta aktörlük mesleği sadece tiyatro alanıyla sınırlanılmamış sinema televizyon ve diğer sahne sanatları mecraları da bu tanıma dahil edilmiştir. Bu durum oyunculuk mesleğinin günümüzde mecralar arası interdisipliner bir yapıya dönüştüğünü göstermektedir. Ülkemizde ise oyunculuk mesleğinin tanımı, hiçbir mevzuatta açık ve net bir şekilde yapılmamıştır(Akdede, 2022: 31). Şehir Tiyatroları ile Devlet Tiyatroları mevzuatlarında ise aktör veya oyuncunun genel ve net bir tanımı yapılmadan "*Sanatkar Memur*" olarak tanımlandığı görülmektedir.¹

193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu'nun esaslarında madde 65'de "*Serbest meslek faaliyeti; sermayeden ziyade şahsi mesaiye ilmi veya mesleki bilgiye veya ihtisasa dayanan ve ticari mahiyette olmayan işlerin iş verene tabi olmaksızın şahsi sorumluluk altında kendi nam ve hesabına yapılmasıdır*" şeklinde tanımlanır. Her türlü serbest meslek faaliyetinden doğan kazançlar *serbest meslek kazancı* olarak kabul edilir. Madde 66' da ise serbest meslek erbabının çerçevesi belirlenerek "*Serbest meslek faaliyetini mütat meslek halinde ifa edenler, serbest meslek erbabıdır. Serbest meslek faaliyetinin yanında meslekten başka bir iş veya görev ile devamlı olarak uğraşılması bu vasfı değiştirmez.*" şeklinde tanımlanır². Bu maddelerden yapılan yorum ve çıkarıma göre Oyunculuk mesleği bir serbest meslek faaliyeti olarak tanımlanmaktadır. Fakat hala genel ve net bir oyunculuk mesleği tanımı yapılmamıştır. Sadece Gelir Kanunu'ndan yapılan bu yorumdan hareketle gelir getirici bir faaliyet olarak işin türü serbest meslek faaliyeti olarak sınıflandırılmaktadır. Oyuncuların düzenli bir meslek olarak yürüttükleri ve belirli bir işverene bağlı olmaksızın kendi adlarına faaliyet göstererek elde ettikleri kazançlar dikkate alındığında bu mesleğin serbest meslek faaliyeti olarak tanımlanmasında bir sakınca yoktur. Burada hukuk açısından önemli olan nokta bir iş verene bağlı olmadan düzenli olarak

¹ Bkz: (5441 Sayılı Devlet Tiyatroları Personeli Hakkında Kanun, 1949; İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Şehir Tiyatroları Şube Müdürlüğü, Görev ve Çalışma Yönetmeliği, 2022)

² Bkz. (193 Sayılı Gelir Vergisi Kanunu, 1960)

oyunculuk faaliyetini gerçekleştirmesi ve kişinin bu yolla kendi ekonomik, sosyal ve kültürel yaşamını sürdürmesi esaslarıdır. Bu esaslar sağlanıyorsa kişi serbest meslek erbabı kabul edilir. “90.01.18 Bağımsız Aktör, Aktris ve Dublörlerin Faaliyetleri” olarak ilgili faaliyet ad ve kodu içerisinde oyuncuların gerçekleştirdiği faaliyetler adlandırılarak kazançları vergilendirilir.

Bu noktada oyunculunun meslek olarak (genel) tanımı yapılırken bir işverene bağlı olup olmamasına göre değişmeyecek genel bir tanımının yapılmasına ihtiyaç vardır. Çünkü bu genel tanım mesleğin esaslarını ve gerekliliklerini belirleyecek olan geniş kapsamlı gerçek tanımını oluşturacaktır. Ancak bu tanımdan hareketle oyuncuların çalıştığı iş kolundaki gerekli mesleki standartlar ile haklar belirlenebilecektir. Ayrıca Oyunculuk mesleğinin tanımının yapılması, kültür endüstrisi içerisinde oyuncuların istihdam koşulları, sözleşme türleri ile gelir dağılımının anlaşılmasına yol açarak devletin sanat ve sanatçıyı destekleme modellerinin verimli bir şekilde oluşturulmasına bir zemin hazırlayacaktır (Akdede, 2022: 32).

2.2. Türkiye’de Oyunculuk Mesleğinin Tanımının Yapılmamasının Nedenleri

Türkiye’de Oyunculuk Mesleğinin tanımının yapılmaması nedenleri altında ilk olarak oyuncuların çalışma biçiminin ve istihdam alanlarının tam olarak belirlenmemesi yatmaktadır. Özellikle tiyatro oyuncusu ve sinema, dizi, reklam oyuncusu diğer bir ifadeyle kamera önü oyuncusu arasında var olan ayrım, akılları yapılan işin niteliği açısından sürekli karıştırmaktadır. Bu noktada akıl karıştırıcı olan oyuncunun yaptığı işin niteliğinden ziyade bu oynama ediminin hangi meca içerisinde ifa edildiğine odaklanılmasında yatar. Eski zamanlarda Oyuncu denilince akıllarda tiyatro oyuncusu/sanatçısı canlanırken günümüzde oyuncu denilince akıllara direkt olarak dizi oyuncusu gelmektedir. Günümüzde birisi oyunculuk mesleğini yaptığını söylediğinde öncelikle ona hangi oyunda oynadığı değil, hangi dizide oynadığı sorulmaktadır (Akdede, 2022: 33). Geleneksel bakış açısı, oyunculuk mesleğini sahne sanatı üzerinden tanımladığından kamera önü oyuncululuğu ile tiyatro oyuncusunu sürekli olarak birbirine üstünlük kurma derecesinde kıyaslamaya çalışır. Bu kör dövuşü oyunculuk mesleğinin günümüzde yeni şart ve koşullara göre tanımının yapılması önündeki en büyük engeldir. Bu nedenle oyunculuk mesleğinin günümüzde sadece tiyatro mecrasına özgü olmadığını dizi, sinema, reklam video, sosyal medya vb. kameraya dayalı diğer mecralarla da ilişkili olduğunun anlaşılması büyük önem arz etmektedir. Oyunculuk mesleği 21. yüzyılda mecralar arası bir niteliğe kavuşarak interdisipliner bir yapıya bürünmektedir. Bu nedenle konvansiyonel tiyatroya özgü veya salt sinema oyuncululuğuna özgü tanımlar, bu mesleğin ortaya çıkan yeni meca ve teknolojilere akademik ve düşünsel anlamda adapte olmasını engellemektedir. Bu durum Oyunculuk mesleği ile ilgili meslek standartlarının belirlenmesini zorlaştırmakta böylece yasal düzenlemelerin eksik olmasına yol açmaktadır.

Oyunculuk mesleğinin tanımının yapılmamasındaki ikinci etken eğitim sistemindeki yetersizliklerden kaynaklanmaktadır. Eğitim kurumları ve üniversitelerin standartlaştırılmış eski esaslar üzerinden -diğer bir ifadeyle konvansiyonel oyunculuk anlayışına göre- devam eden eğitim müfredatlarından kaynaklanmaktadır. Mesleğin temelini tiyatro oyuncululuğuna dayandırılması oyunculuk mesleğine kadim bir geçmiş sağlarken onun geleceğe ve özellikle de yeni mecralara olan uyumunu zorlaştırmaktadır. Çünkü oyunculuk mesleği üniversite ve eğitim kurumlarında ağırlıklı olarak hatta nerdeyse tamamına yakını tiyatro oyuncululuğu üzerinden aktarılmakta bu durum oyuncuların mezun olduklarında kamera önü mecralara uyumunu zorlaştırmaktadır. Konuyla ilgili akademik çalışmaların azlığı da oyunculuk mesleğinin tanımının yapılması önündeki en büyük engeldir. Literatürde oyunculuk mesleğini özellikle eleştirel bir bakış açısında değerlendiren, bu mesleğin kültür endüstrisi ile olan ilişkisini irdeleyen, mesleğin ekonomi politikasına yönelik çalışmalar sınırlıdır. Çalışmaların genel konuları oyunculuk yöntemleri, oyunculunun tarihi ve spesifik bir oyunculuk yöntemi üzerine odaklanmış determinist(belirlenimci) çalışmalardır. Bu çalışmaların yanı sıra mesleğin ekonomi politikasını, oyuncunun gelir elde etme biçimlerini inceleyen sadece tek bir alana odaklanmayan interdisipliner çalışmalara ihtiyaç vardır.

Oyunculuk mesleğinin tanımını yapılmasını engelleyen üçüncü faktör Oyuncuların mesleklerini icra ettikleri kültür endüstrisindeki ekonomik ve endüstriyel yapıyı anlamamasından kaynaklanır. Özellikle sektörün yapısının ve ekonomik dinamiklerinin oyuncular tarafından bilinmemesi bu sektördeki iş olanaklarının çerçevesi ile istihdam koşul ve ihtiyaçlarının bilinmemesine yol açmaktadır. Özellikle kapitalist ekonominin kültür endüstrisinin metaları üzerinden kitlelere pazarlanan şan, şöhret ve üne sahip başarılı yıldızlar bu mesleğe başlayan oyuncularda bir gün kendilerinin de onlar gibi olabileceği inancını/yanılsamasını yaratır. Bu durum kapitalizmin kitleler üzerinde yarattığı *manufacturing consent*’dir. Yani bir nevi toplumsal rıza ve kabullenişin inşasıdır. Kitleler başarılı olacaklarına kültür endüstrisinin metaları ve bu metaların onlara sunulmuş biçimi tarafından inandırılırdılar. Özellikle tüketim metası haline getirilen dizi ve filmler üzerinden bireysel başarı ve mutlu son üzerine kurulu senaryolar kapitalizmin “*sen de çok çalış senin de olur, sen de günün birinde şöhretli ve zengin biri olabilirsin*” doktrinini yeni oyuncu adaylarına ve hatta sistemde yaşayan tüm kitlelere benimsetir. Böylece sistem kendini sürekli bir *tüket-üret-tüket* ekseninde var eder. Bu yanılsamaya kapılan oyuncu bu ekonomik dinamikleri görmezden gelir ve oyunculuk mesleğinin tanımını yapmadan sadece mesleği ekonomik bir gelir getirici faaliyet olarak icra etmeye girişir. Bu durum sermaye karşısında oyuncunun pazarlık gücü ile çalışma

haklarının asimetrik olarak sermaye lehinde sonuçlanmasına yol açar. Oyuncunun sermaye sahibi olan üretici ve yapımcı karşısında pazarlık kabiliyeti azalır. Oyuncu bu vesileyle kendini geçici işlerde anca geçimini sürdürebilecek kadar gelir kazanan bir prekaryaya dönüştürmüş olur. Yıldız bir oyuncu olmadığı için proje bazlı yaptığı işlerde yerine o rolü oynayacak başka bir oyuncu¹ kolayca bulunur böylece oyuncunun ikamesi ve sermaye tarafından vazgeçilebilirliği kolaylaşır. Bu durum oyuncunun çalışma koşulları içerisinde iş güvencesinin düşük olmasından ziyade iş güvencesinin ortadan kalktığını gösterir.

3. SONUÇ

Türkiye'de oyunculuk mesleğinin tanımının yapılmaması bu çalışmada belirtildiği birçok olumsuz duruma yol açmaktadır. Bu durumun yarattığı başlıca sorunları şu şekilde özetleyebiliriz:

Oyunculuk mesleği tanımının yapılmaması öncelikle mesleğin standartları ile gerekliliklerinin neler olduğunun belirlenmemesine yol açmakta bu durum oyunculara hak kayıplarının oluşması ve hukuki belirsizliklerin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Meslek tanımının yapılmaması, Oyuncuların işverenler ile işverene bağlı olmadan yaptıkları tüm çalışma ve iş faaliyetlerinden doğan ve kendilerinin taraf oldukları iş sözleşmeleri, telif hakları ve diğer yasal sözleşmelerde net bir çerçevenin oluşmasını engellemektedir. Bu durum ayrıca Oyuncuların iş güvencesi ve çalışma koşulları açısından belirsizlikler oluşturmakta oyuncunun pazarlık gücünün sermaye lehine sonuçlanmasına yol açmaktadır. Bunun ortadan kalkabilmesi için öncelikle oyuncunun çalışma ve istihdam biçimi üzerinden oyuncunun gelir elde etme biçimleri ile istihdam biçimlerinin neler olduğunun belirlenmesi ve bu gelir elde etme ve istihdam biçimlerine göre bir oyunculuk meslek tanımının yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Oyunculuğun meslek tanımının yapılması Oyunculara yasal bir statü ile hukuki haklarının oluşmasına zemin hazırlayacaktır. Tanımı yapılmayan bir şey yasal olarak korunamaz ve aynı zamanda düzenlenemez. Meslek için gerekli standart ile normların oluşmasını engeller. Bu da uygulamada diğer bir ifadeyle Oyunculuk mesleğinin ilgili mecralar içerisindeki icrasında tutarsızlıklara yol açar. Meslek tanımının yapılmaması mesleki kimlik ve itibar oluşumunu engeller. Tanımlanmayan bir meslek doğal olarak bir mesleki kimlikte oluşturamaz. Bu durum, mesleği icra eden oyuncuların yaptıkları iş üzerinden kendilerini topluma doğru şekilde ifade etmelerini zorlaştırır. Bu meslek grubuna mensup olanların toplum tarafından ciddiye alınmamasına ve mesleğin itibarının azalmasına neden olur.

Oyunculuk meslek tanımının yapılmaması oyuncu adaylarının eğitim ve kendini geliştirmeleri konusunda oluşacak yeni standartların ve buna bağlı eğitim müfredatlarının oluşturulmasını engeller. Özellikle evrensel (genel) bir tanımın yapılmaması oluşacak olan bu yeni eğitim müfredatının ihtiyaçlarının belirlenmesini ve bu ihtiyaçların karşılanmasını zorlaştırır. Bu durum Oyunculuk mesleği mensuplarının yeterli nitelikte eğitim almalarını, kendilerini geliştirmelerini ve kariyerlerini ilerletmelerini zorlaştırır.

Tanımlanmayan bir meslek yukarıda belirtilen nedenlerden ötürü yasal olarak korunamaz. Korunamayan bir şey doğal olarak mesleki kimlik oluşturamaz, nitelikli eğitim ve gelişim sağlayamaz. Her ne kadar ekonomik ve endüstriyel bir değer oluşturuyormuş gibi görünse de bu değer yaratımı sermayenin lehinde sonuçlanan bir güç asimetrisi oluşturur. Bu sebeple yasal olarak haklarını koruyamayan bir oyuncu yaptığı işin gerçek değerini de belirleyemez. Kapitalist sistemin yarattığı sermayenin üzerinde kurduğu baskı, sömürü ve metalaşmaya boyun eğmek zorunda kalır. Kişi, oyunculuk mesleğinde kültür endüstrisinin bir sonucu olarak ortaya çıkan metalaşma kavramının oluşum süreçlerini kavradıkça diğer bir ifadeyle gerçeği ve onu yöneten yasaları ortaya çıkardıkça içinde bulunduğu durumu ve süreci kavrayabilecektir. Endüstri tarafından araçsallaştırılan oyuncu, içinde bulunduğu üretim ilişkileri sarmalındaki konum ve statüsünü rasyonel aklı vasıtasıyla kavrayarsa nasıl bir oyunculuk mesleği tanımının yapılması gerektiğine karar verebilir ve bu doğrultudaki ihtiyaçlarını talep edebilir. Bu nedenle oyunculuk mesleğinin tanımının yapılması hem oyuncuları hem de ilgili meslek birlikleri ile sendikaları ilgilendiren önemli bir konudur. Bu sorunların çözümü için oluşturulan meslek birliği ve sendikaların oyunculuk mesleğini icra edenlerle birlikte rasyonel düşünüp öncelikle oyunculuk mesleğinin genel tanımının yapılmasına ve bu tanımın oyuncuların faaliyetlerini icra ettikleri tüm mecralarda (*bir işverene bağlı olarak veya işverene bağlı olmadan kendi nam ve hesaplarına yaptıkları tüm faaliyetlerde*) kullanılması bir zorunluluk haline getirilmelidir. Ancak bu zorunluluktan sonra mesleğe yönelik ilgili yasal düzenlemelerin yapılması, meslek birliklerinin güçlendirilmesi ve eğitim standartlarının belirlenmesi konularına geçilebilir. Bu ilke ve esas bazındaki önemli zorunluluk aracılığıyla oyuncuların hakları korunabilir, mesleki itibarları artırılabilir ve sektördeki düzenlemeler iyileştirilebilir.

¹ Özellikle diplomasız ve eğitimsiz çok sayıda oyuncu adayı hem mesleğin gerekliliklerini sağlamamakta hem de sektörde oyuncu olarak faaliyet gösterip, eğitilmiş ve diplomalı olan profesyonel oyuncu adaylarının fiyat ve ücret düzeylerini aşağıya doğru çekmektedir.

KAYNAKÇA

- 193 Sayılı Gelir Vergisi Kanunu. (1960). mevzuat.gov.tr. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.4.193.pdf>
- 5441 Sayılı Devlet Tiyatroları Personeli Hakkında Kanun. (1949). mevzuat.gov.tr. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.5441.pdf>
- Actors. (2024). U.S. Bureau of Labor Statistics. <https://www.bls.gov/ooh/entertainment-and-sports/actors.htm#tab-1>
- Akdede, S. H. (2022). *Sanatın Politik Ekonomisi-II: Türkiye’de Oyunculunun Politik Ekonomisi*. Efil Yayınevi, 12(142), 31-35.
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Şehir Tiyatroları Şube Müdürlüğü, Görev ve Çalışma Yönetmeliği. (2022). Şehir Tiyatroları Şube Müdürlüğü, Görev ve Çalışma Yönetmeliği. <https://stcdn.ibb.istanbul/Uploads/2022/9/sehir-Tiyatrolari-sube-Mudurlugu-Gorev-ve-calisma-Yonetmeliği.doc>.

SAĞLIK KRİZLERİNDE KULLANILAN DİJİTAL UYGULAMALAR İNSAN HAKLARINI İHLAL EDİYOR MU?

Betül DOĞAN¹

Özet

Dijital uygulamaların insan haklarına uygunluğu, uluslararası sağlık krizlerinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu uygulamaların tasarımı, kullanımı ve yönetimi, insan haklarına olan uygunluklarını etkilemektedir. Kişisel verilerin korunması ve gizlilik hakları, bu uygunluğun temel belirleyicilerindedir. Dijital teknolojinin sağlık krizlerindeki yararları, bilgiye hızlı erişim, teşhis ve tedavi süreçlerinin iyileştirilmesi ve uzaktan sağlık hizmetlerinin sunulmasıdır. Ancak, veri güvenliği kaygıları, erişimdeki eşitsizlikler ve yanıltıcı bilgi yayılımı gibi dezavantajları da vardır. Pandemi sırasında kullanılan teknolojiler arasında, mobil sağlık uygulamaları, temas izleme sistemleri, tele-sağlık hizmetleri ve biyometrik veri toplama araçları sayılabilir. Bu uygulamaların insan haklarına uygunluğu, özel hayatın gizliliğine, veri korumaya ve kişisel özgürlüklere olan saygılarına bağlıdır. Türkiye'deki "Hayat Eve Sığar" uygulamasının insan haklarına uygunluğu, gizlilik politikaları ve kullanıcı verilerinin işleme biçimine göre değerlendirilebilir. Pandemi döneminde, biyometrik verilerin kullanımı, toplama amacı, saklama ve işleme yöntemleri açısından insan haklarına uygunluk açısından tartışmalıdır. Pandemi sürecinde kişisel verilerin korunması, ifade ve toplanma özgürlüğü ile sağlık hakkı konuları gündeme gelmiş ve ihlal edilen haklar olduğu iddia edilmiştir. Bu konuda ayrıca ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Dijitalleşme, Covid-19, İnsan hakları.*

DO DIGITAL APPLICATIONS USED IN HEALTH CRISES VIOLATE HUMAN RIGHTS?

Abstract

The compliance of digital applications with human rights plays an important role in international health crises. The design, use and management of these applications affect their compliance with human rights. The protection of personal data and privacy rights are the main determinants of this compliance. The benefits of digital technology in health crises include rapid access to information, improved diagnosis and treatment processes and the provision of remote health services. However, there are also disadvantages such as data security concerns, inequalities in access and the spread of misleading information. Technologies used during the pandemic include mobile health applications, contact tracing systems, telehealth services and biometric data collection tools. The compliance of these applications with human rights depends on their respect for privacy, data protection and personal freedoms. The compliance of the "Hayat Eve Sığar" application in Turkey with human rights can be evaluated according to privacy policies and the way user data is processed. During the pandemic, the use of biometric data, the purpose of collection, storage and processing methods are controversial in terms of compliance with human rights. During the pandemic, the issues of protection of personal data, freedom of expression and assembly and the right to health have been brought to the agenda and it has been claimed that these are rights that have been violated. This issue will be discussed separately.

Keywords: *Digitalization, Covid-19, Human Rights.*

GİRİŞ

Dijital teknolojinin hayatımızın her alanına nüfuz ettiği bir çağda, dijital uygulamaların sağlık krizlerinde kullanılması insan haklarına etkisi konusunda küresel bir tartışma başlatmıştır. Takip ve takip sistemlerinden 'Hayat Eve Sığar' gibi sağlık durumu uygulamalarına kadar bu tür teknolojilerin özellikle pandemi döneminde hızla yaygınlaşması, halk

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, dgnbett@gmail.com, ORCID No: 0009-0001-2909-1570.

sağlığının yönetilmesinde önemli rol oynamıştır. Ancak bu durum aynı zamanda hak ihlalleri, kişisel veri güvenliği ve bu tür müdahalelerin bireysel özgürlükleri ne ölçüde ihlal edebileceği konusunda ciddi soruları da gündeme getirmiştir.

Bu makalede, sağlık hizmetlerinde dijital uygulamaların tarihini, evrimini ve sağlık krizlerindeki kullanım yelpazesi incelenmiş ve bunların hem faydalarını hem de sundukları temel insan hakları kaygıları ele alınmıştır. Bireysel hakları korurken dijital teknolojiyi kamu yararı için kullanmak, karşılaştırmalı hukuki perspektifleri incelemek ve mevcut uygulamaların nerede hak ihlali teşkil edebileceğini belirlemek arasındaki hassas denge ele alınmıştır. Ek olarak, Biyometrik Veriler gibi dijital sağlık araçlarının ilerlemesinin temel insan haklarının inovasyonun nasıl sorumlu bir şekilde takip edilebileceği de ele alınmıştır ve böylece insan hakları ile dijital sağlık arasındaki kesişim hakkında kapsamlı bir genel bakış elde edilmiştir. Önemli sağlık krizlerinde çözümler ve inşaa haklarının korunmasının, önümüzdeki yıllarda muhtemel kitlesel karışıklıkları önleyebilecek, olası sosyal sorunların önlenmesindeki tek çözüm yolu olarak görülmektedir.

2. SAĞLIK HİZMETLERİNDE DİJİTAL UYGULAMALARIN TARİHÇESİ

Sağlık hizmetlerinde dijital uygulamaların tarihçesi teknolojinin evrimi ile doğrudan ilişkilidir ve zaman içerisinde önemli bir dönüşüm geçirmiştir. İnternetin yaygınlaşması ve mobil cihazların kullanımının artması ile birlikte, sağlık hizmetlerinde dijitalleşme önemli bir ivme kazanmıştır. (Uysal-Ulusinan, 2020: 47)

2.1. Dijital Sağlık Uygulamalarının Gelişimi

Geçmişten Günümüze:

- Elektronik Sağlık Kayıtları (EHR): Sağlık hizmetlerinde dijitalleşme süreci, kağıt tabanlı kayıtların elektronik ortama aktarılmasıyla başlamıştır.
- Tele-tıp: Uzaktan teşhis ve tedavi imkanı sunan tele-tıp uygulamaları, sağlık hizmetlerini uzak bölgelere ulaştırmada önemli bir rol oynamıştır.

Milenyum Sonrası:

- Mobil Sağlık (mHealth): Akıllı telefon ve tabletlerin yaygınlaşmasıyla, mobil sağlık uygulamaları bireylerin sağlık yönetiminde etkin bir araç haline gelmiştir.
- Giyilebilir Teknolojiler: Aktivite takipçileri ve akıllı saatler gibi giyilebilir cihazlar, kullanıcıların sağlık verilerini sürekli takip etmelerine olanak sağlamıştır.

Yapay Zekâ ve Büyük Veri:

- Yapay Zekâ (AI): Yapay zekâ teknolojileri, teşhis ve tedavi süreçlerinde hız ve doğruluk sağlayarak sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesinde rol oynamıştır.
- Büyük Veri Analitiği: Veri analitiği, hastalık salgınlarının öngörülmesi ve sağlık politikalarının oluşturulmasında büyük önem taşımıştır.

Son Dönemler:

- Dijital Hastaneler: Teknolojinin entegrasyonu ile hastaneler daha verimli ve etkili hizmet sunma imkanına kavuşmuştur.

E-Sağlık ve Tele-sağlık: E-sağlık platformları ve tele-sağlık hizmetleri, hastalara uzaktan sağlık danışmanlığı ve kolay veri erişimi sağlamıştır. (Uysal-Ulusinan,2020:51)

Türkiye’de Dijital Sağlık Alanında:

- 2003 Sağlıkta Dönüşüm Programı: Türkiye’de dijitalleşme süreci, 2003’te başlatılan Sağlıkta Dönüşüm Programı ile hız kazanmıştır. (Karaboğa-Çağlar-Şener, 2023: 329)
- Şehir Hastaneleri: Kamu-özel ortaklığı ile kurulan şehir hastaneleri, dijital sağlık hizmetlerinin gelişiminde önemli bir yere sahiptir. (Karaboğa- Çağlar-Şener, 2023: 330)
- COVID-19 Pandemisi: Pandemi döneminde, dijital sağlık platformlarının kullanımı artarak, tele-tıp uygulamaları ve e-nabız gibi hizmetlere talep artmıştır.(Aydan Kayserili- Colkesen Tefiroglu, 2023: 35)

Dijital sağlık uygulamaları, sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesi, erişimin genişletilmesi ve maliyetlerin azaltılması açısından büyük fırsatlar sunmaktadır. Ancak, etik ve güvenlik konularının dikkatle ele alınması gerekmektedir.

3. DİJİTAL SAĞLIK ARAÇLARI VE KULLANIM ALANLARI

Dijital sağlık araçları, hasta bakımı ve veri yönetiminin çeşitli yönlerinde yenilikçi çözümler sunarak sağlık hizmetlerinin sunulma biçiminde devrim yaratmıştır. Pandemi sürecinde de devletler, vatandaşların sağlık durumlarını takip etmek, onları bilgilendirmek ve pandemi ile mücadelede etkin olmak için bir dizi dijital çözüm kullanmıştır. Bu araçlar, temas

izleme uygulamalarından uzaktan teşhis ve sağlık verileri analitiğine kadar geniş bir uygulama yelpazesini kapsıyor ve her biri sağlık hizmeti sunumunun ve hasta sonuçlarının iyileştirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

3.1. İletişim Takip Uygulamaları

Temas takip uygulamaları özellikle pandemi gibi sağlık krizleri sırasında önem kazanmıştır. Bu uygulamalar, mobil cihazlardan gelen verilerden yararlanarak, enfekte bir kişiyle temas halinde olan kişileri hızlı bir şekilde tespit edip uyarılmaktadır ve böylece hastalığın daha fazla yayılmasının önlenmesine yardımcı olmaktadır. Bu uygulamaların etkinliği, yaygın olarak benimsenmesine ve kişisel verilerin gizlilik kaygılarına saygı gösterilerek titizlikle kullanılması ile mümkün olmaktadır.

Örneğin Türkiye’de “Hayat Eve Sığar” uygulaması ile bu uygulamadan faydalanılmıştır. “Hayat Eve Sığar” uygulaması, veri güvenliğini sağlamak için geliştiriciler tarafından özel olarak tasarlanmış yöntemler kullanır. Uygulama, kullanıcı verilerinin toplanması ve paylaşılması konusunda açıklık ilkesine bağlı kalmayı amaçlar ve bu politikalar zamanla güncellenebilmektedir. Uygulamanın gizlilik politikasının öne çıkan bazı yönleri şunlardır:

- Üçüncü Taraflarla Veri Paylaşımı Yapılmıyor: Uygulama, kullanıcı verilerinin üçüncü taraflarla paylaşılmadığını taahhüt etmektedir.
- Veri Toplama Durumu: Uygulama, belirli durumlarda veri toplamayabileceğini belirtmektedir.
- Veri Şifrelemesi: Uygulamanın, kullanıcı verilerini şifrelemediği bilgisi paylaşılmaktadır.

Bu bilgiler, uygulamanın Google Play Store’deki açıklamalarından alınmış olup, uygulamanın gizlilik politikasının en güncel bilgilerini yansıtmaktadır (play.google.com). Bu tedbirler, uygulamanın veri güvenliğini sağlamak için alınan önlemler arasında yer alır ve kullanıcıların mahremiyetini korumayı hedeflemektedir.

3.2. Uzaktan Teşhis

Uzaktan teşhis, sağlık hizmeti sağlayıcılarının hastalara fiziksel ziyarete gerek kalmadan teşhis koymasına olanak tanımaktadır. Bu teknoloji, özellikle sağlık tesislerine erişimin sınırlı olduğu uzak veya yetersiz hizmet alan bölgelerde çok değerlidir. Hastalar, çevrimiçi olarak veya özel bir uygulama aracılığıyla bildirdikleri semptomlara dayalı olarak tanı, tavsiye ve hatta reçete alabilirler; bu da sağlık hizmetlerine erişimle ilgili zaman ve maliyeti önemli ölçüde azaltmaktadır.

3.3. Sağlık Veri Analitiği

Sağlık veri analitiği, modern sağlık hizmetlerinde önemli bir rol oynamaktadır ve proaktif hastalık yönetimine ve karar vermeye yardımcı olan bilgiler sunmaktadır. Sağlık uzmanları, çok miktarda veriyi analiz ederek eğilimleri belirleyebilir, salgınları tahmin edebilir ve genel bakım kalitesini iyileştirebilmektedir. Bu veriye dayalı yaklaşım, yalnızca bireysel hasta bakımını geliştirmekle kalmıyor, aynı zamanda potansiyel sağlık krizlerini tahmin ederek ve zamanında müdahaleleri kolaylaştırarak halk sağlığı yönetimine de yardımcı olmaktadır.

Bu dijital sağlık araçları, yalnızca sağlık hizmetlerinin çeşitli yönlerini kolaylaştırmakla kalmıyor, aynı zamanda hastalara sağlık bilgileri ve bakım süreçleri üzerinde daha fazla kontrol sağlayarak onları güçlendirmektedir. Bu teknolojiler gelişmeye devam ettikçe sağlık hizmetleri ortamını daha da dönüştürerek daha verimli, erişilebilir ve kişiselleştirilmiş hale getirme vaadini taşımaktadır.

4. DİJİTAL SAĞLIK UYGULAMALARININ FAYDALARI

4.1. Verimli Kaynak Yönetimi

Dijital sağlık platformları, sağlık verilerinin güvenli bir şekilde saklanması ve sağlık hizmetlerine daha kolay erişimi kolaylaştırmaktadır. Bu platformlar randevu planlama, test sonuçlarını görüntüleme ve ilaç hatırlatıcılarını kullanma gibi özellikleri içermektedir. Dijital sağlık platformları, hasta deneyimini iyileştirerek ve daha bilinçli karar almayı mümkün kılarak sağlık profesyonellerinin daha etkili hasta izlemesine yardımcı olmaktadır.

4.2. Geliştirilmiş Sağlık Sonuçları

Dijital sağlık ve tele-sağlık çözümleri, sağlık hizmetlerinin geleceğinde önemli bir rol oynamaya hazırlanmaktadır. Bu çözümler sağlık hizmetlerini daha erişilebilir, etkili ve kişisel hale getirerek hem hastalar hem de sağlık profesyonelleri için önemli avantajlar sunmaktadır. Ayrıca dijital özel sağlık sigortası, sağlık hizmetlerine daha hızlı ve daha verimli erişim sağlayarak, gelecekteki sağlık hizmetlerini daha erişilebilir ve kişiselleştirerek genel yaşam kalitesini arttırmaktadır. (Geleceğin Sağlık Hizmetleri: Dijital Sağlık ve Tele-Sağlık Çözümleri, 2023).

4.3. Bakıma Erişilebilirlik

Dijital sağlık hizmetleri ekosistemi, laboratuvar veya hastane bilgi sistemleri (LIS/HIS) aracılığıyla klinikler, laboratuvarlar veya herhangi bir tıbbi test tarafından toplanan çeşitli veri türlerini entegre etmektedir. Eyleme geçirilebilir bilgiler bir bilgisayar kontrol panelinde veya bir doktor hasta hakkındaki tıbbi bilgileri bir uygulamada görüntüleyebilmektedir. Bu bilgiler aynı zamanda doğrudan hastanın elektronik tıbbi kayıtlarına (EMR) entegre edilerek doktorların etkili ve güvenli değerlendirmeler sunmasına ve gerekirse tedavi süreçlerini ve bakım planlarını ayarlamasına olanak tanımaktadır. Sonuç olarak, her hastaya daha kişiselleştirilmiş bakım sağlanabilmektedir (Dijital Ekosistemler: Sağlık Hizmetlerinin Geleceği, 2023)

5. TEMEL İNSAN HAKLARI KAYGILARI

5.1. Gizlilik İhlalleri

Sağlık verilerinin hızlı dijitalleşmesi, önemli gizlilik endişelerini artırmıştır. Sağlık krizleri sırasında dijital takip ve temas takibi uygulamalarının ortaya çıkmasıyla birlikte kişisel bilgilere izinsiz erişilmesi veya kötüye kullanılması riski artmaktadır. Bu, sağlık durumuna veya diğer kişisel özelliklere dayalı ayrımcılığa yol açabilmektedir. Hassas sağlık bilgileri de dahil olmak üzere günlük olarak üretilen kişisel verilerin hacmi benzeri görülmemiş seviyelere ulaştığından, bu hakları korumaya yönelik mevzuata duyulan ihtiyaç her zamankinden daha önemlidir. (Dünyadaki Covid-19 dijital takip uygulamaları ve gizlilik ihlali, 2020)

5.2. Veri Güvenliği

Dijital sağlık alanında bilgi sistemlerinin güvenliği çok önemlidir. Dijital sağlık teknolojilerinde giderek daha fazla kullanılan mobil uygulamalar genellikle tele-tıp uygulamalarına ve bulut sistemlerine doğrudan bağlanmaktadır ve bu da onları potansiyel kritik güvenlik açıkları kaynağı haline getirmektedir. Kullanıcılar ve yönetim arasında bilgi güvenliği konusunda farkındalık eksikliği, sosyal mühendislik saldırılarına ve sistem arızalarına yol açabilmektedir. Sağlık kuruluşlarının siber güvenliği stratejilerine dahil etmeleri ve bunu kurumsal bir operasyonel risk olarak ele almaları büyük önem taşımaktadır. Bilgi Güvenliği Yönetimi için ISO/TR 27001 ve Tıbbi Cihazlarda Risk Yönetimi için ISO 14971:2019 gibi standartlara uyum, giderek en iyi uygulama olarak kabul edilmektedir. (Metin, 2021)

5.3. Bilgilendirilmiş Onam

Dijital sağlık teknolojilerinin kullanımı bağlamında bilgilendirilmiş onam konusu hayati önem taşımaktadır. Hastalar, özellikle doğrudan sağlık hizmetlerinin ötesinde ikincil amaçlar için kullanıldığında, verilerinin kullanımına özgürce izin verme olanağına sahip olması gerekmektedir. Bu, özellikle alternatif hizmet sağlayıcılarının bulunmadığı senaryolarda, hastaların hizmet almanın bir koşulu olarak rıza göstermeye zorlanmalarının sağlanmasını da içermektedir. Ayrıca, sağlık bilgileri yalnızca hastanın verileriyle eşleştirmek için kesinlikle gerekli olduğunda kimlik ayrıntılarını içermeli ve bu bağlamların dışında kimliği korumak için sağlam önlemler alınması gerekmektedir.(Sağlık Hizmetlerinde Kişisel Veri Toplanması, Korunması ve Değerlendirilmesi, 2023)

6. KARŞILAŞTIRMALI HUKUKİ PERSPEKTİFLER

6.1. Küresel Sağlık Düzenlemeleri

Dijital sağlık teknolojilerinin küresel sağlık yönetimine entegrasyonu hayati önem taşımaktadır. Ancak bunun uluslararası standartlar ve düzenlemelerle uyumlu olması gerekmektedir. Sağlık, özellikle bulaşıcı hastalıklar ve bunların aşılarda

dahil olmak üzere tedavi yöntemleri, küresel işbirliği ve standart yaklaşımlar gerektiren uluslararası konulardır. Uluslararası sağlık düzenlemelerinin geliştirilmesinde, etkili, adil, taşınabilir, evrensel olarak erişilebilir ve güvenli yüksek kaliteli sağlık hizmetlerinin sağlanması için tıp ve sağlık hizmetlerindeki teknolojik yenilikler dikkate alınmalıdır (Yıldırım, 2022).

6.2. Ülkeye Özgü Kanunlar

Farklı ülkeler, dijital sağlık teknolojilerinin kullanımını yönetmek için farklı yasal çerçeveler benimsemiştir. Verilerin tanımlanması ve sınıflandırılması da dahil olmak üzere sağlık hizmetlerinin yönetimi, sağlık bilgi sistemleri için kritik öneme sahiptir. Ulusal ve uluslararası bağlamda standartların oluşturulması, bir ülkedeki tüm sağlık kurumlarının referans alabileceği, güvenilir ve tutarlı bilgi sağlamaktadır. Bu standardizasyon, sağlık hizmetlerinin doğru yönetilmesini ve verilerin güvenli ve etik bir şekilde işlenmesini sağlamak için gerekmektedir. (Yıldırım, 2022)

6.3. Durum Çalışmaları

Çeşitli ülkelerdeki vaka çalışmaları, sağlık hizmetlerinde dijital dönüşüme nasıl etik ve sürdürülebilir bir şekilde yaklaşıldığını göstermektedir. Örneğin, Sanofi gibi şirketler tıbbi uygulamaları geliştirmek ve tasarım etiği ilkelerine uygun ortamlar yaratmak için teknolojiye dayanmaktadır. Lider bir dijital sağlık hizmeti platformu olma hedefleri, kurumsal performansı ve hasta bakımını geliştirmek için dijital uygulamaları, yapay zekayı, dijital biyo belirteçleri ve veri analitiğini kullanmayı içermektedir. Sanofi'nin yaklaşımı, ürünleri daha hızlı geliştirmek, veri içgörülerini daha etkili bir şekilde kullanmak ve tüm paydaşlar için kapsamlı dijital deneyimler yaratmak için dijital dönüşüm metodolojilerinin hızlandırılmasını içermektedir. Dijital araçların bu stratejik kullanımı, endüstriyel operasyonları son derece verimli ve sürdürülebilir "Geleceğin Fabrikalarına" dönüştüren, sıfır karbonlu üretime doğru ilerlerken üretim ve müşteri hizmetlerinin güvenilirliğini artıran küresel bir dijitalleşme stratejisini desteklemektedir (Dijital Sağlık Yoluyla Tıbbi Dönüştürme, 2023).

7. İNOVASYONU İNSAN HAKLARIYLA DENGелеMEK

7.1. Risk Değerlendirmesi

Yapay zekanın (AI) sağlık hizmetlerine entegrasyonu, faydaların potansiyel etik kaygılarla dengelenmesini sağlamak için kapsamlı bir risk değerlendirmesi gerektirmektedir. Mevcut politikalar ve etik kurallar, yapay zekanın sağlık sektöründe kaydettiği hızlı ilerlemelerin gerisinde kalmaktadır. Sonuçları etkileyebilecek kasıtsız önyargıları önlemek için yapay zeka modellerinde kullanılan verilerin niteliğini ve miktarını belirlemek zorunluluğu doğmaktadır. Ek olarak, yapay zekanın uygulanması etik ihlalleri en aza indirmeli ve yaşam hakkı, mahremiyet, şeffaflık, adil muamele ve ayrımcılık yapmama gibi insan merkezli ilkelere odaklanması gerekmektedir (Sağiroğlu-Tosun, 2023).

7.2. Etik Kurallar

Yapay zekanın ortaya çıkardığı etik zorlukların üstesinden gelmek için sağlık hizmetlerinin insan haklarına öncelik veren sağlam etik ilkeler benimsemesi gerekmektedir. Literatür, makine öğreniminin sağlık hizmetlerinde uygulanmasının mahremiyet, bilgilendirilmiş onam ve teknolojilere adil erişim gibi etik zorlukları dikkate alması gerektiğini öne sürmektedir. Çeşitli akademisyenler ve kuruluşlar tarafından önerilenler gibi etik çerçeveler, sağlık hizmeti ortamlarında bireylerin haklarını ve onurunu korumak için yapay zeka uygulamalarının etik ilkelerle uyumlu hale getirilmesinin gerekliliğini vurgulanmaktadır. (Sağiroğlu-Tosun, 2023).

7.3. Kamu Katılımı

Dijital sağlık teknolojilerinin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılmasında halkın katılımının ve şeffaflığın sağlanması, güven ve hesap verebilirliğin sürdürülmesi açısından çok önemi büyüktür. Halk, verilerinin nasıl kullanıldığı konusunda bilgilendirilmeli ve verilerinin doğrudan sağlık hizmetlerinin ötesinde amaçlarla kullanılmasına izin vermemeleri halinde bu karardan çıkma hakkına sahip olmaları gerekmektedir. Süreç, bireylerin veri mahremiyetine ve özerkliğine saygı duyan açık iletişimi ve rıza mekanizmalarını içermesi gerekmektedir. Ayrıca düzenlemeler, özel hayatın temel bir insan hakkı olarak korunmasının önemini vurgulayarak, kişisel verilerin yetkisiz erişimini ve kötüye kullanımını önleyecek önlemler sağlamalıdır (Sağlıkta Kişisel Veriler; Etik, Hukuk ve Günümüz Uygulamalar, 2022).

8. GELECEK YÖNELİMLERİ VE YENİLİKLER

8.1. Sağlık Hizmetlerinde Yapay Zeka

Yapay Zeka (AI), tıbbi görüntüleme, otomatik klinik karar verme, teşhis, prognoz ve daha fazlasını içeren sağlık hizmetlerinde önemli ilerlemelere yol açmaktadır. Yapay zeka çeşitli tıbbi alanlarda devrim yaratma potansiyeline sahip olsa da başucu hekimlerinin yerini alması mümkün değildir. Yapay zekanın sağlık uygulamalarında yaygın biçimde benimsenmesi nispeten yenidir ve veri gizliliği, işlerin otomasyonu ve temsil önyargıları gibi benzersiz etik kaygıları gündeme getirmektedir (Sağlık Hizmetlerinde Yapay Zekâ, 2024). Yapay zekanın, onu kullanan doktorların sunduğu sağlık hizmetlerinin kalitesini kullanmayanlara kıyasla artırması beklenmektedir. Ayrıca tükenmişliği ve bilişsel aşırı yükü azaltarak sağlık uzmanlarına hastalarıyla ilgilenmeleri için daha fazla zaman tanıyabilmektedir. Ayrıca yapay zeka, daha iyi iletişim, gelişmiş sağlık hizmeti kalitesi ve özerklik gibi toplumsal hedeflere de katkıda bulunabilmektedir (Sağlık Hizmetlerinde Yapay Zekâ, 2024).

Ancak yapay zekanın verdiği kararlar yalnızca aldığı veriler kadar kapsamlıdır. Sağlık hizmetlerinde mevcut önyargıların sürdürülmesini önlemek için yapay zeka modellerinde kullanılan verilerin hasta demografik özelliklerini doğru bir şekilde temsil etmesi çok önemlidir. Örneğin, eğer veri girişi çoğunlukla beyaz erkekleri temsil ediyorsa, tıbbi veri kümelerinde yeterince temsil edilmeyen azınlıklar için daha kötü tıbbi sonuçlara yol açabilmektedir (Sağlık Hizmetlerinde Yapay Zekâ, 2024).

8.2. Veri Güvenliği için Blockchain

Blockchain teknolojisi, sağlık sektörünün dijital devriminde önemli bir yenilik olarak ortaya çıkmıştır. Tüm sağlık verileri için tek bir depolama noktası oluşturarak, kişiselleştirilmiş verilerin gerçek zamanlı izlenmesine olanak tanıyarak, ayrıntılı veri erişim izinlerini ayarlayarak ve kişiselleştirilmiş ilaç sorunlarına çözüm bularak tıbbi araştırmacılara, sağlık hizmeti sağlayıcılara ve bireylere çok sayıda fayda sunmaktadır. Bir blockchain ağı, genellikle dağıtılmış defter olarak adlandırılan, ağdaki her düğümde veri depolayan merkezi olmayan bir bilgi sistemi protokolü üzerinde çalışmaktadır. Bu yapı, veri değişmezliğini ve güvenliğini sağlar; çünkü blockchain ne kadar uzun olursa, veriler değişikliklere karşı o kadar güvenli olacaktır. (Sağlık Sektöründe Blockchain Teknolojisi: Veri Güvenliği İçin Devrim Niteliğinde, 2024).

Blockchain'in veri güvenliğini artırma, depolamayı ve işlemleri yönetme ve kusursuz entegrasyonları kolaylaştırma potansiyeli, kritik sorunların sağlam ve etkili bir şekilde yönetilmesinin hayati önem taşıdığı sağlık hizmetlerinde özellikle değerlendirilmektedir. Blockchain sağlık kayıt yönetimini dönüştürme konusunda umut vaat etse de, kullanımıyla ilgili etik ve yasal konuların, özellikle veri gizliliği ve korunması konusunda daha fazla araştırılması gerekmektedir (Sağlık Sektöründe Blockchain Teknolojisi: Veri Güvenliği İçin Devrim Niteliğinde, 2024).

8.3. Küresel Sağlık Ağları

Küresel sağlık politikasının geliştirilmesi ve uygulanması, uluslararası aktörler ve kuruluşlardan oluşan ağların kolaylaştırdığı dinamik ve karmaşık bir ortam gerektirmektedir. İnsanlık, küresel açlık, kalkınma, iklim değişikliği, güvenlik, nükleer silahlanma, bulaşıcı hastalıklar ve hastalık risklerinin küreselleşmesi gibi kolektif eylemi gerektiren çeşitli zorluklarla karşı karşıyadır. Sağlık önemli sosyal belirleyicileri arasında yoksulluk, eşitsizlik ve cinsiyet ayrımcılığı yer almaktadır. Yoksulluğun sağlık üzerindeki etkisi açıktır ve eşit olmayan bir toplumda yoksul olmak, daha eşit bir toplumda yoksul olmaya kıyasla daha kötü sağlık sonuçlarına yol açmaktadır. Cinsiyet ayrımcılığı, kadınların sağlık hizmetlerinde ikincil statüye düşürülmesinde de rol oynuyor ve çoğu zaman yetersiz toplumsal eğitim nedeniyle kadınlar sağlık eşitsizliğinin ortasında kalmaktadır (Sağlık Politikası, Temel Kavramlar ve Küresel Sağlık Politikası, 2022).

SONUÇ

Bu makale boyunca sağlık alanındaki dijital uygulamalar ile insan hakları arasındaki çok yönlü ilişkiyi araştırılmış ve sağlık krizlerinin yönetilmesinde önemli faydalar sunarken bireysel mahremiyet ve güvenliğe yönelik riskler oluşturan teknolojik gelişmelerin paradoksunun üstünde durulmuştur. Temas izleme uygulamalarından yapay zeka destekli

teşhislere kadar dijital sağlık araçlarının devreye alınması, hasta bakımında ve halk sağlığı yönetiminde inkar edilemez bir devrim yaratarak sağlık hizmetlerini daha erişilebilir, verimli ve kişiselleştirilmiş hale getirmiştir. Ancak bu dönüşüm aynı zamanda gizlilik ihlalleri, veri güvenliği ve bilgilendirilmiş onam ile ilgili kritik endişeleri de ortaya çıkarmıştır ve sağlık hizmetlerindeki dijital evrimin ortasında bireysel hakların korunmasının zorunluluğunu vurgulanmıştır.

Dijital sağlık teknolojilerinin potansiyelini etik hususlar ve insan haklarıyla dengelemek, sağlam düzenleyici çerçeveler, şeffaf operasyonel protokoller ve sürekli kamu katılımına yönelik ortak bir çaba gerektirmektedir. Geleceğe yönelik, dijital sağlık inovasyonu'nun dinamikleri, mahremiyet ve kişisel özerklikten ödün vermeden insan onurunu, eşitliği ve bakıma erişimi ön planda tutan etik ilkelerle uyumlu olmalıdır. Yapay zeka ve blockchain gibi gelişen teknolojilerin sağlık hizmetlerine sorumlu bir şekilde entegre edilmesini sağlamak, yalnızca küresel sağlık sonuçlarını iyileştirme fırsatını değil, aynı zamanda dijital çağda insan hakları ilkelerini destekleme taahhüdünü de temsil etmektedir.

KAYNAKÇA

- (2020), Dünyadaki Covid-19 dijital takip uygulamaları ve gizlilik ihlali, webrazzi.com,
- (2021), Dijital Dönüşüm Sürecinde Sağlığın Evrimi, ProjX.com
- (2022), Sağlıkta Kişisel Veriler; Etik, Hukuk Ve Günümüz Uygulamalar, pharmaino.com
- (2023), Dijital Ekosistemler: Sağlık Hizmetlerinin Geleceği, www.Roche.com
- (2024), Sağlık Sektöründe Blockchain Teknolojisi: Veri Güvenliği İçin Devrim Niteliğinde, imecegazetesi.com
- (2024), Teknoloji ve Sağlık: 2024'te Dijital Sağlık Araçları ve Uygulamaları İncelemesi, Demirsaglik.com
- Akalın B. & Veranyurt Ü. ,(2020), Sağlıkta Dijitalleşme Ve Yapay Zekâ, Dergi Park, 2(2), 131-141.
- Alay D. & Eke E., (2023), Sağlık Bakanlığı'nın Kriz İletişimi Üzerine Bir Araştırma, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(46), 317-337.
- Altındış S. & Kıran Morkoç İ., (2018), Sağlık Hizmetlerinde Büyük Veri, *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(2), 257-271.
- Altıntaş s. & Barkuş F. (2023), Dijital Ortamlarda Kişisel Veri Güvenliği Kavramı Üzerine Bir Derleme Çalışması, *Electronic Journal of Vocational Colleges*, 13, 46-69.
- Çoban Ç. & Tüysüz M. F., (2019), E-Sağlık ve Güvenlik: Riskler, Fırsatlar ve Çözüm Önerileri, *Academic platform*, 925-933.
- Demir H. & Arsalan E.T., (2017), Mobil Sağlık Uygulamalarının Hastanelerde Kullanılabilirliği: Hastane Yöneticileri Üzerine Bir Araştırma, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 19(33), 71-83.
- Develi H., (2024), Sağlık Sektörü ve Yapay Zeka, *Ekonomim.com*
- Dijital Sağlık Çözümlerine Genel Bakış, *SanofiCampus.com*
- Gümüşlü G. ,(2023),Dijital Sağlıkta Dünya ve Türkiye Perspektifi. EY 4-27.
- Kopmaz B. & Arslanoğlu A., (2018), Mobil sağlık ve akıllı sağlık uygulamaları, *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, 5(4), 251-254.
- Körükçüoğlu M., (2022), Küresel Salgınlara Yönelik Sağlık Hizmetleri Bakımından Küresel Kaynak Tahsisinin Analizi (Yüksek Lisans Tezi).
- Metin B.,(2021), Dijital Sağlık Uygulamalarında Siber Güvenlik, *sdplatform.com*, 59.
- Sağlık Hizmetlerinde Kişisel Veri Toplanması, Korunması ve Değerlendirilmesi, Kişisel Sağlık Verileri Çalışmaları Grubu,
- Sağlık Sektöründe Blockchain Teknolojisinin Devrim Yapma Potansiyeli, *Mediport.com*
- Sağlık Sektöründe ERP Sistemlerinin Önemi: Veri Yönetimi ve Hasta Bakımı, *Metafor.com*
- Sarıoğlu E. & Tosun H., (2023), Yapay Zekânın Sağlık Uygulamalarındaki Kullanımı ve Etik Açından Tartışılması: Geleneksel Derleme, *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi Dergisi*, 31(2), 140.
- Tezcan C.,(2016), Sağlığa Yenilikçi Bir Bakış Açısı: Mobil Sağlık, *TÜSİAD-T*, (575), 114.

T.C. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,
Uluslararası Sosyal Bilimler Konferansı IV, 5-6 Temmuz 2024
Canakkale Onsekiz Mart University,
International Social Sciences Conference IV, 5-6 July 2024

Uysal B. & Semiz T., (2022), Güncel Dijital Sağlık Uygulamalarının İncelenmesi, iksad publishing house, 3-33.

Uysal B. & Semiz T.,(2022), Sağlık Hizmetlerinde Dijitalleşme ve Geleceği, iksad publishing house,117-194.

Uysal B. & Ulusinan E., (2020), Güncel Dijital Sağlık Uygulamalarının İncelenmesi, Selçuk Sağlık Dergisi, (1),47-57.

Yoldaş B., (2021), Büyük Veri ve Sağlık Sektörü, Medium.com,

Yorgancıoğlu Tarcani G., & Balçıkı P. Y., & Sebiki N. B., (2024), Türkiye ve Dünyada Sağlık Hizmetlerinde Yapay Zekâ, *Lokman Hekim Dergisi*, 14(1), 50-60.

Yücel Ş, (2022), Kişisel Sağlık Verilerinin Dijitalleşmesi ve Büyük Veri, Dergi Park, 7(19), 515-529.

DİJİTALLEŞMENİN TOPLUM ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: SOSYAL, KÜLTÜREL VE POLİTİK PERSPEKTİFLER

Mehmet Salih ÖKTEN¹

Özet

Bu çalışma, dijitalleşmenin toplum üzerindeki sosyal, kültürel ve politik etkilerini incelemektedir. Dijital teknolojilerin gelişimi, insanların birbirleriyle iletişim kurma şekillerini, kültürel üretim ve tüketim süreçlerini ve siyasi katılım mekanizmalarını köklü bir şekilde dönüştürmüştür. Bu makale, geniş bir literatür taraması yaparak, dijitalleşmenin bu üç ana alandaki etkilerini ele almakta ve toplum üzerinde oluşturduğu değişimleri derinlemesine analiz etmektedir. Sosyal boyutta, dijital teknolojiler, sosyal ağların yapılandırılması ve sosyal bağların kalitesi üzerinde etkili olmuş, yeni iletişim biçimleri ve etkileşim modelleri ortaya çıkmıştır. Kültürel olarak, dijital medya, geleneksel kültürel normları ve pratikleri yeniden şekillendirirken, küreselleşme ve yerelleşme süreçlerini de etkilemektedir. Politik alanda ise, dijital araçlar demokratik katılımı teşvik ederken, aynı zamanda siyasi polarizasyonu ve manipülasyonu da kolaylaştırmıştır. Bu makalenin amacı, dijitalleşmenin getirdiği sosyal, kültürel ve politik dönüşümleri anlamak ve bu dönüşümlerin toplumsal yapılar üzerindeki etkilerini değerlendirmektir. Çalışma, dijitalleşmenin toplum üzerindeki etkilerini eleştirel bir bakış açısıyla ele alarak, dijital teknolojilerin insan yaşamı ve toplumsal organizasyon üzerindeki karmaşık etkilerini ortaya koymayı hedeflemektedir. Bu bilgiler, daha adil ve herkes tarafından eşit olarak erişilebilir bir dijital gelecek inşa etme çabalarına katkı sağlayacak önemli iç görüler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Dijitalleşme, Toplum, Sosyal değişim, Kültürel dönüşüm, Politik etkileşim.*

THE EFFECTS OF DIGITALIZATION ON SOCIETY: SOCIAL, CULTURAL AND POLITICAL PERSPECTIVES

Abstract

This study examines the social, cultural and political effects of digitalisation on society. The development of digital technologies has radically transformed the way people communicate with each other, the processes of cultural production and consumption, and the mechanisms of political participation. Drawing on a broad literature review, this article considers the effects of digitalisation in these three main areas and analyses in depth the changes it has brought about in society. In the social dimension, digital technologies have had an impact on the structuring of social networks and the quality of social ties, resulting in new forms of communication and models of interaction. Culturally, digital media are reshaping traditional cultural norms and practices, influencing processes of globalisation and localisation. In the political sphere, while digital tools have encouraged democratic participation, they have also facilitated political polarisation and manipulation. The aim of this article is to understand the social, cultural and political transformations brought about by digitalisation and to evaluate the effects of these transformations on social structures. By critically examining the effects of digitalisation on society, the study aims to reveal the complex effects of digital technologies on human life and social organisation. This information provides important insights that will contribute to efforts to build a digital future that is more just and equally accessible to all.

Keywords: *Digitalisation, Society, Social change, Cultural transformation, Political interaction.*

1. GİRİŞ

Günümüzde dijitalleşme, bilginin işleme süreçlerini ve bu süreçlerin toplumsal yapılar üzerindeki etkilerini köklü bir şekilde değiştirmektedir. Dijitalleşme, bilgi işlemeyi sadece dijital ortamda saklamaktan öteye taşır; etkileşimi artırır,

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi, msokten@beu.edu.tr, ORCID No: 0000-0002-0444-4595.

zaman ve mekân sınırlarını aşar ve multimedya kullanımını yaygınlaştırır. Bu dönüşüm, sadece toplumu değil, aynı zamanda insanların düşünce biçimlerini de etkiler. Bu dönemde sosyal kurumlar ve yapılar, dijitalleşme perspektifiyle yeniden inşa edilir (Ayhan, 2017).

Dijital teknolojiler, sadece bilgiye erişimi kolaylaştırmakla kalmamakta, aynı zamanda bireyler arasında yeni sosyal ilişkilerin oluşmasına ve toplumsal değerlerin yeniden şekillenmesine olanak tanımaktadır. Dijitalleşme, insanlığa yeni bir medeniyetin ve bilgi toplumunun kapılarını açma vaadinde bulunmaktadır (Hamelink, 1998).

Dijital dönüşüm, ekonomi, siyaset, bilim ve bireyler gibi toplumun birçok alanını etkileyen radikal bir değişim sürecidir. Farklı insanlar dijital dönüşümden farklı şekillerde etkilenmekte ve bu durum da çeşitli tutum ve davranışların ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Sonuç olarak, bireyler dijitalleşmiş ortamda gezinirken, "dijital yaşam dünyaları" olarak adlandırabileceğimiz çok çeşitli yaşam tarzları oluşmaktadır. Dijitalleşmenin yaşamın her alanına nüfuz etmesiyle birlikte, dijitalleşmiş dünyada özerkliği koruma çabaları da artmaktadır. Dijital dönüşümden kaçınmak mümkün olmasa da, bireylerin dijital ortamlarını aktif olarak şekillendirmeleri, bu değişime uyum sağlamanın en etkili yolu olarak öne çıkmaktadır (Thomas, 2020).

Dijitalleşme toplumu sosyal, kültürel ve politik boyutlarda derinden etkilemektedir. Dijital topluma geçiş, sanal kimliklerin ve yeni sosyalleşme biçimlerinin ortaya çıkmasına, geleneksel mahremiyet ve topluluğa katılım kavramlarının değişmesine ve potansiyel olarak bireylerin fiziksel topluluklarından izole edilmesine yol açmaktadır. Sosyal medyanın yaygın kullanımı, siyasi değişim için çevrimiçi platformlardan yararlanan yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Şahin, 2022).

Dijital dönüşüm, toplumun birçok alanında derinlemesine bir etkiye neden olurken, hem olumlu hem de olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Dijital ütopyalara göre, dijital teknolojiler, daha verimli iş imkânları sunarak iş kalitesini artırmakta ve bağımsız, küçük ölçekli üretim biçimlerinin yaygınlaşmasını sağlamaktadır. Aynı zamanda, dijital teknolojiler demokratik süreçleri güçlendirme potansiyeline sahiptir. Artan bilgi akışı, resmi sansürü zayıflatmakta ve sivil toplum hareketlerini desteklemektedir. Farklı kültürlerin buluşması ve yeni sanal toplulukların oluşması, kültürel çeşitliliği artırmakta ve toplumsal etkileşimi zenginleştirmektedir. Ancak, dijital avantajlardan tam anlamıyla yararlanmak için ciddi sorunların çözülmesi gerekmektedir. Birçok kırsal ve kentsel alanda elektrik erişimi sınırlıdır ve telekomünikasyon altyapıları yetersizdir. Gelişmekte olan ülkeler, dijital teknolojiler altyapısını kurmak için büyük finansal yatırımlar yapmak zorundadır. Ayrıca, teknoloji transferi ve bu teknolojilerin kullanım maliyetleri de önemli zorluklar arasında yer almaktadır. Bu bağlamda, insan kaynaklarının eğitimi ve beceri geliştirme programları büyük önem taşımaktadır (Hamelink, 1998). Ayrıca dijital teknolojilerin yaygınlaşması, siber güvenliği merkezi bir konu haline getirmektedir. Siber savaşlar ve saldırılar, küresel ekonomiye yıllık altı trilyon Amerikan doları kadar zarar verebilmekte, bu da dijitalleşmenin sadece teknolojik bir ilerleme olmadığını, aynı zamanda önemli bir güvenlik meselesi olduğunu da göstermektedir (Travkina, 2022).

Sosyal alanda, dijital teknolojiler insanların birbirleriyle etkileşim biçimlerini, topluluk yapılarını ve sosyal ağlarını yeniden şekillendirmektedir. Bu dönüşüm, sosyal bağların ve bireysel kimliklerin nasıl oluştuğu ve sürdürüldüğü konusunda yeni soruları da beraberinde getirmektedir. Kültürel alanda ise, dijital medya araçları kültürel üretim ve tüketim süreçlerini dönüştürmekte, geleneksel medya biçimlerini ve kültürel anlayışları sorgulamaktadır. Dijitalleşme, kültürlerarası etkileşimleri ve küresel kültürel akışları da artırmış, yerel ve küresel kültürel dinamikler arasındaki ilişkileri yeniden tanımlamaktadır. Politik perspektiften bakıldığında, dijitalleşme, demokratik katılım ve siyasi mobilizasyon mekanizmalarını güçlendirirken, aynı zamanda siyasi kutuplaşmayı ve manipülasyonu da kolaylaştırmaktadır. E-devlet uygulamaları, politik şeffaflığı ve uluslararası etkileşimi artırırken, siber güvenlik ve veri gizliliği gibi yeni zorlukları da beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda, dijital araçların demokratik süreçler üzerindeki etkilerini değerlendirmek, çalışmanın politik boyutunu oluşturmaktadır.

Dijital teknolojilerin toplumsal yapılara, kültürel normlara ve politik süreçlere etkisi, akademik ve politik tartışmaların merkezinde yer almaktadır. Bu çalışma, dijitalleşmenin toplum üzerindeki çok yönlü etkilerini kapsamlı bir literatür taraması ile ele alarak, mevcut bilgi birikimine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. İnternetin ve mobil teknolojilerin yaygınlaşmasıyla birlikte, bilgiye erişimden sosyal ilişkilere, kültürel ifade biçimlerinden siyasi katılıma kadar birçok alan köklü bir dönüşüm geçirmektedir. Bu makale, söz konusu dönüşümleri üç ana eksen (sosyal, kültürel ve politik) tartışmayı hedeflemektedir.

2. TEORİK ÇERÇEVE

Dijitalleşme, sosyolojik teori içerisinde geniş bir yelpazede ele alınmıştır. Manuel Castells'in "Ağ Toplumu" teorisi ve Marshall McLuhan'ın "Küresel Köy" kavramı, dijital teknolojilerin toplumsal yapılar üzerinde nasıl radikal değişiklikler yaratabileceğini açıklamada kullanılmaktadır.

Manuel Castells'in "Ağ Toplumu" teorisi, teknolojinin sosyal yapılar üzerindeki etkilerini ele almaktadır. Castells'e göre, ağ toplumu kavramı, iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmelerin, toplumsal yapıları ve etkileşim biçimlerini kökten değiştirdiği bir dönemi ifade etmektedir. Castells, iletişim teknolojilerindeki bu hızlı değişimi bir devrim olarak nitelmiştir. Bu devrimin, yeni bir toplumsal örgütlenme biçimi olan ağ toplumunu ortaya çıkardığını ifade etmiştir. Castells'e göre, bu toplumda ekonomik faaliyetler küresel ölçekte ağlar aracılığıyla organize edilmektedir (Castells, 2006: 4). Castells, (2010) başka bir eserinde, teknolojik gelişmelerin ekonomik, politik ve sosyal süreçleri nasıl dönüştürdüğünü detaylıca incelemektedir. Bu teori, dijitalleşmenin toplum üzerindeki etkilerini anlamak için kritik bir çerçeve sunmakta, çünkü bilginin ve kültürel içeriklerin dağılımını ele almaktadır.

Marshall McLuhan (1964) çalışmasında, iletişim teknolojilerinin toplum üzerindeki etkilerini anlamak için kapsamlı bir teorik çerçeve sunmaktadır. McLuhan, medyanın sadece içerik taşıyan bir araç olmadığını, aynı zamanda insan duyarlarının ve algılarının bir uzantısı olarak işlev gördüğünü öne sürmektedir. McLuhan'ın belki de en ünlü kavramı "küresel köy"dür. Bu teori, elektronik iletişim araçlarının dünya çapında insanları birbirine bağlayarak, dünyayı küçük ve birbirine bağlantılı bir köy haline getirdiğini ifade etmektedir. Bu kavram, kültürel değişimlerin hızını ve toplumlar arası etkileşimin artışı anlamak için kullanılmaktadır. McLuhan, teknolojinin toplumsal değişimi şekillendirmede öncü bir rol oynadığını savunan teknolojik determinizm görüşünü benimsemektedir. Bu, teknolojinin toplumsal yapıları, kültürel normları ve insan davranışlarını nasıl dönüştürebileceğine dair fikirler sunmaktadır.

3. DİJİTALLEŞMENİN TOPLUMSAL ETKİLERİ

3.1. Dijitalleşmenin Sosyal Etkileri

Dijitalleşme, toplumun çeşitli yönlerini dönüştürmekte ve modern yaşamın neredeyse her alanına etki etmektedir. Bu süreç, iletişim biçimlerinden sosyal ilişkilerin yapısına, işleyişine kadar geniş bir etki oluşturmaktadır. Dijitalleşmenin sosyal etkilerini detaylandıran ve bu etkileri destekleyen çeşitli akademik çalışmalar yer almaktadır.

Dijital teknolojiler, insanların birbirleriyle iletişim kurma biçimlerini köklü bir şekilde değiştirmiştir. Manuel Castells (2010), dijital ağların nasıl yeni iletişim biçimleri oluşturduğunu ve bu biçimlerin sosyal yapıları nasıl etkilediğini incelemiştir. Castells'e göre, ağ tabanlı iletişim, daha hızlı ve daha geniş kapsamlı bilgi akışı sağlamakta, bu da toplumun bilgiye erişimini ve kullanımını demokratikleştirebilmektedir.

Miguélez, Planas ve Benítez (2021), dijital iletişim araçlarının, veri analitiği, yapay zekâ ve diğer dijital teknolojilerin bir bütün halinde entegrasyonunun sosyokültürel değişime neden olduğunu ifade etmişlerdir. Onlara göre, insanlar bu teknolojileri yaygın bir şekilde benimsemiş ve bu süreçte kişiler arası bağlar dijital olarak aracılanmıştır. Bu, iki birey arasındaki ilişkinin tamamının veya bir kısmının bu teknolojiler aracılığıyla dijital olarak kurulması anlamına gelmektedir. Teknoloji kullanıcıları, dijital ağlarda sosyal ilişkilerinin bir "dijital kopyasını" oluşturmuş ve bu da toplumu oluşturan bireyler arasında oluşan sosyal ağların yapısında değişikliklere yol açmıştır. Dijital teknolojiler, kullanıcılarına yeni yetenekler sunmanın yanı sıra kasıtlı olarak yanlış haberlerin yayılması gibi yeni riskler de oluşturmaktadır. Aynı şekilde, dijital ağ sağlayıcıları, verileri gizli tutma zorluğu ve bilgilerin filtrelenmesi nedeniyle eleştirilmektedir (Miguélez vd., 2021, 160-162).

Jan van Dijk (2006), ağ toplumunda sosyal birimlerin geleneksel yapılarından daha parçalanmış ve dağılmış bir yapıya sahip olduğunun görüldüğünü ifade etmiştir. Ona göre, bu durum, bireylerin bu birimlerin ötesinde kendi temas ve bağlarını seçmeleriyle ortaya çıkmaktadır. Telekomünikasyon araçlarını kullanarak bireyler, hem kendi aralarında hem de ait oldukları ağ toplumunun birimleri arasında yüksek düzeyde bağlantılar kurmaktadır (van Dijk, 2006: 35).

Sherry Turkle (2011), teknolojiye olan bağımlılığımızın insan ilişkileri üzerindeki paradoksal etkilerini detaylı bir şekilde incelemiştir. Turkle, teknolojinin insanlar arasındaki bağları güçlendirmek için büyük potansiyeller sunmasına rağmen, ironik bir şekilde bizi birbirimizden daha da izole ettiğini savunmaktadır. Özellikle, dijital iletişim araçlarının, yüz yüze etkileşimlerin yerini alması ve bu durumun insan ilişkilerinin doğasını temelden değiştirmesi üzerinde durmuştur. Turkle'a göre, sürekli çevrimiçi olma durumu, gerçek bağlantılar kurmamızı zorlaştırırken, aynı zamanda yüzeysel ilişkileri teşvik etmektedir (Turkle, 2011).

Hatamleh ve diğerleri (2023), sosyal medya kullanımı ve sosyal ilişkiler arasındaki etkileşim üzerinde güvenin moderatör etkisini incelemiştir. Çalışma, sosyal medya etkileşiminin sosyal ilişkiler üzerindeki olumlu etkilerini göstermiş, aynı

zamanda güvenin bu dinamiklerde önemli bir rol oynadığını ortaya koymuştur. Güven, sosyal medya bağlılığı ile sosyal ilişkiler arasındaki bağlantıyı pozitif yönde etkileyebilmektedir. Sosyal medyanın kültürel engelleri aşarak insanların farklı kültürlerden bireylerle bağlantı kurmalarını kolaylaştırdığı belirtilmektedir. Bu, sosyal medyanın topluluklar ve sosyal ağlar üzerinde nasıl birleştirici bir etki yaratabileceğine dair bir örnek sunmaktadır. Araştırma, güvenin sosyal medya bağlantılarındaki etkileşimleri nasıl şekillendirdiğine dair kapsamlı bir çerçeve sunarak, dijital çağda daha güçlü sosyal bağlar kurulmasını teşvik etme potansiyelini vurgulamaktadır.

Norris Pippa (2001) dünya genelinde 179 ülkeden topladığı kapsamlı anket verilerini analiz ettiği çalışmasında, internet ve bilgi teknolojilerinin yaygınlaşmasının toplum üzerinde derin etkiler meydana getirdiğini tespit etmiştir. Bu çalışma, "dijital bölünme"yi ele alarak, internet erişimindeki küresel eşitsizliklerin sosyal ve politik sonuçlarını detaylandırmaktadır. Norris, dijital bölünmeyi, özellikle gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasında, kentler ile kırsal alanlar arasında, gençler ile yaşlılar arasında ve eğitilmiş ile eğitimsiz bireyler arasında belirgin şekilde gözlemlemiştir. Norris, internet erişiminin olmaması veya sınırlı olması durumunda, bireylerin güncel bilgilerden mahrum kalabileceği ve bu durumun bir bilgi yoksulluğuna yol açabileceğini tartışmış, bilgi yoksulluğunun, bireylerin sosyal ve ekonomik fırsatlardan yararlanma kapasitelerini sınırladığını ifade etmiştir. Norris (2001), dijital bölünmeyi azaltma yönünde somut politika önerileri sunmaktadır. Bu öneriler arasında geniş bant internet erişiminin genişletilmesi ve ekonomik olarak erişilebilir bilgi teknolojileri sağlanması ve dijital okuryazarlık programlarının desteklenmesi bulunmaktadır. Bu tür stratejilerin, dijital eşitsizlikleri azaltmada ve daha kapsayıcı bir bilgi toplumu yaratmada kritik rol oynayabileceği vurgulanmaktadır.

van Dijk (2020), dijital bölünmenin toplumsal eşitsizlikleri derinleştiren önemli bir faktör olduğunu belirtmektedir. Ona göre, dijital bölünme sosyal ayrışma anlamına gelir ve toplumsala dâhil olma veya dışlanma ile ilişkilidir. van Dijk, dijital bölünmenin sadece iki ayrı sosyal kategori (erişimi olanlar ve olmayanlar) arasında bir ayrım olmadığını, aksine, toplumun çeşitli kesimlerinde farklı derecelerde var olduğunu vurgulamaktadır (van Dijk, 2020: 2). Ona göre, dijital bölünme yalnızca fiziksel erişim eksikliği değil, aynı zamanda dijital okuryazarlık ve kullanım eşitsizlikleri ile de ilgilidir. Dijital teknolojilere erişim ve bu teknolojileri etkin kullanabilme yeteneği, bireylerin eğitim, istihdam ve sosyal katılım gibi alanlarda fırsat eşitliğine sahip olmalarını sağlamaktadır (van Dijk, 2020: 5).

Travkina (2022), Norris'in söylemlerine benzer şekilde, teknolojiye erişimdeki eşitsizliklerin, "dijital bölünme" olarak adlandırılan bir fenomene yol açtığı, bu durumun, gelir ve servet dağılımındaki adaletsizlikleri daha da derinleştirdiğini ifade etmiştir. Ona göre, dijitalleşmenin faydalarından eşit şekilde yararlanamayan topluluklar, artan bir dışlanma riski ile karşı karşıya kalmaktadırlar.

Piatkowski ve Misztal (2022), Polonya'da kamu hizmetleri bağlamında dijitalleşmenin toplum üzerindeki etkilerini inceleyen bir çalışma yürütmüşlerdir. Bu çalışma, dijitalleşmenin Polonya'nın ulusal ekonomisini yönlendirmede ve kamu hizmetlerinin toplum üzerindeki etkisine odaklanarak bir bilgi toplumunu teşvik etmede önemini vurgulamaktadır. Bu çalışmada, hizmet erişilebilirliğindeki ve toplumsal etkilerdeki değişiklikler vurgulanarak yönetim, eğitim ve ulaşım da kamu hizmetlerini dijitalleştirmenin yararları ve riskleri tartışılmıştır. Dijitalleşmenin toplumsal etkisi genel olarak olumlu olarak değerlendirilmeye birlikte, dijital bölünme ve bazı nüfus gruplarının dijital hizmetlerden tam olarak yararlanamaması gibi zorluklar da vurgulanmaktadır. Özellikle yaşlı nüfus, dijital hizmetlere erişimde ve kullanımda zorluklar yaşadığı ifade edilmektedir.

3.2. Dijitalleşmenin Kültürel Etkileri

Castells, (2006) bir eserinde dijitalleşmenin kültürel cemaatler üzerindeki etkisinden doğrudan bahsetmese de, enformasyon teknolojileri ve internetin kültürel kimlikler ve topluluklar üzerindeki etkilerine geniş bir şekilde yer vermektedir. Castells, enformasyon teknolojisi devriminin ve internetin toplumlar üzerindeki etkilerini tartışırken, kültürel kimliklerin inşasında nasıl bir rol oynadığını analiz eder. Özellikle dini, ulusal veya bölgesel temele dayalı kültürel cemaatlerin, anlamın inşası için temel alternatifler olduğunu belirtir. Castells'e göre, kültürel cemaatler, tarihsel ve coğrafi bağlamlardan beslenerek inşa edilirler. Bu cemaatler, küresel düzensizliğe karşı savunmacı bir tepki olarak ortaya çıkmakta ve anlamın inşasında önemli rol oynamaktadırlar. (Castells, 2006: 91-92). Castells, internetin, toplumsal hareketlerin küresel ölçekte örgütlenme ve destek bulmasında kritik bir araç haline geldiğini vurgulamıştır. Örneğin, çevreci hareketler ve yerel direniş grupları, interneti kullanarak geniş kitlelere ulaşmış ve küresel destek sağlamışlardır (Castells, 2006: 5).

Dijitalleşme, kültürel kimliklerin ifade edilme biçimlerini de etkilemektedir. Van Dijk (2020), dijital bölünmenin kültürel boyutuna dikkat çekerek, dijital medyanın kültürel üretim ve tüketim alışkanlıklarını değiştirdiğini belirtir. Dijital

platformlar, bireylerin kültürel içerikleri yaratma ve paylaşma olanaklarını artırırken, dijital bölünme bu süreçten dışlanan grupların kültürel ifade biçimlerini sınırlamaktadır.

Morozov (2011), internetin ve sosyal medyanın ulusal, kültürel ve dini farklılıklarımızı ortadan kaldırmak yerine bu farkları daha da belirginleştirebileceğini anlatmaktadır. Morozov, sıkça dile getirilen ve internetin bizi dünya vatandaşlarına dönüştüreceği inancın asılsız olduğunu ifade etmektedir. İnternetin, insanları küresel bir köyün parçası haline getireceği idealine inananların çoğunlukla zaten dünya görüşü geniş, seyahat eden entelektüel elitler olduğunu, oysa sıradan insanların interneti genellikle kendi kültürlerini yeniden keşfetmek ve milli önyargılarını pekiştirmek için kullandığını belirtmektedir (Morozov, 2011: 247).

Chan (2022), dijitalleşmenin bireyler üzerindeki derin etkileri ve "Dijitalleşmiş Benlik" kavramının ortaya çıkışını incelemektedir. Bu kavram, bireylerin dijital ortamlarda nasıl farklı kimlikler geliştirdiğini ve bu sürecin insan davranışı ve zihin yapısı üzerindeki etkilerini kapsamaktadır. Chan'a göre, dijitalleşmenin hızla artması, bireylerin kendilerini ifade etme biçimlerini önemli ölçüde dönüştürmüştür. Özellikle "Dijitalleşmiş Benlik" kavramı, kişilerin sanal ortamlarda farklı kimlikler oluşturmalarına olanak tanırken, bu sürecin zihinsel ve davranışsal etkilerini de beraberinde getirmektedir. Bu yeni benlik formasyonu, dijital ortamların insanlar üzerindeki kapsamlı ve derinlemesine etkisini yansıtmaktadır. Dijitalleşme, bireylerin birbirleriyle olan ilişkilerini değiştirirken, sosyal normlar ve etkileşim biçimleri üzerinde de dönüştürücü bir rol oynamaktadır. Chan, araştırmaların, dijital teknolojinin bireylerin beyin fonksiyonları üzerinde belirgin etkilere sahip olduğunu da gösterdiğini ifade etmektedir. Bu teknolojik etkileşimler, insanların düşünce yapısını ve davranış kalıplarını şekillendirebilir. Özellikle, dijital ortamların insanların dikkat süreleri ve hafıza işlevleri üzerindeki etkileri, dijitalleşmenin bilişsel boyutlarını önemli ölçüde etkilemektedir (Chan, 2022).

van Dijk, dijitalleşmenin etkisiyle kültürel ifadelerin, parçalanmış ve yeniden birleştirilmiş kolajlar şeklinde ortaya çıktığını ifade etmektedir. Ona göre, ayrıca, dijitalleşme, yaratıcı üretim süreçlerinin hızlandırılması ve dağıtım gücünün artırılması ile kültürde bir hız unsuru da oluşturmaktadır (van Dijk, 2006: 209).

Cameron ve Kenderdine'in editörlüğünü yaptığı eser, dijital teknolojilerin kültürel miras üzerindeki dönüştürücü etkilerini incelemektedir. Dijital araçlar, kültürel mirasın daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlarken, aynı zamanda bu mirasın nasıl algılandığını ve deneyimlendiğini de değiştirmektedir. Dijitalleşme, kültürel mirasın korunması ve erişimi konusundaki geleneksel yöntemlere meydan okuyarak yeni fırsatlar ve zorluklar sunmaktadır. Dijital araçların, kültürel mirasın küresel ölçekte erişilebilir olmasını mümkün kılması, kültürel mirasa olan ilgiyi ve katılımı artırmaktadır. (Cameron ve Kenderdine, 2007).

3.3. Dijitalleşmenin Politik Etkileri

Chadwick (2006), devletlerin interneti kullanarak politik mesajlar yayma ve sosyal ağlarda pozisyon alma çabalarının, interneti gözetim ve düzenleme aracı olarak kullanmalarının, internetin politik bir araç olarak önemini artırdığını vurgulamıştır. Chadwick, internetin aynı zamanda bir direniş ve alternatif sosyal hareketlerin mecrası olduğunu da belirtmiştir. İnternetin dinamik ve akışkan karakteri, sosyal hareketler ve alt kültürler tarafından kendi amaçları için kullanıldığını ifade etmiştir.

Sosyal medya, özellikle az temsil edilen gruplar için politik katılımı artıran bir araç olarak öne çıkmaktadır. Bu platformlar, insanların politik meseleler hakkında bilgi sahibi olmalarını ve toplumsal meselelere yönelik fikirlerini ifade etmelerini kolaylaştırarak, daha geniş bir katılım ve tartışma ortamı sağlar. Bu durum, dijitalleşmenin toplumsal yapı üzerinde demokratikleştirici bir etkisi olduğunu göstermektedir (Budiana, 2023).

van Dijk (2006), internetin insanların siyasi sürece katılımını artırmasa da, çevrimdışı dünyada gerçekleştirilmesi zor olan ek siyasi faaliyetler için bir platform sağladığını ifade etmiştir. Bu, siyasi bilgi bulma ve siyasi etkileşim yaratma fırsatlarını içerir. van Dijk, hükümetle e-posta alışverişi yapmak, çevrimiçi anketlere katılmak ve siyasi tartışmalara katılmak gibi faaliyetlerin, internet sayesinde daha kolay hale geldiğini belirtmiştir (van Dijk, 2006: 106-107).

Budiana (2023), dijital çağda politik kültür ile insanların politik yönelimi arasındaki ilişkiyi analiz etmek için nitel bir yaklaşım kullanmıştır. Çalışma, dijitalleşmenin, vatandaşların politik yönelimini ve katılımını etkileyerek politik kültürü yeniden şekillendirdiğini gözlemlemiştir. Çalışma, dijital çağın, insanların bilgi edinme şekilleri ve politik faaliyetlere katılım biçimleri üzerinde önemli etkileri olduğunu belirtmektedir. Özellikle sosyal medya platformlarının, vatandaşların siyasi tartışmalara katılmaları, hükümet politikaları hakkında görüşlerini ifade etmeleri ve destek veya eleştiri sağlamaları için yeni yollar haline geldiğini ifade etmiştir. Bu platformların çoğunlukla demokratik katılımı artırdığını ancak aynı zamanda kutuplaşmayı da teşvik ettiğini belirtmiştir. Çalışmada, politik kültürün politik değerler, politik katılım ve politik zihniyetten oluştuğu ve bu faktörlerin insanların politik yönelimlerini şekillendirdiği açıklanmaktadır. Katılımcı politik

kültüre ve demokratik değerlere sahip toplumlar, dijital çağda daha aktif ve eleştirel bir politik yönetime sahipken, otoriter politik kültüre ve geleneksel değerlere sahip bireyler daha pasif ve muhafazakâr bir politik yönelim göstermektedir.

Norris (2001), internetin politik sonuçlarını detaylandırırken birkaç önemli noktaya değinmektedir. Çalışmasında internetin demokratik katılımı nasıl etkileyebileceği ve politik süreçlere olan katılımı nasıl değiştirebileceği üzerinde durmaktadır. Norris, internetin daha geniş bir halk kitlesinin politik süreçlere katılımını kolaylaştırarak demokratik katılımı artırma potansiyeline sahip olduğunu ancak, bu erişimin herkes için eşit olmadığını ve belirli gruplar arasında önemli farklar bulunduğunu ifade etmiştir.

Norris (2001) çalışmasında, Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'nde halkın internet aracılığıyla nasıl tepki verdiğini analiz etmiş ve internet üzerinden katılım modellerini açıklamak için bir sivil katılım modeli geliştirmiştir. Bu sivil katılım modeli, internet kullanımının yalnızca seçimlere katılım ya da oylama gibi geleneksel politik etkinliklerle sınırlı olmadığını, aynı zamanda çevrimiçi kampanyalara katılım, dijital imza toplama, çevrimiçi forumlarda tartışmalar ve sosyal medya aracılığıyla politik etkileşim gibi yeni katılım biçimlerini de içerdiğini belirtmiştir. Norris'e göre, bu tür aktiviteler özellikle gençler ve teknolojiye aşina olanlar arasında daha yaygın görülmektedir (Norris, 2001).

van Dijk (2020), dijital bölünmenin siyasal katılım üzerindeki etkilerini tartışarak, dijital teknolojilere erişimin demokratik katılım için kritik önemde olduğunu belirtmektedir. Ona göre, dijital demokrasi, bireylerin siyasal süreçlere katılımını artırırken, dijital bölünme bu katılımı sınırlayan önemli bir engeldir. van Dijk, ayrıca dijital bölünmenin mahremiyet ve dijital haklar üzerindeki etkilerini ele alarak, dijital dünyada eşitlik ve güvenliğin sağlanmasının önemini vurgulamaktadır. Ona göre, dijital teknolojilerin yaygınlaşması, veri gizliliği ve güvenliği konularında yeni zorlukları da beraberinde getirmektedir (van Dijk, 2020).

COVID-19 pandemisi, toplumların stres ve zorluklara adaptasyon biçimlerini değiştirerek dijitalleşme süreçlerini hızlandırmıştır. Dijital teknolojiler, sosyal mesafeyi yönetmede kritik bir rol oynamış, aynı zamanda dijital şirketlerin ekonomik ve politik gücündeki artış, devletin düzenleyici müdahalesini zorunlu kılmıştır. Bu durum, bireylerin özgürlükleri üzerinde baskı oluşturarak demokratik değerlerle çelişebilir. Dijital izleme araçları, toplumsal hareketleri ve bireysel davranışları sıkı bir şekilde kontrol altında tutabilir, bu da politik elitlerin toplumu manipüle etme kapasitesini artırabilir (Travkina, 2022).

Morozov (2011) teknolojinin sosyal ve politik etkileri üzerine derinlemesine bir inceleme sunmaktadır. Morozov, internetin demokrasiyi teşvik etme kapasitesinin sıklıkla abartıldığını ve teknolojinin otoriter rejimler tarafından kontrol ve gözetim aracı olarak kullanılma potansiyeline dikkat çekmektedir. Morozov, Twitter, Facebook gibi sosyal medya araçlarının, bu tür rejimlerin, muhaliflerin faaliyetlerini izlemesini kolaylaştırdığını ve daha etkili bir sansür mekanizması oluşturulmasına olanak sağladığını vurgulamaktadır (Morozov, 2011: 100).

İnternet, küresel ölçekte sosyo-politik ve dini uyanışları tetikleyerek yeni sosyal hareketlerin ve demokratik değişimlerin önünü açmıştır. Bilgi ve fikirlerin daha kolay paylaşılması, siyasi ve dini baskılara karşı mücadeleyi güçlendirmiştir. İnternet kullanımı, siyasi farkındalığı artırarak insanların katılımını teşvik etmektedir. Gençler, internet aracılığıyla kültürel ve siyasi faaliyetlere katılmakta, seslerini duyurmakta ve bağımsızlıklarını geliştirmektedir. İnternetin yayılması, ülkeleri ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan yakınlaştırarak yeni bir küreselleşme çağına yol açmıştır (Nehwal, 2022).

Castells (2006), yeni iletişim teknolojilerinin, devletlerin kontrol mekanizmalarını güçlendirebileceği gibi, yurttaşların devlet üzerindeki denetimlerini de artırdığını ifade etmektedir. Bu teknolojilerin, kamusal veri bankalarına erişim, siyasi temsilcilerle çevrimiçi iletişim ve siyasi toplantıların naklen izlenmesi gibi imkânlar sunduğunu belirtir (Castells, 2006: 432).

Castells (2006), dijitalleşmenin, bilgi ve temsil sistemlerinin değişimine neden olarak yeni iktidar yapıları oluşturduğunu ifade etmektedir. Ona göre, iktidar, artık toplumsal yapıların ve kurumların merkezinde yer alan bilgi ve iletişim akışları tarafından şekillendirilmektedir. Castells, iktidarın artık tek bir merkezde toplanmadığını, bunun yerine çeşitli seviyelerde dağıldığını ve küresel ağlar aracılığıyla işlediğini savunmaktadır. Ona göre, bu durum, iktidarın tanımlanmasını ve kontrol edilmesini zorlaştırmaktadır (Castells, 2006: 202, 540).

Andrew Chadwick (2006), dijital teknolojilerin politik süreçleri nasıl dönüştürdüğünü ve bu dönüşümün devletler ve vatandaşlar arasındaki ilişkiler üzerindeki etkilerini incelemiştir. İnternetin, vatandaşların bilgiye erişimini artırarak, demokratik katılımı teşvik ettiğini ve vatandaşların daha bilinçli kararlar almasına olanak tanıdığını ancak, bu durumun, dijital eşitsizlikler nedeniyle bazı grupların dışlanmasına yol açabileceğinin vurgulamıştır. Ayrıca dijitalleşmenin, politik

süreçlerde şeffaflığı artırarak, hesap verebilirliği sağladığını ve bu durumun, demokratik değerlerin güçlenmesine katkıda bulunduğunu da vurgulamıştır.

van Dijk, dijital demokrasi ve e-devlet uygulamalarının, siyasi bilgi edinimi ve değişimini önemli ölçüde iyileştirdiğini ve bu uygulamaların, kamuoyu tartışmalarını ve vatandaşların siyasi karar alma süreçlerine katılımını desteklediğini ifade etmiştir (van Dijk, 2006: 104).

Chadwick (2006), dijitalleşmenin devlet yapısı üzerindeki etkilerini de ele almıştır. E-devlet uygulamalarının, kamu hizmetlerine erişimi kolaylaştırarak, devlet-vatandaş etkileşimini artırdığını ancak, bu sürecin, siber güvenlik ve veri gizliliği gibi yeni zorluklar yarattığını belirtmiştir (Chadwick, 2006).

Chadwick (2006), dijital hakların korunmasının önemini de vurgulamıştır. İnternetin yaygınlaşmasıyla birlikte, veri gizliliği ve güvenliği konularında yeni tehditler ortaya çıktığını, bireylerin dijital haklarının korunmasının, demokratik bir toplum için kritik öneme sahip olduğunu ifade etmiştir.

Daniel Solove (2004), internette gezinirken bireylerin kişisel bilgilerini derleyen veri tabanları olan "dijital dosyaların" oluşturulmasını tartışmaktadır. Bu dosyadaki bilgilerin faaliyetler, ilgi alanları ve tercihler hakkında ayrıntılar içerdiğini ve hayatın çeşitli yönlerindeki kararları etkilediğini ifade etmektedir. Solove, dijital dosyaların kontrolsüz büyümesine ve bilgi çağında mahremiyet için oluşturdukları önemli tehdiye dikkat çekmektedir. Dijital çağın faydalarını benimserken mahremiyeti korumak için yasalarda acilen reform yapılması gerektiğini vurgulamaktadır (Solove, 2004).

4. TARTIŞMA

Dijitalleşmenin toplum üzerindeki etkileri, geniş bir çerçevede değerlendirildiğinde oldukça karmaşık ve çok boyutlu bir yapıya sahiptir. Bu çalışma, dijitalleşmenin sosyal, kültürel ve politik etkilerini ele alarak, bu dönüşümlerin toplum üzerindeki yansımalarını analiz etmektedir. Ancak, bu etkilerin anlaşılması ve yönetilmesi, çeşitli fırsatlar ve zorlukları beraberinde getirmektedir.

Dijitalleşmenin sosyal etkileri, özellikle iletişim biçimlerinde ve sosyal ilişkilerde belirginleşmektedir. Castells'in (2010) belirttiği gibi, dijital ağlar yeni iletişim biçimleri oluşturmakta ve bu biçimler sosyal yapıları dönüştürmektedir. Ancak, dijitalleşmenin sosyal bağlar üzerindeki etkisi tartışmalıdır. Sherry Turkle (2011), teknolojinin insanları birbirine bağlama potansiyeline rağmen, yüzeysel ilişkileri teşvik ettiğini ve bireyleri izole ettiğini öne sürmektedir. Bu, dijital iletişim araçlarının sosyal bağların derinliği ve kalitesi üzerindeki etkisini sorgulamaktadır. Hatamleh ve diğerlerinin (2023) çalışması, sosyal medya etkileşimlerinin sosyal ilişkiler üzerindeki olumlu etkilerini vurgularken, güvenin bu ilişkilerdeki rolüne dikkat çekmektedir. Sosyal medya, kültürel engelleri aşarak insanlar arasında bağlantılar kurmayı kolaylaştırırsa da, bu bağların derinliği ve kalıcılığı sorgulanabilir.

Dijitalleşmenin sosyal etkilerinden bir diğeri ise "dijital bölünme" olarak adlandırılan fenomenle ilgilidir. Norris (2001), van Dijk (2020) ve Travkina (2022), dijital bölünmenin toplumdaki eşitsizlikleri nasıl derinleştirdiğini ve sosyal ayrılmaya yol açtığını detaylandırmıştır. Dijital teknolojilere erişim ve bu teknolojileri etkin kullanabilme yeteneği, bireylerin eğitim, istihdam ve sosyal katılım gibi alanlarda fırsat eşitliğine sahip olmalarını sağlamaktadır. Ancak, dijital bölünme, bu fırsatlardan yoksun kalan grupların sosyal ve ekonomik hayatta geride kalmasına neden olmaktadır.

Kültürel alanda, dijitalleşmenin etkileri daha da karmaşık hale gelmektedir. Castells (2006), dijital teknolojilerin kültürel kimlikler ve topluluklar üzerindeki etkilerini tartışırken, dijitalleşmenin kültürel ifadeleri nasıl dönüştürdüğünü analiz etmektedir. Morozov (2011), internetin ulusal ve kültürel farklılıkları ortadan kaldırmak yerine, bu farkları daha belirgin hale getirebileceğini savunmaktadır. Bu durum, dijitalleşmenin kültürel homojenizasyon yerine kültürel çoğulculuğu ve çeşitliliği teşvik edebileceğini göstermektedir. Chan'ın (2022) "Dijitalleşmiş Benlik" kavramı, bireylerin dijital ortamlarda farklı kimlikler geliştirdiğini ve bu sürecin zihinsel ve davranışsal etkilerini incelemektedir. Dijitalleşme, bireylerin kendilerini ifade etme biçimlerini dönüştürürken, aynı zamanda toplumsal normlar ve etkileşim biçimleri üzerinde de dönüştürücü bir rol oynamaktadır. Dijital kültürel ifadelerin parçalanmış ve yeniden birleştirilmiş kolajlar şeklinde ortaya çıkması, kültürel üretim ve tüketim süreçlerinin hızlandığını ve karmaşıklaştığını göstermektedir (van Dijk, 2006).

Miguélez, Planas ve Benítez (2021), dijital iletişim araçlarının ve yapay zekânın entegrasyonunun sosyokültürel değişime neden olduğunu belirtmektedir. Bu teknolojiler, bireyler arasındaki ilişkilerin dijital ortamda aracılanmasına ve sosyal ağların yapısında değişikliklere yol açmıştır. Ayrıca, dijital teknolojiler yeni yetenekler sunarken, yanlış haberlerin yayılması ve veri gizliliği gibi riskler de ortaya çıkarmaktadır (Miguélez vd., 2021).

Dijitalleşme, politik süreçler üzerinde hem fırsatlar hem de zorluklar yaratmaktadır. Chadwick (2006), dijital teknolojilerin devletlerin politik mesajları yayma ve sosyal ağlarda pozisyon alma çabalarını artırdığını vurgulamaktadır. Bu teknolojiler, politik süreçlerde şeffaflığı artırarak hesap verebilirliği sağlamakta, ancak aynı zamanda siber güvenlik ve veri gizliliği konularında yeni riskler ortaya çıkarmaktadır (Chadwick, 2006; Solove, 2004; van Dijk, 2020).

Sosyal medya platformları, vatandaşların politik süreçlere katılımını kolaylaştırmakta ve demokratik katılımı teşvik etmektedir. Ancak, Budiana (2023), bu platformların politik kutuplaşmayı artırabileceğini belirtmektedir. Ayrıca dijital bölünme bu katılımı sınırlayan önemli bir engel olarak kalmaktadır (Van Dijk (2020). Dijital katılımın eşit olmaması, Norris (2001) ve Chadwick'in (2006) belirttikleri gibi, belirli grupların dışlanmasına neden olabilir. Bu nedenle, dijital demokrasinin başarılı olabilmesi için dijital eşitsizliklerin azaltılması ve tüm vatandaşların eşit erişim ve katılım hakkına sahip olması gerekmektedir.

Morozov (2011), internetin demokrasiyi teşvik etme kapasitesinin abartıldığını ve teknolojinin otoriter rejimler tarafından kontrol ve gözetim aracı olarak kullanılma potansiyeline dikkat çekmektedir. Bu durum, dijitalleşmenin bireysel özgürlükler üzerinde baskı oluşturma riski taşıdığını göstermektedir. Dijital izleme araçları, politik elitlerin toplumu manipüle etme kapasitesini artırabilir (Travkina, 2022).

5. SONUÇ

Dijitalleşme, bilgi işleme süreçlerinden toplumsal yapılar, kültürel kimlikler ve politik katılımlara kadar geniş bir yelpazede köklü değişimlere yol açmaktadır. Dijital dönüşüm, toplumun sosyal, kültürel ve politik boyutlarında derin etkiler yaratırken, bireylerin ve toplulukların bu değişime adaptasyonunu da gerektirmektedir. Manuel Castells'in "Ağ Toplumu" ve Marshall McLuhan'ın "Küresel Köy" kavramları, dijitalleşmenin bu geniş kapsamlı etkilerini anlamada kritik teorik çerçeveler sunmaktadır.

Sosyal açıdan, dijitalleşme, iletişim biçimlerini ve sosyal ilişkilerin yapısını dönüştürmekte, ancak aynı zamanda dijital bölünme olarak adlandırılan yeni eşitsizliklere yol açmaktadır. Dijital teknolojiler, bilgiye erişimi demokratikleştirirken, dijital bölünme, toplumdaki eşitsizlikleri derinleştirmekte ve sosyal ayrışmaya neden olmaktadır. Kültürel alanda, dijitalleşme, kültürel kimliklerin ifade edilme biçimlerini dönüştürmekte, kültürel çoğulculuk ve çeşitliliği teşvik etmektedir. Ancak, bu dönüşüm, ulusal ve kültürel farklılıkların daha belirgin hale gelmesine de yol açabilmektedir. Politik açıdan, dijitalleşme, şeffaflık ve hesap verebilirlik sağlamakta, ancak siber güvenlik ve veri gizliliği gibi yeni riskleri de beraberinde getirmektedir. Sosyal medya platformları, demokratik katılımı artırmakla birlikte, politik kutuplaşmayı teşvik edebilir.

Dijitalleşmenin toplumsal etkilerini yönetmek için çeşitli stratejiler geliştirilmelidir. Dijital bölünmenin azaltılması ve toplumun tüm kesimlerinde dijital okuryazarlığın artırılması büyük önem taşımaktadır. Bu amaçla, eğitim kurumları ve kamu politikaları dijital yetkinliklerin geliştirilmesini teşvik etmelidir. Dijital teknolojilere erişimdeki eşitsizliklerin giderilmesi için altyapı yatırımlarının artırılması ve kırsal alanlarda internet erişiminin yaygınlaştırılması gerekmektedir. Gelişmekte olan ülkeler, dijital teknolojilere erişimi genişletmek için finansal kaynakları etkin bir şekilde kullanmalıdır.

Dijital platformlarda kültürel içeriklerin çeşitliliği ve çoğulculuğu teşvik edilmelidir. Kültürel ifadelerin özgürce paylaşılabilmesi, kültürel zenginliğin korunmasına ve geliştirilmesine katkıda bulunacaktır. Dijitalleşmenin getirdiği güvenlik risklerine karşı siber güvenlik önlemlerinin artırılması ve bireylerin dijital haklarının korunması gerekmektedir. Hükümetler ve özel sektör, veri gizliliği ve siber saldırılara karşı etkili stratejiler geliştirmelidir.

Dijital platformlar, demokratik katılımı artıracak şekilde kullanılmalıdır. E-devlet uygulamaları, vatandaşların politik süreçlere katılımını kolaylaştırmalı ve şeffaflığı artırmalıdır. Sosyal politikalar, dijital teknolojilerin etkilerini dikkate alacak şekilde tasarlanmalıdır. Özellikle dezavantajlı grupların dijital dönüşüm sürecine entegrasyonu sağlanmalıdır.

Bu öneriler, dijitalleşmenin toplumsal etkilerini yönetmek ve olumsuz sonuçlarını minimize etmek için izlenebilecek stratejik yaklaşımları içermektedir. Dijitalleşme sürecinde bireylerin ve toplumların aktif rol alması, dijital çağın sunduğu fırsatlardan tam anlamıyla yararlanılmasını sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Ayhan, B. (Ed.). (2017). *Digitalization and Society*. Peter Lang GmbH.

Budiana, M. (2023). Political culture and society's political orientation in the digital age. *Jurnal Multidisiplin Sahombu*, 3(01), 108–115.

- Cameron, F. ve Kenderdine, S. (Eds.). (2007). *Theorizing Digital Cultural Heritage: A Critical Discourse*. MIT Press
- Castells, M. (2006). *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür - Kimliğin Gücü* (Çev. Ebru Kılıç), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Castells, M. (2010). *The rise of the network society: The information age: Economy, society, and culture Volume I* (2nd ed., Vol. 1). Wiley-Blackwell.
- Chadwick, A. (2006). *Internet Politics: States, Citizens, and New Communication Technologies*. Oxford: Oxford University Press.
- Chan, K. T. (2022). Emergence of the ‘Digitalized Self’ in the Age of Digitalization. *Computers in Human Behavior Reports*, 6, 100191.
- Hamelink, C. J. (1998). The digital advance. *UN Chronicle*, 35(Fall), 20-25.
- Hatamleh, I. H. M., Safori, A. O., Habes, M., Tahat, O., Ahmad, A. K., Abdallah, R. A.-Q., ve Aissani, R. (2023). Trust in Social Media: Enhancing Social Relationships. *Social Sciences*, 12(416).
- McLuhan, M. (1994). *Understanding media: The extensions of man*. London: The MIT Press Cambridge.
- Miguélez, F., Planas, J., and Benítez, P. (2021). Digital revolution and sociocultural change. In P. López-Roldán & S. Fachelli (Eds.), *Towards a comparative analysis of social inequalities between Europe and Latin America* (pp. 141-170). Springer.
- Morozov, E. (2011). *The net delusion: The dark side of Internet freedom*. New York: PublicAffairs.
- Nehwal, S., (2022). Role of Internet and its impact on democratic change: A Study. *Techno review Journal of Technology and Management*, 1(2), 26-29.
- Norris, P. (2001). *Digital Divide: Civic Engagement, Information Poverty, and the Internet Worldwide*. New York: Cambridge University Press.
- Piatkowski, M. ve Misztal, J., (2022). The impact of digitalization on society in the context of public services in Poland. *Studies of The Industrial Geography Commission of The Polish Geographical Society*, 36(4).
- Solove, D. J. (2004). *The Digital Person: Technology and Privacy in the Information Age*. NYU Press.
- Şahin, İ.M. (2022). Digitalization and its impact on society. *Social Science Development Journal*. 7(32), 123-131.
- Thomas, P.M. (2020). The Digitalizing Societys—Transformations and Challenges. In: Edler, D., Jenal, C., Kühne, O. (eds) *Modern Approaches to the Visualization of Landscapes* (447-456). Wiesbaden: Springer VS.
- Travkina, N.M. (2022). Digitization of society: Alternative projections of the future. *Herald of the Russian Academy of Sciences*, 92 (Suppl. 6), 483–491.
- Turkle, S. (2011). *Alone together: Why we expect more from technology and less from each other*. Basic Books.
- van Dijk, J. A. G. M. (2006). *The Network Society: Social Aspects of New Media* (2nd ed.). SAGE Publications.
- van Dijk, J. A. G. M. (2020). *The digital divide*. Cambridge, England: Polity.

AVRUPA PARLAMENTOSU SEÇİMLERİNDE AŞIRI SAĞ'IN YÜKSELİŞİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Merve Nur KIZMAZ¹

Özet

Aşırı sağ, merkez sağın temel parametrelerinin ötesine geçen ve geleneksel muhafazakarlığın ötesinde konumlanan bir siyasi ve toplumsal ideolojiyi temsil etmektedir. Bu ideolojiyi, merkez sağın sahip olduğu değerlerin ve ilkelerin uç noktalara taşınmış bir versiyonu olarak tanımlamak mümkündür. Bu ideolojinin yükselişe geçtiği, 2024 Avrupa Parlamentosu seçim sonuçlarına bakıldığında da açıkça görülmektedir. Bu yükselişe sebebiyet veren birçok uluslararası kriz olduğunu söylemekte mümkündür. Bu krizlerin arasında ekonomik kriz (euro krizi), Covid-19 pandemisi ve mülteci krizi gibi önemli faktörler bulunmaktadır. Diğer uluslararası krizlerin yanı sıra özellikle bu krizler, popülist politikaların ve liderlerin güçlenmesine zemin hazırlamıştır. Aşırı sağ partiler, mevcut siyasi düzene olan güveni sarsarak toplumsal kutuplaşmayı derinleştirmiştir. Bu durum, toplum içindeki farklı gruplar arasındaki gerilimleri artırmış ve sosyal uyumu zorlaştırmıştır. Kriz dönemlerinde mevcut hükümetlerin eleştirilmesi, geçmişte olduğu gibi aşırı sağ partilerin seçimlerde daha fazla destek kazanmasına yol açmıştır. Bu krizler, aşırı sağ partilerin milliyetçi, göçmen karşıtı ve hükümet karşıtı söylemlerini güçlendirmiş ve bu partilerin siyasi arenada daha güçlü hale gelmesine neden olmuştur. Dolayısıyla, bu durum toplumsal uyum ve demokratik değerler açısından ciddi zorluklar ve riskler ortaya çıkarmıştır. 2019 ve 2024 Avrupa Parlamentosu seçimlerine bakıldığında, bu beş yıllık süre zarfında birçok farklılık gözlemlenmiştir. En önemli değişikliklerden biri, aşırı sağ partilerin 2024 seçimlerinde, 2019'da yakalamış oldukları yükselen ivmeyi daha da yukarı taşımaya başarmış olmalarıdır. Aynı zamanda, bu farklılıklar siyasi dinamiklerden toplumsal değişimlere kadar geniş bir yelpazede yer almaktadır. Pandemi, ekonomik krizler, toplumsal kutuplaşma, çevresel sorunlar ve dijital dönüşüm gibi faktörler, 2024 seçimlerini 2019'dan farklı kılan ana unsurlar arasındadır. Bu değişikliklerin, Avrupa'nın siyasi ve toplumsal geleceğini şekillendirmede kritik bir rol oynayacağı da açıkça görülmektedir. Bu bildiri, Avrupa'da aşırı sağın yükselişini anlamak ve bu yükselişin arkasındaki dinamikleri değerlendirmek için kapsamlı bir bakış açısı sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Aşırı sağ, Avrupa Parlamentosu, Sağ partiler.*

AN ASSESSMENT OF THE RISE OF THE FAR RIGHT IN THE EUROPEAN PARLIAMENT ELECTIONS

Abstract

The far right represents a political and social ideology that goes beyond the basic parameters of the center right and is positioned beyond traditional conservatism. This ideology can be defined as an extreme version of the values and principles of the center-right. The rise of this ideology is evident from the results of the 2024 European Parliament elections. It is possible to say that there are many international crises that have led to this rise. Among these crises, there are important factors such as the economic crisis (the euro crisis), the Covid-19 pandemic and the refugee crisis. Among other international crises, these crises in particular have paved the way for the strengthening of populist policies and leaders. Far-right parties have deepened social polarization by undermining trust in the existing political order. This has increased tensions between different groups within society and made social cohesion more difficult. Criticizing the current governments in times of crisis has, as in the past, led to far-right parties gaining more support in elections. These crises have strengthened the nationalist, anti-immigrant and anti-government rhetoric of far-right parties and made them more powerful in the political arena. This has posed serious challenges and risks for social cohesion and democratic values. Looking at the 2019 and 2024 European Parliament elections, many differences have been observed over this five-year period. One of the most important changes is that in the 2024 elections, far-right parties managed to build on the upward momentum they achieved

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, kizmazmervenur@gmail.com, ORCID No: 0009-0008-5859-9972.

in 2019. At the same time, these differences range from political dynamics to social changes. The pandemic, economic crises, social polarization, environmental issues and digital transformation are among the main factors that make the 2024 elections different from 2019. It is clear that these changes will play a critical role in shaping Europe's political and social future. This paper aims to provide a comprehensive perspective to understand the rise of the far right in Europe and to assess the dynamics behind this rise.

Keywords: *Far right, European Parliament, Right parties.*

1. GİRİŞ

Aşırı sağ, radikal sağ veya ırkçı hareketlerin kökeni, ulus-devletlerin kurulması ve milliyetçiliğin geçirdiği evreler sonucunda ortaya çıkmıştır. Aşırı sağ kavramı, genellikle aşırı milliyetçi, yabancı düşmanı ve kökten dinci görüşlere sahip kişileri, grupları veya siyasi partileri tanımlamak için kullanılmaktadır (Carlisle, 2005). Aşırı sağ hareketler, Avrupa bağlamında incelendiğinde, farklı ülkelerde çeşitli özellikler gösterebilir. Aşırı Sağ'ın yükselişini tetikleyen uluslararası krizler bazen piyasa karşıtı, bazen piyasa yanlısı olabilir; sistem karşıtlığı, antisemitizm, İslamofobi, yabancı düşmanlığı, demokrasi karşıtlığı, Avrupa Birliği'ne şüpheyile yaklaşma ve göçmen karşıtlığı gibi birçok unsuru barındırabilir (Köroğlu, 2023). Ancak, aşırı sağ oluşumlarında her ülkenin kendine özgü olan dinamiklerine göre şekillendiği ve mevcut sosyo-politik konjonktürün etkisi altında olduğunu göz ardı etmemek gerekmektedir.

Son yıllarda, Avrupa siyasi sahnesinde dikkat çeken önemli bir gelişme olan aşırı sağ partilerin ve hareketlerin yükselişi, Avrupa Parlamentosu seçimlerinde de belirgin bir şekilde kendini göstermektedir. Aşırı sağın yükselişi, sadece oy oranlarındaki artışla sınırlı kalmamakta, aynı zamanda siyasi söylemler, politikalar ve toplumsal dinamikler üzerinde de derin etkiler yaratmaktadır. Bu gelişme, Avrupa Birliği'nin temel değerleri olan demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü gibi kavramları yeniden sorgulamakta ve siyasi istikrar açısından yeni meydan okumalar ortaya çıkarmaktadır.

Bu bildiri, Avrupa Parlamentosu seçimlerinde aşırı sağın yükselişinin nedenlerini, sonuçlarını ve gelecekteki olası etkilerini kapsamlı bir şekilde ele almayı amaçlamaktadır. İlk olarak, aşırı sağın yükselişine zemin hazırlayan sosyo-ekonomik ve politik faktörler incelenecek; ardından bu partilerin seçim stratejileri ve başarılı oldukları bölgeler değerlendirilecektir.

Bu çalışmanın amacı, sadece Avrupa'nın mevcut durumu analiz etmek değil, aynı zamanda Avrupa Parlamentosunun güncel durumunu ve gelecekteki durumunun analiz edilmesine olanak tanımaktır. Avrupa da bu ideolojinin yükselmesini tetikleyen dinamiklerin neler olduğunun neden- sonuç ilişkisi içerisinde incelenmesi aşırı sağ'ın yükselişinin anlamlandırılması hususunda oldukça büyük bir önem arz etmektedir. Aşırı sağın yükselişi, sadece siyasi bir mesele değil, aynı zamanda toplumsal bir olgudur ve bu olgunun anlaşılması, Avrupa'nın demokratik değerlerini koruma ve güçlendirme çabalarına katkı sağlayacaktır.

2. BULGULAR

Literatürde ortaya konulan çalışmalarda görülmektedir ki, ele alınan krizlerin bir kısmı spesifik olarak ele alınmış ve farklı etkileri incelenmiştir. Bu krizlerden bazıları; 2008 Ekonomik Krizi, Mülteci Krizi, Küreselleşme, İslamofobi, Euroseptisizm, Vize Sorunu, 2020 Pandemi Krizi, Avrupa Birliği Politikaları ve Güven Duygusu- Avrupa Birliği İçerisindeki İkilikler, Avrupa Birliği ve Göçmenlere Bakış Açuları, Avrupa Birliği İçerisindeki Tek Sesslilik, Brexit Süreci, Ukrayna-Rusya Savaşı, İsrail- Filistin Savaşı olarak sıralanabilir.

Uluslararası krizler, yeni bir olgu olmamakla birlikte oldukça eskiye dayanmaktadır. Farklı dönemlerde, farklı versiyonlarla karşımıza çıkmış olan bu krizler Avrupa'yı temelden etkilediği görülmektedir. Avrupa'da aşırı sağ partilerin yükselişi, son yıllarda dikkat çeken ve endişeye sevk eden bir yükseliştir. Bu yükselişin arkasındaki faktörleri anlamak, aşırı sağ partilerin etkisini kavramamıza yardımcı olacaktır. Göç, ekonomik belirsizlik, kültürel endişe, çokkültürlülük ve yansımaları, ulusal kimlik vurgusu ve siyasi kriz gibi faktörler, aşırı sağ partilerin yükselişini etkileyen önemli unsurlardır.

Birçok siyaset bilimci tarafından içerisinde tehlike barındıran bir ideoloji olarak görülmüştür ve dönem dönem yükseliş ya da düşüş gösterebilir. Geçmişte büyük kentlerdeki yoksul kesim, belirgin bir biçimde sosyalist-komünist partilere yönelirken, 1990 sonrasında dönem, bu yönelimi bıçak gibi kesmiş ve rüzgârı milliyetçilerin lehine çevirmiştir. Küreselleşmenin ve neo-liberalizmin kaybeden yığınları, kentli yoksullar ve genel anlamda proletarya böylelikle milliyetçi reflekslerle donanmıştır. Bu dönem sonrasında Küreselleşmenin gelişmiş/gelişmekte olan ülke ayrımı yapmaksızın toplumlara verdiği sosyolojik hasar açığa çıktı. Neo-liberal ekonomi-politiğin eşlik ettiği küreselleşme üst üste binen ekonomik buhranları, savaşları, göçü ve terörü pekiştirdi. Böylece yaşam kavgasına "medeniyet", "kültür" ve "yaşam tarzı" gibi etkenler de dâhil edildi. Yani rüzgâr artık tersine esmeye başlamıştı.

II.Dünya savaşına faşist diktatör Mussolini önderliğinde girmiş olan İtalya, aldığı yenilgi ve büyük hasardan sonra, 2022 senesine kadar Mussolini gibi aşırı sağ ideolojisine sahip biri tarafından yönetilmemişti. 2022' de Giorgia Meloni'nin sağ ittifakla birlikte iktidara gelişi, Avrupa'ya faşizm gölgesinin İtalya tarafından düşürülmesini de başarmıştı. Seneler sonra yeniden aşırı sağın varlığını keskin bir biçimde bütün ülkede hissedilen İtalya'nın bu ideolojiye sahip bir partiyi iktidara getirmesinin nedenleri ise tartışılır vaziyettedir. Ülkede var olan siyasi istikrarsızlık, kısa süren koalisyonlar, güvenoyu sağlayamayan hükümetler, İtalya'da da ekonomik koşulları derinden etkilemişti. Tüm dünyayı sarsan Covid-19 pandemi krizinin başlarında ekonomik göstergeler bütün ülkelerde olduğu gibi İtalya'da da durumun ne kadar kritik olduğunu gösteriyordu.

Aynı zamanda, merkez sol partilerin dağılıklığı ve zayıflığı, sağ popülist söylemlerin gündemi ve siyasi atmosferi belirlemesini kolaylaştırdığı görülmektedir. Göç ve göçmenler meselesi de, sağ popülist söylemin gündemden düşürmediği bir konu olmaya devam etmekte. Özellikle, İtalyan kamuoyu üzerinde sosyal medyanın da önemli bir rol oynadığını da burada göz ardı edilmemelidir. Avrupa'nın göçmenlere bakış açısı hemen hemen herkes tarafından bilinse de, birkaç ülkede göçmen kelimesi direkt olarak suçla ve gündem güne kötüleşen ekonomiyle bağlantılı olarak anımsanmakta ve bu durumun siyasete yansıyan etkisi ise göz ardı edilemeyecek düzeyde önem arz etmektedir.

Bu hususta da yine İtalya akıllara gelmektedir. Giorgia Meloni, gerek öncesinde gerekse seçim kampanyası boyunca dikkat çeken isimlerden biriydi. Göçmenlere yönelik keskin ve ayrımcı söylemlerini sık sık dile getirmekteydi. Göçmen krizinin tüm dünyayı etkilediği bir dönemde, İtalya'nın ve Avrupa'nın sınırlarını savunduğunu ileri sürerek, göçmenlerin teknelerine karşı denizden abluka uygulamayı önermesi insan hakları aktivistleri tarafından büyük bir tepki toplamıştı. Yalnızca yerel bazda değil uluslararası alanda da göçmen krizi Avrupa'da büyük bir sorun haline gelmiş vaziyettedir. Göçmen krizi sebebiyle ikili ilişkileri ciddi boyutta hasar almış olan Fransa-İtalya bu soruna hala kalıcı bir çözüm bulabilmiş değildir. Bu ve yukarıda sayılan diğer uluslararası krizler, İtalya örneği üzerinden aktararak, kuramı somutlaştırma amacı güdülmüştür. Daha geniş çerçeveden baktığımızda da görülmektedir ki, bu krizler Avrupa'nın belkemiği olan diğer ülkelerde de gözlemlenmektedir. Ancak bu krizlerin bir çözüme kavuşturulması hususunda ne ülkelerin birbirleri ile olan ilişkileri ne de Avrupa Birliği bir sonuca varabilmiş değildir.

Bahsedilen bu krizlerden bazılarının etkileri oldukça sert bir biçimde hissedilmiştir. Ekonomik kriz ise bunların başında gelmektedir. Aşırı sağın yükselişi genellikle ekonomik belirsizlik ve kriz dönemleriyle ilişkilendirilir. İşsizlik, gelir eşitsizliği ve ekonomik güvensizlik, seçmenlerin geleneksel partilere olan güvenini sarsarak aşırı sağ partilere yönelmelerine neden olabilmektedir. Bu bağlamda, Lipset'in ekonomik güvensizlik teorisi (1959) ve Inglehart'ın post-materyalizm teorisi (1990) önemli katkılar sunar. Lipset'e (1960) göre, ekonomik kriz dönemlerinde toplumlar radikal çözümler arayışına girer ve bu da aşırı sağın yükselişine zemin hazırlar. Inglehart (1990) ise, refah seviyesinin artmasıyla birlikte değerlerdeki değişimlerin, aşırı sağın belirli bir seçmen kitlesi tarafından desteklenmesine yol açtığını ileri sürer.

İktisadi refah, demokratik toplumların içinde buldukları düzenden memnun olup olmamalarını veya memnuniyet düzeylerini belirleyen başlıca faktörlerdendir. Bu hususta AB ülkelerinde demokrasiden duyulan memnuniyete etki edebilecek olan iktisadi göstergeler de önem arz etmektedir.

İktisadi refahın demokrasiden memnuniyet düzeyini etkileyen parametreleri işsizlik, kişi başı milli hâsıla ve enflasyon demokratik sistemden memnuniyeti etkileyen iktisadi unsurların başında gelmektedir (Wagner, Schneider, Halla, 2009). Diğer bir etken olarak enflasyon ise, sadece ekonomik boyutu olan bir olgu değildir. Enflasyon, sosyal yansımaları olan parasal bir olaydır. Enflasyonun sosyal yapı üzerinde oldukça önemli etkileri söz konusudur. Amerika Birleşik Devletlerinden başlayarak Asya ve Avrupa'yı da içine alan 2008 ekonomik krizi birbirine entegre olan küresel ekonomilerin çöküş yaşamasına sebebiyet vermiştir. 2008 ekonomik krizine kadar ekonomik refahın ve demokrasinin neredeyse kusursuz uygulandığı bir sistem olarak görülen AB ve Euro-Atlantik entegrasyon fikrinin, 2008 yılından sonra özellikle krizden etkilenen ülkeler bazında iyi bir fikir olmadığına yönelik görüşler ifade edilmiştir.

Ekonomik krizden etkilenen Avrupa'da siyasi ve toplumsal alanda çeşitli kırılmalar meydana gelmiştir. Özellikle yüksek enflasyon ve işsizlik ülke topraklarındaki göçmenlere yönelik karşıt politikalar geliştirilmesine neden olmuştur. Özellikle bu dönemde merkez partilerin geleneksel söylemlerinin yarattığı boşluğu sağ partilerin doldurmaya başladığı, bunu yaparken kullandığı temaların ekonomik güvenlik çerçevesinde olduğu görülmektedir. Aynı zamanda, görülmektedir ki aşırı sağın yükselişi ile ekonomik faktörler arasındaki ilişkiyi inceleyen ampirik çalışmalar, genellikle işsizlik oranları, gelir eşitsizliği ve ekonomik güvensizlik gibi değişkenlere odaklanır. Funke, Schularick ve Trebesch (2016), ekonomik krizlerin aşırı sağ partilere olan desteği artırdığını göstermektedir. Avrupa'daki 20. yüzyıl krizleri üzerine yapılan bu çalışma, işsizlik oranlarındaki artışın ve ekonomik durgunlukların, radikal sağ partilere olan desteği nasıl artırdığını ampirik olarak ortaya koymaktadır.

Benzer şekilde, Golder (2016), gelir eşitsizliğinin ve ekonomik güvensizliğin, aşırı sağın yükselişinde önemli bir rol oynadığını savunmaktadır. Golder'ın çalışması, ekonomik faktörlerin yanı sıra, göç ve kültürel değişimlerin de aşırı sağın

yükselişindeki etkisini vurgulamaktadır. Bu dönemde popülist siyasetçilerin krize yönelik uç çözümler sunması halktan destek toplamalarına neden olmuş ve bunun da aşırı sağ görüşlerin Avrupa'da yükselişine sebebiyet verdiği görülmektedir.

Bir diğer önemli unsur ise, mülteci krizidir. Arap Baharı sonrası meydana gelen çatışmalar nedeniyle binlerce mülteci, daha iyi bir yaşam umuduyla Avrupa'ya gitmiştir. Avrupa devletlerinin tutumu ve özellikle denizlerde meydana gelen kazalar sonucu binlerce mültecinin yaşamını yitirmesiyle bu süreç, krize dönüşmüştür (Batur, 2019). Mülteci krizi, birçok Avrupa ülkesinde toplumsal kutuplaşmayı arttırmıştır. Bu durum, özellikle aşırı sağ partilerin yükselişine zemin hazırlamıştır. Göçmen karşıtı söylemler ve politikalar, bu partilerin destek tabanını genişletmiştir. Örneğin, Almanya'da Almanya için Alternatif (AfD) partisinin yükselişi, göçmen karşıtı politikalara verilen desteğin bir sonucudur (Mudde, 2019).

Mülteci krizi, Avrupa ülkelerinin demografik yapısında önemli değişimlere neden olmuştur. Özellikle Almanya ve İsveç gibi ülkelere yoğun mülteci akışı, bu ülkelerde işsizlik oranlarının artması, sosyal hizmetler üzerindeki baskının artması ve kültürel uyum sorunları gibi çeşitli sosyoekonomik sorunlara yol açmıştır (Karakas, 2016). Bu sorunlar, halk arasında memnuniyetsizliği artırarak aşırı sağ partilere olan desteği güçlendirmiştir. Mülteci krizi, AB'nin göç ve iltica politikalarını gözden geçirmesine ve reform yapmasına neden olmuştur. Dublin Anlaşması'nın revize edilmesi ve üye ülkeler arasında daha adil bir yük paylaşımı sistemi geliştirilmesi, bu süreçte atılan önemli adımlardan bazılarıdır (European Commission, 2016). Ancak, bu reformlar bazı üye ülkelerde tepkiyle karşılanmış ve AB içindeki bölünmeleri derinleştirmiştir. Bu bölünmeler, aşırı sağ partilerin Avrupa Parlamentosu seçimlerinde daha fazla oy almasına neden olmuştur. Aynı zamanda mülteci krizi, aşırı sağ partilerin göçmen karşıtı söylemlerini güçlendirmelerine ve bu söylemleri siyasi kazanç elde etmek için kullanmalarına olanak sağlamıştır. Aşırı sağ partiler, göçmenleri ve mültecileri suç oranlarındaki artış, kültürel uyumsuzluk ve ekonomik sorunların kaynağı olarak göstererek halk arasında korku ve öfke yaratmıştır. Bu strateji, aşırı sağ partilerin Avrupa Parlamentosu seçimlerinde önemli kazanımlar elde etmelerine yardımcı olmuştur (Dennison & Geddes, 2019).

Mültecilerin, Avrupa'ya yönelmeleri ve bu konunun aşırı sağ partiler tarafından siyasallaştırılması ve seçim malzemesi haline getirilmesi yeni bir olgu değildir. Ancak, 2015 yılında Avrupa'nın yaşadığı mülteci krizi başta siyasi olmak üzere, Avrupa'da birçok dengeyi değiştirmiştir. Öyle ki, yılların birikimi olan insan hakları, çokkültürlü toplum ve İkinci Dünya Savaşı sonrası inşa edilen mülteci hakları gibi AB tasarruflarının yeniden değerlendirilmesine sebep olmuştur. Ayrıca, Brexit örneğinde olduğu gibi AB'nin geleceği de tartışma konusu olmuştur. Mülteci krizinin yaşandığı dönemde Avrupa devletleri tutarlı bir yaklaşım sergileyemediğini söylemek de mümkündür (Batur, 2019).

Yapılan değerlendirmeler sonucunda görülmektedir ki, mülteci krizine yönelik milliyetçi tepkiler verildiği, bu tepkilerin seçim sonuçlarına yansıdığı ve Avrupa'da aşırı sağın yükselmesine neden olduğu, partiler üzerinde gözlemlenmiştir.

Bahsedilen krizler arasında yine etkilerini fazlasıyla hissettirmiş olan bir diğer kavram ise küreselleşme kavramıdır. Küreselleşme kavramı günümüzde "dünyada yaşanan değişimleri" açıklamak için kullanılmaktadır. Bazıları ise küreselleşmeyi ulus devletlerin sınırlarını ortadan kaldıran bir yapı olarak görmektedir. Ayrıca kavram kimi zaman neo-liberalizm, teknolojik ve ekonomik gelişmeler gibi başka anlamları karşılayacak biçimde de kullanılmaktadır. (Atasoy, 2018).

Ancak bu kavram en genel tanım olarak "dünya çapındaki sosyal ilişkilerin yüzlerce mil uzaklıktaki yerel olaylarca şekillenip yoğunlaşması veya tam tersine gerçekleşmesi" şeklinde tanımlanmıştır (Kutlu, 2013).

Ekonomik küreselleşme ise, ulus devletlerin ülke ekonomileri üzerindeki kontrolünün zayıflaması olarak tanımlanmaktadır. Küreselleşmenin ana ekonomik hedefi, devletin üretici olmaktan çıkarak daha çok kural koyan ve denetim yapan bir mekanizma olarak işlev görmesidir.

Sosyal politikalarından vazgeçilmesi ve tam rekabet piyasası ilkesinin benimsenmesi çok kısa bir dönem içinde toplum içinde eşitsizlikleri ve "ekonomik güvensizliği" yaratmıştır (Özdemir, 2004).

Dolayısıyla toplum içinde var olan bu ekonomik eşitsizlikler dolaylı bir şekilde de olsa aşırı sağı olumlu yönde etkilemiştir. Ekonomik küreselleşmenin yanında siyasal küreselleşmede önemli bir etmen olarak karşımıza çıkmaktadır. Ulusüstü siyasal kurumların ortaya çıkması temel hak ve özgürlükler ve uluslararası hukuk gibi kurumların yardımıyla ulus devletlerin egemenlik sahasına müdahale etmektedir. Bu bağlamda klasik ulus devlet yapısının siyasal olarak ta bir değişim geçirdiğini söylemek yanlış olmayacaktır (Unat, 2002).

Küreselleşme, Avrupa genelinde ekonomik eşitsizliklerin derinleşmesine ve bazı sektörlerde iş kayıplarının artmasına neden olmuştur. Özellikle sanayisizleşme süreci, düşük maliyetli üretim merkezlerine kayan yatırımlar sonucu bazı bölgelerde yüksek işsizlik oranlarına yol açmıştır (Rodrik, 2018). Bu durum, işsiz kalan veya ekonomik güvencesizliğe

düşen kesimlerde memnuniyetsizliği artırmış ve bu kesimler aşırı sağ partilere yönelmiştir (Hobolt, 2016). Küreselleşme, ulusal egemenlik ve kimlik konularında tartışmaları tetiklemiştir. Avrupa Birliği'nin entegrasyon süreci, bazı üye ülkelerde egemenlik kaybı ve ulusal kimlik kaygılarına neden olmuştur. Bu durum, özellikle Brexit referandumunda ve diğer AB karşıtı hareketlerde açıkça görülmüştür (Hobolt, 2016). Aşırı sağ partiler, bu kaygıları kullanarak ulusal egemenlik ve kimlik konularını ön plana çıkarmış ve desteklerini artırmıştır (Mudde, 2016).

Aynı zamanda küreselleşme, göç hareketlerini hızlandırmış ve Avrupa'nın demografik yapısında önemli değişikliklere yol açmıştır. Göçmen ve mülteci akınları, bazı Avrupa ülkelerinde toplumsal gerilimleri artırmış ve göçmen karşıtı duyguların yayılmasına neden olmuştur (Castles, de Haas, & Miller, 2014). Aşırı sağ partiler, göçmen karşıtı söylemlerle bu duyguları körükleyerek seçimlerde önemli kazanımlar elde etmiştir (Dennison & Geddes, 2019). Bu bağlamda kültürel çeşitlilik de etkisini göstermiştir. Küreselleşme, kültürel çeşitliliğin artmasına ve entegrasyon sorunlarına yol açmıştır. Farklı kültürlerin bir arada yaşaması, bazı toplumlarda uyum sorunları yaratmış ve bu durum toplumsal kutuplaşmayı derinleştirmiştir (Inglehart & Norris, 2016). Aşırı sağ partiler, kültürel homojenliği savunarak ve göçmenlerin entegrasyon sorunlarını eleştirerek desteklerini artırmışlardır (Mudde, 2016).

Tüm bu bilgilerin ışığında, Avrupa Parlamentosu seçimlerinde aşırı sağ'ın yükselişini incelemek bildirinin daha anlaşılır olmasa sebep olacaktır.

İngiltere'nin AB'den ayrılmasından sonraki ilk Avrupa Parlamentosu seçimi 6-9 Haziran 2024 arasında 27 Birlik üyesi ülkenin vatandaşlarının oylarını kullanmasıyla gerçekleşmiştir.

Avrupa vatandaşlarının doğrudan seçtikleri temsilcilerden oluşan Avrupa Parlamentosu, bu özelliğinden dolayı AB içindeki tek demokratik kurumdur. Avrupa Parlamentosu Üyeleri, AB yasama organı ile ilgili olarak insanların çıkarlarını temsil etmek ve diğer AB kurumlarının demokratik bir şekilde çalışmasını sağlamak için tüm Üye Devletlerdeki seçmenler tarafından doğrudan seçilir (European Parliament, n.d.). AP seçimleri 1979'dan beri beş yılda bir yapılmaktadır ve Avrupa Birliği (AB) üye ülkeleri Avrupa Parlamentosu'na farklı sayıda üye gönderirler. Bu sayılar ülkenin nüfusuna göre belirlenir.

En fazla üye gönderen 3 ülke ise; 96 üye ile en fazla üyeyi Almanya, 81 üye ile Fransa, 76 üye ile İtalya göndermektedir.

AP'yi oluşturan siyasi grupların AB entegrasyonundan ekonomiye, enerjiden çevreye, göçten dış ve güvenlik politikasına ve AB genişlemesinden Türkiye'nin Birlik üyeliğine kadar pek çok konuda farklı yaklaşımları bulunmaktadır. Bu siyasi grupların ideoloji ve yaklaşımları AB politikalarının şekillenmesinde önem arz etmektedir.

2019 Avrupa Parlamentosu seçimleri ile 2024 Avrupa Parlamentosu seçimlerinin karşılaştırılacağı bu kısımda, seçim sonucu verileri direkt olarak <https://elections.europa.eu/en> sitesinden çekilmiştir. Bu sayfada, her üye devlet için seçim sonuçları, katılım oranları, siyasi partilere göre sonuçlar, siyasi gruplara göre sandalyeler ve cinsiyet dengesi gibi veriler sunulmaktadır (European Parliament, n.d.).

AP içindeki çeşitli konularda farklı ideoloji ve görüşlere göre oluşturulan siyasi gruplar ise şu şekilde sıralanabilir;

- Avrupa Halk Partisi (EPP)
- Sosyalist ve Demokratların İlerici İttifakı (S&D)
- Kimlik ve Demokrasi (ID)
- Avrupa'yı Yenile (RE)
- Avrupalı Muhafazakârlar ve Reformcular (ECR)
- Yeşiller/Avrupa Özgür İttifakı (EFA)
- Avrupa Birleşik Solu/Nordik Yeşil Sol (GUE/NGL)
- Herhangi bir siyasi gruba bağlı olmayan üyeler (NI)

Avrupa Parlamentosundaki en büyük siyasi oluşum olan, merkez sağ eğilimli, Hristiyan Demokratlar olarak bilinen, AB Komisyonu Başkanı Ursula von der Leyen ile AP Başkanı Roberta Metsola'nın da üyesi olduğu EPP, 176 olan sandalye sayısına 12 arttırarak 188 vekille AP'nin en büyük partisi olduğu görülmektedir. Avrupa Halk Partisi (European People's Party- EPP), aynı zamanda Avrupa'nın merkez sağında yer alan ve Avrupa entegrasyonunu destekleyen en büyük siyasi partilerinden biridir. 1976 yılında kurulan EPP, Hristiyan demokrat, muhafazakâr ve liberal muhafazakâr değerleri savunur. EPP, Avrupa Birliği'nin güçlendirilmesi, serbest piyasa ekonomisi, sosyal adalet ve sürdürülebilir kalkınma gibi konularda aktif politikalar yürütmektedir (European People's Party, n.d.).

Tablo 1.

GRUP	KOLTUK SAYISI	DEĞİŞİM	KOLTUK YÜZDESİ
Avrupa Halk Partisi (EPP)	188	+12	%26,1
Sosyalist ve Demokratlar İlerici İttifakı (S&D)	136	-3	%18,9
Kimlik ve Demokrasi (ID)	83	+14	%11,5
Avrupa'yı Yenile (RE)	75	-27	%10,4
Avrupalı Muhafazakârlar ve Reformcular (ECR)	58	+9	%8,1
Yeşiller/Avrupa Özgür İttifakı (EFA)	54	-17	%7,5
Avrupa Birleşik Solu/Nordik Yeşil Sol (GUE/NGL)	39	+2	%5,4
Herhangi bir siyasi gruba bağlı olmayan üyeler (NI)	87	+25	%12,1

Kaynak: European Parliament and POLITICO (17.06.2024).

EPP, Avrupa'nın farklı ülkelerinden merkez sağ partileri bir araya getirir, aynı zamanda Avrupa Parlamentosu'ndaki en büyük siyasi grup olarak önemli bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. EPP, Angela Merkel gibi önemli liderleri bünyesinde barındırmış olup, mevcut başkanı Manfred Weber'dir. Partinin politikaları, göç ve güvenlikten dijital dönüşüme, çevre korumadan ekonomik büyümeye kadar geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır (European People's Party, 2024).

İkinci büyük grup olan merkez sol eğilimli S&D ise 3 sandalye kaybederek 136 sandalye ile ikincilik pozisyonunu koruyabildi. Sosyalistler ve Demokratlar İlerici İttifakı (S&D), aşırı sağ partilerin çoğunlukla Avrupa Birliği'nin temel değerlerine, yani insan haklarına, demokrasiye ve hukukun üstünlüğüne aykırı politikalar izlediğine inanır. S&D, aşırı sağın yükselişinin toplumdaki ayrışmayı artırdığını, nefret söylemini teşvik ettiğini ve yabancı düşmanlığı, ırkçılık ve ayrımcılık gibi sorunları körüklediğini savunur.

S&D'nin aşırı sağa bakışı şu şekillerde özetlenebilir:

İnsan hakları ve demokrasi alanında S&D, aşırı sağ partilerin sıkça insan hakları ve demokratik değerlere saldırdığını ve bu nedenle Avrupa'da demokrasi ve insan haklarını koruma gerekliliğini vurgular (S&D Group, n.d.). Aşırı sağın toplumda bölünmelere ve kutuplaşmaya yol açtığına inanılır. S&D, sosyal uyumu korumak ve toplumsal barışı sağlamak adına aşırı sağın karşısında durur (S&D Group, n.d.). Aynı zamanda Aşırı sağın göçmen karşıtı ve mülteci karşıtı politikalarına sert bir şekilde karşı çıkarlar. S&D, insani ve kapsayıcı göç politikaları savunmasıyla da sık sık gündeme gelmektedir. (S&D Group, n.d.). Nefret Söylemi ve Ayrımcılık bağlamında ise Aşırı sağ partilerin nefret söylemi ve ayrımcılığı artırdığına dikkat çeker ve bu tür söylemlerle mücadele edilmesi gerektiğini savunur (S&D Group, 2024).

Bu sebeplerle, S&D, aşırı sağ partilerle koalisyon kurmaktan kaçınır ve onların etkisini azaltmak için çalışır. Bu ittifak, Avrupa'nın ilerici değerlerini koruma ve geliştirme amacıyla aşırı sağ ile mücadeleyi bir öncelik olarak görmektedir.

Kimlik ve Demokrasi (ID) Partisi, arttırmış olduğu 14 koltuk sayısı ile, ciddi bir kazanım elde etmiştir. Seçimden kazanım elde etmiş olan bu parti, Avrupa'nın kültürel kimliğini ve egemenliğini koruma amacını gütmektedir. Parti, Avrupa'nın ulusal egemenliğini ve kültürel çeşitliliğini savunur, göçmen politikalarında sert bir duruş sergiler ve ulusal sınırların sıkı kontrol edilmesini de desteklemektedir. Vizyonu, Avrupa'nın ulusal kimliklerini koruyarak, bölgesel özerkliği teşvik etmek ve demokratik değerleri savunmaktır (Kimlik ve Demokrasi [ID] Partisi, 2024).

Avrupa'yı Yenile (RE) Partisi ise, 2018 yılında kurulmuş bir Avrupa merkezli siyasi partidir. RE Partisi'nin (Liberaller) kaybetmiş olduğu 27 koltuk sayısı ise ciddi bir düşüş olarak göze çarpmaktadır. 2024 Avrupa Parlamentosu seçimlerinde Avrupa'yı Yenile (RE) Partisi'nin ciddi bir koltuk kaybı yaşamaması, çeşitli nedenlere ve etkilerle ilişkili olabileceği düşünülmektedir. Olası nedenler arasında, etkili bir kampanya stratejisinin olmaması, sosyal ve ekonomik koşulların değişmesi, rakip partilerin performansının artması ve parti içindeki sorunlar yer alabilir. Bu kaybın etkileri ise, partinin politik etkisinin azalması, stratejik yeniden yapılanma ihtiyacı, kamuoyundaki imajının zedelenmesi ve koalisyon oluşturma zorunluluğu şeklinde kendini gösterebilir. Koltuk kaybı, RE Partisi'nin Avrupa Parlamentosu'ndaki etkinliğini ve politikalarını doğrudan etkileyebilir, bu da partinin gelecekteki stratejik yönelimi ve kararları üzerinde önemli sonuçlar

doğurabilir. Parti, Avrupa'nın daha demokratik, adil ve sürdürülebilir bir yönetim anlayışına kavuşturulmasını hedefler. Vizyonu, Avrupa'nın şeffaflık, sosyal adalet ve çevresel sürdürülebilirlik konularında reformlar gerçekleştirilmesini sağlamaktır. Misyonu ise, sosyal ve ekonomik eşitsizlikleri azaltmak, çevre koruma politikalarını desteklemek ve Avrupa Birliği'nin demokratikleşmesini teşvik etmektir (Avrupa'yı Yenile [RE] Partisi, 2024).

9 koltuk artışı ile kazanım elde etmiş olan bir diğer parti olan Avrupalı Muhafazakârlar ve Reformcular (ECR) Partisi, Avrupa'da daha az merkezîyetçi ve ulusal egemenliği ön planda tutan bir yapıyı savunur. Vizyonu, Avrupa'nın ulusal egemenliğini ve kültürel kimliğini korurken, ekonomik reformlar gerçekleştirerek daha serbest piyasa ve bireysel özgürlükler odaklı bir Avrupa modeli oluşturmaktır. Misyonu, AB'nin merkezîyetçi yapısını sınırlamak ve üye devletlerin daha fazla yetkiye sahip olmasını sağlamaktır. Parti, sosyal ve ekonomik reformları desteklerken, sosyal politika ve göçmenlik konularında muhafazakâr bir yaklaşımı benimser (Avrupalı Muhafazakârlar ve Reformcular [ECR] Partisi, 2024).

Avrupalı Muhafazakârlar ve Reformcular (ECR) Partisi'nin seçimlerde elde ettiği kazanım, partinin Avrupa Parlamentosu'ndaki etkisini ve gücünü artırmıştır. Bu başarı, ECR'nin daha fazla komite üyesi ve yetkili pozisyon elde etmesini sağlamış ve politikalarını daha etkili bir şekilde savunma fırsatı sunmuştur. Ayrıca, bu kazanım, stratejik avantajlar sağlayarak koalisyon ortakları bulma ve diğer siyasi gruplarla müzakerelerde güçlü bir konum elde etme şansı tanımıştır. ECR'nin sosyal ve ekonomik politikaları, bu kazanım sayesinde daha fazla destek bulabilir ve Avrupa'daki muhafazakâr ve reformcu yaklaşımlar güçlenebilir. Seçim başarısı, partinin kamuoyundaki algısını olumlu yönde etkileyebilir ve parti içindeki motivasyonu artırabilir. Ayrıca, rakip partiler üzerinde baskı oluşturarak diğer partilerin stratejik kararlarını etkileyebilir. Sonuç olarak, ECR'nin seçimlerdeki kazanımı, partinin Avrupa'daki siyasi ortamda önemli bir rol oynamasına ve muhafazakâr hareketlerin yükselmesine katkıda bulunur (Avrupalı Muhafazakârlar ve Reformcular [ECR] Partisi, 2024).

Seçimin kaybedenleri olarak görülen partilerden biri olan Yeşiller/Avrupa Özgür İttifakı (EFA) ise, Avrupa Parlamentosu'ndaki bir siyasi gruptur ve 2004 yılında kurulmuştur. Parti, çevre koruma, sosyal adalet ve yerel özerklik gibi konulara odaklanır. Vizyonu, Avrupa'nın ekolojik sürdürülebilirlik ve sosyal eşitlik temelinde yeniden yapılandırılmasıdır. EFA, Avrupa'daki çeşitli yerel ve bölgesel hareketlerle iş birliği yaparak, yerel özerkliği ve demokratik değerleri savunur. Misyonu ise, çevresel ve sosyal adalet konusunda güçlü politikalar geliştirmek, iklim değişikliği ile mücadele etmek ve Avrupa'nın daha kapsayıcı ve eşitlikçi bir yapıya kavuşmasını sağlamaktır. EFA, çevre koruma, sosyal haklar ve bölgesel özerklik konularında aktif bir rol oynar ve bu hedeflerle ilgili çeşitli kampanya ve reform önerileri sunar (Yeşiller/Avrupa Özgür İttifakı [EFA], 2024). 2024 Avrupa Parlamentosu seçimlerinde bu partinin ciddi bir düşüş yaşadığı görülmektedir. Aynı zamanda, bir önceki dönemde 71 olan sandalye sayıları, bu seçimde 52'ye düşmüştür. Almanya'da 9, Fransa'da 7 sandalye kaybettikleri ve Portekiz'de hiç koltuk kazanamadıkları görülmektedir.

Yeşiller Partisi'nin ana odak noktaları arasında çevre koruma, iklim değişikliği ile mücadele, sosyal adalet ve insan hakları gibi konular yer alır. Ancak, 2024 seçimlerinde yaşanan düşüş, bu konuların seçmen nezdinde eskiye göre daha az önem kazanması veya farklı dinamiklerin devreye girdiğini göstermektedir.

Yeşiller/Avrupa Özgür İttifakı (EFA) partisinin son seçimde yaşadığı koltuk kaybı, birkaç önemli faktörün birleşiminden kaynaklanmış olabileceği düşünülmektedir. Nedenler arasında, partinin kampanya stratejisindeki potansiyel eksiklikler ve seçmenlerin değişen tercihleri öne çıkmaktadır. EFA'nın çevresel ve sosyal adalet odaklı politikalarının, diğer siyasi grupların sunduğu daha cazip alternatiflerle gölgede kalmış olması mümkündür. Ayrıca, Avrupa'daki ekonomik ve sosyal krizler, seçmenlerin önceliklerini değiştirerek daha radikal veya geleneksel alternatiflere yönelmelerine neden olmuş olabileceği de mümkündür.

Etkiler açısından, koltuk kaybı EFA'nın Avrupa Parlamentosu'ndaki etkinliğini ve politik nüfuzunu azaltabilir. Bu durum, partinin çevresel sürdürülebilirlik ve sosyal adalet konularında geliştireceği politikaların uygulanabilirliğini sınırlayabilir. EFA'nın seçim sonuçlarının ardından stratejik bir yeniden yapılanmaya gitmesi, kampanya stratejilerinde gözden geçirmeler yapması ve kamuoyunda yeniden bir imaj inşası yapması gerekebilir. Ayrıca, partinin koalisyon oluşturma kapasitesi ve diğer siyasi aktörlerle iş birliği yapma yeteneği sınırlanabilir. Sonuç olarak, EFA'nın yaşadığı koltuk kaybı, partinin Avrupa'daki politik mücadelesini ve gelecekteki stratejik yönelimlerini önemli ölçüde etkileyebilir.

Az da olsa kazanım elde etmeyi başarabilen bir diğer parti olan Avrupa Birleşik Solu/Nordik Yeşil Sol Grubu (GUE/NGL), Avrupa Parlamentosu'nda yer alan siyasi bir gruptur. Bu grup, sol, sol-yeşil ve komünist partilerden oluşur ve çeşitli Avrupa ülkelerinden milletvekilleri tarafından temsil edilir. Grup, Avrupa Parlamentosu'nda ortak politikalar geliştirir ve çeşitli konularda ortak hareket eder. GUE/NGL, Avrupa Birliği içinde sosyal adalet, çevre koruması, emek hakları ve demokratik reformlar gibi konularda çalışmalar yapar.

25 koltuk arttırmayı başararak ciddi bir kazanım elde eden Avrupa Parlamentosu'ndaki bağımsız üyeler, "Bağımsızlar" (Non-Attached Members veya NI) olarak bilinirler. Bu üyeler, Avrupa Parlamentosu'ndaki herhangi bir siyasi gruba bağlı

olmadan bireysel olarak hareket ederler. Kendi bağımsız politik görüşlerini temsil ederler ve genellikle belirli bir parti veya siyasi gruba bağlı olmadan kararlar alırlar.

Bağımsız üyeler, çoğunlukla özel veya yerel konularda kendi görüşlerini ifade ederler ve bu nedenle Avrupa Parlamentosu'ndaki en küçük grup olarak kabul edilirler. Gruba üye olmanın sağladığı bazı avantajlardan yoksun olsalar da kendi bağımsız görüşlerini savunma ve seçim bölgelerinin özel çıkarlarını temsil etme konusunda özgürdürler.

Avrupa Parlamentosu'ndaki bağımsız üyelerin başarısı, birkaç temel faktörün etkileşimiyle ortaya çıkmaktadır. İlk olarak, bağımsız üyeler, Parlamento'daki çeşitliliği artırarak daha geniş bir görüş yelpazesinin temsil edilmesini sağlar; bu da çoğulculuğu ve toplumsal temsili zenginleştirir. İkinci olarak, parti disiplini ve sınırlamalarından bağımsız olarak hareket edebilen bağımsız üyeler, daha özgür ve yenilikçi politikalar geliştirebilirler, bu da Parlamento'ya farklı ve özgün yaklaşımlar getirebilir. Üçüncü olarak, bağımsız üyelerin varlığı, Parlamento'daki koalisyon ve müzakere süreçlerini etkileyebilir; bu üyeler, çeşitli gruplarla stratejik ittifaklar kurarak politika oluşumunda önemli bir rol oynayabilirler. Son olarak, bağımsız üyelerin başarısı, seçmenlerin geleneksel parti sistemlerine duyduğu memnuniyetsizliği ve değişim arzusunu yansıtabilir, bu da genel siyasi eğilimlerin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bu faktörlerin birleşimi, bağımsız üyelerin Parlamento'daki etkisini ve başarısını derinlemesine anlamamıza olanak tanır.

Fransa Cumhurbaşkanı Macron'un, Parlamento'yı feshetmesiyle Fransa'nın yeniden seçime gitmesi, partiler tarafından yeni oluşturulan partiler ve Avrupa Parlamentosunun koltuk düzenlemesiyle Avrupa Parlamentosundaki koltuk sayılarında değişikliği de meydana getirmiştir. Aynı zamanda Avrupa Birliği içerisindeki siyasi dengeler de değişmiştir. Yukarıda verilen tablo, seçimin hemen ardından şekillenen sonuçlara göre verilmiştir. Aşağıdaki tablo ise, seçimin ardından meydana gelen değişikliklerden sonra oluşan sonuçlara göre verilmiştir. Her iki tabloda da kaynak aynıdır.

Tablo 2.

GRUP	KOLTUKLAR	DEĞİŞİM	KOLTUK YÜZDESİ
Avrupa Halk Partisi (EPP)	188	+12	%26,1
Sosyalist ve Demokratların İlerici İttifakı (S&D)	136	-3	%18,9
Avrupa İçin Vatandaşlar	84	+35	%11,7
Avrupalı Muhafazakârlar ve Reformcular (ECR)	78	+9	%10,8
Avrupa'yı Yenile (RE)	77	-25	%10,7
Yeşiller/Avrupa Özgür İttifakı (EFA)	53	-18	%7,4
Avrupa Birleşik Solu/Nordik Yeşil Sol (GUE/NGL)	46	+9	%6,4
Egemen Milletlerin Avrupası	25	0	%3,5
Herhangi bir siyasi gruba bağlı olmayan üyeler (NI)	33	-29	%4,6

Source: European Parliament and POLITICO (29.07.2024).

Seçimin ardından alınan sonuçlarla oluşturulan tabloya göre birkaç farklılık barındıran bu tablo incelenecek olduğunda görülmektedir ki, Avrupa Parlamentosuna sonradan dahil olan parti grupları ve değişen birkaç oran mevcuttur.

Sonradan dahil olan parti gruplarına bakıldığında, "Avrupa İçin Vatandaşlar" Macaristan Başbakanı Viktor Orban'ın liderliğindeki ve Avrupa'daki aşırı sağ partilerden oluşan 84 milletvekili bir araya getiren Avrupa'nın Vatandaşları ittifakı, Avrupa Parlamentosu'nda (AP) ulusal egemenliği vurgulayarak kuruldu. Avrupa'nın Vatandaşları ittifakı, kuruluş belgesinin onaylandığı ve yönetim kadrosunun belirlendiği toplantının ardından Avrupa Parlamentosu'nda (AP) bir basın toplantısı düzenledi. AP'de siyasi grup kurma şartlarını yerine getirerek resmen kurulduğunu duyurdu. İttifakta en fazla milletvekiline sahip parti, 30 sandalye ile Bardella'nın RN'si olurken, onu sırasıyla 10'ar milletvekiliyle Fidesz ve İtalyan Lig Partisi takip etti. Çek Gayrimemnun Vatandaşlar Hareketi (ANO), Avusturya Özgürlük Partisi (FPÖ), İspanyol Vox, Hollandalı Özgürlük Partisi (PVV), Belçikalı Flaman Menfaati (VB), Portekizli Chega ve Danimarka Halk Partisi'nin de yer aldığı ittifak, toplamda 84 sandalyeye ulaşarak Avrupa Parlamentosu'nda Hristiyan Demokratlar ve Sosyalistlerin ardından üçüncü en büyük grup olmayı başardığı da görülmektedir. Bu durum, Aşırı Sağ'ın bir zafer daha elde ettiğini de kanıtlar niteliktedir.

Bir diğer parti grubu olan, "Egemen Milletlerin Avrupası" adlı yeni grup, Reconquest (Fransa) ve Almanya için Alternatif (AfD) partileri tarafından oluşturulmuştur. Bu grup, Avrupa Parlamentosu'nda daha fazla egemenlik ve ulusal bağımsızlık vurgusuyla dikkat çekmektedir. Bu yeni grup, Avrupa Parlamentosu'ndaki dengeyi ve politika yapma süreçlerini etkileyebilir. Ancak, ne kadar etkili olacaklarını ve AB'nin genel politikalarını ne derece değiştirebileceklerini zaman gösterecektir. Bu tür gelişmeler, AB'nin gelecekteki yapısını ve işleyişini şekillendirebilir.

Bu bildirin sonuç kısmında ise, yukarıda verilen bütün bilgilerin ışığında genel değerlendirilme yapılacaktır.

3. SONUÇ

2019 Avrupa Parlamentosu ile karşılaştırılan 2024 Avrupa Parlamentosu seçim sonuçlarında görölmektedir ki, aşırı sağ yükselen bir ivme yakalayıp seçimde etkili olmuştur ve bu sebeple de Avrupa Parlamentosunda söz hakkı elde etmeyi başarmıştır. Radikal aşırı sağ ideolojiye sahip olan; ECR ve ID partilerinin +14 ve +9 ile arttırmış olduğu koltuk sayıları da 2024 AP seçimlerinde aşırı sağ'ın yaptığı atılımı kanıtlar niteliktedir. Aşırı sağ'ın Avrupa'daki yükselişini kanıtlayan unsur elbette yalnızca bu değildir. Ülkeler bazında bakıldığında görölmektedir ki; Almanya, İtalya, Macaristan ve Polonya'da aşırı sağ partiler seçimlerde önemli başarılar elde etmiş ve Avrupa Parlamentosu'ndaki güç dengelerini değiştirmişlerdir. Özellikle Almanya'da, aşırı sağ ideolojisini benimsemiş olan Almanya İçin Alternatif (AfD) oy oranını son beş yılda yaklaşık %5 artırarak %16'ya çıkardı ve seçimlerde yükselen bir ivme yakalayıp Almanya'da ikinci parti konumuna yükseldi. Almanya Başbakanı olan Olaf Scholz, seçim sonuçlarına bakıldığında bu seçimin kaybedenleri arasında yer aldığı söylemek mümkündür. Başbakan Olaf Scholz liderliğindeki Sosyal Demokrat Parti (SPD) %14 oy alarak tarihi bir düşüşle üçüncü sırada yer aldı. Koalisyon hükümetinde yer alan diğer partiler de destek kaybı yaşamaya devam etti. Aynı zamanda yeşillerin oy oranlarının da düşmesiyle birlikte Almanya'daki koalisyon hükümetinin meşruiyetinin kan kaybettiği de açıkça görölmektedir. Almanya'da merkez sağ ve aşırı sağ partiler Scholz'u erken seçim kararı almaya çağırmasıyla da Scholz'un yapacağı hamle önem arz etmektedir. Yani görölmektedir ki (AfD) rüzgârı Almanya'da oldukça etkili olmuştur ve dengeleri değiştirmiştir.

Kuşkusuz ki yükselen aşırı sağ hususunda dikkat çeken bir diğer ülke ise İtalyadır. Aşırı sağ denince akıllara ilk gelen partilerden biri olan, Giorgia Meloni'nin kurmuş olduğu İtalya'nın Kardeşleri (FdI), Avrupa Parlamentosu seçimlerinde en fazla temsilciye sahip 3.ülke olduğu görölmektedir. Neo-faşist hareketlerden köken alan (FdI), 2019 seçimlerinde %6,4 oy oranıyla beşinci sıradayken, bu seçimlerde oylarını önemli ölçüde artırarak %28,8'e çıkardı ve parlamentoda birinciliğe yükseldi.

Bu sonuç, İtalya'nın hem Avrupa Parlamentosunda en fazla temsilciye sahip 3. ülke olmasını sağladı hem de aşırı sağın yükselişinin bir göstergesi oldu. İktidar partilerinin Almanya ve Fransa'da kayıplar yaşadığı bir dönemde, İtalya'da Meloni'nin partisinin elde ettiği bu başarı AP seçimlerinde en dikkat çeken sonuçlardan biri olduğu görölmektedir. Bu sebeplerden dolayı, Meloni'nin bu seçimin en kazançlıları arasında olduğu ise oldukça açıktır.

Yani görölmektedir ki, Avrupa'nın büyük ülkelerinden olan İtalya ve Almanya da aşırı sağ rüzgârı Avrupa Parlamentosundaki dengeleri de değiştirmiştir. 2024 Avrupa Parlamentosu seçimlerinde aşırı sağ partiler, çeşitli Avrupa ülkelerinde kayda değer bir yükseliş göstermiştir. Bu yükseliş, birçok ülkede siyasi dengeyi değiştirmiş ve Avrupa genelinde önemli etkiler yaratmıştır. Bu durum, Avrupa'nın siyasi istikrarını tehdit ederken, göç, ekonomi ve ulusal egemenlik gibi konularda daha radikal ve milliyetçi politikaların benimsenmesine yol açmıştır.

Sonuç olarak Avrupa Parlamentosu seçimleri, bir nevi son dönemlerde yapılan seçim anketlerini doğrular nitelikte aşırı sağın yükselişine sahne oldu. Seçimin ardından elde edilen verilerle daha sonraki süreçte elde edilen veriler arasında farklar da oluşmuştur. Partilerin ittifakla meydana getirdiği yeni partiler olmuş olsa da, bu durum aşırı sağın yükselişini baltalayamamıştır.

AB'nin merkez konumundaki ülkelerinden Almanya, İtalya ve özellikle de Fransa'da "göçmen karşıtlığı", "savaş karşıtlığı" ve "ekonomik politikaların düzeltilmesi" gibi söylemlerle ön plana çıkan ve krizi fırsata çevirmeyi başaran aşırı sağ partilerin Avrupa Parlamentosu içinde etkisini artıracaklarını ve kısa vadede Avrupa Birliği'nin geleceği açısından daha radikal kararlar verebileceğini gösteriyor.

Bununla birlikte aşırı sağcı ve sağ popülist milletvekillerinin yeni parlamentodaki güçlü varlığının, önümüzdeki beş yıl boyunca Avrupa Birliği'nin gündemini ve mevzuatını etkileyecek potansiyele sahip olduğu gerçekliğiyle Avrupa siyasetinde derin bir iz bırakması beklenmektedir.

KAYNAKÇA

- Arzheimer, K. (2009). Contextual factors and the extreme right vote in Western Europe, 1980–2002. *American Journal of Political Science*, 53(2), 259-275.
- Atasoy, Y. (2018). *Küreselleşme ve Neo-Liberal Politikalar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Batur, Celil. (2019). Mülteci krizinin Avrupa'da aşırı sağın yükselmesine etkisi: Almanya, Avusturya ve Hollanda örnekleri, Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.
- Carlisle, R. (2005). *The Encyclopedia of Politics: The Left and the Right Volume 2: The Right*. Londra: Sage Publication
- Castles, S., de Haas, H., & Miller, M. J. (2014). *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*. Palgrave Macmillan
- Dennison, J., & Geddes, A. (2019). A Rising Tide? The Salience of Immigration and the Rise of Anti-Immigration Political Parties in Western Europe. *Political Studies*, 67(4), 1039-1059.
- Engesser, S., Fawzi, N., & Larsson, A. O. (2017). Populist online communication: Introduction to the special issue. *Information, Communication & Society*, 20(9), 1279-1292.
- European Commission. (2016). *Reforming the Common European Asylum System*.
- Funke, M., Schularick, M., & Trebesch, C. (2016). Going to extremes: Politics after financial crises, 1870–2014. *European Economic Review*, 88, 227-260.
- Golder, M. (2016). Far right parties in Europe. *Annual Review of Political Science*, 19, 477-497.
- Hobolt, S. B. (2016). The Brexit vote: a divided nation, a divided continent. *Journal of European Public Policy*, 23(9), 1259-1277.
- Inglehart, R. (1990). *Cultural shift in post-industrial society*. New Jersey: Princeton University Press.
- Inglehart, R., & Norris, P. (2016). *Trump, Brexit, and the Rise of Populism: Economic Have-Nots and Cultural Backlash*. Harvard Kennedy School.
- Karakas, C. (2016). *The Impact of the Refugee Crisis on the EU: Migration Policies and Their Reform*. European Parliament Research Service.
- Kitschelt, H., & McGann, A. J. (1995). *The Radical Right in Western Europe: A Comparative Analysis*. University of Michigan Press.
- Köroğlu, Batuhan. (2023). Avrupa'da Aşırı Sağın Yükselişi ve Bir Siyasi Transformasyon Örneği olarak İtalya.
- Kutlu, Salih Ziya. (2013). Avrupa'da Yükselen Aşırı Sağ: Fransa ve Danimarka Ülke Örnekleri. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Lipset, S.M. (1959). Some social requisites of democracy: Economic development and political legitimacy, *American Political Science Review*, 53(1), 69-105
- Mazzoleni, G., Stewart, J., & Horsfield, B. (2003). *The Media and Neo-Populism: A Contemporary Comparative Analysis*. Praeger.

Mudde, C. (2013). Three decades of populist radical right parties in Western Europe: So what? *European Journal of Political Research*, 52(1), 1-19.

Mudde, C. (2016). *On Extremism and Democracy in Europe*. Routledge.

Mudde, C. (2019). *The Far Right Today*. Polity Press.

Özdemir, İ. (2004). *Küreselleşme ve Sosyal Politika*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Rodrik, D. (2018). *Straight Talk on Trade: Ideas for a Sane World Economy*. Princeton University Press.

Rydgren, J. (2007). The sociology of the radical right. *Annual Review of Sociology*, 33, 241-262.

Unat, N. (2002). *Ulus Devletin Krizi ve Küreselleşme*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Wagner, A. F., Schneider, F., & Halla, M. (2009). The quality of institutions and satisfaction with democracy in Western Europe: A panel analysis. *European Journal of Political Economy*.

İnternet Kaynakları

<https://elections.europa.eu/en> (25.07.2024).

<https://www.politico.eu/> (17.06.2024), (29.07.2024).

https://www.ab.gov.tr/avrupa-parlamentosu_45628.html (25.07.2024).

https://commission.europa.eu/index_en (23.07.2024).

<https://www.epp.eu/> (25.07.2024).

<https://www.socialistsanddemocrats.eu/> (25.07.2024).

<https://www.idgroup.eu/> (25.07.2024).

<https://www.re-group.eu/> (25.07.2024).

<https://ecrgroup.eu/> (23.07.2024).

<https://www.greens-efa.eu/en/> (26.07.2024).

<https://left.eu/> (27.07.2024).

<https://www.afd.fr/en> (28.07.2024).

HOLLANDA'DA GÖÇ POLİTİKALARINDA DEĞİŞİM: YÜKSELEN RADİKAL SAĞIN MERKEZ SİYASET ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Muhammed Ali POLAT¹

Özet

II. Dünya Savaşı'nın ardından Avrupa'nın yeniden inşası sürecinde başlayan 'işçi göçü' olgusu, Hollanda'da da etkili olmuştur. Dönemin merkez sağ hükümetleri, 1960'lı yıllardan itibaren ucuz iş gücü ihtiyacını karşılamak amacıyla gelişmekte olan ülkelerden işçi getirilmesine sıcak bakmıştır. Bununla birlikte, göç süreci boyunca, Hollanda kamuoyu 'misafir işçi' olarak adlandırılan göçmenlerin kalıcılığını uzun süre kabul etmemekte ısrar etmiştir. 1980'li yıllarda toplumda ortaya çıkan tepkilere karşı entegrasyon çalışmalarına yönelen bu hükümetler, göçün geçicilikten kalıcılığa dönüşümünü fiilen kabul etmişlerdir. Ancak, 2000'li yılların başında tüm Avrupa'da etkisini artıran popülizmin Hollanda'da da etkili olmaya başlamasıyla, merkez sağ hükümetler göç konusunda teşvik edici tutumdan uzaklaşmıştır. Hollanda'da LPF lideri Pim Fortuyn ve yönetmen Theo van Gogh'un suikast sonucu öldürülmesi yabancı düşmanlığını daha da tetiklemiş, radikal sağ 2006 yılında Geert Wilders'in liderliğinde PVV'nin kuruluşu ile Hollanda siyasetinin ana aktörlerinden biri olmuştur. Çalışma Hollanda'da radikal sağın yükselişinin merkez sağın göç politikaları üzerindeki etkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda temel hipotez olarak, Hollanda'da merkez sağın göç politikalarındaki değişimin, büyük ölçüde radikal sağın yükselişi ve popülizmin artışıyla ilişkili olduğu öne sürülmektedir. Bu olgunun, Hollanda'nın göçmenlere yönelik tutumunda önemli bir dönüşüm yarattığı ve entegrasyon politikalarının yerini göçü engellemeye yönelik politikalara bırakmasına yol açtığı savunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Radikal sağ, Göç politikası, PVV.*

CHANGE IN IMMIGRATION POLICIES IN THE NETHERLANDS: THE IMPACT OF THE RISING RADICAL RIGHT ON CENTRAL POLITICS

Abstract

The phenomenon of 'labour migration', which started during the reconstruction process of Europe after World War II, was also effective in the Netherlands. Since the 1960s, the centre-right governments of the period have welcomed the bringing of workers from developing countries in order to meet the need for cheap labor. However, throughout the migration process, the Dutch public insisted on not accepting the permanence of immigrants called 'guest workers' for a long time. These governments, which turned to integration efforts against the reactions that emerged in society in the 1980s, actually accepted the transformation of migration from temporary to permanent. However, as populism, which increased its influence throughout Europe in the early 2000s, began to be effective in the Netherlands, center-right governments moved away from an encouraging attitude towards immigration. In the Netherlands, the assassinations of LPF leader Pim Fortuyn and director Theo van Gogh further triggered xenophobia, and the radical right became one of the main actors of Dutch politics with the establishment of PVV in 2006 under the leadership of Geert Wilders. The study aims to examine the impact of the rise of the radical right in the Netherlands on the immigration policies of the centre-right. In this context, the main hypothesis is that the change in the immigration policies of the centre-right in the Netherlands is largely related to the rise of the radical right and the increase of populism. It is argued that this phenomenon created a significant transformation in the Netherlands' attitude towards immigrants and caused integration policies to be replaced by policies aimed at preventing immigration.

Keywords: *Radical right, Immigration policy, PVV.*

¹ Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans Öğrencisi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, muhammedalipolat7@gmail.com, ORCID No: 0009-0003-7876-6508.

1. GİRİŞ

20. yüzyıl Avrupa’da siyasi ve sosyal değişimin yaşandığı bir yıl olmuştur. Yaşanan büyük savaşlar sonrası oluşan yıkımların ortadan kaldırılması için başlatılan “misafir işçi” süreci sonucunda gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerden Avrupa’ya kitlesel göçler gerçekleşmiştir. Bu göçler Avrupa’nın sosyal, siyasal ve ekonomik yapısını değiştirmiş ve beraberinde önemli sorunlar getirmiştir. İlk dönemlerde ucuz emek gücü ve geçici olarak görülen işçilerin zamanla kalıcılığa ve nüfus içerisinde ciddi yer edinmeye başlamasıyla toplumda rahatsızlanmalarda başlamıştır. Hollanda’da ağırlıklı olarak merkez sağ partilerin dönemlerinde gerçekleşen işçi alım süreçleri, entegrasyon ve aile birleşme politikaları sonucunda bugün Hollanda nüfusunda yaklaşık 5 milyonluk bir göçmen stoğundan bahsetmek mümkün olmuştur. 1990’lı yıllarla birlikte küreselleşmenin artması ve sınırların saydamlaşmasıyla birlikte radikal sağ partilerin yükselişe geçtiği gözlemlenmektedir. Yaşanan bu değişim ile merkez sağ partilerin oy oranlarında ciddi azalmalar yaşanmıştır. Çalışmada yaşanan bu değişim sürecinde merkez sağ partilerin politikalarında yaşanan değişim ve popülist radikal sağ partilerin yaşadığı yükselişi incelenecektir. İlk olarak radikal sağ partileri anlamak için popülizm kavramı ele alınacaktır. Ardından Avrupa’da popülizmin yükselişinin temelleri incelenecektir. Daha sonra Hollanda’da radikal sağ partilerin yükselişi ve merkez sağ partilerin radikalleşmesi incelenecek ve sonuca varılacaktır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

2.1. Popülizm

Geçmiş 19. yüzyıl ABD ve Çarlık Rusya’sına dayanan popülizm, 20. yüzyılda adından sıkça bahsettiren bir fenomene dönüşmüştür. Popülizm, temelinde sınıflandırmayı barındıran bir kavramdır. Zira popülizmin ortaya çıkışında toplumda var olan sınıflandırmanın ve ayrışmanın etkili olduğunu söylemek mümkündür. Kavramın tarihine baktığımızda, ABD ve Çarlık Rusya’da emek yoğunluğunun bulunduğu tarım sektöründe “köylü-çiftçi” ve “soylu-seçkin” ayrımının derinleştiği görülmektedir. Bu sınıflandırma 1860’lara kadar var olan köleliğin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır (MacRae, 1969: 152-160). Soğuk Savaş sürecinde sağcı bir anlayışa dönüşmüştür. Zira bu dönemde ‘komünizm tehdidine’ karşı ‘vatansever’ sınıflandırmasının ortaya çıkmasıyla komünistleri destekleyen seçkinler ve bunlara karşı popülist vatansever ayrımının yaygınlaştığını söylemek mümkündür. Bu dönemde bir diğer sınıflandırma ise ‘beyaz halk’ ve ‘beyaz olmayan halk’ ayrımıdır. ABD’de yaygın olan bu sınıflandırma 1970’li yıllarda ABD seçimlerine yansımıştır. 1968 yılında George Waller’in beyaz olmayan halka ve seçkinlere karşı yürüttüğü seçim kampanyasında 10 milyona yakın oy alırken 1992 yılında Ross Perot ise 20 milyona yakın oy almayı başarmışlardır. G. W. Bush ve Donald Trump döneminde ise radikal sağcı popülist sağ anlayışın hakim olduğunu söylemek mümkündür (Mudde ve Kaltwasser, 2019: 36-40).

Klasik anlamda popülizmin sosyo-ekonomik temelli olduğunu söylemek mümkündür. Modern anlamda popülizm ise daha çok 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupa’da etkili olmuştur. Modern popülizm ise temelinde ırksal, etnik ve son zamanlarda dinsel boyutta etkili olmuştur. Özellikle belli bir gruba, dine veya yapıya “karşıtlık” olarak 21. yüzyılın fenomeni haline gelen popülizm (MacRae, 1969: 153-164), bugün özellikle Batı Avrupa’da belirli siyasi figürler üzerinden etkileşim görmektedir. Fransa’da Marine Le Pen ve Hollanda’da Geert Wilders, Batı Avrupa’daki popülizmin simge isimleri haline gelmişlerdir. Radikal sağ yönelimli bu siyasetçiler göçmen karşıtlığı ile ırkçılığa varan söylemleriyle seçmenler üzerinde etkili olmaktadır. ABD’de aynı şekilde Donald Trump’ı söylemek mümkündür. Zira Trump, göçmen karşıtlığını iktidara geldiği dönemde izlediği politikalarla göstermiş ve popülizmin tüm dünyada geniş alan bulduğunun göstergesi olmuştur (Müller, 2021: 12-27).

Popülizmin tüm dünyada giderek daha etkili hale gelmiş olsa da kavramın tanımlanması karmaşık bir süreçtir. Müller’e göre bu sürecin karmaşıklığının popülist olarak görülen bir kimsenin neye göre veya kime göre popülist olarak tanımlandığıdır. Zira bir sınıflandırmanın yapılmasının belirli kriterlere göre yapılmasının doğru olmadığını söyleyen Müller, ‘karşıtlık’ olarak görülen popülizmin siyasi, ekonomik, kültürel veya etnik kökenli olabileceği gibi bir hükümete veya belirli bir gruba yönelik olabilir. Müller, sınıflandırmanın yapılabilmesi için popülist kişinin veya grubun ruh hali önemlidir. Bu sınıflandırmayı, popülistin ruh hali kızgınlık ve öfke mi? yoksa ırkçılık gibi şiddete varabilecek yönelimler mi? gibi duygusal ve düşünsel değişimler belirlemektedir (Müller, 2021: 13-26). Mudde ve Kaltwasser ise popülizmi “ince merkezli bir ideoloji” olarak 21. yüzyılın anahtar kelimesi olarak tanımlamışlardır. Mudde ve Kaltwasser, kavramın Avrupa’da göçmen karşıtlığı ve yabancı düşmanlığından, Latin Amerika’da ise daha çok sosyo-ekonomik temelden ve gelişmekte olan ülkelerde ise demokrasinin eksikliğinden beslendiğini ifade etmişlerdir. Popülizmi, “halka seslenmek”, “kriz ve tehdit”, ve “kaba tavır” olarak üç kategoride ele alan Kaya, modern popülizmin harekete geçirme potansiyelinin yüksek olduğunu vurgulamıştır (Mudde ve Kaltwasser, 2017: 1-4). Nitekim bugün Batı Avrupa’daki popülist liderlerin “göç tehdidi” söylemi üzerinden hükümet ortağı oldukları veya direkt hükümete geldikleri gözlemlenmektedir (Kaya,

2019:24-25). Sosyolojik çalışmalarıyla ön plana çıkan Bauman ise ‘biz ve onlar’ olarak yaptığı sınıflandırma ile toplumda iç grup ve dış grup arasında oluşan rekabetin tehdit ve güvensizlik duygusunu uyandırdığını vurgulamıştır. Avrupa’da II. Dünya Savaşı ile pik noktaya ulaşan antisemitizmin temelini 19. yüzyılda yaşanan hızlı sanayileşme sürecinde Yahudilerin toplumda ön planda olmasından kaynaklandığını ifade eden Bauman, 1960’larda başlayan işçi göçü süreci sonucunda yerli işçiler ile yabancı işçiler arasında doğan rekabetin bugün Avrupa’da etkili olan popülizmin yükselmesinde etkili olduğunun mümkün olduğundan bahsetmektedir (Bauman, 2017: 66-68). Bauman’ın ‘biz ve onlar’ ayrımı bazen şiddete de dönüşebilmektedir. Nitekim Yugoslavya’nın dağılması sürecinde yaşanan iç savaş bunun en önemli örneği olarak gösterilebilmektedir (Bowman, 2005: 118-119). 11 Eylül sonrası “Ya bizimlesiniz ya teröristlerle” sözleriyle Afganistan ve Irak işgalinin emrini veren G. W. Bush, tüm dünyaya ‘biz ve onlar’ ayrımını dayatarak rekabeti şiddete dönüştüren bir lider olarak tarihe geçmiştir (Panizza, 2005: 4-7).

2.2. Avrupa’da Yükselen Popülizmin Temeli

II. Dünya Savaşı’nın sona ermesiyle birlikte Avrupa’ya yönelik göç akışı 1960’lı yıllar itibariyle pik noktaya ulaşmıştır. Yaşanan yoğun göç akışı ekonomik ve siyasi krizleri de beraberinde getirmiştir. Zira göçmenlerin toplum içinde görünür bir vaziyet almasıyla birlikte radikal sağ partilerin yoğun beslendiği bir alan haline gelmiştir. “Dışlayıcı kimlik” ideolojisinin yaygınlaşmaya başlandığı bu dönemde göçmen karşıtlığı ve yabancı düşmanlığı radikal sağ partilerin seçim dili haline gelmiştir. Radikal sağ partiler, yaşanan istikrarsızlık, ekonomik gerilemeler, işsizlik oranlarında ve suç oranlarında yaşanan artışların kaynağının göçmenler olduğunu işaret etmişlerdir (Kutlu, 2013; 51-54). Göçmen karşıtlığı Soğuk Savaş sonrası dönemde artan terör olayları sonrasında İslam karşıtlığı veya düşmanlığı ile ilişkilendirilmiştir. Zira Avrupa’da özellikle Müslüman göçmenlerin yoğunlukta olması ve 2000 sonrasında yaşanan İkiz kulelere, Londra ve Madrid metrolarına yapılan terör saldırıları sonrasında İslam karşıtlığı “İslamafobi” olarak tanımlanmaya başlamıştır. Müslümanların Avrupa kimlik, inanç ve kültürüne uyum olmadığı kanısı güçlenmiştir (Kutlu, 2013; 64-65).

Sömürge döneminde dünyanın birçok yerine göç eden Avrupa’da 1945 sonrası durum tersine dönmüş ve yoğun göç alan bölge haline gelmiştir. Adeta “bir ekmek mıknaatısı” haline dönen Avrupa’da gelen göçmen işçiler ilk dönemlerde ‘geçici’ olarak kabul edilmiştir. Ancak daha sonra entegrasyon ve aile birleşmeleri politikaları sonucunda geçicilik kalıcılığa dönüşmüştür. Almanya ve Avusturya gibi büyük ölçekte işçi kabulü gerçekleştiren ülkelerde entegrasyon politikalarına ağırlık verilirken Fransa ve İngiltere gibi ülkelerde kalıcılığın hızlandırılması için aile birleşme politikalarına ağırlık verilmiştir. 1970 yılı itibariyle Avrupa’da 12 milyonu aşkın bir göçmen nüfusu ortaya çıkmıştır. 1973 yılında yaşanan petrol krizi sonrasında yaşanan ekonomik sorunlarla birlikte göçmenler hedef tahtasına koyulmuştur. Sürecin siyasallaşmasını hızlandıran 1973 krizi gibi evreler, radikal sağın politik söyleminde sıkça yer almasını sağlamıştır (Schierup, vd., 2006: 25-28). 1980’li yıllar sonrasında uygulanan entegrasyon ve aile birleşmeleri politikaları sonrasında nüfus patlamaları yaşanmıştır. Avrupa her ne kadar göç konusunda belirli bir tecrübeye sahip olsa da göçün istikrarsızlaştıran yüzüyle de karşılaşmıştır. Bu süreçte oluşan büyük azınlık gruplar ile yerli halk arasında yaşanan sosyo-kültürel rekabet, göçün siyasallaşmasına neden olmuştur. Almanya, İngiltere ve Fransa gibi büyük nüfuslu ülkelerin yanı sıra Hollanda ve Belçika gibi küçük nüfuslu ülkelerde artan etnik çeşitlilik beraberinde tahmin edilemeyen sonuçlar doğurmuştur. Gelen yabancılara yönelik uyum çalışmalarında yakalanan kısmi başarı yerli halk tarafından tehdit olarak algılanmış ve bu durum siyasi bir manipüle aracına dönüşmüştür. Özellikle 2000 sonrasında bu süreci dile getirmeye başlayan siyasi liderlerin sayısı artmıştır. Avusturya Özgürlük Partisi, İngiliz Ulusal Partisi, Fransa Ulusal Cephe Partisi, İtalya Kuzey Ligi Partisi ve Hollanda Lijst Pim Fortuyn Partisi süreci araçsallaştıran partilerin başında gelmiştir (Messina, 2007:1-8).

İşçi göçü, aile birleşmesi ve yaşanan iç savaş ve terör olayları sonrasında yaşanan düzensiz veya zorunlu göç olarak peşi sıra gerçekleşen dalga halindeki göç akışı sonrasında (Messina, 2007:19), 1970’ler itibariyle Avrupa’da 30 milyonu yakın göçmen nüfusu oluşmuştur (Özerim, 2014: 22). Batı Avrupa imar süreciyle başlayan süreçte 1950 yılında 5 milyonluk göçmen nüfusuna sahipken 1970 yılında bu oran 10 milyonu aşmıştır. Birçok ülkenin küçük nüfuslu ülke olduğu göz önünde bulundurulduğunda yaşanan bu artış ülkelerdeki siyasi ve sosyal dengeyi derinden etkilemiştir (Messina, 2007: 19-24). 2020 itibariyle Avrupa’daki göçmen stoğunun 87 milyon olduğu bilinmektedir. Özellikle 2015 yılında yaşanan göç krizi sonrasında yaşanan %16’lık bir artış söz konusu olmuştur (Europe, Erişim Tarihi: 25.07.2024). Ortaya çıkan bu tabloda yaşanan bu nüfus artışı siyasi partilerin politika malzemesi haline gelmiştir. Bunu kullanan radikal sağ partiler kimi ülkede hükümet ortağı kimi ülkede ise iktidara gelmişlerdir. Hollanda’da popülist radikal sağ partilerde Avrupa’da popülizmi etkin kullanan ülkelere dönüşmüştür. Zira Geert Wilders’in Özgürlük Partisi 2023 seçimlerinde Hollanda’nın birinci partisi olmuştur.

2.3. Hollanda'da Artan Popülizm ve Radikal Sağın Yükselişi

Hollanda 1950'li yıllara kadar sosyal ve dinsel açıdan hoşgörünün merkezi olan ülkeler arasında gösterilmiştir. Ancak artan göçmen nüfus sonrası çizilen bu profilin tersine döndüğünü söylemek mümkündür. 2000 sonrasında ise Hollanda'da yaşanan sarsıcı olaylar sonucunda hoşgörünün yerini toplumda ortaya çıkan belirli rahatsızlıklara bırakmıştır. Zira 2002 Pim Fortuyn ve 2004 Theo van Gogh suikastı sonrasında Hollanda'da göçmenler üzerinden yaşanan manipülasyon süreci tüm ülkede etkili olmuştur. Yaşanan olaylar sonrasında radikal sağ partilerin ciddi yükselişi beraberinde siyasi istikrarsızlıkları beraberinde getirmiştir (Bos ve Brants, 2014: 703-705).

Hollanda'da radikal sağ veya popülist partilerin 2000 sonrasında önemli bir zemin kazandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak he ne kadar Hollanda popülizm ile geç tanışmış olsa da 2000 öncesinde de popülist partilerin varlığından söz etmek mümkündür. İlk olarak 1960'lı yıllar itibarıyla Çiftçilerin Partisi (Boerenpartij) Hollanda'da sınırlı etkiye sahip ilk popülist parti olmuştur (Yağız ve Can, 2023: 68-69). İkinci olarak ise etno-milliyetçi kökene sahip Hans Janmaat'ın lideri olduğu Merkez Parti (Centrumpartij-CD) popülist parti olarak gösterilmektedir. Hollanda'da popülist partilerin 1960-1990 yılları arasında sınırlı etkiye sahip olmasının nedeni Hollanda'nın sütunlu siyasi yapısından kaynaklanmaktadır. Zira iktidar partileri genel olarak din ve mezhepsel temelli olup toplumda bu ayrıma göre yer edinmişlerdir. Nitekim bugünkü adıyla Hristiyan Demokrat Çağrı Partisi (CDA) olan Katolik Halk Partisi'nin (The Catholic People's Party, KVP) 1945'ten günümüze değin Hollanda'nın yönetiminde ağırlıklı olarak yer almıştır (Yağız ve Can, 2023: 68). Ancak 2006 yılında PVV'nin kurulmasıyla birlikte Hollanda'daki sütunlu yapı ortadan kalkmaya başlamıştır.

2000'li yıllar Hollanda'da Pim Fortuyn rüzgarının estiği yıllar olmuştur. 1994-1998 yılları arasında 'Mor' koalisyon hükümetlerinde yaşanan çalkantılar Pim Fortuyn için siyasi arenada görünür olmak için önemli bir fırsat doğurmuştur. Fortuyn ilk olarak Yaşanabilir Hollanda Partisi'nin (Leefbaar Nederland, LN) liderliğine geçerek Hollanda siyasetinde önemli bir figür haline gelmiştir. Ancak daha sonra İslam hakkındaki sözleri nedeniyle LN'den ayrılmıştır. "İslam geri kalmış bir kültürdür" sözleriyle partiden ihraç edilmiş ve birkaç ay sonra Pim Fortuyn Listesi'ni (Lijst Pim Fortuyn, LFP) kurmuştur (Van Kessel, 2015: 100-103).

Pim Fortuyn'un görünür olduğu 2002 yılı Hollanda'da adeta popülist bir ayaklanmanın başlangıcı olmuştur. Zira bir önceki dönem hükümette olan PvdA, D66 ve VVD partilerinin hükümetteyken aldıkları %63'lük oy oranını 2002 yılında %36'ya düşmüştür. Fortuyn'un temel söylemi, seçkinlerin halkın sesine kulak vermediği ve Hollanda'nın asıl sahibi olan Hollanda halkına verilmesi gerektiğidir. Gelen göçmenlerin ve özellikle Müslüman göçmenlerin Hollanda kültürüne uyum sağlamadığı ve sadece Hollanda dilini bilmelerinin yeterli olmadığını ifade eden Fortuyn, göçmenlerin dili bilmesinin yanı sıra Hollanda'nın sosyal yapısına da uyumlu olunması gerektiğini belirtmiştir (Wielanga, 2019: 409-411). Fortuyn bu siyasi perspektifi sonrası 2002 yılında yapılacak seçimlere sayılı günler kala Hollandalı aktivist Volkert van der Graaf tarafından suikasta uğramıştır. Fortuyn'u düşüncelerinden ve İslam'ı adeta bir günah keçisi ilan etmesinden ötürü öldürdüğünü açıklayan Graff, Hollanda halkının yönlendirilmesinin önüne geçmek istediğini ifade etmiştir (Castanho Silva, 2018: 223-225). Bu suikasta rağmen LPF 2002 seçimlerinde %17 oy oranına ulaşmayı başarmıştır (Verkiezingsuitslagen, Erişim Tarihi: 26.07.2024). Fortuyn'suz girdiği seçimde aldığı yüksek oy oranıyla Jan Peter Balkenende (CDA) hükümetine girmiştir. Ardından 2004 yılında Hollandalı film yönetmeni Theo van Gogh'un Fas asıllı olan Mohammed Bouyeri tarafından suikasta uğramış ve hayatını kaybetmiştir. Bu suikast Hollanda'da var olan hoşgörü havasının tersine dönmesine neden olmuştur (Wielanga, 2019: 414). Oluşan kargaşa süreci Hollanda'da özellikle Müslümanlara yönelik şiddet olaylarının artmasına neden olmuştur. Müslümanlara ait cami ve okullara yönelik kundaklama girişimi gerçekleşmiştir ("Arson Suspected at Dutch Mosque", 2004, Erişim Tarihi: 26.07.2024; "Dutch Islamic School Hit by Blast", 2004, Erişim Tarihi: 26.07.2024).

2002-2004 yılları arasında yaşanan bu trajik gelişmeler Hollanda siyasetinde yeni bir evreyi de beraberinde getirmiştir. Oluşan siyasi boşlukta Geert Wilders ismi ön plana çıkmıştır. Bu dönemde VVD'nin milletvekili olan Wilders, gelecekte VVD lideri olması beklenirken VVD'nin Türkiye'nin AB üyeliğine yönelik olumlu tavrına karşın partisinden ayrılarak 2006 yılında Hollanda Özgürlük Partisi'ni (PVV) kurmuştur. Avrupa'daki popülist radikal sağ partilerin aksine ABD ve İsrail'e yakınlığı ile bilinen Wilders, G. W. Bush döneminde ortaya çıkan Neo-muhafazakarlık ideolojisiyle yakınlığı ile ön plana çıkmıştır (Vossen, 2010, 2011). Öyle ki dönemin Başbakanı Bolkestein'i ABD'nin Irak ve Afganistan'a yönelik işgaline desteğe zorlamıştır. Zira Wilders komünizm ve faşizmden sonra Avrupa'ya tehdit olarak İslam'ı işaret etmiştir. Hollanda'da artan suç oranlarının Müslüman ve özellikle Faslı göçmenlerden kaynaklandığını ileri sürmüştür (Vossen, 2011: 179-185).

Geert Wilders, PVV'nin temelini şu dört ilkeye; "İslam'a karşı mücadele, halk için elitlerle mücadele, uluslararası gurur ve egemenlik ve doğal düzenin bozulmasına karşı suçlara ağır cezalar" dayandırmaktadır. Wilders için İslam, Avrupa için üçüncü büyük tehdit ve üçüncü kez Avrupa'yı fethetmeyi amaçlayan bir düşmandır. Özellikle İslam ülkeleri insan

haklarından yoksun ve gelişmişlik açısından geri kalmıştır. Zira Kur'an'ı Kerim esaslarına göre yönetilen İslam ülkeleri Avrupa'nın sosyal ve siyasi yapısına büyük tehdit oluşturmaktadır. Wilders, aynı zamanda Avrupa'ya göç konusunda başarısız olduğunu söylediği AB'ye de karşı bir duruş içerisindedir. AB'nin sınırları korumada yetersiz kaldığı ve Hollanda'nın egemenliğini sınırladığını ifade etmiştir. Wilders'in popülist duruşunu İslam, göç ve AB karşıtlığı üzerine inşa edildiği görülmüştür (Vossen, 2017: 30-50). Wilders ortaya koyduğu bu siyasi perspektif sonrasında 2006 yılında girdiği ilk seçimlerde %5,89'luk (Verkiezingsuitslagen, Erişim Tarihi: 26.07.2024) oy oranıyla beklenilenin üzerinde bir çıkış yakalamıştır. Yakaladığı oy oranı sonrasında İslam'a yönelik tutumunu daha da sertleştiren Wilders, İslam'ın kutsal kitabı Kur'an'ı Kerim'i Hitlerin "Kavgam" (The Islamic Mein Kampf, fascist book) kitabına benzeterek yasaklanması gerektiğini iddia etmiştir. Öyle ki yayınladığı "Fitne" (Fitna) filmiyle Kur'an'dan ayetlerle yaşanan terör olaylarını ilişkilendirmiştir (Forceville ve Van de Laar, 2019: 293-295). Buna rağmen 2010 yılında yapılan seçimlerde %15,45'lik oy oranı ile Hollanda'nın üçüncü büyük partisi olmuştur (Verkiezingsuitslagen, Erişim Tarihi: 26.07.2024).

2010 yılında yakaladığı başarıyla Mark Rutte (VVD) liderliğindeki koalisyon hükümetine giren Wilders, yaşanan anlaşmazlıklar sonucunda 2012 yılında koalisyondan çekilmiştir. Özellikle göç ve güvenlik konularında oluşan kuşku ve Wilders'in İslam'ı ideolojik çerçevede bir tehdit olarak tanımlaması koalisyonun dağılmasına neden olmuştur (Otjes ve Louwse, 2014). Öte yandan AB karşıtlığını güçlendirmek ve Avrupa Parlamentosu'nda elini güçlendirmek için Avusturya Özgürlük Partisi (Freiheitliche Partei Österreichs, FPÖ) ve İtalya Kuzey Ligi (Lega Nord, LN) gibi AB karşıtı diğer popülist radikal sağ partilerle ittifaka yönelmiştir (T. Akkerman, 2016: 153-154). Wilders'in hükümetten çekilmesi sonucunda 2017 yılında yapılan seçimlerde oy kaybına uğramış ve %13'lük bir oy almıştır (Verkiezingsuitslagen, Erişim Tarihi: 26.07.2024). 2021 seçimlerinde de oy oranında azalma yaşayan (%10,79) (Verkiezingsuitslagen, Erişim Tarihi: 26.07.2024) Wilders, 2015 Mülteci Krizi, COVID-19 ve Rusya-Ukrayna Savaşı sonrasında yükseliş trendini yeniden yakaladığı görülmüştür (Veiligheid, 2022, Erişim Tarih: 26.07.2024). Zira 2023 seçimlerinde PVV %23,49'luk oy oranıyla Hollanda'nın birinci partisi olmuştur (Tweede Kamer - 22 november 2023 - Verkiezingsuitslagen, Erişim Tarihi: 26.07.2024).

2.4. Hollanda'da Popülist Partilerin Yükselişi Sonrası Merkez Sağın Radikalleşmesi

Avrupa'da popülist radikal sağ partilerin yükselişi uzun yıllardır siyaset sahnesine hakim olan merkez sağın endişelenmesine neden olmuştur. II. Dünya Savaşı sonrasında ağırlıklı olarak hükümetlerde yer alan merkez sağ partilerin varlığından söz etmek mümkündür. Özellikle 1960 yılında başlayan işçi göçü alımı sürecinde merkez sağ partilerin etkisinin olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu süreçte gerçekleşen entegrasyon ve aile birleşmesi politikaları ağırlıklı olarak merkez sağ partiler döneminde atılan adımlardır. Hollanda'da merkez sağın etkili olduğu Avrupa ülkelerindedir. Bu durum radikal sağ partilerin güçlenmesinde de etkili olmuştur (Hadj Abdou vd., 2022: 327-328). Zira merkez sağ partilerin seçmen kitlelerinde yaşanan azalmayı göç yoluyla tekrardan kazanmayı hedefledikleri söylenebilir.

2000 sonrasında Avrupa'da iyice etkisini arttıran radikal sağ partiler kimi ülkede iktidara gelmiş kimi ülkede ise koalisyon hükümetlerine girmişlerdir. Bu konjonktürde özellikle çizmiş oldukları politik çerçeve ile merkez sağ partiler üzerinde belirli etkilere sebep olmuşlardır. Göç ve entegrasyon politikalarında benimsedikleri tutum merkez sağ partilerin politik yönelişlerinde değişimleri beraberinde getirmiştir. Radikal sağ partilerin oy oranlarında yaşanan artış ve beraberinde merkez sağ partilerin oy oranlarında yaşanan azalış beraberinde yaşanan seçim rekabetini kızıştırmıştır (Akkerman, 2012: 511-512). Zira 2023 yılı itibarıyla 17 milyonu aşkın Hollanda nüfusunun 4,83 milyonunu birinci ve ikinci nesil göçmenler oluşturmaktadır (Netherlands, Erişim Tarihi: 26.07.2024). Göçmenlerin bu denli yoğun yaşadığı Hollanda'da 1945'ten beri ağırlıklı olarak hükümette olan CDA ve VVD merkez sağ partisinin yanı sıra merkez sol partisi olan PvdA'nın da oy oranını etkilemiştir. PVV'nin göçmen ve İslam karşıtlığı üzerinden geliştirdiği politikalar sonucunda (Van Heerden vd., 2014: 119-121) merkez sağ partilerin oy ortalamaları 1980'li yıllarda %84'ü bulurken 2010 yılı itibarıyla ancak %55'i bulmuştur (Pellikaan vd., 2018: 231-232).

1960'lı yıllarda Batı Avrupa'da başlayan işçi göçü alımı Hollanda'da da gerçekleşmiş ve ilk yıllarda 450.000'den fazla göçmen işçinin gelmesiyle sonuçlanmıştır. Özellikle Fas, Türkiye ve Hollanda'nın eski sömürge olan Endonezya bölgesinden gelen işçiler zamanla geçicilikten kalıcılığa evrilmişlerdir. 1990 yılına kadar Hollanda nüfusu içerisindeki oranları %1'i bulmayan işçi göçmenler, Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra yaşanan hızlı artışla nüfus içerisinde %8'lik bir nüfus oranına sahip olmuşlardır (Netherlands Immigration Statistics 1960-2024, Erişim Tarihi: 27.07.2024). 1973 yılında yaşanan petrol krizine rağmen göç oranları sürekli artan bir trend göstermiştir. Özellikle 1960'lı yıllarda başlayan ve merkez sağ partiler tarafından uygulanan entegrasyon ve aile birleşmesi politikaları sonucunda göçmen nüfusu katlanarak artmıştır (Bruquetas-Callejo vd., 2011: 130). Zira 1973 yılına kadar yaklaşık 50 bin Türk ve Faslı'nın bulunduğu Hollanda'da uygulanan politikalar sonucunda, 2023 itibarıyla 1 milyona yakın Türk ve Faslı'nın varlığından söz etmek mümkün olmuştur (Jennissen vd., 2023: 143). 1983 yılına gelindiğinde ise dönemin merkez sağ hükümeti CDA'nın girişimiyle göçmenlerin toplumda eşitliği yakalayabilmesi için Etnik Azınlıklar Politikası (Ethische Minderhedenbeleid -EM) uygulanmaya başlanmıştır (Bruquetas-Callejo vd., 2011: 132-134). Bu politika ile geçici olarak

görülen göçmenlerin kalıcılığı kabul edilmiş ve göç konusu politik bir konu haline gelmeye başlamıştır. Bu politika sonucunda sınır dışı edilme zorlaştırılırken vatandaşlığa alınma kolaylaştırılmıştır. Göçmenlere sosyal haklardan faydalanabilmesi ve beş yıldan fazla Hollanda'da kalanların siyasi katılım hakları sağlanmıştır (Kolbaşı Muyan, 2019: 181-183). Yaşanan bu gelişmeler sonucunda 1990 yılı itibarıyla Hollanda'da göçmen nüfusu ilk defa 1 milyonu aşmıştır (World Bank Open Data, Erişim Tarihi: 27.07.2024). Yaşan bu artış beraberinde rahatsızlıkları da getirmiştir. Dönemin VVD lideri Frits Bolkestein'in İslam'ın Hollanda toplumuna ve demokrasisine tehdit oluşturduğu yönündeki söylemleri ile merkez sağda yaşanacak değişimin sinyallerini vermiştir. Zira 2000 sonrasında radikal sağ partilerin yükselişi merkez sağ parti hükümetlerinin izledikleri göç politikalarında değişiklik yağmasını sağlamıştır. Nitekim 2003 yılında çıkarılan Yeni Vatandaşlık Yasası bunun en somut örneği olmuştur. Çünkü bu yasa ile vatandaşlık alma zorlaştırılmış, Hollanda dilini bilmenin yanı sıra Hollanda'nın toplum ve kültür yapısının da bilinmesi yönünde sıkı testler uygulanmıştır (Penninx, 2020: 88-93).

2010 yılında Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da başlayan Arap Baharı sonrasında Avrupa'ya yönelik göç akışında çok ciddi artış yaşanmıştır. Bu bölgelerde yaşanan terör ve iç savaşlar sonucunda kitlesel göç hareketleri karşısında Avrupa'da siyasi kutuplaşmalar giderek artmış ve göç konusu bir güvenlik sorunu haline gelmiştir. Öyle ki bu süreçte 100.000'e yakın Suriyeli göçmenin Hollanda'ya ulaştığı bilinmektedir. 2015 yılında yaşanan mülteci krizi sonrasında göç konusu Avrupa siyasetinin önemli bir sorunu haline gelmiştir. Hollanda başta olmak üzere birçok Avrupa ülkesinde popülist radikal sağ partilerin muhalefeti ve oy oranları bu süreçte artmıştır (Lams, 2018: 104-106). Yaşanan göç krizi sonrası göçün güvenleleştirilmesi politikaları çerçevesinde dönemin merkez sağ partisi Mark Rutte'nin göç konusunda PVV eksenine kaydığı gözlemlenmiştir. Zira göçün engellenmesi için Avrupa'ya geçişte geçiş noktası olan Tunus'u ziyaret eden Rutte, 1960'lı yıllarda başlayan göçü teşvik edici politikaların aksine göçü engelleyici bir yol izlediği görülmüştür (Stevis-Gridneff ve Moses, 2023, Erişim Tarihi: 27.07.2024). Ortaya çıkan bu tablo göstermiştir ki artan göç oranları sonucunda merkez sağ partilerin göç politikalarında radikalleştiği gözlemlenmiştir.

SONUÇ

Tüm Avrupa'da olduğu gibi Hollanda'da yaşanan yoğun ve kitlesel göç hareketleri sonucunda var olan nüfus içerisinde etnik çeşitliliğin arttığı ülkelerden olmuştur. Hollanda küçük nüfuslu bir Batı Avrupa ülkesi olmasına rağmen aldığı göçler sonrasında büyük bir etnik azınlığı bünyesinde barındıran bir ülke olmuştur. Bu durum yerli halk ile yabancılar arasında rekabetin doğmasına neden olmuştur. Oluşan rekabeti bir siyasi araç olarak kullanmaya başlayan radikal sağ partiler Hollanda'da tüm Avrupa'da olduğu gibi güçlenmeye başlamışlardır. Hollanda'da popülist radikal sağ partiler diğer Avrupa ülkelerine nazaran daha geç etkili olsa da günümüzde özellikle PVV ve lideri Geert Wilders'in etkinliği çoğu Avrupa ülkesinden daha fazladır. Merkez sağ partiler ise radikal sağ partilerin bu yükselişine karşı 1960'lardan beridir süre gelen göçü teşvik edici tutumunu değiştirmeye başlamışlardır. Zira 1960'lardan 1990'lı yıllara kadar göçü teşvik eden ve gelen göçmenlerin topluma ve ülkeye uyumu için entegrasyon politikaları yürüten merkez sağ partiler 2000 sonrası uluslararası ve ulusal alanda yaşanan gelişmeler ve terör olayları sonucunda göçün yarattığı sorunları görmezden gelmemeye başlamışlardır. Özellikle İslam bölgelerinde ortaya çıkan terörizm süreci sonrasında İslam tehdit olarak görülmeye başlanmıştır. 2006 yılından sonra PVV'nin çarpıcı yükselişiyle birlikte göç siyasallaşmış ve merkez sağın tutumu değişmiştir. İlk olarak çıkarılan yeni vatandaşlık yasası ile vatandaşlık ve Hollanda'ya girişler zorlaştırılmıştır. 2015 krizi sonrasında göç güvenlik meselesi haline gelmiş ve göçün engellenmesi için göç güzergahında olan ülkelerle anlaşmalar yapılmıştır. Bu da merkez sağ partilerin radikal sağ partilerin çizgisine kaydığını göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Akkerman, T. (2012). Comparing Radical Right Parties in Government: Immigration and Integration Policies in Nine Countries (1996–2010). *West European Politics*, 35(3), 511-529. <https://doi.org/10.1080/01402382.2012.665738>
- Akkerman, T. (2016). The Party for Freedom Balancing between mission, votes and office. İçinde T. Akkerman, S. L. De Lange, & M. Rooduijn (Ed.), *Radical Right-Wing Populist Parties in Western Europe*. Routledge.
- Arson Suspected at Dutch Mosque. (2004, Kasım 14). *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2004/11/14/world/europe/arson-suspected-at-dutch-mosque.html>
- Bos, L. ve Brants, K. (2014). Populist rhetoric in politics and media: A longitudinal study of the Netherlands. *European Journal of Communication*, 29(6), 703-719. <https://doi.org/10.1177/0267323114545709>
- Bruquetas-Callejo, M., Garcés-Mascareñas, B., Penninx, R. ve Scholten, P. (2011). The case of the Netherlands. İçinde G. Zincone, R. Penninx, & M. Borkert (Ed.), *Migration Policymaking in Europe The Dynamics of Actors and Contexts in Past and Present*. Amsterdam University Press.

- Dutch Islamic school hit by blast. (2004, Kasım 8). *ABC News*, Erişim Tarihi: 26.07.2024, <https://www.abc.net.au/news/2004-11-08/dutch-islamic-school-hit-by-blast/581930>
- Europe. (t.y.). World Migration Report. Erişim Tarihi: 26.07.2024, <https://worldmigrationreport.iom.int/what-we-do/world-migration-report-2024-chapter-3/europe>
- Forceville, C. ve Van de Laar, N. (2019). Metaphors portraying right-wing politician Geert Wilders in Dutch political cartoons. İçinde E. Hidalgo Tenorio, M.-Á. Benítez-Castro, & F. De Cesare (Ed.), *Populist discourse: Critical approaches to contemporary politics*. Routledge, Taylor & Francis Group.
- Hadj Abdou, L., Bale, T. ve Geddes, A. P. (2022). Centre-right parties and immigration in an era of politicisation. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 48(2), 327-340. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2020.1853901>
- Jennissen, R., Bovens, M., Engbersen, G. ve Bokhorst, M. (2023). *Migration Diversity and Social Cohesion: Reassessing the Dutch Policy Agenda*. Springer International Publishing. <https://doi.org/10.1007/978-3-031-14224-6>
- Kolbaşı Muyan, G. (2019). Hollanda Göçmen Entegrasyonu Politikaları: Liberalizmden Neoliberalizme. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 9(1), 177-192. <https://doi.org/10.32331/sgd.582747>
- Lams, L. (2018). Discursive constructions of the summer 2015 refugee crisis: A comparative analysis of French, Dutch, Belgian francophone and British centre-of-right press narratives. *Journal of Applied Journalism & Media Studies*, 7(1), 103-127. https://doi.org/10.1386/ajms.7.1.103_1
- Messina, A. M. (2007). *The Logics and Politics of Post-WWII Migration to Western Europe*.
- Mudde, C. ve Kaltwasser, C. R. (2017). *Populism: A Very Short Introduction*.
- Netherlands Immigration Statistics 1960-2024. (t.y.). Erişim Tarihi: 26.07.2024, <https://www.macrotrends.net/global-metrics/countries/NLD/netherlands/immigration-statistics>
- Netherlands: Population, by background 2023. (t.y.). Statista. Erişim Tarihi: 26.07.2024, <https://www.statista.com/statistics/519912/population-of-the-netherlands-by-background/>
- Otjes, S. ve Louwse, T. (2014). A Special Majority Cabinet? Supported Minority Governance and Parliamentary Behavior in the Netherlands. *World Political Science*, 10(2), 343-363. <https://doi.org/10.1515/wpsr-2014-0016>
- Özerim, G. (2014). *Avrupa'da Göç Politikalarının Ulusüstüleşmesi ve Bir Güvenlik Konusuna Dönüşümü: Avrupa Göç Tarihinde Yeni Bir Dönem Mi?*, 5(1), 11-48.
- Panizza, F. (Ed.). (2005a). *Populism and the mirror of democracy*. Verso.
- Panizza, F. (2005b). *Populism and the Mirror of Democracy*. İçinde *Populism and the mirror of democracy*. Verso.
- Pellikaan, H., De Lange, S. L. ve Van Der Meer, T. W. G. (2018). The Centre Does Not Hold: Coalition Politics and Party System Change in the Netherlands, 2002–12. *Government and Opposition*, 53(2), 231-255. <https://doi.org/10.1017/gov.2016.20>
- Penninx, R. (2020). Postwar immigration and integration policies in the Netherlands An unstable marriage. İçinde M. Duszcyk, M. Pachocka ve D. Pszczółkowska (Ed.), *Relations between Immigration and Integration Policies in Europe: Challenges, Opportunities and Perspectives in Selected EU Member States* (1. bs). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429263736>
- Schierup, C., Hansen, P. ve Castles, S. (2006). *Migration, Citizenship, and the European Welfare State: A European Dilemma*. Oxford: Oxford University Press.
- Stavis-Gridneff, M. ve Moses, C. (2023, Temmuz 8). Collapse of Dutch Government Highlights Europe's New Migration Politics. Erişim Tarihi: 26.07.2024, *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2023/07/08/world/europe/netherlands-refugees-government-collapse.html>
- Tweede Kamer—22 november 2023—Verkiezingsuitslagen. (t.y.), Erişim Tarihi: 26.07.2024, gönderen <https://www.verkiezingsuitslagen.nl/verkiezingen/detail/TK20231122>
- Van Heerden, S., De Lange, S. L., Van Der Brug, W. ve Fennema, M. (2014). The Immigration and Integration Debate in the Netherlands: Discursive and Programmatic Reactions to the Rise of Anti-Immigration Parties. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 40(1), 119-136. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2013.830881>
- Van Kessel, S. (2015). *Populist Parties in Europe*. Palgrave Macmillan UK. <https://doi.org/10.1057/9781137414113>

Veiligheid, M. van J. en. (2022, Temmuz 7). *State of Migration 2022: Government working to gain more control over migration -News item - Government.nl* [Nieuwsbericht]. Ministerie van Algemene Zaken. <https://www.government.nl/latest/news/2022/07/07/state-of-migration-2022-government-working-to-gain-more-control-over-migration>

Verkiezingsuitslagen. (t.y.). Geliş tarihi 31 Ocak 2024, gönderen <https://www.verkiezingsuitslagen.nl/>

Vossen, K. (2010). Populism in the Netherlands after Fortuyn: Rita Verdonk and Geert Wilders Compared. *Perspectives on European Politics and Society*, 11(1), 22-38. <https://doi.org/10.1080/15705850903553521>

Vossen, K. (2011). Classifying Wilders: The Ideological Development of Geert Wilders and His Party for Freedom. *Politics*, 31(3), 179-189. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9256.2011.01417.x>

Vossen, K. (2017). *The Power of Populism Geert Wilders and the Party for Freedom in the Netherlands*. Routledge.

Wielanga, F. (2019). *A History of the Netherlands From the Sixteenth Century to the Present Day* (Second Edition). Bloomsbury Academic.

World Bank Open Data. (t.y.). World Bank Open Data. Geliş tarihi 15 Mayıs 2024, gönderen <https://data.worldbank.org>

Yağız, D. ve Can. (2023). *Avrupa'da Sağ Popülizm: Hollanda'da Özgürlük Partisi Örneği*, 6(2).

**ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONFERANSI IV
KONFERANS BİLDİRİ TAM METİNLERİ E-KİTABI**

Adres

T.C. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Prof. Dr. Ramazan Aydın Yerleşkesi
Ağaköy, Biga, Çanakkale, Türkiye

Editörler

Doç. Dr. Filiz EROĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Hale ÇOLAKOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Zeynep ÇOLAK

ISBN: 978-625-8278-47-7

**ÇANAKKALE ONSEKİZ MART UNIVERSITY
INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES CONFERENCE IV
CONFERENCE PROCEEDINGS' E-BOOK**

Address

Çanakkale Onsekiz Mart University
Biga Faculty of Economics and Administrative Sciences
Prof. Dr. Ramazan Aydın Yerleşkesi
Ağaköy, Biga, Çanakkale, Türkiye

Editors

Assoc. Prof. Dr. Filiz EROĞLU
Assist. Prof. Dr. Hale ÇOLAKOĞLU
Assist. Prof. Dr. Zeynep ÇOLAK

ISBN: 978-625-8278-47-7